

LATVIJAS REPUBLIKAS **AUGSTĀKĀS TIESAS**

BILETENS

NR.31 / 2025 NOVEMBRIS

VIENAS MONĒTAS
DIVAS PUSES:
KONKURENCE UN
VALSTS ATBALSTS

AUGSTĀKĀS
TIESAS
PRIEKŠSĒDĒTĀJA
VĒLĒŠANAS

PLĒNUMAM
BŪS BŪT!

ATGRIEŽAS
SENĀTĀ,
BET JAU CITĀ
STATUSĀ

SENĀTS UN CILVĒKTIESĪBAS

Šīs divas tēmas 10.oktobrī
sasaistījās Augstākās tiesas
starptautiskajā konferencē
„Tiesības uz taisnīgu tiesu:
Eiropas Cilvēktiesību konvencija
nacionālo tiesu un ECT dialogā”.
Konference bija veltīta diviem
notikumiem:

- atjaunotā Senāta
30.gadadienai
- Eiropas Cilvēka tiesību un
pamatbrīvību aizsardzības
konvencijas 75.gadadienai

Konferences fotoreportāža ▶ 2.vāks,
materiāli ▶ 20.- 65.lpp.

No Eiropas Cilvēktiesību tiesas
Senātam īpaša dāvana – tiesas ēka
kristālā. To Augstākās tiesas
priekšsēdētājam pasniedz
ECT viceprezidente Ivana Jeliča

Konferenci atklāj Augstākās tiesas priekšsēdētājs Aigars Strupišs

RĪGA 10 | 10 | 2025

Tiesības uz taisnīgu tiesu: Eiropas Cilvēktiesību konvencija nacionālo tiesu un ECT dialogā

Right to a fair trial:
European Convention on Human Rights in
dialogue of national courts and the ECtHR

KONFERENCES SARUNU MIRKĻI

BILETENS

Nr.31

2025. gada novembris

ISSN 1691-810X

I	AUGSTĀKĀS TIESAS INFORMĀCIJA	5
	Augstākās tiesas priekšsēdētāja vēlēšanas	5
	Augstākās tiesas plēnuma lēmumi	9
	Aktualitātes	16
	Tiesu dialogs	17
II	AUGSTĀKĀS TIESAS KONFERENCE	20
	Tiesības uz taisnīgu tiesu: Eiropas Cilvēktiesību konvencija nacionālo tiesu un Eiropas Cilvēktiesību tiesas dialogā	
	Uzrunas	21
	<i>Aigars STRUPIŠS.</i> Tiesības uz taisnīgu tiesu – tiesiskais valsts un likuma varas stūrakmens	21
	<i>Zanda KALNIŅA-LUKAŠEVICA.</i> Cilvēktiesības ir jāaizstāv šodien, lai tās pastāvētu arī rīt	22
	<i>Inese LĪBIŅA-EGNERE.</i> Starptautiskie instrumenti nav važas, bet mūsu spogulis	24
	<i>Andris GUĻĀNS.</i> Kasācijas instances atjaunošana un Latvijas atgriešanās demokrātiskajā Eiropā	27
	Pamatziņojumi	29
	<i>Ivana JELIČA.</i> Eiropas Cilvēktiesību tiesas un nacionālo tiesu mijiedarbība: tiesības uz taisnīgu tiesu kā cilvēktiesību aizsardzības pamatelements	29
	<i>Ineta ZIEMELE.</i> Tiesības uz taisnīgu tiesu: neatkarīgas tiesas loma demokrātijas apdraudējuma apstākļos	32
	I DAĻA. Tiesības uz taisnīgu tiesu: tiesu prakses noteiktība un nolēmumu pamatojums	36
	<i>Pēters ROSMA.</i> Nolēmumu pamatojums Eiropas Cilvēktiesību tiesas praksē	36
	<i>Villu KEVE.</i> Igaunijas Augstākās tiesas prakses vienveidības un saskaņotības nodrošināšana	39
	<i>Dzintra AMERIKA.</i> Tiesības uz taisnīgu tiesu mijiedarbībā ar efektivitātes principu jeb – vai un kā atbildēt uz argumentiem, uz kuriem nav jāatbild?	41
	II DAĻA. Tiesības uz taisnīgu tiesu: tiesas spriešanas atklātība un nolēmumu pieejamība	44
	<i>Dangole BUBLIENE.</i> Tiesvedības procesu publiskošana, privātums un plašsaziņas līdzekļi – interešu līdzsvarošanas māksla	44
	<i>Helēna JĒDERBLUMA.</i> Tiesvedības pārskatāmība un piekļuve nolēmumiem	48
	<i>Māris LEJA.</i> Krimināllietas materiālu pieejamības blakus efekti	50
	III DAĻA. Tiesības uz taisnīgu tiesu: attīstības tendences un perspektīvas	55
	<i>Kari KÜSINIEMI.</i> Pieeja tiesiskumam vides jautājumos – nevalstisko organizāciju loma	55
	<i>Artūrs KUČS.</i> Tiesību uz taisnīgu tiesu nozīme vārda brīvības un citu tiesību līdzsvarošanā mūsdienu ģeopolitiskajos apstākļos	58
	<i>Aldis LAVIŅŠ.</i> Kasācijas instances tiesas kompetences attīstība tiesību uz taisnīgu tiesu kontekstā	60
	Kopsavilkums	63
	<i>Kristīne LĪCE.</i> Konferences kopsavilkums	63
	<i>Aigars STRUPIŠS.</i> Noslēguma uzruna	64
III	TIESĪBDOMAS	66
	<i>Aigars STRUPIŠS.</i> Tiesu sistēmas neizmantotās iekšējās rezerves efektivitātei un kvalitātei	66

SATURS

<i>Diāna MAKAROVA. Tiesu sistēmas efektivitātes un tiesnešu profesionālās ētikas līdzsvars</i>	71
<i>Jānis PLEPS. Nacionālās drošības argumenti ārkārtas situācijās: sargājot tiesisku valsti</i>	74
<i>Sanita OSIPOVA. Bioētika kopsakarā ar cilvēka cieņas principu</i>	77
<i>Jānis PLEPS. Latvijas izaicinājumi, atgriežoties demokrātiskajā pasaulē</i>	80
<i>Jānis PLEPS. Romāns Apsītis – neatkarības atjaunošanas balss</i>	83
<i>Jānis PLEPS. Kāpēc mums šodien vajadzīgs pieminēklis Konstantīnam Čakstem un Latvijas Centrālajai padomei?</i>	85
<i>Anita KOVALEVSKA. Eiropas Cilvēktiesību tiesas prakses ietekme uz iestāžu diskrecionārās varas kontroli administratīvajās tiesās</i>	88
<i>Konors KVIGLIJS intervijā Edijam POGAM. Vienas monētas divas puses: konkurence un valsts atbalsts</i>	90
<i>Kristīne IVULĀNE. Kasācijas tiesvedības process krimināllietās Kriminālprocesa likuma griežos</i>	97
<i>Zinaida INDRŪNA. Praejudicium – iepriekšējs spriedums jeb priekšspriedums</i>	103
IV KOMANDĒJUMU PIEREDZE	107
Pieredzes vizītes	
Zinātniski analītiskie padomnieki pieredzes vizītē Itālijā	107
Tiesnešu pieredzes apmaiņas programmā pēta Nīderlandes Augstākās tiesas pieredzi efektīvizēt civilprocesu	108
Viļņā tiekas Baltijas valstu Augstāko tiesu darbinieki	111
Administratīvo lietu departamenta pārstāvji pieredzes vizītē Vācijas Federālajā sociālo lietu tiesā	112
Komandējumu atziņas	115
<i>Rudīte VĪDUŠA, Ermīns DARAPOLSKIS, Sandra KAIJA, Zane PĒTERSONE, Reinis ODIŅŠ, Jānis PLEPS</i>	
V TIESĪBU PRAKSE	122
Senāta departamentu priekšsēdētāju sēdes lēmums	122
Tiesu prakses apkopojums	124
Skaidrojums	124
2025.gada judikatūras pārskats	125
VI VĒSTURE	131
Izdota grāmata „Augstākās tiesas Plēnums 1990–2025”	131
<i>Aigars STRUPIŠS. Plēnumam būs būt!</i>	133
<i>Jānis PLEPS. Augstākā tiesa un tās Plēnums Satversmes sistēmā: plēnuma lēmumu nozīme tiesu neatkarības principa nodrošināšanā</i>	134
<i>Elīna GRIGORE-BĀRA. Plēnuma lēmumu vieta tiesību avotu sistēmā</i>	137
<i>Elīna GRIGORE-BĀRA. Ieskats Augstākās tiesas Plēnuma vēsturē: Latvijas Senāta Apvienotā sapulce un Latvijas PSR Augstākās tiesas Plēnums</i>	140
<i>Aigars STRUPIŠS. Apgabaltiesa ir tiesu sistēmas savienošais un stabilizējošais elements</i>	154
<i>Jānis PLEPS. Apgabaltiesu darbības atjaunošana un valsts nepārtrauktības princips</i>	155
VII NO OTRAS PUSES	159
Atgriežas Senātā, bet jau citā statusā	
<i>Saruna ar Indru Melderi un Inesi un Daini Lūšiem</i>	159

Izdevējs
**LATVIJAS REPUBLIKAS
AUGSTĀKĀ TIESA**
Brīvības bulvāris 36, Rīgā, LV-1511

Sagatavoja
Augstākās tiesas Administrācija
Redaktore Rasma Zvejniece

Foto:
Augstākā tiesa
(J.Saliņš, L.Ratuta, G.Auziņa)
Saeima (I.Ābele)
Valsts prezidenta kanceleja (D.Doršs)

Tieslietu ministrija,
Tiesu administrācija (T.Norde)
Rīgas apgabaltiesa (R.Ločmelis)
Kas notiek Latvijā (K.Miksons)
Somijas Augstākā tiesa
Lietuvas Augstākā tiesa
Berlīnes ekonomikas forums
Ogres novada pašvaldība
Augstākās tiesas senatori
un darbinieki

Iespiests
ADverts
printing house

Metiens 200 eks. Rīga, 2025

AUGSTĀKĀS TIESAS INFORMĀCIJA

Augstākās tiesas priekšsēdētāja vēlēšanas

AUGSTĀKO TIESU NĀKAMOS PIECUS GADUS TURPINA VADĪT AIGARS STRUPIŠS

Pirmais pilnvaru termiņš Augstākās tiesas priekšsēdētāja amatā Aigaram Strupišam beidzās 2025.gada 16.jūnijā. Tādēļ jau martā tika izsludināta Augstākās tiesas priekšsēdētāja amata kandidātu izvirzīšana. Motivētu pieteikumu par kandidāta izvirzīšanu varēja iesniegt ikviens senators, departaments vai pats kandidāts.

Augstākās tiesas priekšsēdētāja amatam trīs kandidāti. Tika izvirzīti trīs kandidāti – esošais Augstākās tiesas priekšsēdētājs Aigars Strupišs, Senāta Administratīvo lietu departamenta senatore Rudīte Vīduša un Senāta Civillietu departamenta senators Aldis Laviņš.

Aigara Strupišakandidatūru izvirzīja Civillietu departamenta

**Augstākās tiesas priekšsēdētāja
amata kandidāti Latvijas
televīzijas raidījumā
„Kas notiek Latvijā”:
(no kreisās) Aigars Strupišs,
Rudīte Vīduša, Aldis Laviņš**

priekšsēdētājs Normunds Salenieks un Krimināllietu departamenta priekšsēdētāja Anita Poļakova, Rudītes Vīdušas kandidatūru ar balsu vairākumu izvirzīja Administratīvo lietu departamenta senatori, savukārt senators Aldis Laviņš savu kandidatūru pieteica pats.

Tieslietu padome par piemērotiem atzīst visus. Tieslietu padome visus kandidātus atzina par atbilstošiem izvirzītajām prasībām un piemērotiem Augstākās tiesas priekšsēdētāja amatam.

Plēnums izvirza Aigaru Strupišu. Augstākās tiesas plēnums 14.aprīlī par Augstākās tiesas priekšsēdētāja amata kandidātu izvirzīja Aigaru Strupišu. Par viņu nobalsoja 17 senatori. Par Aldi Laviņu balsoja 7 senatori, par Rudīti Vīdušu – 8 senatori. Viens senators balsojumā atturējās. Balsojums bija slēgts.

Saeimas balsojums – apstiprināt. Saeima 15.maijā apstiprināja Aigaru Strupišu par Augstākās tiesas priekšsēdētāju uz otru pilnvaru termiņu. Par balsoja 81 Saeimas deputāts, pret – 9, atturējās – 1.

LATVIJAS REPUBLIKAS AUGSTĀKĀS TIESAS PLĒNUMA LĒMUMS NR.1

14.04.2025.

Par kandidāta virzišanu Augstākās tiesas priekšsēdētāja amatam

Augstākās tiesas plēnums, pamatojoties uz likuma „Par tiesu varu” 50.panta pirmo daļu,

nolēma

- ierosināt Saeimai par Augstākās tiesas priekšsēdētāju apstiprināt Augstākās tiesas tiesnesi Aigaru Strupišu.

Plēnuma vadītāja A.Kovaļevska

Plēnuma sekretāre M.Senkāne

REDZĒJUMS PAR AUGSTĀKĀS TIESAS UN TIESU SISTĒMAS ATTĪSTĪBU

Aigars STRUPIŠS,

Augstākās tiesas priekšsēdētāja amata kandidāts

PAR TIESU SISTĒMU KOPUMĀ

Esmu Augstākās tiesas un *ex officio* arī Tieslietu padomes priekšsēdētājs kopš 2020.gada 16.jūnija. Visus šos gandrīz piecus gadus esmu darbojies Jūsu visu acu priekšā, tāpēc esmu pārliecināts, ka ikviens var dot vērtējumu manai darbībai arī bez īpaša priekšnesuma. Tomēr, lai procedūra ir publiska, sniegšu īsu pārskatu par paveikto, kā arī iezīmēšu turpmākos virzienus, kuri manā skatījumā ir kritiski tiesu varas ilgtspējīgai attīstībai sabiedrības un demokrātijas interesēs.

Savā pašreizējā pilnvaru termiņā ar Tieslietu padomes atbalstu esmu uzsācis vairākus būtiskus darba virzienus tiesu sistēmas darba kvalitātes un efektivitātes celšanai. Šajos virzienos kopš 2020.gada darbojos stratēģiski, ar mērķi veidot sistēmisku pieeju tiesu sistēmas stiprināšanai un ilgtspējīgai attīstīšanai. Šie virzieni ir stratēģiski pārdomāti un savā starpā cieši saistīti, un tie ir:

- 1) Augstākās tiesas lomas un kapacitātes stiprināšana tiesu sistēmā;
- 2) tiesnešu atlases reforma, kas balstīta uz atvērtu modeli un principu, ka tiesās jānonāk labākajiem Latvijas juristiem ar adekvātām zināšanām, prasmēm un pieredzi;
- 3) tiesnešu un tiesu atbalsta personāla apmācības reforma (Apmācības vadlīnijas 2021; Tieslietu akadēmija);
- 4) tiesu darba un attīstības plānošanas rīku izstrāde uz uzticamu un objektīvu datu pamata;
- 5) tiesu teritoriālās un specializācijas attīstības stabilizēšana;
- 6) tiesu atbalsta personāla sistēmiska reforma;
- 7) tiesu priekšsēdētāju atlases reforma un funkciju izpildes uzlabošana;
- 8) pašpārvaldes institūciju, it īpaši Tiesnešu kvalifikācijas kolēģijas, aktivizēšana;

- 9) tiesu sistēmas atsaiste no izpildvaras (Tieslietu ministrijas) tiesu pārvaldības un budžeta jautājumos.

Pilnvaru periodā ir bijušas vairākas krīzes, no kurām, kā uzskatu, tiesu sistēma ir izgājusi ar cieņu, izmantojot iespējas attīstīt un stiprināt tiesiskumu valstī:

- Pagaidu aizsardzības pret vardarbību krīze (Jēkabpils slepkavības gadījums), kuras rezultātā Tieslietu padome izstrādāja vadlīnijas, uz kuru pamata problēmas tiek novērstas;
- Pārmetumi par „spiegu bēgšanu”: rezultātā tika organizētas tiesnešu apmācības un metodiskais atbalsts izmeklēšanas tiesnešiem un drošības dienestu izmeklētājiem;
- Sanitas Osipovas neapstiprināšana Augstākās tiesas senatores amatā, kas deva iespēju stiprināt tiesu varas pozīciju varas dalīšanas sistēmā un parādīt, ka tiesu sistēma, it īpaši Senāts, aktīvi un nelokāmi iestājas pret politisko ietekmi un tiesnešu „politisko sodīšanu” par viņu spriedumiem;
- Ģenerālprokurora rīcības vērtēšana Tieslietu padomē par izteikumiem saziņas līdzekļos;
- E-lietas ieviešanas pārdzīvošana un monitorēšana Tieslietu padomē; Augstākās tiesas plēnuma lēmums e-lietas ieviešanas jautājumos;
- Covid-19 – nevakcinēto tiesnešu jautājums, kur tiesu vara solidarizējās ar sabiedrības bažām par epidemioloģisko drošību.

Ir regulāri uzturētas attiecības un sniegts atbalsts Ukrainas tiesām, it īpaši Augstākajai tiesai. Mūsu Tieslietu padome bija viena no pirmajām tiesu varas institūcijām pasaulē, kura 2022.gada 25.februārī pieņēma rezolūciju par demokrātijas vērtību un suverenitātes aizsardzību Ukrainā. Vairāku gadu garumā ir sniegts arī metodoloģiskais atbalsts Ukrainas tiesu sistēmai, lai sagatavotu to Eiropas Savienības pirmsiestāšanās sarunām.

PAR AUGSTĀKO TIESU

Augstākajā tiesā nav būtisku sistēmisku problēmu, jo Augstākās tiesas neatkarība no izpildvaras ir devusi patstāvīgas attīstības iespējas. Tādēļ Augstākā tiesa attīstās evolucionārā ceļā, un plašas sistēmiskas reformas Augstākajā tiesā nav bijušas nepieciešamas. Izņemot senatoru atlases kārtību, kura darbojas no 2020. gada novembra. Vienlaikus jāņem vērā, ka Augstākā tiesa ir tiesu sistēmas būtiska daļa, tādēļ pirmās un otrās instances tiesu reformai jānotiek saistībā ar Augstākās tiesas darbību un attīstību, ņemot vērā arī Augstākās tiesas kā kasācijas instances specifiku tiesu sistēmā.

Augstākās tiesas vadīšanā galvenā uzmanība ir veltīta šajos virzienos:

- 1) vienotas tiesu prakses nodrošināšana, kas ir Augstākās tiesas centrālā funkcija;
- 2) Augstākās tiesas darba efektivitāte;
- 3) Augstākās tiesas darba kvalitāte.

Šo virzienu ietvarā ir veikti šādi pasākumi:

- 1) Augstākās tiesas padomnieku korpusa attīstīšana un skaita palielināšana; padomnieku darba uzskaites sistēmas ieviešana;
- 2) darbinieku novērtēšanas un motivēšanas sistēmas reforma;
- 3) tiesnešu atbalsta personāla atlīdzības palielināšana (atsaiste no amatu kataloga), kas ļāvis panākt zemu personāla mainību;
- 4) specializētas mācību programmas tiesnešu palīgiem, padomniekiem, mentoringa programma;
- 5) informācijas tehnoloģiju attīstīšana;
- 6) uz mākslīgo intelektu balstītu rīku izstrādes uzsākšana;
- 7) tiesnešu darba nodrošināšanas kvalitāte, ergonomika;
- 8) metodiskā atbalsta nodrošināšana visu instanču tiesnešiem un tiesu klientiem (spriedumu vadlīnijas, kasācijas sūdzību vadlīnijas, informācijas bukleti par kasācijas sūdzību iesniegšanu);
- 9) darbs ar jauno paaudzi nolūkā rosināt interesi par tiesneša darbu, kas ir ļoti aktuāli šobrīd, kad ir problēmas ar vakanču aizpildīšanu;
- 10) konferenču organizēšana (piecas starptautiskas konferences).

Paredzētais uzdevums Augstākajā tiesā, kas nav vēl paveikts, – padomnieku kandidēšana uz Senātu. Nav paveikts, jo bija iebildumi no Latvijas tiesnešu biedrības un arī Augstākajā tiesā nav vienotas pozīcijas, Administratīvo lietu departamentam ir atšķirīgs viedoklis. Šis jautājums ir jārisina, pirms Senātā tiesnešu resursu jautājums ir kļuvis kritisks.

MOTIVĀCIJA KANDIDĒŠANAI

Ir jāsaprot, ka katrs no šiem virzieniem – gan Tieslietu padomes, gan Augstākās tiesas jautājumi – ir vienotas

konceptijas daļa. Katrs no tiem ietver kompleksu jautājumu loku, un visi tie ir savstarpēji saistīti. Ja tie netiek risināti vienotas konceptuālās pieejas ietvarā, attīstības kontinuitāti un efektivitāti nevarēs nodrošināt.

Tas arī ir galvenais iemesls, kurš **liek** man pieteikties kandidēšanai uz atkārtotu termiņu: turpināt uzsāktu darbību. Ir uzsākti vairāki attīstības virzieni, kuri manā skatījumā ir kritiski tiesu sistēmas ilgtspējīgai pastāvēšanai. Uzskatu, ka šo virzienu pārtraukšana vai būtiska modificēšana neatbilst sabiedrības interesēm pēc modernas, kvalitatīvas un caurspīdīgas tiesas. Savukārt vadības maiņa šo procesu vidū var radīt riskus, ka tie netiks novesti līdz galam. Pat ja uzsāktie virzieni tiek turpināti, vadības maiņa noteikti palēninās procesus, kamēr jaunā vadība apzinās komplicēto spēles laukumu, izvērtēs veicamās darbības utt.

Faktori, kuri mani **iedrošina** pieteikties atkārtotai kandidēšanai, ir vairāki.

Pirmkārt, no tiesnešu puses saņemu pārsvarā pozitīvas atsauksmes par veiktajām reformām. Arī pagājušā gada nogales tiesnešu aptaujas rezultāti ir ļoti pozitīvi – gan par Augstākās tiesas vadīšanu, gan par Tieslietu padomes darbu. Kritika tiek izteikta galvenokārt par to, ka netiek aizpildītas tiesnešu vakances. Tā tiešām ir sistēmiska problēma, taču jāsaprot, ka cēloņi ir daudz dziļāki. Tie aptver ne vien nepieciešamību celt tiesnešu korpusa profesionālo kvalitāti atbilstoši mūsdienu jurisprudences attīstības tendencēm, bet arī problēmas ar izglītību kopumā, tiesnešu vēsturiski zemo atalgojumu vēl dažus gadus atpakaļ, kā arī ar tiesu darbinieku joprojām konkurēt nespējīgo atalgojumu. Tiesnešu atlases latīnas pazemināšana nav risinājums, tas būtu pretrunā sabiedrības interesēm uz augsti profesionālu tiesiskās kārtības un drošības garantēšanu. Tādēļ tiesnešiem jābūt juristiem, par kuru profesionalitāti un personības atbilstību augstajām prasībām konstitucionālajam tiesneša amatam nav šaubu. Vakanču aizpildīšanas problēmai ir risinājumi, kuri jāiedzīvina, un centrālā loma tajā būs nupat izveidotajai Tieslietu akadēmijai. Šīs problēmas ir apzinātas, un pie tām tiek strādāts.

Otrkārt, pēdējos piecos gados ir būtiski pieaugusi sabiedrības uzticēšanās tiesai. Ja pirms septiņiem, desmit un vairāk gadiem šis rādītājs svārstījās starp 36 un 38 procentiem, tad saskaņā ar pagājušā gada OECD pētījumu tas ir pieaudzis līdz 48 procentiem. Savukārt 2022.gadā tas bija 45 procenti. Tātad tendence ir augšupejoša. Ļoti pozitīvi rezultāti bija arī sabiedriskās politikas centra „Providus” 2023.gadā veiktajām aptaujām par tiesu klientu apmierinātību. Ļoti liela loma šajā uzlabojumā ir bijusi kvalitatīvai un aktīvai komunikācijai ar sabiedrību. Arī šie fakti apstiprina to, ka esam uz pareiza ceļa.

Treškārt, un šo, domāju, sapratīs lielākā daļa tiesnešu: ir nesalīdzināmi patīkamāk strādāt sistēmā, kurai sabiedrība uzticas un par kuru pašam nav kauns. Esmu šo dzirdējis no daudziem kolēģiem, un tas arī ir būtisks iedrošinājums un atbalsts. Reformas ir vērstas tieši uz šā mērķa sasniegšanu: dot sabiedrībai reālu pamatu uzskatīt, ka tiesu sistēma un arī valsts kopumā pastāv un darbojas sabiedrības interesēs un ka tiesa ir augsti profesionāla un efektīva. Protams, ir problēmas, no tām neviens nav izvairījies. Bet tās tiek risinātas ikdienas darba kārtībā. Galvenais ir nepaslaucīt problēmas zem tepīķa, bet saukt tās patiesos vārdos un risināt. Nevienu problēmu nav iespējams atrisināt, pirms tā ir nosaukta patiesā vārdā.

Saprotu arī to, ka mana līdzšinējā darbība ir radījusi dažu labu negatīvu vērtējumu. Arī tas ir neizbēgami, jo tiesneši ir cilvēki, un cilvēki ir ļoti, ļoti dažādi. Saprotu, ka var būt grūti pielāgoties jaunam laikmetam. Saprotu, ka, iespējams, nav viegli mainīt gadu desmitos ierastās darba metodes. Saprotu, ka mūsdienu sabiedrībā kļūst aizvien grūtāk atrast laiku sev, saviem tuvajiem. Bet tas nav tikai tiesnešiem, tas ir visiem. Dzīve iet uz priekšu. Sabiedrībai jebkurā gadījumā ir tiesības sagaidīt no valsts, tai skaitā no tiesas, pienācīgu kvalitāti, efektivitāti un atbildību. Un tas arī ir mans vadmotīvs, ar kuru es kandidēju.

NĀKOTNES PLĀNI

Nākošajā periodā galvenajiem virzieniem jābūt:

- 1) Tiesu varas administratīvā un budžeta atsaiste no izpildvaras
 - process ir uzsākts, ir konceptuāla vienošanās ar Tieslietu ministriju par modeli, ir izstrādāti attiecīgie likumprojekti;
- 2) Tiesu darbinieku reformas pabeigšana
 - šobrīd Tieslietu padome sadarbībā ar Tieslietu ministriju izstrādā koncepciju;
- 3) Tiesnešu atlases procesa efektivizēšana un kandidātu skaita palielināšana
 - kompaktāks, īsāks process
 - kandidātu apmācības ieviešana no 2026.gada;
- 4) Tiesu iekšējo resursu aktivizēšana
 - darba organizācija un metodika; iesaistot Tieslietu akadēmiju;
- 5) Tiesu sistēmas kvalitātes un efektivitātes celšana galvenokārt uz Tieslietu akadēmijas bāzes
 - arī pati Tieslietu akadēmija ir jānostāda uz pareizām sliekšņiem un jāattīsta tās pagaidām nerealizētais potenciāls, kas ļoti lielā mērā ir Tieslietu padomes uzdevums;
- 6) Mākslīgā intelekta rīku izstrādāšana un pielāgošana tiesu vajadzībām
 - process pagājušā gada nogalē uzsākts Augstākajā tiesā; rezultātus izmantosim plašāk;

- 7) Uzsākto efektivitātes un kvalitātes uzlabošanas procesu monitorēšana
 - spriedumu vadlīniju izmantošana – sadarbībā ar Tiesnešu kvalifikācijas kolēģiju
 - kasācijas sūdzību vadlīniju izmantošana – sadarbībā ar zvērināto advokātu padomi;
- 8) Tiesu sistēmai nepieciešamo prasību izstrāde un nodošana augstākās juridiskās izglītības sistēmai;
- 9) Turpināts risināt jautājumu par padomnieku kandidēšanu uz Senātu;
- 10) Tiesu darbības nepārtrauktības draudu gadījumā koncepcijas izstrādes pabeigšana;
- 11) Turpināts darbs pie procesuālā regulējuma slīpēšanas tur, kur tas var palīdzēt uzlabot tiesu sistēmas efektivitāti;
- 12) Vienotas tiesu prakses veicināšana (papildus jau esošajiem pasākumiem)
 - vienota padomnieku korpusa izveide visās tiesās Augstākās tiesas funkcionālā pārraudzībā;
- 13) Augstākās tiesas senatoru kvalifikācijas sistēmas reforma
 - izņemt senatoru kārtējās kvalifikācijas pārbaudes no Tiesnešu kvalifikācijas kolēģijas kompetences, aizstājot to ar Augstākās tiesas iekšējo sistēmu;
- 14) Tiesu varai piederīgo profesiju ētikas jautājumu risināšana.

Un, iespējams, pats būtiskākais: panākt, lai tiesu vara nebūtu atkarīga no nejaušībām. Ne no tā, kurš indivīds nonāk tieslietu ministra, Augstākās tiesas priekšsēdētāja vai citā amatā, ne no tā, kura politiskā partija uzvar Saeimas vēlēšanās. Šis ir mūsdienu kritiskākais jautājums, turklāt visā pasaulē. To parāda gan notikumi Polijā (par laimi, jau pagātnē, bet sekas ir smagas), gan Ungārijā, gan Slovākijā, gan nu jau arī ASV. Tas ir uzdevums, kurš ir ļoti sarežģīts. Un, visticamāk, tas ir neiespējams uzdevums – to novērst. Bet kā minimums samazināt riskus ir jāmēģina.

SAEIMAS PAZIŅOJUMS

Par Aigara Strupiša apstiprināšanu par Augstākās tiesas priekšsēdētāju

Daru zināmu, ka Saeima šā gada 15.maija sēdē apstiprinājusi Aigaru Strupišu par Augstākās tiesas priekšsēdētāju.

Lēmums stājas spēkā 2025.gada 16.jūnijā.

Saeimas priekšsēdētāja D. Mieriņa

Rīgā 2025.gada 15.maijā

Saeimas priekšsēdētāja Daiga Mieriņa sveic Augstākās tiesas priekšsēdētāju Aigaru Strupišu

Aigars Strupišs Saeimā pēc ievēlēšanas Augstākās tiesas priekšsēdētāja amatā

Augstākās tiesas plēnuma lēmumi

LATVIJAS REPUBLIKAS AUGSTĀKĀS TIESAS PLĒNUMA LĒMUMS NR.2

14.04.2025.

Par Senāta Krimināllietu departamenta priekšsēdētāja ievēlēšanu

Augstākās tiesas plēnums, pamatojoties uz likuma „Par tiesu varu” 48.panta otro daļu,

nolēma

- ievēlēt tiesnesi Aivaru Uminski Senāta Krimināllietu departamenta priekšsēdētāja amatā uz pieciem gadiem ar 2025.gada 21.aprīli.

Priekšsēdētājs A.Strupišs

Plēnuma sekretāre M.Senkāne

REDZĒJUMS PAR SENĀTA KRIMINĀLLIETU DEPARTAMENTA ATTĪSTĪBU

Aivars UMINSKIS,

departamenta priekšsēdētāja amata kandidāts

Pirms izklāstīt savu redzējumu par departamenta turpmāko darba virzību, vēlos pateikties departamenta kolēģiem par man izrādīto godu un atbalstu, izvirzot manu kandidatūru Krimināllietu departamenta priekšsēdētāja amatam.

Departamenta prioritārie darbības virzieni ir pēctecīgi un atbilstoši Senāta darbības stratēģijai 2021.–2025.gadam:

- Efektīva kasācijas procesa nodrošināšana;
- Stabils judikatūras veidošana;

- Resursu izmantošanas un iekšējo procesu efektivizēšana;
- Sadarbība un dialogs;
- Sabiedrības informēšana un izglītošana.

Izklāstīšu savas domas par atsevišķām departamenta darbības prioritātēm, kas virzītas uz efektīvu un kvalitatīvu departamenta darbu un īstenojamās, ņemot vērā radušos jaunus izaicinājumus.

EFEKTĪVA KASĀCIJAS PROCESA NODROŠINĀŠANA

Efektīva kasācijas procesa nodrošināšana sekmē kriminālprocesa pabeigšanu saprātīgā termiņā un tiesu resursu taupīšanu.

Gaidāmie izaicinājumi.

- Departamentā turpinās senatoru paaudžu maiņa.

Jauniem senatoriem ir nepieciešams laiks, lai iekļautos departamenta darba ritmā. Tāpēc nepieciešams tiem sniegt atbalstu, nodrošinot ar mentoriem un pieredzējušiem senatoru palīgiem.

- Noslodzes pieaugums, kas izpaužas apjomīgu un komplicētu lietu saņemšanā, ienākušo lietu daudzuma pieaugumā.

Te vēlētos pateikties Civillietu departamentam par pretim nākšanu un sapratni, piekrītot pārdalīt senatora vakanci.

Jāturpina izstrādāt metodi, kā veicināt apjomīgu lietu ātrāku izskatīšanu. Kā rīki varētu būt slodzes samazināšana, lietu pārdale citiem tiesnešiem, zinātnisko padomnieku piesaiste tiesību jautājumu apzināšanā un izpētē.

Šeit jābūt individuālai pieejai, ņemot vērā lietas apjomu un sarežģītību, kā arī katra senatora darba veikšanas īpatnības.

- Izaicinājums ir mazināt lietu atkārtotu izskatīšanu Senātā, tas ir, lietai „pielikt punktu” Senātā, ja šāda iespēja pastāv.

Jāturpina diskusija par Senāta kompetenci, pieņemot lēmumu par apelācijas instances tiesas nolēmumu grozīšanu juridisku iemeslu dēļ. Pirmšķietamajam jautājumam šķiet vienkāršs, taču ne vienmēr ir vienprātība, vai konkrētais gadījums ir saistīts ar faktisko apstākļu izvērtējumu, vai ir juridiskas dabas jautājums (piemēram, grozīt nolēmumu, kurā galīgais

sods noteikts, pārsniedzot maksimālo soda noteikšanas robežu par vairākiem noziedzīgiem nodarījumiem).

Tāpat jāturpina diskusija par citiem līdzekļiem, kas novērstu atkārtotu lietas izskatīšanu Senātā. Piemēram, par grozījumiem Kriminālprocesa likuma 587. pantā, rodot iespēju Senātam pieņemt lēmumu, ar kuru, atceļot apelācijas instances tiesas nolēmumu, tiek apstiprināts pirmās instances tiesas spriedums.

Taču šim procesam jābūt izsvērtam un nesasteigtam, lai šādi grozījumi Kriminālprocesa likumā neradītu pretrunas ar citām procesuālajām normām, jo Senāta kompetencē ir izskatīt pārsūdzētos apelācijas instances tiesas nolēmumus.

SADARBĪBA UN DIALOGS

Sadarbība ar zemāko instanču tiesām ir veiksmīga, un tā jāturpina. Jauna sadarbības forma ir ar apgabaltiesu priekšsēdētājiem pārrunāt aktuālos tiesu prakses jautājumus.

Departamenta ietvaros aktualizējams Augstākās tiesas priekšsēdētāja amata kandidātu debatēs paustais priekšlikums par citu departamentu tiesnešu iekļaušanu tiesas sastāvā gadījumos, ja lietā izskatāmais jautājums skar arī civiltiesību vai administratīvo tiesību nozari.

Sadarbība ar citiem departamentiem notiek, un mēs nekautrējamies lūgt cita departamenta viedokļus, piemēram, muitas jomā vai kā nesenā gadījumā – par likumisko procentu aprēķināšanu pēc sprieduma stāšanās spēkā. Taču, iespējams, šādos gadījumos iekļaujot tiesas sastāvā senatorus no attiecīgā departamenta, doma būtu noformulēta precīzāk un pārliecinošāk.

STABILAS JUDIKATŪRAS VEIDOŠANA

Saistībā ar Baltkrievijas izvērstu hibrīdkaru, izveidojot mākslīgu situāciju migrantu ieceļošanai Latvijā nolūkā turpmāk doties uz Rietumeiropu, aktualizējās jautājums, kā pareizi kvalificēt šādas noziedzīgās darbības – vai kā nodrošināšanu ar iespēju nelikumīgi uzturēties Latvijā, vai kā personas pārvietošanu pāri valsts robežai. Jāveic apkopojums, lai identificētu, vai tiesu prakse ir vienveidīga.

Jāuzlabo CITAVI programmas meklētājs.

LATVIJAS REPUBLIKAS AUGSTĀKĀS TIESAS PLĒNUMA LĒMUMS NR.3

14.04.2025.

Par Disciplinārtiesas locekļa ievēlēšanu

Augstākās tiesas plēnums, pamatojoties uz likuma „Par tiesu varu” 49.panta astoto daļu,

nolēma

- ievēlēt tiesnesi Inesi Graudu par Disciplinārtiesas locekli ar 2025.gada 16.aprīli.

Priekšsēdētājs A.Strupišs
Plēnuma sekretāre M.Senkāne

LATVIJAS REPUBLIKAS AUGSTĀKĀS TIESAS PLĒNUMA LĒMUMS NR.4

12.06.2025.

Par ģenerālprokurora atlaišanas pamatu izvērtēšanu

Augstākās tiesas plēnums, pamatojoties uz likuma „Par tiesu varu” 49.panta ceturto daļu,

nolēma

- atzīt, ka ģenerālprokurora Jura Stukāna atlaišanai no amata nav pamata.

Priekšsēdētājs A.Strupišs

Plēnuma sekretāre M.Senkāne

ATZINUMS**PAR ĢENERĀLPROKURORA ATLAIŠANAS PAMATA PĀRBAUDES REZULTĀTIEM ***** Publicēts saīsināti, izlaižot pirmo sadaļu „Normatīvie akti, kas attiecas uz veikto pārbaudi”.**Pilnā apjomā lasāms www.at.gov.lv*

Augstākās tiesas priekšsēdētājs Aigars Strupišs, pamatojoties uz trauksmes cēlēja (turpmāk – Iesniedzēja) ziņojumu, 2025.gada 22.aprīlī pieņēmis lēmumu ierosināt pārbaudi par ģenerālprokurora Jura Stukāna atlaišanas pamata esību.

Veikt šo pārbaudi Augstākās tiesas priekšsēdētājs pilnvarojis senatori Aiju Brantu.

Pārbaude ir pabeigta, un tās rezultāti tiek sniegti šajā atzinumā.

PĀRBAUDES PROCEDŪRA UN ROBEŽAS

Pārbaudot Iesniedzējas ziņojumu, kā arī ņemot vērā Trauksmes celšanas likuma 7.panta otrajā daļā noteikto, Augstākās tiesas priekšsēdētājs atzinis, ka ziņojums pirmšķietami atbilst likumā noteiktajām trauksmes celšanas pazīmēm. Priekšsēdētājs arī atzinis, ka pirms jautājuma izlemšanas Augstākās tiesas Plēnumā par to, vai ir pamats ģenerālprokurora J. Stukāna atlaišanai no amata, nepieciešams izvērtēt un sniegt atbildi uz vairākiem jautājumiem.

Pirmkārt, vai ziņojumā norādītie apstākļi apstiprina vismaz mēģinājumu ietekmēt Iesniedzēju pieņemt viņas pārliecībai pretēju lēmumu ar ziņojumā norādītajām metodēm – psiholoģisko spiedienu – un, otrkārt, vai ziņojumā norādītos apstākļus apstiprina citas iesaistītās personas.

Neviena no tiesību normām nereglamentē īpaši pilnvarota tiesneša pienākumus un tiesības, veicot pārbaudi, lai konstatētu Prokuratūras likuma 41.¹ pantā norādītos ģenerālprokurora atlaišanas pamatus.

Ņemot vērā, ka veikt pārbaudi ir pilnvarots tiesnesis, pārbaudes procesā ir jāievēro vispārīgie tiesvedības principi un jāpārbauda vienīgi tie fakti, kas norādīti Iesniedzējas ziņojumā, nevis jāveic ģenerālprokurora darbības visaptveroša pārbaude.

Līdz ar to atbilstoši Prokuratūras likuma 41.³ pantā noteiktajam Iesniedzējas ziņojumā ir jābūt norādītam noteiktam pārkāpuma faktam. Savukārt īpaši pilnvarota

tiesneša uzdevums ir pārbaudīt, vai ziņojumā norādītais pārkāpums ir noticis, vai un kādi pierādījumi to apstiprina, noskaidrot izdarītā pārkāpuma apstākļus un iemeslus, kā arī noskaidrot, vai tā rezultātā iestājušās būtiskas kaitīgas sekas.

INFORMĀCIJA PAR PĀRBAUDES LIETAS MATERIĀLIEM UN DOKUMENTIEM

Pirms lēmuma pieņemšanas par pārbaudes ierosināšanu Augstākās tiesas priekšsēdētājs uzklaušījis vairākas personas, tajā skaitā Iesniedzēju un ģenerālprokuroru, un šo personu iztaujāšanas ieraksti pievienoti pārbaudes lietas materiāliem.

Pārbaudes lietas materiāliem pievienots arī Iesniedzējas ziņojums un Iesniedzējas un ģenerālprokurora sarakste e-pastā.

Līdz ar to pārbaudes laikā papildu materiāli netika pieprasīti un neviena no personām atkārtoti netika iztaujāta.

Informācija, kas apkopota ziņojuma pārbaudes lietas materiālos – Iesniedzējas ziņojumā, e-pasta sarakstē un personu iztaujāšanas ierakstos, ir apkopota un analizēta, pamatojoties uz veikto analīzi, ir izdarīti secinājumi un sniegts atzinums sadaļā „Novērtējums un secinājumi”.

ZIŅOJUMĀ NORĀDĪTIE APSTĀKĻI

Kā pamats ģenerālprokurora atlaišanai Iesniedzējas ziņojumā norādīts Prokuratūras likuma 6.panta ceturtās daļas pārkāpums, kas izpaudies kā norādījumu došana veikt uzraugošā prokurora pārliecībai pretējas darbības konkrētā kriminālprocesā, proti, celt apsūdzību pret personu, kuras saukšanai pie kriminālatbildības Iesniedzējas ieskatā nav pamata.

Saskaņā ar ziņojumā norādīto Ģenerālprokuratūrā organizēto triju sanāksmju laikā – 2024. gada 20.septembrī, 30.oktobrī un 2025.gada 7.janvārī – ģenerālprokurors iesaistījies [..]

apspriešanā – sākot ar 2024.gada septembri sanāksmēs aktīvi paudis [...] viedokli par [...].

2024.gada 20.septembra sanāksmē bez ģenerālprokurora un Iesniedzējas piedalījies [...] virsprokurors [...], virsprokurors [...], KNAB [...] un KNAB [...].

Šajā sanāksmē prokurors noraidījis Iesniedzējas juridiskos argumentus, kā arī [...] viedokli par [...]. Konstatējot [...] ģenerālprokurora viedokli šajā jautājumā, Iesniedzēja izteikusi priekšlikumu kriminālprocesā nomainīt uzraugošo prokuroru. Minētais priekšlikums uzklauts, un kriminālprocesā [...] noteikts otrs uzraugošais prokurors [...].

2024.gada 30.oktobra sanāksmē, kuras iniciatore bijusi Iesniedzēja, bez jau iepriekš minētajām personām piedalījies [...] virsprokurors [...] un prokurore [...], kura prezentējusi savu redzējumu par [...]. Vienlaikus ģenerālprokurors turpinājis pārliecināt Iesniedzēju par viņas viedokļa nepareizību.

2025.gada 7.janvāra sanāksmē, kurā bez Iesniedzējas un ģenerālprokurora piedalījušies arī virsprokurori [...], ģenerālprokurors paudis pārmetumus par [...]. Iesniedzēja, [...], norādījusi uz [...], kā arī atsaukusies uz [...] viedokļiem, atbalstot Iesniedzējas pozīciju diskutētajos jautājumos [...]. Pārliecinot Iesniedzēju mainīt viedokli, ģenerālprokurors nav izklāstījis savus argumentus, bet izmantojis agresīvu sarunas stilu, lietojot pret Iesniedzēju vērstus izteicienus, proti, „kā tu varēji skolu pabeigt” un „tikai idiots to var nesaprast”.

Ziņojumā aprakstītie un iztaujāšanā apstiprinātie sanāksmju norises apstākļi, īpaši apstākļi pēdējā sanāksmē, kas ilgusi divas stundas, Iesniedzējas ieskatā, bijusi „kritiskais punkts”, jo šo sanāksmju laikā vērstā psiholoģiskā spiediena (bosinga) rezultātā viņa tikusi emocionāli sagrāuta. Pret viņu vērstais psiholoģiskais spiediens radījis [...].

Iepriekš minēto sanāksmju dalībnieku versijas par notikušo atšķiras. [...] apstiprināja, ka diskusijām bijis agresīvs raksturs, kā arī tika izmantoti Iesniedzējas ziņojumā norādītie izteicieni. Pārējie sanāksmju dalībnieki noliedza agresīvu vēršanos pret Iesniedzēju un aizskarošu izteicienu lietošanas faktu vai norādīja, ka neatceras vai nav pievērsuši tam uzmanību. Savukārt ģenerālprokurors apgalvojis, ka notikušas darba apspriedes, kuru dalībnieki diskutējuši par [...].

NOVĒRTĒJUMS UN SECINĀJUMI

Nemot vērā, ka termins „bosing” jeb psiholoģiskais terors, uz ko norādījusi Iesniedzēja, *ekspresis verbis* likumā nav definēts, lai noteiktu tā būtību un pazīmes, izmantoju tiesību zinātnē paustās atziņas, kurās minētais jēdziens tiek izprasts kā psihiska agresija pret personu, kas izpaužas kā naidīga, neētiska attieksme pret darbinieku, turklāt tā pausta bieži un ilgstoši (*Neimanis J. Psiholoģiskais terors darba vietā:*

juridiskie aspekti. Jurista Vārds. 19.10.2004., Nr.40(345)).

Psiholoģiskā terora būtība un pazīmes skaidrotas arī Senāta judikatūrā (sk., piemēram, *Senāta 2020. gada 28.aprīļa spriedumu lietā Nr.SK-276/2020, ECLI:LV:AT:2020:0428, C30407917.9.S*).

No uzklautā personu iztaujāšanā teiktā izriet, ka Ģenerālprokuratūrā notikušas vairākas darba sanāksmes ar mērķi izdiskutēt jautājumus par [...]. Turklāt vienu no sanāksmēm (2024.gada 30.oktobrī) iniciējusi Iesniedzēja.

Par to, ka ziņojumā minēto sanāksmju mērķis bija tieši tāds, tas ir, kolēģu starpā profesionāli diskutēt par krimināltiesiskajiem jautājumiem, nevis Iesniedzējas psiholoģiskā ietekmēšana nolūkā piespiest kriminālprocesā veikt viņas pārliecībai pretējas darbības, apliecina ne tikai iztaujāto personu norādītais, bet arī sanāksmju formāts. Uz sanāksmēm tika aicināti un tajās piedalījās ne tikai ģenerālprokurors un Iesniedzēja, bet arī citi krimināltiesību nozares speciālisti [...] Sanāksmju laikā notikušas spraigas diskusijas.

Tādējādi nav pamata atzīt, ka ģenerālprokurors apspriežu laikā ir centies piespiest Iesniedzēju kriminālprocesā veikt viņas pārliecībai pretējas darbības, jo Ģenerālprokuratūrā ir notikušas ierastās darba apspriedes sarežģītu juridisko jautājumu apspriešanai konkrētā kriminālprocesā. Vienlaikus [...] ģenerālprokurors pret Iesniedzējas prezentētajiem argumentiem ir izmantojis ne tikai juridiskos argumentus, bet savu viedokli pastiprinājis ar *ad hominem* argumentiem.

Šādu argumentu lietošanu apstiprinājuši vairāki sanāksmju dalībnieki. Turklāt sanāksmju dalībnieki norādījuši arī to, ka aizskarošu izteicienu lietošana, uzbrūkošs stils un empātijas trūkums pret oponentu ir veids, kādā ģenerālprokurors nereti komunicē ar padotajiem.

[...]

Turklāt iztaujāšanā Iesniedzējas norādītais, ka, domājot par pensionēšanos, izlēmusi „paņemt līdzi arī ģenerālprokuroru”, netieši liecina par ziņojuma iesniegšanas motīviem.

Nemot vērā iepriekšminēto, nav pamata atzīt, ka ģenerālprokurors ir mēģinājis ietekmēt Iesniedzēju kriminālprocesā veikt viņas pārliecībai pretējas darbības.

Pamatojoties uz iepriekšminēto apsvērumu kopumu, nav pamata konstatēt kādu no Prokuratūras likuma 41.¹ pantā paredzētajiem ģenerālprokurora atlaišanas pamatiem.

Izvērtējot Iesniedzējas ziņojumu un ziņojuma pārbaudes lietā esošos materiālus,

konstatēju,

- ka nav pamata ģenerālprokurora Jura Stukāna atlaišanai no amata.

2025.gada 30.maijā

Augstākās tiesas senatore Aija Branta

PAPILDU APSVĒRUMI

Ikvienai personai ir jāievēro ne tikai tiesību normas, bet arī sabiedrībā valdošās ētikas normas, kas prasa cieņpilnu komunikāciju ar citām personām. Tai skaitā veids, kādā persona publiski pauž savu viedokli, visupirms izteiksmes veids un izmantotā leksika, t.i., vai viedoklis pausts cieņpilni, izmantojot pieklājīgu vārdu krājumu un izteiksmes formu, vai arī aizskaroši, lietojot nepiedienīgus vārdus. Minētais var tikt ņemts vērā, vērtējot personas atbilstību konkrētām sociālajām lomām, tostarp amatiem. Prokuratūras likuma 5.panta otrā daļa noteic, ka prokurors ievēro Latvijas prokuroru ētikas kodeksa (turpmāk – Prokuroru ētikas kodekss) normas. Latvijas Prokuroru ētikas kodeksa sadaļas „Godprātība un cieņa” 31.punkts noteic, ka prokurors nepieļauj naidīgu vai jebkādu neētisku komunikāciju ar

kolēģi. Vienlaikus no personu teiktā iztaujāšanas laikā ir konstatējams, ka savu viedokli par kriminālprocesā izvērtējamo jautājumu ģenerālprokurors paudis nepiedienīgi, proti, necienīgi, aizvainojoši, izmantojot neatbilstošu, aizskarošu leksiku, pret iesniedzēju vērsot nepieņemamus *ad hominem* argumentus (pret oponenta personu vērstu argumentu lietošana, kas nozīmē tādu diskusijas stratēģiju, kad diskusijas dalībnieks nevis atspēko izteikto argumentu pēc būtības, bet tā vietā uzbrūk argumentu izteikušās personas raksturam, motīviem vai rīcībai (Walton, Douglas N. (2001) „Argumentation Schemes and Historical Origins of the Circumstantial Ad hominem Argument”, p.p.207–209).

Minētais neatbilst augstai diskusiju kultūrai, kāda tiek sagaidīta no ģenerālprokurora.

LATVIJAS REPUBLIKAS AUGSTĀKĀS TIESAS PLĒNUMA LĒMUMS NR.5

08.09.2025.

Par Senāta Civillietu departamenta priekšsēdētāja ievēlēšanu

Augstākās tiesas plēnums, pamatojoties uz likuma „Par tiesu varu” 48.panta otro daļu,

nolēma

- ievēlēt tiesnesi Normundu Salenieku Senāta Civillietu departamenta priekšsēdētāja amatā uz pieciem gadiem ar 2025.gada 11.septembri.

Priekšsēdētājs A.Strupišs

Plēnuma sekretāre M.Senkāne

REDZĒJUMS PAR SENĀTA CIVILLIETU DEPARTAMENTA ATTĪSTĪBU

Normunds SALENIEKS,
departamenta priekšsēdētāja amata kandidāts

Savu uzrunu es vēlos sākt ar nelielu atskatu uz to, kā Civillietu departamentam ir sekmējies iepriekšējos piecos gados, un to, kādi organizatoriski pasākumi ir īstenoti, lai palielinātu departamenta darba efektivitāti.

NELIELA ATSKAITE PAR 2020.– 2025.GADU

Neraugoties uz būtiskām senatoru sastāva izmaiņām un to, ka ir bijuši ilgstoši laika posmi, kad Civillietu departaments ir strādājis nepilnā sastāvā, departaments šajos gados ir darbojies ar atzīstamu efektivitāti.

Ja 2020.gada 1.janvārī lietu atlikums bija 649 lietas, tad 2025.gada 1.janvārī tas vairs bija tikai 259 lietas.

Būtiski ir samazinājušies arī lietu izskatīšanas termiņi – ja 2019.gadā tie vidēji bija 8 mēneši, tad 2024. gadā tie jau bija vien 4,5 mēneši.

Turklāt rīcības sēdes lēmumi, ar kuriem izņemts par atteikumu izskatīt lietas kasācijas kārtībā,

2024. gadā tika pieņemti vidēji tikai 3,2 mēnešos.

Departamentā palielinājusies kasācijas tiesvedības filtru efektivitāte, proti, no 62% 2019.gadā uz 82% 2024.gadā. Tas ļauj departamenta senatoru vērtīgos laika u.c. resursus vairāk veltīt tiesību sistēmai nozīmīgu tiesību jautājumu risināšanai.

Par departamenta darba efektivitāti liecina arī ierosināto kasācijas tiesvedību iznākumi, jo 2024. gadā pārsūdzētie spriedumi atstāti negrozīti tikai 8% gadījumu, kas ir līdzīgs rādītājs kā 2023.gadā, taču ievērojami labāks nekā 2019.gadā, kad 26% kasācijas

kārtībā pārbaudīto spriedumu tika atstāti negrozīti.

Tas nozīmē, ka liels uzsvars tiek likts uz lietas un tajā risināmo tiesību jautājumu izpēti, pirms senatori izlemj, vai ierosināma kasācijas tiesvedība.

Kopumā vērojama tendence ienākošo lietu skaitam samazināties (2020. – 1127, 2024. – 827), kas ļauj departamenta resursus vēl vairāk izmantot spriedumu kvalitātes un lietu izskatīšanas termiņu uzlabošanai, kā arī vairāk uzmanības veltīt tiesu dialogam ar pirmās un apelācijas instances tiesām, lai nodrošinātu kasācijas instances tiesas galveno funkciju – vienotas tiesu prakses nodrošināšanu.

Departamenta darba efektivitātes izaugsmē galvenais nopelns ir departamenta senatoriem un departamenta atbalsta personālam. Vienlaikus uzskatu, ka ir būtiski radīt tādu vidi, lai kolēģi savu profesionālo potenciālu varētu izmantot iespējami pilnvērtīgi. Viens no instrumentiem šādas vides radīšanai ir organizatoriski pasākumi departamenta darba procesu pilnveidošanai.

Svarīgākie pasākumi departamenta darba organizācijas pilnveidošanā, kas īstenoti iepriekšējo piecu gadu laikā:

- pilnveidotas Civillietu departamenta paplašinātā sastāva procesa vadlīnijas, kā arī izstrādātas vadlīnijas departamenta senatoru palīgiem;
- lai senatori labāk varētu sagatavoties rīcības sēdēm, tiek sagatavoti pārskatāmi ziņojumi par lietām;
- ja ir sarežģītāki sapulcē risināmi tiesību jautājumi, to uzskatāmajam izklāstam bieži tiek izmantotas prezentācijas, it īpaši, izskatot lietas paplašinātā sastāvā, lai soli pa solim no lietā nodibinātiem faktiem nonāktu pie lietā risināmajiem tiesību jautājumiem;
- lai kolēģi sekmīgāk varētu sagatavoties sapulcē izskatāmajiem jautājumiem, tos ir iespēja pārējiem kolēģiem uzdot rakstiski, izmantojot iepriekš izstrādātas tematiski strukturētas veidlapas;
- departamenta ietvaros tiek īstenota pilotlietu identificēšana, proti, jau lietu pirmapstrādes stadijā tiek identificētas vienveidīgas lietu grupas un vienai lietai no konkrētās grupas piešķirta prioritāte tās izskatīšanā;
- ieviesta protestu lietu pirmapstrāde, uzticot to vienam zinātniski analītiskajam padomniekam, kas šajās lietās izstrādā lietas ziņojumu un uztur izskatīto un izskatāmo protesta lietu datubāzi;
- ieviests izskatāmo lietu elektronisks pārraudzības rīks, kas atvieglo senatoriem un palīgiem darbu ar ienākošajām lietām;
- uzsākta senatoru palīgu mentoringa programma;
- ieviests padomnieku slodzes elektroniskās pārraudzības rīks;

- departaments aktīvi līdzdarbojas Senāta iekšējo normatīvu pilnveidošanā;
- ieviesta civillietu priekšapstrāde Kancelejā.

Turpinājumā vēlos pievērsties atsevišķiem jautājumiem, kurus, stājoties departamenta priekšsēdētāja amatā pirms pieciem gadiem, uzsvēru kā savas galvenās prioritātes.

- Kā viena no darba prioritātēm tika izvirzīta sadarbība ar pirmās un otrās instances tiesu tiesnešiem. Šajā laikā ir izdevies iedibināt praksi rīkot regulāras tikšanās ar abu instanču tiesnešiem. Lai šīs tikšanās būtu lietderīgas abām pusēm, tajās tiek pārrunāta gan departamenta aktuālā judikatūra un jautājumi, kuros departaments vēlas noskaidrot pirmās un otrās instances tiesu tiesnešu viedokļus, gan sniegtas atbildes uz šo tiesnešu iepriekš iesūtītajiem jautājumiem. Šīs apspriedes palīdz veidot vienotu tiesu praksi, tostarp arī identificēt tiesību jautājumus, kuri tiek atbildēti departamenta senatoru kopsapulcē likuma „Par tiesu varu” 49.¹ panta kārtībā.
- Ir veiksmīgi attīstījusies arī sadarbība ar kolēģiem no pārējiem departamentiem. Tiesību jautājumi, kuros mūsu kompetences saskaras, tiek pārrunāti un kopīgi risināti.
- Kā vēl vienu darba prioritāti savulaik norādīju pilotlietu mehānisma ieviešanu. Jau minēju, ka departamentā kopumā veiksmīgi identificējam līdzīgas lietas un izvēlamies vienu kā pilotlietu. Vienlaikus esam veikuši izpēti attiecībā uz iespēju ieviest tādu mehānismu, kur pilotlietas tiktu identificētas jau pirmās instances tiesā. Tomēr izpētes un diskusiju rezultātā esam secinājuši, ka vismaz šobrīd resursu atvēlēšana šāda mehānisma ieviešanai un efektīvas darbības nodrošināšanai nav samērājama ar potenciālajiem ieguvumiem. Turklāt nav izsmeltas iespējas būtisku tiesību normu iztulkošanas jautājumus risināt, izmantojot jau pieminēto likuma „Par tiesu varu” 49.¹ pantā paredzēto līdzekli, proti, sniedzot iztulkojumu departamenta senatoru kopsapulcē.
- Pirms pieciem gadiem arī minēju, ka ir svarīgi savas kompetences ietvaros līdzdarboties likumdošanas procesā, norādot gan uz esošā regulējuma piemērošanas problēmām, gan vēršot uzmanību uz plānoto izmaiņu iespējamo ietekmi praksē. Pirmām kārtām runāju par Civilprocesa likuma grozījumiem, kas vistiešākajā veidā ietekmē civillietu izskatīšanu. Vienlaikus iespēju un kompetences robežās esam snieguši viedokļus par sistēmiski būtiskiem grozījumiem materiālajās tiesību normās.

DARBI NĀKAMAJIEM PIECIEM GADIEM

Noslēgumā vēlos minēt dažus tos darbus, kas, manā ieskatā, būtu īstenojami nākamo piecu gadu laikā, lai departamenta darbs kļūtu vēl efektīvāks. Jāsaka, ka vairāki darbi ir jau uzsākti iniciatīvu turpinājums.

- Kā jau minēju, departamenta senatoru kopsapulces potenciāls vēl nav pilnībā izmantots. Tādēļ apsverams jautājums par procedūru pilnveidošanu departamenta senatoru kopsapulces sasaukšanas un norises kārtībā, lai efektīvi veiktu pasākumus vienotas tiesu prakses nodrošināšanai, it īpaši, pievēršot uzmanību lietām, kurās pieņemtie lēmumi nav pārsūdzami kasācijas kārtībā.
- Turpināms aktīvs darbs Civilprocesa likuma grozījumu pastāvīgajā darba grupā, lai sekmētu risinājumus civilprocesa efektivitātes palielināšanai, citastarp, apsverot iespēju iekļaut vienkāršotas procedūras lietas protestējamo lietu kategorijā, kā arī *amicus curia* un lietpratēja institūta ieviešanu civilprocesā. Atgriezeniskā saite no pirmās un otrās instances tiesu tiesnešiem liecina, ka ir apsverams jautājums par t.s. norādīšanas pienākuma detalizētāka regulējuma iekļaušanu Civilprocesa likumā.
- Apsverami jautājumi par Administratīvā procesa likuma un Civilprocesa likuma procesuālā regulējuma vienādošanu jautājumos, kuros tas ir attaisnojami, proti, nepastāv objektīvs pamats atšķirīgam regulējumam.
- Turpināma sadarbība ar pirmās un otrās instances tiesām, lai identificētu vienveidīgas lietas un

nodrošinātu to izskatīšanu prioritārā kārtībā, novēršot pretrunīgas tiesu prakses veidošanos un ļaujot prognozēt lietas iznākumu arī citās līdzīgās lietās.

- Turpināms dialogs ar pirmās un apelācijas instances tiesām (uzsvars uz vienotas prakses veidošanu, izmantojot dažādus rīkus šī mērķa sasniegšanai – tikšanās ar pirmās un otrās instances tiesas tiesnešiem, kā arī kolēģiju priekšsēdētājiem, likuma „Par tiesu varu” 49.¹ panta sekmīga izmantošana).
- Izvērtējams, kā maksīgā intelekta rīkus varētu efektīvi izmantot kā palīgrikus civillietu izskatīšanā departamentā.
- Saistībā ar IT resursu izmantošanu jāatzīmē, ka arvien aktuāls jautājums ir e-lietas ieviešana un 2021.gadā Augstākās tiesas plēnumā pausto atziņu ieviešanas uzraudzība, jo diemžēl arvien TIS darbība praksē neatbilst šīs sistēmas nozīmīgajai lomai tiesas darba nodrošināšanā.
- Apsveramas iespējas lietu priekšapstrādi Kancelejā, kas šobrīd notiek papīra formātā, pārnest uz elektronisko veidni, kas iekļautos tiesnešu lietu pārraudzības rīkā.
- Uzskatu, ka arī turpmāk Civillietu departamentam ar jau iepriekš minētajiem rīkiem u.c. pasākumiem, tostarp mācībām Tieslietu akadēmijā, jāsekmē vienota izpratne visu instanču tiesās par nozīmīgākajiem civilprocesa tiesību institūtiem, citastarp, jautājumos, kas saistīti ar pierādījumiem, pierādīšanas nastu sadali, prasības pamatu un priekšmetu.

LATVIJAS REPUBLIKAS AUGSTĀKĀS TIESAS PLĒNUMA LĒMUMS NR.6

08.09.2025.

Par Disciplinārtiesas locekļa ievēlēšanu

Augstākās tiesas plēnums, pamatojoties uz likuma „Par tiesu varu” 49.panta astoto daļu,

nolēma

- ievēlēt tiesnesi Anitu Poļakovu par Disciplinārtiesas locekli ar 2025.gada 11.septembri.

Priekšsēdētājs A.Strupišs

Plēnuma sekretāre M.Senkāne

LATVIJAS REPUBLIKAS AUGSTĀKĀS TIESAS PLĒNUMA LĒMUMS NR.7

08.09.2025.

Par plēnuma sekretāra ievēlēšanu

Augstākās tiesas plēnums, pamatojoties uz likuma „Par tiesu varu” 49.panta pirmo daļu un Augstākās tiesas plēnuma reglamenta 6.punktu,

nolēma

- ievēlēt tiesnesi Mariku Senkāni par Augstākās tiesas plēnuma sekretāri ar 2025.gada 24.oktobri.

Priekšsēdētājs A.Strupišs

Plēnuma sekretāre M.Senkāne

Aktualitātes

SENATORA AMATU BEIDZIS BIJUŠAIS AUGSTĀKĀS TIESAS PRIEKŠSĒDĒTĀJS IVARS BIČKOVIČS

30.septembrī izdienes pensijā devies senators, bijušais Augstākās tiesas priekšsēdētājs Ivars Bičkovičs. Tiesneša amatā nostrādājis 38 gadus – pirmos piecus gadus Aizkraukles (toreiz – Stučkas) rajona tiesā, bet kopš 1992. gada bija Augstākās tiesas tiesnesis. Sākumā Krimināllietu tiesas kolēģijas, pēc tam – Krimināllietu tiesu palātas tiesnesis un priekšsēdētājs. 2008.gadā ievēlēts par Augstākās tiesas priekšsēdētāju un šajā amatā bijis 12 gadus – līdz 2020.gadam. Pēc tam – Senāta Krimināllietu departamenta senators.

Laiku, kad bija Augstākās tiesas priekšsēdētāja amatā, Ivars Bičkovičs raksturojis kā maratonu, kurā netrūka šķēršļu un izaicinājumu. Kā trīs lielākos izaicinājumus viņš minējis globālās krīzes (ekonomiskā krīze 2008.gadā un Covid krīze 2020.gadā), Augstākās tiesas reorganizāciju,

likvidējot tiesu palātas un paliekot tikai kasācijas instancei, un Tieslietu padomes izveidošanu. Ivars Bičkovičs bija Tieslietu padomes pirmais priekšsēdētājs.

DARBU BEIGUSI SENATORE ĻUBOVA KUŠNIRE

Sasniedzot likumā noteikto maksimālo tiesneša amata vecumu, 15.aprīlī senatora amata pienākumus beidza pildīt Civillietu departamenta senatore Ļubova Kušnīre. Tiesnese ar ļoti bagātu profesionālo pieredzi – kopš 1987.gada strādājusi visu instanču tiesās un divās tiesību jomās – civiltiesībās un administratīvajās tiesībās: Jelgavas rajona tiesā, Administratīvajā rajona tiesā, Administratīvajā apgabaltiesā, Augstākās tiesas Civillietu tiesu palātā un Senāta Civillietu departamentā. Tiesneša amata pārtraukumā starp Jelgavas rajona tiesu un Administratīvo rajona tiesu 12 gadus strādājusi valsts pārvaldē – Jelgavas rajona pašvaldībā un Valsts ieņēmumu dienestā.

KRIMINĀLLIETU DEPARTAMENTĀ IENĀK SENATORI NO PROKURATŪRAS UN ADVOKATŪRAS

Jūnijā Krimināllietu departamenta senatora amatā stājās tiesību zinātņu doktors Māris Leja, pirms tam Ģenerālprokuratūras Krimināltiesiskā departamenta Korupcijas apkarošanas koordinācijas nodaļas virsprokurors.

Savukārt ar 1.decembri darbu Krimināllietu departamentā sāks tiesību zinātņu doktors Jānis Rozenbergs, ko Saeima jau apstiprinājusi senatora amatā. Jānis Rozenbergs ir zvērināts advokāts, bijis Zvērinātu advokātu padomes priekšsēdētājs.

**Valsts prezidents Edgars Rinkevičs ar senatoru
Māri Leju pēc tiesneša svinīgā solījuma**

SENATORI UN DARBINIEKI SAŅEM TIESLIETU SISTĒMAS GODA ZĪMES

Augstākās tiesas priekšsēdētājs ar Goda zīmju saņēmējiem Ļubovu Kušniri, Kristīni Zemīti un Aivaru Uminski. Klāt nebija Sandra Lapiņa, Alla Spale un Inga Bērtaite-Pudāne

Tieslietu sistēmas Goda zīmes piešķirtas sešiem Augstākās tiesas senatoriem un darbiniekiem.

I pakāpes Goda zīmi saņēma bijusī Senāta Civillietu departamenta senatore Ļubova Kušnīre, II pakāpes Goda zīme Senāta Krimināllietu departamenta priekšsēdētājam Aivaram Uminskim, Administrācijas vadītājai Sandrai Lapiņai un Tieslietu padomes sekretariāta vadītājai Allai Spalei. Tieslietu

sistēmas Goda zīmi pirmoreiz saņēma arī Senāta zinātniski analītiskie padomnieki – III pakāpes Goda zīme piešķirta Administratīvo lietu departamenta padomniecēm Ingai Bērtaitei-Pudānei un Kristīnei Zemītei.

Svinīgajā pasākumā Latvijas Nacionālajā vēstures muzejā 7.maijā apbalvojumus pasniedza Augstākās tiesas priekšsēdētājs un tieslietu ministre.

Tiesu dialogs

ARĪ KARA APSTĀKĻOS UKRAINAS UN LATVIJAS TIESU VARA STIPRINA TIESISKUMU

Oktobrī Augstākajā tiesā notika sadarbībā ar Tieslietu padomi un Ukrainas Augsto tieslietu padomi organizēts seminārs „Tiesiskuma stiprināšana izaicinošos laikos: Latvijas un Ukrainas tiesu dialogs”. Mērķis – veicināt profesionālu pieredzes apmaiņu, stiprinot tiesu neatkarību un demokrātiskas valsts pamatprincipus pat kara apstākļos.

Augstākās tiesas un Tieslietu padomes

priekšsēdētājs Aigars Strupišs uzsvēra, ka demokrātiskas valsts pamats ir tiesiskums, un tā nodrošināšana ir tiesu sistēmas pamatzdevums, jo īpaši, valstīm saskaroties ar dažādiem izaicinājumiem. Latvijai ir pieredze, ejot ceļu uz demokrātisku valsti un iekļaujoties ES. Savukārt izaicinājumi, ar ko kara apstākļos saskaras Ukrainas tiesu sistēma, var būt vērtīga mācībstunda Latvijai.

Semināra gaitā notika informācijas apmaiņa un diskusijas par dažādām tiesu sistēmai aktuālām tēmām – tiesnešu atlasī, sadarbību ar konstitucionālajām tiesām un Eiropas Savienības tiesu, tiesnešu profesionālās kvalifikācijas vērtēšanu, tiesnešu ētikas un disciplinārbildības jautājumiem. Par šiem jautājumiem ar Ukrainas kolēģiem runāja arī vairāki senatori. Seminārā analizēta arī Ukrainas pieredze krimināltiesību piemērošanā un tiesu sistēmas pārvaldībā kara laikā.

No kreisās: Ukrainas Augstās tieslietu padomes sekretariāta Starptautiskās sadarbības nodaļas vadītājs Vladislavs Gurtenko, padomes priekšsēdētājs Hrihorijs Usiks, Latvijas Augstākās tiesas priekšsēdētājs Aigars Strupišs, Ukrainas ārkārtējais un pilnvarotais vēstnieks Latvijā Anatolijs Kutsevolis, Augstākās tiesas priekšsēdētāja padomniece Tieslietu padomes jautājumos Solvita Harbaceviča

ZIEMEĻVALSTU UN BALTIJAS VALSTU AUGSTĀKĀS TIESAS VIENOJAS PAR REGULĀRU SADARBĪBU

Ilgadējās Baltijas valstu Augstāko tiesu tikšanās ir sena tradīcija. Arī Ziemeļvalstu Augstāko tiesu priekšsēdētāji katru gadu tiekas, lai apspriestu kopīgus aktuālus jautājumus. Bet šogad septembrī Somijā notika plašāks seminārs, kurā pirmo reizi piedalījās gan Ziemeļvalstu, gan Baltijas valstu Augstāko tiesu

un Augstāko Administratīvo tiesu priekšsēdētāji.

Tikšanās dalībnieki bija vienisprātis, ka šāda paplašināta Ziemeļvalstu un Baltijas valstu Augstāko tiesu sadarbība, pieredzes apmaiņa un aktuālu jautājumu apspriešana ir turpināma. Visi atzina, ka šādas tikšanās jāveido kā regulāra tradīcija.

LATVIJA BŪS PREZIDĒJOŠĀ VALSTS ACA-EUROPE TĪKLĀ

27.maijā Helsinkos ACA-Europe Ģenerālā Asambleja ievēlēja Augstākās tiesas priekšsēdētāju Aigaru Strupišu par vienu no diviem ACA-Europe viceprezidentiem.

ACA-Eiropa ir augstāko administratīvo jurisdikciju tīkls, kas aptver 35 Eiropas valstis. Tās vadība jeb prezidentūra tiek rotēta starp dalībvalstu augstākajām tiesām un valsts padomēm ik pēc diviem gadiem. Valdes prezidents ir prezidējošās valsts augstākās tiesas vai valsts padomes priekšsēdētājs, savukārt

viens viceprezidents ir no tās valsts, kura prezidēja iepriekšējā periodā, bet otrs – no tās valsts, kas prezidēs nākamajā periodā.

Kopš 27.maija prezidējošā valsts ir Grieķija, no kuras prezidentūru 2027.–2029.gadā pārņems Latvija. Latvija iepriekš nav bijusi prezidējošā valsts, taču ir aktīvi iesaistīta asociācijas darbībā, tostarp organizējot semināru Rīgā 2023.gadā.

AUGSTĀKO TIESU APMEKLĒ ČEHIJAS AUGSTĀKĀS TIESAS DELEGĀCIJA

Lai dalītos pieredzē tiesām aktuālos jautājumos, Augstāko tiesu maijā apmeklēja Čehijas Augstākās tiesas delegācija tiesas priekšsēdētāja Petra Anģelosī vadībā.

Sarunās pārrunāti tādi jautājumi kā Augstākās tiesas tiesnešu iecelšanas process, tiesnešu atalgojums, ierobežojumi, tiesas darba organizācija un lietu izskatīšanas termiņu uzraudzība. Kolēģi dalījās pieredzē par lietu elektronisko apriti un e-lietu, nolēmumu pieejamību un anonimizāciju, kā arī mākslīgā intelekta izmantošanu tiesu darbā.

Čehijas Augstākās tiesas delegācijā bija tiesas priekšsēdētājs Petrs Anģalosi (*Petr Angyalossy*), Civillietu un komercietu nodaļas priekšsēdētājs Bohumils Dvoržāks (*Bohumil Dvořák*) un Augstākās tiesas priekšsēdētāja biroja vadītājs Alešs Pavels (*Aleš Pavel*).

Augstākās tiesas priekšsēdētājs Aigars Strupišs kopā ar Čehijas Augstākās tiesas priekšsēdētāju Petru Anģalosi (abi centrā) un pārējo delegāciju

PADOMNIECE PILDA VALSTS EKSPERTA PIENĀKUMUS EIROPAS SAVIENĪBAS TIESĀ

Senāta Administratīvo lietu departamenta zinātniski analītiskā padomniece Inga Bērtaite-Pudāne ir izturējusi Eiropas Savienības Tiesas izsludināto

konkursu un uz gadu devusies strādāt kā norīkota valsts eksperte Eiropas Savienības Tiesā Luksemburgā. Viņa strādā Pētniecības un dokumentācijas direkcijā.

IZSTRĀDĀTAS VADLĪNIJAS TIESNEŠU STAŽĒŠANĀS PROGRAMMAI SENĀTĀ

Pirmās instances un apelācijas instances tiesnešu pieredzes apmaiņas jeb stažēšanās programma Senātā darbojas kopš 2021.gada un piecos gados tajā piedalījušies 15 zemāko instanču tiesneši.

Programmas mērķis ir sniegt tiesnešiem iespēju iepazīt kasācijas instances tiesas darbu kādā no Senāta departamentiem vai Judikatūras un zinātniski

analītiskajā nodaļā. Stažēšanās ilgums ir 6 mēneši, kuru laikā tiek saglabāts tiesneša atalgojums un nostrādātais laiks tiek ieskaitīts tiesneša darba stāžā. Balstoties uz līdzšinējo pieredzi, apstiprinātas Vadvlīnijas Tiesnešu stažēšanās programmai Senātā, kurās noteikta prakses organizēšanas kārtība, kā arī stažiera programmas vadītāja un stažiera tiesības un pienākumi.

AUGSTĀKĀS TIESAS KONFERENCE

TIESĪBAS UZ TAISNĪGU TIESU: EIROPAS CILVĒKTIESĪBU KONVENCIJA NACIONĀLO TIESU UN EIROPAS CILVĒKTIESĪBU TIESAS DIALOGĀ

Senāts un cilvēktiesības – šīs divas tēmas 10.oktobrī sasaistījās Augstākās tiesas organizētajā starptautiskajā konferencē par tiesībām uz taisnīgu tiesu. Konference bija veltīta diviem notikumiem – atjaunotās kasācijas instances – Senāta – 30.gadadienai un Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 75.gadadienai. Konference iezīmēja mūsdienu tiesu izaicinājumus – tiesiskuma un tiesību uz taisnīgu tiesu nodrošināšanu demokrātijas apdraudējuma apstākļos, un cilvēktiesības tika skatītas caur tiesību uz taisnīgu tiesu prizmu.

Konferencē piedalījās tiesneši – senatori, apgabaltiesu un rajona (pilsētu) tiesu priekšsēdētāji un vietnieki, Satversmes tiesas tiesneši, Eiropas Cilvēktiesību tiesas un Eiropas Savienības Tiesas tiesneši, Augstāko tiesu priekšsēdētāji un tiesneši no Lietuvas, Igaunijas, Zviedrijas un Somijas, kā arī tiesu sistēmai piederīgo institūciju un ar cilvēktiesībām saistīto institūciju vadītāji, augstskolu Juridisko fakultāšu un programmu vadītāji.

Konferenci uzrunāja Augstākās tiesas priekšsēdētājs Aigars Strupišs, Saeimas priekšsēdētājas biedre Zanda Kalniņa-Lukaševica, tieslietu ministre Inese Lībiņa-Egnere un Andris Gulāns, kurš bija Augstākās tiesas priekšsēdētājs Senāta atjaunošanas laikā.

Eiropas Cilvēktiesību tiesas viceprezidente Ivana Jeliča sniedza priekšlasījumu par Eiropas Cilvēktiesību tiesas un nacionālo tiesu mijiedarbību, savukārt Eiropas Savienības Tiesas tiesnese Ineta Ziemeļe – par neatkarīgas tiesas lomu demokrātijas apdraudējuma apstākļos.

Divos priekšlasījumu un diskusiju paneļos tiesības uz taisnīgu tiesu tika apskatītas dažādos aspektos – kā tiesu prakses noteiktība un nolēmumu pamatojums un kā tiesas spriešanas atklātība un nolēmumu pieejamība. Trešajā panelī referenti sniedza priekšlasījumus par tiesību uz taisnīgu tiesu attīstības tendencēm un dažādām perspektīvām.

Šajā Biļetena numurā publicējam konferencē teiktās uzrunas un nolasītos priekšlasījumus.

UZRUNAS

TIESĪBAS UZ TAISNĪGU TIESU – TIESISKAS VALSTS UN LIKUMA VARAS STŪRAKMENTS

Aigars STRUPIŠS,
Augstākās tiesas priekšsēdētājs

Ļoti cienījamā Eiropas Cilvēktiesību tiesas viceprezidentes kundze, ļoti cienījamā tieslietu ministres kundze, augsti godātie kolēģi – tiesu priekšsēdētāji un tiesneši, godātie viesi!

Man ir liels gods sveikt jūsu mūsu konferencē, kas organizēta, atzīmējot Eiropas Cilvēktiesību konvencijas 75.gadskārtu, kas sakrīt ar mūsu atjaunotā Senāta – kasācijas tiesas – 30.gadadienu. Konferences temats – tiesības uz taisnīgu tiesu: Eiropas Cilvēktiesību konvencija nacionālo tiesu un ECT dialogā.

Bez tiesībām uz taisnīgu tiesu nav iespējams nodrošināt nevienu citu tiesību. Tāpēc tās ir tiesiskas valsts un likuma varas stūrakmens.

Mūsu tiesību sistēmā kasācijas tiesai kā pēdējai tiesu instancei, kuras pamatfunkcija ir vienotas tiesu prakses nodrošināšana un kura saka gala vārdu visos strīdos, ir īpaša nozīme cilvēktiesību garantēšanā.

Tāpēc šodienas konferences temats ir tāds, kas apvieno šos divus notikumus.

PAR TIESU DIALOGU

Bija laiks, kad tiesneši Eiropas Cilvēktiesību tiesu (ECT) uzskatīja par ierobežojošu faktoru: viens no tiesnešu diskusijās nereti izmantotajiem argumentiem – „ko teiks ECT”, un rezultātā nereti tika pieņemts šķietami drošākais, ECT aprobētais risinājums, lai gan konkrētā situācija, iespējams, prasīja ko citu. Lai gan šādi pakļaušanās nebija nopietna pamata arī agrāk, tomēr tagad Konvencijas preambulā nostiprinātais subsidiaritātes princips apliecina, ka ECT nav sargsuns, bet gan dialoga partneris. Konvencijas piemērošana primāri ir nacionālo tiesu rokās. Tas ļoti veicina nacionālo tiesu atbildīgu izpratni par savu pienākumu pamattiesību standartu aizsardzībā. Un tas paver būtiskas iespējas tiesību attīstībai – jo tikai strīdos (tai skaitā domstarpībās par tiesību normu piemērošanu) dzimst patiesība. Piemēram, pateicoties Latvijas pozīcijai Gaponenko lietā (30237/18), ECT atzina, ka, lai gan vispār ECT praksē atzīts, ka atkārtota noziedzīga nodarījuma izdarīšanas risku nav paredzēts izmantot

kā pamatu apcietinājumam tikai tāpēc, ka personai ir nosliece uz noziedzību, taču konkrētās lietas apstākļos nevar neņemt vērā, ka Latvija ir kaimiņvalsts Krievijai, tādējādi atzīstot ģeopolitisko apsvērumu nozīmi šādās lietās.

Tieši tādā veidā – dialogā, atklāti un profesionāli diskutējot par jautājumiem, dinamiski attīstās tiesības, pielāgojoties aktuālajam kontekstam un faktiskajai situācijai. Eiropas Cilvēktiesību tiesas un nacionālo tiesu dialogs nav augstākās un zemākas tiesas dialogs. Tas ir dialogs starp tiesām ar atšķirīgu kompetenci. Dialogā reti ir acīmredzams „pareizais” un „nepareizais” viedoklis. Šajā dialogā nav priekšnieka un padotā; tā ir divu līdzvērtīgu partneru saruna, kurā lomu spēlē nevis statuss vai hierarhija, bet gan tikai un vienīgi argumenti. Arī runājot ar Strasbūras tiesas kolēģiem, dzirdu, ka notiek aizvien lielāka paļaušanās uz nacionālo tiesu spriedumiem, kuros kvalitatīvi argumentēta konvencijas standartu piemērošana. Tāpēc ļoti svarīga ir mūsu spriedumu argumentācijas kvalitāte. Tādēļ spriedumu kvalitāte ir mūsu Augstākās tiesas un Tieslietu padomes nepārtrauktā uzmanības lokā.

Svarīgi, ka ar Eiropas Cilvēktiesību konvencijas 16.protokola pievienošanu dialogs kļūst aktīvāks – pamattiesību standartu un konceptuālu jautājumu noskaidrošana notiek, tiesām komunicējot pa tiešo vienai ar otru. ECT gadā izlemj 2–3 valstu tiesu pieteikumus par konvencijas normu skaidrošanu. Arī Latvija vakar ir ratificējusi šo protokolu, paverot jaunas dialoga iespējas Latvijas tiesām.

PAR IZAICINĀJUMIEM

Mēs šodien dzīvojam turbulentā sociālpolitiskajā situācijā, jeb kā senajiem ķīniešiem piedēvētajā teicienā, – „interesantos laikos”. Politiskā populisma ietekmē visā pasaulē ir vērojami pieaugoši mēģinājumi noniecināt tiesu varas lomu un uzbrukumus tiesas neatkarībai. Jau kādu laiku politikas zinātne runā par politisko nogurumu jeb vēlētāju nogurumu. Līdzīgi ar tiesiskumu: mūsdienās aiz tiesiskuma jēdziena mēdz slēpties pat radikāli tiesiskuma pretinieki. Pat iekarošanas kari tiek uzsākti, slēpjoties aiz argumentiem, kuri tādā vai citādā veidā pamatoti ar „tiesiskumu”. Pēdējā laikā pat dzirdēts jēdziens „tiesiskuma nogurums” (*rule of law fatigue*). Iemesli ir kompleksi – gan nekvalitatīvs politiskais diskurss, gan plaša starp runāšanu un darīšanu, gan informācijas plūdi. Tai skaitā arī normatīvā regulējuma plūdi, kas

rada uztveres pārslodzi un veicina tiesisko nihilismu. Jo normu plūdi kopā ar judikatūras variācijām ir sasnieguši tādu sensorā piesātinājuma pakāpi, ka diez vai kāds indivīds var orientēties visos normatīvajos regulējumos, kuri attiecas uz viņu personiski.

Diemžēl pat jēdziena neitrāla lietošana, ja tas notiek pārāk bieži lozungu veidā bez reāla seguma, arī noved pie jēdziena nolietojuma. Tas nenozīmē, ka par tiesiskumu nav jārunā. Ir jārunā. Bet ne pa tukšo. Jārunā ne vien par akūtajām problēmām kā pašmērķi, bet galvenokārt par šo problēmu risinājumiem. Cilvēkiem jāredz, ka mēs ne vien spējam identificēt problēmas, bet arī reāli tās risināt.

Esmu pārliecināts, ka mūsu konference sniegs ieguldījumu jurisprudences attīstībā, rodot jaunus risinājumus aktuālajām problēmām.

Novēlu visiem saturīgu un interesantu diskusiju!

CILVĒKTIESĪBAS IR JĀAIZSTĀV ŠODIEN, LAI TĀS PASTĀVĒTU ARĪ RĪT

Zanda KALNIŅA-LUKAŠEVICA,
Saeimas priekšsēdētājas biedre

Augsti godātais Augstākās tiesas priekšsēdētāja kungs, cienījamā tieslietu ministres kundze! Godātie tiesneši un tiesu varas pārstāvji! Cienījamie klātesošie!

Paldies par uzaicinājumu uz šo nozīmīgo konferenci! Stāvēt jūsu priekšā un jūs uzrunāt ir patiess gods.

Šodien mēs pulcējamies ne vien simboliskā brīdī, bet arī demokrātijai un cilvēktiesībām nozīmīgā laikā.

Kad es saņēmu laipno uzaicinājumu teikt runu konferencē, kas veltīta Eiropas Cilvēktiesību konvencijas 75 gadu jubilejai, nevarēju pat iedomāties, cik aktuāls šis jautājums būs tieši šobrīd Latvijā.

Pirms 75 gadiem, kad tika parakstīta Eiropas Cilvēktiesību konvencija, bija 1950.gads. Otrā pasaules kara sekas – cilvēku ciešanas, masveida deportācijas, genocīds un autoritārie režīmi Eiropā bija atstājušas dziļas rētas. Kara noslēgumā bija skaidrs – lai Eiropā nekad vairs neatkārtotos totalitārisma noziegumi, ir jāizveido kopīgi, starptautiski saistoši mehānismi cilvēka pamattiesību aizsardzībai.

1949.gadā dibinātās Eiropas Padomes galvenais uzdevums bija veicināt pēckara Eiropā demokrātiju, tiesiskumu un cilvēktiesību ievērošanu. Šajā organizācijā pulcējās Rietumeiropas valstis, kas pēc kara centās radīt vienotu demokrātisku telpu.

Iedvesmojoties no ANO Vispārējās cilvēktiesību deklarācijas, kas bija pieņemta pāris gadus agrāk, kā arī no Eiropas valstu konstitūcijām, kurās bija nostiprinātas pamattiesības, jau sākotnējā iecerē Eiropas Cilvēktiesību konvencija paredzēja ko vairāk – tās mērķis bija radīt tiesiski saistošu valstu līgumu ar

konkrētiem mehānismiem, kas ļautu indivīdiem aizstāvēt savas tiesības pret valsti un ārpus valsts robežām.

Un es ne velti vēlos atgādināt šo vēsturisko fonu, jo, šķiet, pasaule ir nogājusi apli, un mēs šobrīd atrodamies tikpat nozīmīgā vēstures posmā.

GLOBALAIS KONTEKSTS UN APDRAUDĒJUMI

Dāmas un kungi,

mēs nevaram noliegt, ka šobrīd dzīvojam laikā, kad noteikumos balstītā starptautiskā kārtība tiek apšaubīta.

Pastāvošās kārtības izaicinātāji ar Krieviju un Ķīnu priekšgalā ir pauduši, ka ir laiks meklēt un viņu vadībā atrast arī jaunu standartu cilvēktiesību normām. Tiek lēsts, ka viņu piedāvājums varētu būt gatavs jau tuvāko piecu gadu laikā līdz 2030.gadam.

Mums tam ir jāgatavojas. Kādēļ? Jo tā ir tieši un atklāti pieteikta prioritāte autokrātiem uz Austrumiem no Latvijas. Ķīna aktīvi un sistemātiski, jo īpaši ANO ietvaros, cenšas pārveidot starptautisko cilvēktiesību sistēmu. Tā apzināti un mērķtiecīgi konstruē alternatīvu cilvēktiesību standartu pēc sava „ģimja un līdzības” – cilvēktiesības Ķīnas gaumē.

Baidos, ka nevienam no mums nav ilūziju, uz kādiem principiem būtu balstīti šādi cilvēktiesību standarti. Iespējams, jēdziens „cilvēktiesības” būs jāpārdēvē par valsts varas pakļaušanas tiesībām.

Diemžēl, mēs vairs nevaram būt izbrīnīti, ja pamazām vien kāds sāks apšaubīt arī Eiropas Cilvēktiesību konvencijas nozīmi un jēgpilnību.

Mums tam ir jābūt gataviem.

Arī Latvijā pēdējā laikā saklausāmi mūsu Austrumu kaimiņu naratīvi – tiek apšaubīta konvencija pret vardarbību ģimenē, noniecināts pilsoniskās sabiedrības darbs un ieguldījums, noniecināti demokrātiskie principi un pretnosatītas Satversmes un Eiropas vērtības, kaut patiesībā tās ir cilvēku tiesības cenošas un mūsu kopīgās vērtības.

Līdz ar to tieši tuvākie gadi parādīs to, vai izdosies saglabāt un nostiprināt līdz šim vispārpieņemtās cilvēktiesību normas, vai arī iepriekš paveiktais lielā mērā tiks zaudēts.

Mums ir jāapzinās – Eiropas standartu cilvēktiesības mūsdienu realitātē nav pašsaprotamas. Tās ir apdraudētas tikpat ļoti kā 20.gadsimta tumšākajā laika posmā, kad autoritārisma un totalitārisma ēna izpletās pār Eiropu un pasauli. Tādēļ cilvēktiesības, tāpat kā demokrātijas vispārīgie principi ir jāsargā un jāstiprina.

Un tieši minēto iemeslu dēļ tiesnešiem ir milzīga loma šajā cīņā – fiksēt nolēmumos cilvēktiesību saturu un nozīmi. Ar katru spriedumu tiesa apliecina, ka cilvēka tiesības un taisnīgums nav tukši vārdi.

JAUNIE IZAICINĀJUMI

Godātie klātesošie,

pēdējos gados pasaule, Eiropa un arī Latvija saskaras ar daudz jauniem izaicinājumiem, tostarp, dezinformācijas izplatību, tehnoloģiju, tajā skaitā mākslīgā intelekta, straujo attīstību, hibrīddraudiem, migrācijas instrumentalizāciju. Šie jautājumi ne tikai polarizē sabiedrību, bet arī izaicina tiesu sistēmu.

Un tie nav tikai politiski vai tehnoloģiski jautājumi – tie ir cilvēktiesību jautājumi, jo katrs no tiem pārbauda, cik dzīva patiesībā ir mūsu ticība cilvēka cieņai, brīvībai un taisnīgumam.

Šādos brīžos tiesu sistēmai ir jāpierāda sava noturība un uzticība cilvēktiesību principiem.

Tieši šādās robežsituācijās īpaši izšķirošs ir taisnīgas tiesas princips, jo pat vispārēja spiediena apstākļos tam jāgarantē, ka cilvēka tiesības netiek aizmirstas un ka ikviens joprojām var paļauties uz neatkarīgu tiesu un taisnīgu spriedumu.

Un tādēļ Cilvēktiesību konvencijai ir jābūt „dzīvai”. Tā nav statisks muzeja eksponāts vai 75 gadus sens dokuments, kas reiz uzrakstīts un nodrukāts vēstures grāmatās. Konvencija ir demokrātijas „lietošanas rokasgrāmata” katrai dienai.

KONVENCIJAS UN SATVERSMES SINERĢIJA

Dāmas un kungi,

Cilvēktiesību konvencija Latvijā ir spēkā jau gandrīz 30 gadus. Tas vienlaikus ir bijis gan ilgs, gan dinamisks laiks kā mūsu valstij, tā Latvijas tiesību sistēmai.

Gadu pēc Latvijas pievienošanās Konvencijai tika pieņemta Satversmes Pamattiesību nodaļa, kas nostiprināja cilvēktiesības konstitucionālā līmenī un sasaistīja tās ar Konvenciju. Eiropas Cilvēktiesību konvencija kļuva par tiešu tiesību piemērošanas orientieri Latvijas tiesām.

Šajos gandrīz 30 gados Eiropas Cilvēktiesību tiesas un nacionālo tiesu dialoga nozīme Eiropas kopējā tiesiskuma telpā ir dinamiski attīstījusies, un tam ir liela nozīme Eiropas valstu kopīgo vērtību un atbildības stiprināšanā.

Tādēļ ir vērts atzīmēt Konvencijas 16.protokola parakstīšanu šā gada vasaras sākumā, kas sniegs iespēju arī Latvijas Augstākajai tiesai un Satversmes tiesai iegūt Eiropas Cilvēktiesību tiesas konsultatīvu atzinumu par Konvencijā un tās protokolos garantēto tiesību interpretāciju un piemērošanu.

Man ir prieks, ka Saeima vakar otrajā – galīgajā lasījumā vienprātīgi pieņēma likumu par Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 16.protokolu.

Šis solis ne tikai veicinās dialoga iespējas ar Eiropas Cilvēktiesību tiesu, bet arī pilnveidos

cilvēktiesību aizsardzības sistēmu kopumā, ļaujot vēl kvalitatīvāk un savlaicīgāk risināt cilvēktiesību jautājumus un harmonizēt Satversmē un Konvencijā ietvertās pamattiesības.

Dāmas un kungi, augsti godātie tiesu varas pārstāvji,

esošas un labas lietas nevaram un nedrīkstam pieņemt par pašsaprotamām.

- Demokrātija ir jāsargā un jāstiprina. To cenšas drupināt.
- Vēlēšanu izvēles brīvība ir jāsargā un jāstiprina. To cenšas nozagt.
- Cilvēktiesību ietvars ir jāsargā un jāstiprina. To cenšas pārskatīt.

Pēdējo 75 gadu laikā Eiropas Cilvēktiesību konvencija ir bijusi stabils balsts demokrātiskai Eiropai. Un šodien – pēc trim ceturtdaļām gadsimta – mēs redzam, ka šo principu aizstāvēšana ir kļuvusi par mūsu paaudzes uzdevumu.

Cilvēktiesības ir mūsu pamatvērtības un drošības pamats. Un tās pastāvēs tik ilgi, kamēr mēs – tiesas, sabiedrība un valsts institūcijas – visi kopā tās sargāsim.

Un tādēļ šodienas konference nav tikai nozīmīga

dokumenta jubilejas atzīmēšana. Tā ir iespēja palūkoties uz šodienas realitāti Latvijā un pasaulē. Tā ir iespēja vēlreiz apstiprināt – cilvēktiesības ir jāaizstāv šodien, lai tās pastāvētu arī rīt. Lai pastāvētu mūsu valsts un demokrātija šodien un arī nākotnē.

AUGSTĀKĀS TIESAS SENĀTA ATJAUNOŠANA

Augsti godātais Augstākās tiesas priekšsēdētāja kungs, cienījamie tiesneši!

Šodien mēs esam pulcējušies arī par godu vēl vienam nozīmīgam notikumam – Augstākās tiesas Senāta atjaunošanai pirms 30 gadiem. Tas ir simbolisks notikums, kas apliecina Latvijas tiesu neatlaidīgo ceļu un centienus veidot tiesisku un taisnīgu valsti. Tas bija nozīmīgs solis Latvijas ceļā uz pilnvērtīgu tiesu sistēmu.

Tādēļ es sveicu Jūs – tiesnešus un tiesu darbiniekus – visus, kuri šos 30 gadus ir strādājuši, lai uzturētu un stiprinātu tiesiskumu. Un gribu novēlēt jums un mums visiem – lai cilvēktiesības un taisnīga tiesa paliek neapstrīdamas vērtības mūsu valstī, un lai mēs spētu kopā un vienoti sargāt visdārgāko – mūsu valsti, kurā tiesiskums kalpo cilvēkiem.

Paldies par uzmanību!

STARPTAUTISKIE INSTRUMENTI NAV VAŽAS, BET MŪSU SPOGULIS

Inese LĪBIŅA-EGNERE,
tieslietu ministre

Augsti godātais Senāta priekšsēdētāj Strupiša kungs, Saeimas priekšsēdētājas biedre Kalniņas-Lukaševicas kundze, cienījamie kolēģi – Satversmes tiesas tiesneši, Eiropas Cilvēktiesību tiesas viceprezidente Jeličas kundze un tiesneši, Eiropas Savienības Tiesas tiesneši, kā arī Igaunijas, Lietuvas, Somijas un Zviedrijas augstāko tiesu vadītāji, godātie senatori, tiesneši, viesi, dāmas un kungi.

Esmu pagodināta par ielūgumu šodien būt jūsu vidū un uzrunāt.

Vispirms arī es vēlējos sveikt mūs visus ar Senāta atjaunošanas 30.gadadienu. Senāts bija viena no pirmajām Latvijas iestādēm, kas tika izveidota 1918.

gadā un veidoja Latvijas tiesu sistēmas mugurkaulu. Šī gadadiena atspoguļo arī Latvijas valsts nepārtrauktību, kad pēc neatkarības atgūšanas atjaunojām arī visas

mūsu tiesu sistēmas iestādes. Šodien tiesu vara Latvijā ir spēcīga un neatkarīga, un mēs darbojamies, lai to kopīgiem spēkiem arvien attīstītu.

Šogad svinam arī 75 gadus Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijai. Latvijai bija nepieciešami 45 gadi, lai varētu pievienoties Konvencijai kā brīva un neatkarīga valsts. Valsts, kuras vērtību apziņa un institucionālā atmiņa pirms PSRS okupācijas vilka atpakaļ uz Eiropas tiesiskuma telpu. Šobrīd mēs esam tās daļa un aktīvi piedalāmies tās veidošanā. Eiropas Padomes cilvēktiesību sistēma, konvencijas, tiesa un ieviešanas mehānismi – tiem bija un ir izšķiroša nozīme tajā, kāpēc varam sevi saukt par demokrātisku un tiesisku valsti.

KONFERENCES NOZĪMĪBA

Ilgs ceļš ir iets un daudz izaicinājumu ir bijis, taču mēs raugāties nākotnē – tādā nākotnē, kur mums – demokrātiskajām valstīm – ir jāturas kopā, jābūt patiesiem sabiedrotajiem, lai pārvarētu visus tiesiskuma izaicinājumus.

Dialogs ir būtisks demokrātiskas sabiedrības funkcionēšanas pamats. Dialogs starp valsts varas atzariem, tiesām un starptautiskajām tiesām ir īpaši svarīgs. Tāpēc man ir prieks šeit redzēt tik daudz augsta līmeņa vadītājus, profesionāļus no visiem varas atzariem – no Latvijas, no mūsu kaimiņvalstīm, kā arī no starptautiskajām organizācijām. Mēs būvējam kopīgus izpratnes tiltus. Paldies, ka veltāt savu dārgo laiku šai sarunai.

TĒMAS NOZĪMĪBA

Tēma par tiesībām uz taisnīgu tiesu vienmēr ir bijusi aktuāla. Taču šodien tā ir jo īpaši būtiska. Šodien mēs visi sastopamies ar eksistenciālu demokrātiskās tiesiskās kārtības apdraudējumu. Apdraudējums izriet gan no vietējā populisma, gan ārējā iespaida. Iekšpolitiski populistu vēlas rast ātrus risinājumus, ignorējot tiesiskumu un bieži balstoties uz aizspriedumiem un dezinformāciju. No ārpuses mēs arvien skaidrāk saredzam agresorvalsts diriģētus hibrīdpasākumus. Viens no tiem ir instrumentalizēt nelegālo migrāciju un homofobiju, šķelt un kūdit nesaskaņas, atteikšanos no cilvēktiesību standartiem. Notiek centieni izskaust tiesiskumā balstīto pasaules kārtību uz tādu, kas balstās tikai spēkā un interesēs, bet ne vērtībās.

Krievijas agresija pret Ukrainu ir arī uzbrukums pašai idejai, ka tiesības var ierobežot varu. Taču pastāv arī iekšēja erozija, klusāka, bet tikpat graujoša. Proti, kad politiķi reducē cilvēktiesības uz „svešu ideoloģiju”, kad nepacietība pret tiesisku procesu tiek ietērpta efektivitātē, kad tiesas tiek vainotas par nepopulāru pamattiesību aizsardzību.

Taču mēs tam pretdarbosimies ar visiem spēkiem, jo neviens cits to mūsu vietā nedarīs.

Tiesiskums ir mūsu demokrātijas pamats. Demokrātija nav tikai vairākuma griba. Tā ir arī tiesiska griba – spēja ierobežot vairākumu ar likumu, kas aizsargā mazākumu un individu. Tiesiskums ir tas, kas ierobežo varu un sargā cilvēka cieņu. Bez neatkarīgām un efektīvām tiesām nav iespējama ne brīvība, ne taisnīgums. Tiesneši ir tie, kas padara likumu dzīvu. Likums viens pats ir tikai burts. Tikai tiesneša darbs to pārvērš taisnīgumā konkrētā lietā, konkrētam cilvēkam. Tiesai jārikojas arī tad, kad citi varas atzari neizdara savu darbu. Tā ir pēdējā instance, kas pasargā cilvēku no netaisnības. Tieši tāpēc tiesu neatkarība ir neaizskarama.

Šodienas apstākļos mums ir jāapzinās, ka mēs nedzīvojam „tiesiskuma miera laikos”. Bet tieši tāpēc šis ir laiks, kad sabiedrībai visakūtāk ir nepieciešama tiesu varas spēja ātri reaģēt uz arvien jauniem izaicinājumiem, kas pagērē paš aizsargājošās demokrātijas principu ieviešanu un attīstīšanu atbilstoši šai brīža realitātei.

Sabiedrība sagaida, ka tiesu vara rīkosies kā vara, nevis izpildītājs. Tāpēc vēlos īpaši uzsvērt, cik būtiski ir stiprināt tiesu varas neatkarību, taču nevis kā teorētisku pašmērķi, bet gan kā spēju uzņemties arī atbildību par katru tiesnesi, par katru lēmumu tā, lai sabiedrības uzticēšanās tiesām un tiesiskumam arvien palielinātos. Tas stiprinās demokrātiskās institūcijas, un ar tām mūsu valstis būs noturīgākas pret jebkādiem apdraudējumiem. Skaidrs, ka tiesu sistēmu veido ne tikai tiesneši. Arī izpildvarai un likumdevējvarai ir jāspēj stiprināt demokrātijas noturību. Un es varu teikt, ka pēdējo trīs gadu laikā esam paveikuši ļoti daudz, lai stiprinātu uzticēšanos tiesu varai un valstij kopumā.

DIALOGS AR EIROPAS CILVĒKTIESĪBU TIESU (STRASBŪRA)

Daudz ir paveikts un daudz darāms, bet viens ir skaidrs, ka Konvencijas efektivitāte ir atkarīga, pirmkārt, no mums pašiem. Konvencija, ar to saprotot visu mehānismu, vispirms ir jāpiemēro mūsu pašu valstīs ikdienā. Konvencija un Eiropas Cilvēktiesību tiesa (ECT) ir cilvēktiesību mehānisms, nevis papīrs, un tāpēc ļoti būtisks Eiropas demokrātijai un īpaši Latvijai tās ģeopolitiskajā atrašanās vietā.

Ir redzams, ka, izskatot lietas (arī tās, kurās Latvija ir atbildētāja), ECT lielā mērā balstās uz nacionālo tiesu argumentāciju. Tas atbilst subsidiaritātes principam un Konvencijas sistēmas pamatiem un atspoguļo aktīvu dialogu starp nacionālajām tiesām un ECT par cilvēktiesību ievērošanu katrā konkrētā lietā. Šāds dialogs turpinās ne tikai tiesvedības laikā, bet arī nolēmumu izpildē. Mūsu tiesām, ņemot vērā spriedumā

pausto, rūpīgi jāsniedz atgriezeniskā saite par situācijas noregulējumu, ja to prasa iesaistītā persona.

Turklāt nacionālo tiesu un ECT dialoga rezultātā un tikai balstoties uz mūsu tiesu argumentāciju, ECT ir bijusi iespēja savā judikatūrā atspoguļot un ņemt vērā Latvijas ģeopolitisko situāciju, Latvijas vēsturiski būtiskos apsvērumus, valsts nepārtrauktību un konstitucionālo identitāti. Tāpēc ikvienam mūsu tiesu nolēmumam jāsniedz skaidrs un pilnīgs vēstījums par to, kā jautājums, ņemot vērā ECT judikatūru, ir skatīts mūsu tiesās.

EIROPAS CILVĒKTIESĪBU TIESAS SPRIEDUMU IEVIEŠANA

Mēs novērtējam ECT uzraudzību, jo tā mums palīdz pašiem paskatīties uz sevi no malas. Tā ir nobriedušas demokrātijas prerogatīva. Latvijas rādītājs ECT lietu slēgšanā ir 94%. Tas nozīmē, ka lielākajā daļā lietu, kuras nonāk Strasbūras izpildes uzraudzībā, Ministru komiteja ir atzinusi, ka Latvija ir veikusi nepieciešamos pasākumus, un lietas uzraudzība ir noslēgusies. Šis rezultāts apliecina mūsu spēju efektīvi nodrošināt cilvēktiesību ievērošanu un veikt atbilstošas reformas, kas novērš ECT norādītos trūkumus. Protams, vēl mums ir daudz darba priekšā.

Latvija ir ieviesusi daudz spriedumus, kas bijuši nozīmīgi mūsu pilsoņu pamattiesību aizsardzībā un mūsu valsts tiesiskās apziņas attīstīšanā. Ja nolēmumi paliek tikai uz papīra, tad tiesības zaudē jēgu. Izpildīts spriedums ir valsts uzticamības un tiesiskuma mēraukla. ECT spriedumu izpildei jābūt prioritātei. Ja Tiesa norāda uz trūkumiem, piemēram, ieslodzījuma apstākļos vai patvēruma procedūrās, tas jāuztver kā iespēja uzlabot sistēmu. Valdība nosaka pasākumus un termiņus, koordinē darbu starp institūcijām, taču svarīgi ir procesā iesaistīt arī sabiedrību. Atklātība un skaidrojošais darbs stiprina uzticību un palīdz novērst populismu.

Dažkārt populistu apšaubā starptautisku cilvēka pamattiesību mehānismu nepieciešamību. Mēs augstu vērtējam iespēju atrasties šādā cilvēktiesību stiprināšanas mehānismā, kas sniedz mums papildu pieredzi, izpratni un iespēju ietekmēt kopīgos Eiropas pamattiesību standartus, bet arī nodrošina atbildību un ārēju konstruktīvu kritiku un palīdzību. Šāds pasākumu kopums palīdz ģenerēt labāko iespējamo rezultātu konkrētam cilvēkam viņa tiesību aizsardzībā.

Lai stiprinātu šo dialogu, šogad Latvijas parakstīja pievienošanas 16. protokolam, ko šo ceturtdien (vakardien) Saeima apstiprināja otrajā un galīgajā

lasījumā. Tas sniegs vēl lielākas iespējas mūsu tiesu sadarbībai konsultatīvā atzinuma formā.

Jaunizveidotā Tieslietu akadēmija, ko oficiāli atvērsim šomēnes, kļūs par vienotu tālākizglītības centru Latvijas tiesnešiem, tiesu darbiniekiem, prokuroriem, prokuratūras darbiniekiem un specializētajiem izmeklētājiem. Tās uzdevums ir rūpēties par šo profesiju nepārtrauktu profesionālo pilnveidi, tajā skaitā no ECT judikatūras.

Tāpat arī būtiskie valsts ieguldījumi cietumu infrastruktūrā (piemēram, jaunā un modernā Liepājas cietuma pabeigšana), kā arī nākotnes plāni apliecina Latvijas apņēmību nodrošināt cilvēktiesību standartus vienā no mūsu izaicinājuma jomām – resocializācijas jomā.

NOBEIGUMS

Dāmas un kungi!

Piederība Konvencijas sistēmai nozīmē atbildību un zināšanu apmaiņu. Mēs mācāmies no citu pieredzes, un citi mācās no mūsu. Šobrīd, kad tiek apšaubīta starptautisko cilvēktiesību instrumentu vērtība, mums jāapliecina, ka tie nav no ārpuses uzspiesti, bet gan kopīgi pienākumi, kas iemieso mūsu pašu konstitucionālās vērtības. Populisms var solīt ātrus risinājumus, bet tas nespēj nodrošināt ilgstošu drošību un taisnīgumu.

Konvencijas mehānisms un ECT ir drošības tīkls, kas pasargā valsti no iegrimšanas pašapmierinātībā. Ignorēt šo drošības tīklu nozīmē pakļaut tiesiskumu populisma varai. Šobrīd, kad manā valstī izskan aicinājumi izstāties no Stambulas konvencijas, mums jāatceras, ka starptautiskie instrumenti nav važas, bet spogulis – tie liek ieraudzīt to, ko citādi mēs labprāt izvairītos redzēt.

Kolēgi, mēs dzīvojam laikā, kad cilvēktiesību standarti visā Eiropā nonāk spiedienā – no populisma, migrācijas krīzēm, dezinformācijas kampaņām un autoritāru varu mērķtiecīgiem uzbrukumiem. Latvija šo spiedienu izjūt īpaši. Bet tieši tāpēc mēs nedrīkstam atkāpties.

Mums kopā jāveicina ne tikai savstarpējs dialogs, bet arī dialogs ar sabiedrību. Mums jābūt vienkārši un saprotami paskaidrot, ka tiesiskums aizsargā ikvienu un ka reizēm tiesām jāpieņem arī nepopulāri lēmumi. Uzticība institūcijām rodas tad, kad cilvēki redz, ka cilvēktiesību aizsardzība dod taustāmus ieguvumus – labāku aizsardzību vardarbības upuriem, cilvēcīgu attieksmi uz robežām un taisnīgu tiesu ikvienam. Lai jums vērtīgas diskusijas!

KASĀCIJAS INSTANCES ATJAUNOŠANA UN LATVIJAS ATGRIEŠANĀS DEMOKRĀTISKAJĀ EIROPĀ

Andris GUĻĀNS, Augstākās tiesas priekšsēdētājs 1992.–2008.gadā

Eiropas Cilvēktiesību konvencija nacionālo tiesu un Eiropas Cilvēktiesību tiesas dialogā ir šīs konferences galvenais temats, par ko mēs turpmāk diskutēsim.

Tomēr mana šīs dienas uzstāšanās nebūs tieši saistīta ar konferences galveno tēmu, bet gan ar svarīgu atkāpi mūsu tiesas vēsturē. Šogad aprit 30 gadi kopš tā vēsturiskā Augstākās tiesas plēnuma, kur tika nolemts atjaunot Latvijā kasācijas instanci – Senātu.

30 gadu laikā Augstākā tiesa ir mainījusies, kļuvusi par mūsdienīgu eiropiešu tiesu iestādi. Šajā laikā pilnībā ir nomainījusies Augstākās tiesas tiesnešu paaudze, mainījušies darba instrumenti un metodes. Diemžēl šajā laikā daudz kas arī ir izzudis no mūsu atmiņas. Tādēļ ir svarīgi atcerēties šo nozīmīgo mūsu tiesu vēstures notikumu.

Katrai paaudzei noteiktā vēstures posmā ir savi uzdevumi, no kuru veiksmes vai neizdošanās ir atkarīga arī mūsu nākotne. Pirms 30 gadiem svarīgi bija pilnīgi no jauna izveidot kasācijas instanci kā tiesu varas iestādi, bet vēl svarīgāk bija nodrošināt tai tādu intelektuālo spēku, lai tā nekavējoties varētu pildīt tās kompetencē esošos uzdevumus. Esmu pārliecināts, ka tiesnešu paaudze, kura veidoja un vēlāk darbojās mūsu valsts augstākajā instancē, to darīja godprātīgi un pēc labākās sirdsapziņas un var droši lepoties ar padarīto. Mēs droši varam teikt, ka mērķis tika sasniegts.

Savā uzrunā es vēlos nedaudz atgādināt par citiem, manuprāt, ļoti svarīgiem vēsturiskiem notikumiem, kas iesniedzas mūsu valsts un tiesu vēstures senākos laikos.

Pēc Latvijas neatkarības proklamēšanas 1918. gada 18. novembrī tika pieņemts Pagaidu nolikums par tiesām un tiesāšanās kārtību, atbilstoši kuram Latvijā tika izveidota trīspakāpju tiesu sistēma, tajā skaitā augstākā kasācijas instance – Latvijas Senāts. Par neatkarīgās Latvijas Senāta dibināšanas dienu tiek uzskatīts 1918. gada 19. decembris. Senāts pakāpeniski kļuva par patiesi augstāko tiesu instanci, deva lielu ieguldījumu tiesu prakses nostiprināšanā, juridiskās domas un nacionālo tiesību attīstībā. Liela daļa no Senāta spriedumiem tika publicēti, tajā skaitā arī ārzemju izdevumos. Latvijas Senāta spriedumi mūsdienās joprojām ir izmantojami.

Diemžēl sekoja padomju okupācijas periods, kas atnāca ar represijām un iznīcību. Padomju iestādes Latvijas Senātu likvidēja 1940. gada 26. novembrī, daudzus senatorus arestēja un vēlāk nošāva, citiem izdevās emigrēt un dzīves nogali pavadīt ārzemēs. Tikai viens no izsūtītajiem – senators Jānis Ankravs – varēja atgriezties Latvijā, kur mira 1963. gadā.

Līdz ar to padomju okupācija iznīcināja Senātu kā neatkarīgās Latvijas tiesu instanci, kā arī iznīcināja tiesnešus kā dzīvo saikni, kas mūs varētu sasaistīt ar tā laika juridisko domu, tiesāšanās kultūru un pieredzi.

Iespējams, tie ir vieni no drūmākajiem notikumiem pasaules tiesu vēsturē. Šķiet, līdzīga pieredze ir tikai mūsu tuvākajiem kaimiņiem Lietuvai un Igaunijai.

Neatkarības atjaunošanas posms saistīts ar sarežģītiem un drosmīgiem izaicinājumiem.

1990. gada 4. maijā tika pieņemta deklarācija „Par Latvijas neatkarības atjaunošanu”. Pēc šī vēsturiskā pagrieziena atjaunošanas darbs sākās daudzās jomās, tajā skaitā arī tiesību un tiesu sistēmā.

No šī laika Latvijas Republikas Augstākā tiesa sāka strādāt kā neatkarīgas valsts tiesu varas augstākā instance, kur tika izskatītas sūdzības par pirmās instances spriedumiem krimināllietās un civilīetās.

Šajā laikā aktuāls bija jautājums, vai tiesnešu pilnvaras var saglabāt tie tiesneši, kuri izglītību ieguvuši un strādājuši padomju laikā. Bija jāpieņem politisks lēmums, kā rezultātā tika radīts process, kas deva iespēju katru tiesnesi vērtēt atsevišķi. Šī procesa rezultātā lielākā daļa tiesnešu savas pilnvaras saglabāja, tomēr vairākiem bijušajiem tiesnešiem darbs Augstākajā tiesā

bija jāatstāj. Domāju, šāda individuāla vērtēšana bija pietiekoši racionāls, izsvērts un pareizs lēmums, kas deva iespēju saglabāt augstāko tiesnešu kodolu. Jāatzīst, ka bija arī neapmierinātie ar to, ka neatkarīgajā Latvijā darbu turpina padomju laika tiesneši. Tomēr šāda diskutējama lēmuma pieņemšanu varēja ietekmēt arī citi apstākļi, kas ir raksturīgi nosacīti nelielai juristu sabiedrībai, kāda tajā laikā bija Latvijā, kur jurista izglītību ārpus padomju sistēmas praktiski nebija iespējams iegūt.

Tomēr tā laika nosacīti nelielajai Latvijas juristu sabiedrībai bija arī sava (varētu teikt) pozitīva īpatnība, kas atviegloja vērtēšanu, jo par katru no tiesnešu kandidātiem bija pietiekoša informācija, kas ar lielu pārliecību deva iespēju pieņemt pamatotu lēmumu.

Sākotnēji jautājumi par tiesnešu prasmēm un spēju apgūt jaunas tiesības un prast tās piemērot atbilstoši tām prasībām, ko radīja jaunie sociālekonomiskie procesi un ar to saistītā lietu kategoriju maiņa, kā arī tiesu reforma, cilvēktiesību iedzīvināšana un citi svarīgi jautājumi, bija pietiekoši aktuāli un radīja zināmas problēmas.

Otrs apstāklis, kas ietekmēja uzticību tiesu varai, tajā skaitā arī Augstākās tiesas tiesnešiem, bija šaubas par viņu lojalitāti un uzticību Latvijas valstij. Tomēr šīs šaubas nebija pamatotas un nebalstījās uz jebkādiem pierādījumiem. Par to liecina arī vairāki Augstākās tiesas plēnuma (tiesnešu kopsapulces) lēmumi, kas tika pieņemti vēl pirms neatkarības deklarēšanas un ir vērtējami kā ļoti tālredzīgi, neatkarīgi un drosmīgi. Es minēšu tikai vienu – 1990.gada 14.februārī Augstākās tiesas plēnumā pieņemtais lēmums, kas noteica, ka tiesneša amats nav savienojams ar piederību politiskajām partijām un sabiedriski politiskajām organizācijām, kas galvenokārt bija vērstas pret komunistisko partiju, lai novērstu tās ietekmi uz tiesām. Arī turpmākie darba gadi, kad tiesneši un senatori pildīja savus pienākumus, nav radījuši šaubas par viņu uzticību Latvijas valstij un tās likumiem.

Veicot tiesu reformu, pilnīgi no jauna bija jārada apelācijas un kasācijas instance. Tomēr „pilnīgi no jauna” nenozīmēja, ka viss bija jāsāk pilnīgi tukšā vietā. Lai arī kasācijas un apelācijas instances padomju laikā bija likvidētas, mums bija tiesību normas, piemēram, Civillikums, kas joprojām darbojas, Latvijas Senāta spriedumi un citi tā laika dokumenti, kas mums bija noderīgi atjaunošanas un radīšanas procesā. Tomēr bija nepieciešama arī jauna tiesiskā bāze reformas realizēšanai. Par tādu var uzskatīt 1992.gada 15.decembrī pieņemto Latvijas Republikas likumu „Par tiesu varu”, kura 43.pants noteica, ka Augstākā tiesa sastāv no Senāta – kasācijas instances – un divām tiesu palātām – apelācijas instancēm. Šī norma stājās spēkā pēc kārtīga sagatavošanas darba un vajadzīgo grozījumu izdarīšanas procesuālajos likumos.

Tikai 1995.gada beigās mēs bijām gatavi pāriet uz trīspakāpju tiesu sistēmu, un tā gada 3.oktobrī Augstākās

tiesas plēnums jeb tiesnešu kopsapulce atbilstoši likuma prasībām pieņēma lēmumu par Senāta un tiesu palātu sastāva apstiprināšanu, izveidojot kasācijas un apelācijas instances Augstākajā tiesā un radot to strukturālo modeli, kāds tas darbojās līdz 2014.gada 31.decembrim, kad likvidēja Krimināllietu tiesu palātu, bet 2016.gada 31.decembrī Civillietu tiesu palātu un Augstākā tiesa – Senāts – kļuva tikai par kasācijas instanci. 2004.gada 6.februārī Augstākajā tiesā tika izveidots Administratīvo lietu departaments kā jaunākā, bet ne mazāk svarīgā Senāta kasācijas instance.

Atgriežoties pie tiem notikumiem pirms 30 gadiem, kuru liecinieks arī es biju, vēlos padalīties ar savām atziņām par to, kā tas notika. Nevaru apgalvot, ka atklāšu kaut ko sensacionālu, tomēr man joprojām šķiet, ka bija pietiekoši izaicinoši un interesanti piedalīties un vērot tādu procesu, kas vesela tiesnešu kolektīva dzīvē bija ļoti unikāls, vienreizējs, ļoti atbildīgs un skāra katra profesionālo karjeru.

Līdz lēmuma pieņemšanai par kasācijas un apelācijas instanču izveidošanu visi Augstākās tiesas tiesneši bija vienādā jeb līdzīgā profesionālā pozīcijā jeb stāvoklī un tikai demokrātiski vēlēšanu rezultātā, bez jebkādas administratīvas vai politiskas iejaukšanās, bez jebkāda spiediena, ļaujoties tikai uz spēju objektīvi (cik nu tas tādā reizē iespējams) vērtēt, bija iespējams novērtēt savas un savu kolēģu profesionālās spējas un pieņemt lēmumu, kurš no tiesnešiem turpmāk strādās augstākajā kasācijas instancē, kurš apelācijas instancē.

Jāatzīst, ka pirms galīgā balsojuma bija arī diskusijas un vērtēšana, tomēr galu galā strīdu nebija un lēmums tika pieņemts. Iespējams, bija kolēģi, kuri jutās nenovērtēti un neapmierināti ar lēmuma rezultātu, tomēr kopumā, kā vēlāk laiks rādīja, lēmums bija pareizs.

Varbūt ar novēlošanos, tomēr, atskatoties uz pagājušajiem gadiem, es gribu pateikt paldies un izteikt atzinību maniem kolēģiem, kas šajā procesā piedalījās. Ar lepnumu varu teikt, ka tas bija gudrs, pārdomāts un objektīvs lēmums, kas liecina par to pieņemēju briedumu un valstisko domāšanu.

Tas bija pamats kasācijas instances darba atjaunošanai un pilnveidošanai Latvijā. Priecājos, ka šis darbs turpinās, tajā skaitā caur dialogu, veidojot ciešākas saiknes ar starptautiskām tiesu instancēm, tajā skaitā Eiropas Cilvēktiesību tiesu. Nacionālās tiesas un Eiropas Cilvēktiesību tiesa atrodas vienotā tiesiskā sistēmā, un to attiecības veicina tiesību attīstību.

Dialogam jābūt mērķim un rezultātam, un to var sasniegt, ja tajā iesaistītās puses runā argumentēti un vienā valodā. Domāju, ka mēs esam uz pareizā attīstības ceļa un šodienas konference veicinās kā Senāta juridiskās domas un tiesu prakses pilnveidošanos, tā arī prasmi veidot dialogu šo mērķu sasniegšanai.

Novēlu veiksmi konferences dalībniekiem!

PAMATZIŅOJUMI

EIROPAS CILVĒKTIESĪBU TIESAS UN NACIONĀLO
TIESU MIJIEDARBĪBA: TIESĪBAS UZ TAISNĪGU TIESU
KĀ CILVĒKTIESĪBU AIZSARDZĪBAS PAMATELEMENTS

Ivana JELIČA (Ivana Jelić)

Eiropas Cilvēktiesību tiesas viceprezidente

Augstākās tiesas priekšsēdētāj Strupiša kungs! Saeimas priekšsēdētājas biedre Kalniņas-Lukaševičas kundze! Tieslietu ministre Lībiņas-Egneres kundze! Godātie kolēģi tiesneši, dāmas un kungi!

Jūtos patiesi pagodināta un pateicīga, ka varu uzstāties ievērojamu runātāju un konferences dalībnieku priekšā sarīkojumā, ar ko tiek atzīmēts Latvijas Augstākajai tiesai un visai tiesu sistēmai nozīmīgs notikums – Senāta kā atjaunotās kasācijas instances 30.gadadiena.

Man ir prieks jūs uzrunāt kā Eiropas Cilvēktiesību tiesas (turpmāk arī Strasbūras tiesa vai ECT) pārstāvei – tās prezidenta vietniecei un Pirmās palātas, kurā tiek izskatītas lietas pret Latviju, priekšsēdei.

Vēlētos arī sirsnīgi pateikties Augstākās tiesas priekšsēdētājam par viņa laipno ielūgumu un manam godāmajam kolēģim, tiesnesim Artūram Kučam, kurš kā valsts tiesnesis rīkojas kā starpnieks starp mūsu tiesām un aktīvi līdzdarbojas mūsu jau tā lieliskajā sadarbībā ar Latvijas augstākajām tiesām kā mūsu partneriem.

Vēlos arī pateikties Augstākās tiesas personālam par manas viesošānās lielisko organizēšanu, kas notiek vienā no aizņemtajiem laikposmiem Strasbūras tiesas darbā.

Un, neraugoties uz mūsu saspringto darba kārtību Strasbūrā, varu paust lielu prieku, ka tiesu šeit pārstāv trīs tiesneši, jo šajā nozīmīgajā konferencē piedalās arī mans godājamais kolēģis tiesnesis Pēters Rosma.

Eiropas Cilvēktiesību tiesas pamatmērķis varētu likties pašsaprotams: mēs tiecamies garantēt cilvēktiesības visiem iedzīvotājiem visur Eiropā. Taču šo uzdevumu mēs nevaram izpildīt vieni paši. Eiropas Cilvēktiesību tiesai nav nedz nepieciešamo pilnvaru, nedz darba kapacitātes, lai tā funkcionētu kā visa kontinenta augstākā tiesa. Mēs

paļaujamies uz to, ka Eiropas valstu tiesas pildīs savu nozīmīgo papildinošo lomu to jurisdikcijā esošo personu tiesību aizsardzībā. Tādēļ sadarbībai un dialogam ar nacionālajām tiesām ir ārkārtīgi liela nozīme mūsu galvenā mērķa sasniegšanā.

Šis fakts pēdējos gados ir kļuvis vēl jo aktuālāks, Eiropai un pasaulei saskaroties ar jauniem, dažkārt pat nepieredzētiem cilvēktiesību apdraudējumiem. Covid-19 pandēmija, klimata pārmaiņas, agresija un bruņotais konflikts Ukrainā, kā arī vispārējās bažas par tiesiskuma lejupslīdi ir tikai daži piemēri, kad mūsdienu šķēršļi ir draudējuši apgrūtināt Eiropas cilvēktiesību sistēmas vienotību un vienveidību.

Šodien vēlos pievērsties dziļajām un attīstībā esošajām attiecībām starp Eiropas Cilvēktiesību tiesu un nacionālajām tiesām, jo īpaši uzsverot tiesības uz taisnīgu tiesu. Tiesības uz taisnīgu tiesu ir kas vairāk par procesuālām garantijām. Tās ir tiesiskuma stūrakmens un cilvēktiesību aizsardzības pamats. Bez taisnīga tiesas procesa sabrūk pati cilvēktiesību sistēma. Brīvību nevar efektīvi aizsargāt, nevar efektīvi aizsargāt cieņu, ja indivīdiem netiek nodrošināta piekļuve objektīvai

tiesai, pušu procesuālo tiesību vienlīdzība un tiesiskās aizsardzības līdzekļi, kas ir gan savlaicīgi, gan efektīvi.

Šīs garantijas, kas nostiprinātas Eiropas Cilvēktiesību konvencijas 6.pantā, iespējams, ir visvairāk tiesvedībā apspriestais un iztulkotais noteikums Strasbūras tiesas praksē. Un tam ir pamats – tās ir „starpniektiesības”, ar kuru starpniecību var īstenot visas pārējās.

I. EIROPAS CILVĒKTIESĪBU TIESA UN NACIONĀLĀS TIESAS: PARTNERI DIALOGĀ

Jau izveidojot Eiropas Cilvēktiesību tiesu, nebija paredzēts, ka tā darbosies izolēti. Strasbūras tiesa nav augstākā apelācijas tiesa, kas būtu pārāka par 46 valstu sistēmām. Gluži pretēji – tiesa funkcionē „konvencijas partnerībā”.

Nacionālās tiesas joprojām ir galvenās cilvēktiesību aizstāves. Tās ir pirmie pieturas punkti, kā arī lietas apstākļiem un sabiedrībai, kurai tās kalpo, vistuvāk esošās institūcijas. Strasbūra iesaistās tikai pakārtoti, nodrošinot, ka valstis pilda konvencijā paredzētās apņemšanās un ka personas tiek aizsargātas, ja valstu tiesiskās aizsardzības līdzekļi izrādījušies neefektīvi. Šīs attiecības vispareizāk ir izprast nevis kā hierarhiju, bet kā dialogu. ECT savos spriedumos, konsultatīvajos atzinumos un iztulkošanas principos sniedz norādījumus, savukārt valstu tiesas piemēro un dažkārt pat veido Strasbūras judikatūru. Šādā pakāpeniskā dialogā pamazām ir izkristalizējies patiens Eiropas standarts cilvēktiesību aizsardzībai.

II. TIESĪBAS UZ TAISNĪGU TIESU: BŪTISKAIS SATURS

Pirms pievērsties tiesu mijiedarbības izpētei, vispirms īsi jāatsauc atmiņā 6.panta svarīgākie elementi.

- Piekļuve tiesai: garantija, ka neviens juridisks prasījums vai iebildums netiks patvaļīgi noraidīts.
- Neatkarība un objektivitāte: tiesām jābūt brīvām kā no institucionālas, tā no personiskas ārējas ietekmes.
- Procesuālo līdzekļu līdzvērtīgums un sacīkstes process: katram lietas dalībniekam ir jābūt saprātīgām iespējām paust savu nostāju saskaņā ar tādiem noteikumiem, kas to nenostāda sliktākā stāvoklī pret pretējo pusi.
- Saprātīgi termiņi: novilcināts tiesiskums ir liegts tiesiskums.
- Publiskas sēdes un argumentēts spriedums: tiesu sistēmas pārredzamība stiprina tās legimitāti.
- Tiesiskā noteiktība un spriedumu izpilde: taisnīgam tiesas procesam nav nozīmes, ja tā iznākums tiek ignorēts.

Šie nav tikai tehniski noteikumi, bet dzīvas garantijas, no kurām ikviena ir veidojusies desmitiem gadu ilgā Strasbūras judikatūrā un kuras ir izstrādātas ar mērķi saglabāt sabiedrības uzticēšanos tiesu sistēmai.

III. NACIONĀLO TIESU LOMA 6.PANTA IEDZĪVINĀŠANĀ

Strasbūras tiesa nevar iztiesāt ikvienu sūdzību – tādas ik gadu tiek saņemtas desmitiem tūkstošu. Tādēļ galvenais pienākums gulstas uz nacionālajām tiesām, jo atbildība ir dalīta!

Visā Eiropā tiesneši arvien biežāk savu nacionālo tiesu judikatūrā ir iekļāvuši Strasbūras noteiktos standartus. Daudzas konstitucionālās tiesas, augstākās tiesas un pat pirmās instances vispārējās jurisdikcijas tiesas tagad tieši atsaucas uz ECT judikatūru.

Piemēram, Apvienotās Karalistes Augstākā tiesa un Vācijas Federālā konstitucionālā tiesa ir iesaistījušās detalizētā dialogā ar Strasbūru – dažkārt ciešā saskaņā, dažkārt piesardzīgi paužot valsts perspektīvu, bet vienmēr abpusēja respekta vadītās. Arī Centrāleiropas un Austrumeiropas tiesas, kas kādreiz Konvencijas sistēmā bija jaunpienācējas, ir strauji izpratušas 6.panta garantijas un paļaujas uz Strasbūras judikatūru dažādās jomās – no kriminālprocesa līdz administratīvajām lietām.

Minētais atspoguļo nozīmīgu realitāti – Eiropas Cilvēktiesību tiesas legimitāte ir atkarīga ne tikai no tās judikatūras, bet arī no valstu tiesu vēlēšanās to atzīt un piemērot.

IV. ATSEVIŠKI DIALOGA SPRIEDZES UN PROBLEMĀTIKAS PIEMĒRI

Protams, Strasbūras un nacionālo tiesu mijiedarbība ne vienmēr ir iztikusi bez spriedzes.

1. Rīcības brīvība: nacionālās tiesas dažkārt apgalvo, ka Strasbūrai būtu vairāk jārespektē valstī pastāvošā izpratne, jo īpaši sarežģītos vai kultūras ziņā jutīgos jautājumos.
2. 6.panta pārmērīga noslodze: tā kā ir tūkstošiem lietu, kurās, kā tiek apgalvots, pastāv nepamatota kavēšanās vai procesuāli trūkumi, reizēm tiesneši ir nobažījušies, ka ECT riskē pārmērīgi sīki regulēt valstu tiesu sistēmas.
3. Kritika un pretestība: dažkārt ECT spriedumi ir sastapušies ar politiķu vai tiesu pretestību, liekot uzdot jautājumus par pārnacionālas varas robežām.

Tomēr pat domstarpību brīžos ECT judikatūra apliecina gatavību sadarboties konstruktīvi. Piemēram, tā ir izstrādājusi subsidiaritātes un dalītās atbildības principu doktrīnu, tieši atzīstot nacionālo tiesu vadošo lomu un dodot tām telpu, kurā konvencijas robežās veikt iztulkošanu.

V. SVARĪGĀKIE SPRIEDUMI, KAS ATSPUGUĻO MIJIEDARBĪBU

Vairākas nozīmīgas ECT lietas ilustrē, kā 6.pants ir ietekmējis šo dialogu un ticis no tā ietekmēts.

- *Golder pret Apvienoto Karalisti* (1975): tiesa

konstatēja, ka piekļuve tiesai ir daļa no tiesiskuma. Šis spriedums tika operatīvi pārņemts valstu sistēmās un ietekmēja procesuālo tiesību reformas.

- *Piersack pret Beļģiju* (1982) un *De Cubber pret Beļģiju* (1984): šajās lietās ECT izstrādāja objektīvu testu objektivitātes pārbaudei. Nacionālās tiesas Eiropā attiecīgi pieskaņoja standartus attiecībā uz tiesneša atstatīšanu.
- *Hornsby pret Grieķiju* (1997): tiesa atzina, ka tiesības uz taisnīgu tiesu ietver tiesības uz spriedumu izpildi.
- *Scordino pret Itāliju* (2006): pievērsoties pārmērīgi ilgiem tiesvedības procesiem, tiesa sekmēja likumdošanas un tiesu reformas Itālijā un citviet.

Arī Baltijas valstis ir devušas nozīmīgu ieguldījumu konvencijas dialogā nozīmīgās 6.panta lietās:

- Lietā *Lavents pret Latviju* (2002) par ilgstošu un politiski sensitīvu kriminālprocesu tiesa konstatēja pārkāpumus pārmērīgas kavēšanās un šaubu par tiesas objektivitāti dēļ. Šis spriedums Latvijā lika apsvērt tiesnešu neatkarības un tiesvedības organizēšanas jautājumus.
- Lietā *Harkmann pret Igauniju* (2005) tiesa nosodīja vairāk nekā astoņus gadus ilgušu tiesvedības procesu, uzsverot, ka nepamatota kavēšanās kaitē taisnīgumam. Igaunija vēlāk ieviesa reformas tiesvedības procesu paātrināšanai.
- Lietā *Jasiūnienē pret Lietuvu* (2005) tiesa atzina, ka ilgstoša civilā tiesvedība pārkāpusi tiesības uz iztiesāšanu saprātīgā termiņā, vērsot uzmanību un sistēmiskiem trūkumiem Lietuvas tieslietu sistēmā.

Šīs lietas kopā ar citām, piemēram, *Sorokini pret Latviju* un *Bakauskas pret Lietuvu*, parāda, kā Strasbūras tiesas prakse ir palīdzējusi motivēt reformas Baltijas reģionā, mudinot uzlabot tiesu efektivitāti, objektivitāti un taisnīgumu.

Mēs esam patiesi pateicīgi par šo sadarbību un abpusējo uzticēšanos!

VI. TIESĪBU UZ TAISNĪGU TIESU MŪSDIENU PROBLEMĀTIKA

Šodien Konvencijas 6.pants saskaras ar jaunu un mainīgu spiedienu.

- Digitālā tieslietu sistēma un mākslīgā intelekta izmantošana tiesās: kā garantēt taisnīgumu, ja soda noteikšanā vai lietu sadalē iesaistās algoritmi?
- Pārrobežu tiesiskā sadarbība: savstarpēji savienotajā Eiropā lietas bieži ir saistītas ar vairākām jurisdikcijām. Nodrošināt taisnīgas tiesas garantijas pārrobežu kontekstā joprojām ir sarežģīti.

- Sabiedrības uzticēšanās tieslietu sistēmām: pastāv risks, ka priekšstats par tiesu aizspriedumiem, kavēšanos vai nepārskatāmību varētu likt zaudēt uzticību demokrātiskajām institūcijām. Demokrātijas lejupslīde un tiesiskuma krīze rada acīmredzamus draudus Eiropas pamatvērtībām, tostarp mieram.

Strasbūras tiesas un nacionālo tiesu partnerībai jābūt aktīvākai nekā jebkad agrāk. Neviena pārnacionāla tiesa nevar viena pati atbildēt uz šiem jautājumiem. Bet kopā, iekļaujot Strasbūras principus valstu tiesībās, Eiropa var izstrādāt tādas atbildes, kas paliks uzticīgas cilvēka cieņai.

VII. NĀKOTNE: TIESU DIALOGA PADZIĻINĀŠANA

Raugoties nākotnē, būtiskas šķiet šādas prioritātes.

1. Tiesnešu mācību stiprināšana: gan tiesnešiem, gan advokātiem ir jābūt ar iemaņām savā ikdienas darbā izprast un piemērot Strasbūras tiesas praksi.
2. 16.protokola popularizēšana: tā plašāka ratifikācija un konsultatīvo viedokļu izmantošana uzlabos strukturēto dialogu un novērsīs pārkāpumus pirms to rašanās.
3. Augstāko tiesu tīkla (SCN) izmantošana, lai papildinātu dialogu starp ECT un Eiropas Padomes dalībvalstu konstitucionālajām un augstākajām tiesām.
4. Tiesnešu neatkarības aizsargāšana: taisnīgs tiesas process nav iespējams bez neatkarīgām tiesām. Šajā ziņā Strasbūra ir bijusi modra, bet nacionālo tiesu tiesneši joprojām ir pirmie savas neatkarības aizstāvji.

NOBEIGUMS

Eiropas Cilvēktiesību tiesas un nacionālo tiesu mijiedarbība ir viens no ievērojamākajiem mūsdienu juridiskajiem eksperimentiem. Tā ne vienmēr ir gluda, un tā nekad nav nemainīga. Taču tieši šī dinamiskā spriedze, šis dialogs nodrošina, ka konstitūcija arvien paliek dzīvs instruments, kas reaģē uz mūsdienu sabiedrības vajadzībām.

Mūsu sadarbības centrā ir tiesības uz taisnīgu tiesu. Tieši tiesas zālē varbūt vairāk nekā jebkur citur tiek aizstāvētas vai liegtas cilvēktiesības. Un tieši Strasbūras tiesas un nacionālo tiesu kopējos pūliņos izpaužas Eiropas centieni padarīt taisnīgumu nevis par apsolījumu, kas rakstīts uz papīra, bet par iedzīvotāju ikdienas realitāti.

Tādēļ turpināsim sekmēt šo dialogu, novērtēt un padziļināt mūsu sadarbību un atkārtoti apliecināt mūsu kopīgo apņemšanos: lai ikviens cilvēks ikvienā Eiropas nostūrī baudītu tiesības uz taisnīgu tiesu, kas ir visu pārējo tiesību pastāvēšanas balsts.

TIESĪBAS UZ TAISNĪGU TIESU: NEATKARĪGAS TIESAS LOMA DEMOKRĀTIJAS APDRAUDĒJUMA APSTĀKĻOS

Prof., Ph.D. Ineta ZIEMELE

Eiropas Savienības Tiesas tiesnese,

bij. Satversmes tiesas priekšsēdētāja un Eiropas Cilvēktiesību tiesas tiesnese

Ikviens pieņem, ka atvērtākā, savstarpēji saistītā pasaulē, demokrātija un liberālās idejas izplatīsies autoritārās valstīs. Nevienam neiedomājās, ka tā vietā autokrātija un neliberālisms izplatīsies demokrātijās.

/Anna Aplbauma/

IEVADS

Mēs atzīmējam Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību konvencijas (turpmāk – ECK) 75 gadu jubileju laikā, kad Konvencijas mērķi tiek apdraudēti no āries un no iekšienes. Vēlos atgādināt Konvencijas preambulā teikto, proti, „[n]o jauna apliecinādamas patiesu pārliecību, ka šīs pamatbrīvības ir taisnīguma un miera pamats visā pasaulē un ka tās vislabāk var nodrošināt patiesi demokrātisks politisks režīms no vienas puses un vispārējo cilvēktiesību, uz kurām tās pamatojas, kopīga izpratne un ievērošana no otras puses (...)”¹ dalībvalstis vienojās par cilvēktiesību katalogu, kas ir minimālais tiesību un brīvību katalogs Eiropā, un to efektīvu aizsardzību, jo īpaši neatkarīgā un objektīvā tiesā atbilstoši Konvencijas 6.pantam, kura saturs ir pārņemts Eiropas Savienības Pamattiesību hartas 47.pantā (turpmāk – ES Pamattiesību harta).

Tādējādi Eiropa kopš Otrā pasaules kara beigām pārstāv tādu pasaules izpratni, kurā taisnīgums un miers ir pamata vērtības un tās var sasniegt, nodrošinot cilvēktiesību aizsardzību un patiesi demokrātiski politisku režīmu.

Savā uzrunā vēlos pievērsties jautājumam **par tiesas lomu patiesi demokrātiska politiska režīma aizsardzībā**. Es sākšu, iespējams, netipiski, jo, lai tik tiešām saprastu šī jautājuma milzu nozīmi tieši laikā, kurā mēs šobrīd dzīvojam, ir jāzina, kas tad šobrīd notiek. Labā ziņa ir tā, ka Rietumu demokrātiskajā pasaulē ir izcili politikas, tiesību un arī citu jomu pētnieki un eksperti, kuru uzrakstīto ir nepieciešams

lasīt, neaprobežojoties ar ziņu virsrakstiem vai ierakstiem sociālajos medijos. Manuprāt vienu no izsmeļošākajiem šā brīža apdraudējuma demokrātijai, norādot uz tā vēsturiskajiem avotiem, aprakstu sniegusi Anna Aplbauma (*Anne Applebaum*) savā 2024. gadā iznākušajā grāmatā „SIA Autokrātija. Diktatori, kas grib valdīt pār pasauli” (*Autocracy, Inc. The Dictators Who Want to Run the World*).² Šī grāmata ir ieguvusi prestižo 1917.gadā dibināto Pulitcera (*Pulitzer*) balvu žurnālistikā, literatūrā un mākslā, kuru katru gadu piešķir ASV Kolumbijas universitāte.

Tāpēc savā runā, iespējams netipiski, es gribētu visupirms nedaudz iepazīstināt ar Aplbaumas konstatēto un aprakstīto viņas grāmatā.

SIA AUTOKRĀTIJA

Pirmā vērtīgā lieta šajā grāmatā ir autokrātijas definīcija un apraksts, kuram seko daudzi piemēri visos kontinentos – Venecuēla, Irāna, Krievija, Ķīna

¹ ECK teksts latviešu valodā pieejams https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/Convention_LAV

² Sk. Anne Applebaum, *Autocracy, Inc. The Dictators Who Want to Run the World*, Penguin Books, 2024.

utt. Autore sāk ar to, ka uzsver, ka cilvēks, kas dzīvo demokrātijā, autokrātiju uztver šādi: sliktais diktators varas spicē, kas kontrolē armiju un policiju un draud savai tautai ar izrēķināšanos par nepaklausību. Viņam apkārt ir ļauni kolaboranti un, iespējams, daži drosmīgi disidenti.³ Visdrīzāk tas ir tas, kā mēs saprotam notiekošo Krievijā. Taču mūsu laikmetā, proti, 21.gadsimtā šī bilde ir tālu no realitātes. Citēju. „Šodien autokrātijas nepārvalda viens ļaunais diktators. Tas ir smalks tīmeklis, kas balstās kleptokrātiskās finanšu struktūrās, kompleksās drošības struktūrās – militārās, paramilitārās, policijas – un tehnoloģiju ekspertos, kas nodrošina izsekošanu, propagandu un dezinformāciju. Šajā tīmeklī iesaistītie ir ne tikai savstarpēji saistīti vienas autokrātijas ietvaros, bet arī saistīti ar līdzīgiem tīmekļiem citās autokrātijās un dažreiz arī demokrātijās. Korumpētas, valsts kontrolētas kompānijas vienā diktatūrā uztur biznesa attiecības ar tādām pašām korumpētām, valsts kontrolētām kompānijām citās diktatūrās. (...) Propagandistu armijas dalās savos resursos”,⁴ troļļu armijas sekmē diktatoru naratīvu un propagandas izplatīšanu. Autore uzsver, ka šo realitāti nevajag uztvert kā vienā slepenā telpā orgnizētu darbību. Katrai autokrātijai ir sava vēsture, intereses un mērķi.⁵ Atšķirībā no militārajiem blokiem aukstā kara laikā mūsdienu autokrātijas nav viens militārs bloks, bet tās ir „kompāniju aglomerācija, kuras saista nevis ideoloģija, bet nežēlīga apņemšanās nosargāt personisko labklājību un varu”⁶, un tā ir SIA Autokrātija.

Viņus vieno apņēmība atņemt pilsoņiem jebkādu reālu ietekmi vai publisku balsi, iznīcināt katru atklātības un atbildības formu un represēt katru gan mājās, gan ārpusē, kas izaicina viņu varu. Viņus vieno „brutāli pragmatiska attieksme pret bagātību”.⁷ Atšķirībā no fašisma un komunisma līderiem, kas neizrādīja savu negausību, SIA Autokrātija līderiem pieder nebijusi bagātība un tie sadarbojas pamatā peļņas gūšanas nolūkos. „Savstarpējās saiknes, kā arī saiknes ar draugiem demokrātijās ir būvētas nevis uz ideāliem, bet uz darījumiem, kas veidoti, lai apietu sankcijas, apmainītos ar spiegošanas tehnoloģijām un palīdzētu savstarpēji kļūt vēl bagātākiem”.⁸ Aplbauma arī norāda, ka fašisma, komunisma ideoloģijām ir mantinieki 21.gadsimtā neatkarīgi no tā, kādās formās un vārdos šīs 20.gadsimta ideoloģijas šodien ir transformējušās.

Visas šīs buķetes ienaidnieks ir demokrātiskā

pasaule, proti, Rietumi, NATO, Eiropas Savienība, demokrātiskā opozīcija un liberālās idejas, kas inspirējušas demokrātisko pasauli. Šīs idejas aptver tiesību un tiesību aktu kā neitrāla spēka jēdzienu, kas nepakļaujas politisko vēju pārmaiņām; to, ka tiesas un tiesneši ir neatkarīgi, ka viedokļu dažādība un politiskā opozīcija ir legītīma, ka ir vārda brīvība un neatkarīga žurnālistika, kas kritizē valdību, bet ir lojāla valstij. Autokrāti ienīst šos principus, jo neatkarīgi tiesneši var viņus saukt pie atbildības un parasti nodrošina to, ka pie varas esošie atbild par savām darbībām.⁹ Cilvēktiesības un neatkarīga tiesu vara, citas neatkarīgās iestādes iespējo pilsoņus, pilsoņu līdzdalību, kas periodiski noved pie valdību maiņas.

Mani ļoti uzrunāja Aplbaumas grāmatā arī šāda tēze. Proti, ka autokrāti baidās no atklātības, atbildīguma, tiesiskuma un demokrātijas sarunām, jo tās uzrunā cilvēku vairākumu, tādēļ savā propagandā autokrātija dara visu, lai šīs idejas nomelnotu.¹⁰

Kā zināms, Eiropas Savienības (turpmāk – ES) centrālā ideja ir iekšējais tirgus un vienotā brīvības, tiesiskuma un drošības telpa. Tieši šī vienotā brīvības, tiesiskuma un drošības telpa, kurā centrālo lomu spēlē savstarpējā uzticēšanās un lojalitāte, citstarp, arī tiesu starpā, kas balstās vienotā ES tiesību normu izpratnē un piemērošanā, ievērojot ECK un ES Pamattiesību hartu, ir tā Eiropas demokrātijas atbilde, kura autokrātiem ļoti nepatīk. Šī telpa sniedz ES pilsoņiem un viņu ģimenēm vairāk tiesības, kā tas būtu iespējams vienas demokrātijas ietvaros, un tādēļ iespējo pilsoņu atbalstu šādam demokrātijas modelim un tā pamatos gūlušām iepriekš minētajām idejām. Tādēļ, ka šīs idejas un vērtības tiek apzināti un masveidā apdraudētas, mehānismi, kas veidoti, lai tās nosargātu, tostarp Eiropas Padome un Eiropas Savienība, ir jāstiprina, nevis jādrupina no iekšienes.

Anna Aplbauma ir ļoti tieša savā grāmatā jautājumā par to, kā demokrātijas ir palīdzējušas SIA Autokrātija nostiprināties. Un tas, citstarp, ir stāsts, piemēram, par PSRS un Rietumvācijas tirdzniecības attiecībām un Eiropas nonākšanu Krievijas gāzes atkarībā. Šī atkarība būtu bijusi vēl lielāka, ja nebūtu vairāku ASV administrāciju uzliktās tirdzniecības sankcijas PSRS vēl pagājušajā gadsimtā. Šīs epizodes ir ļoti svarīgas, tostarp, arī lai saprastu, kā notika Baltijas valstu neatkarības atgūšana. Aplbauma ir skarba savā vērtējumā, kad viņa raksta, ka, kamēr Rietumu vadītāji runāja par „demokrātiju” un „tiesību virsvadību” Krievijā, Rietumu kompānijas un finanšu institūcijas palīdzēja Putina Krievijai nostiprināt autokrātiju un beztiesiskumu un ne tikai Krievijā.

³ Ibid., 1.

⁴ Ibid.

⁵ Ibid., 2.

⁶ Ibid.

⁷ Ibid., 3.

⁸ Ibid.

⁹ Ibid., 10–11.

¹⁰ Ibid., 12–13.

Šeit es vēlos vēl tikai minēt viņas analīzi par Nord Stream II gāzes vada izbūvi Baltijas jūrā. Viņa atkal ir tieša un raksturo Krievijas mērķi šajā projektā šādi: Krievija cerēja sekmēt kleptokrātiju Vācijā un izveidot pamatu Krievijas domināncei pār Ukrainu. Pa šo gāzes vadu Krievija gāzi sūtītu pa tiešo uz Vāciju, apejot Poliju un Ukrainu, tādējādi nogriežot šīs valstis no ienesīgajiem tranzīta darījumiem. Ukraina jau bija piedzīvojusi Krievijas šantāžu ar gāzes cenām gan 2014.gadā, gan pirms tam. Nord Stream kļuva par tramplīnu kompānijām, tostarp Gazprom, iekļūšanai Vācijas politiskajā un kultūras vidē. Lielākā kļūda bija tajā, ka Nord Stream projekts netika apturēts pēc Krimas okupācijas 2014.gadā,¹¹ kas nešaubīgi bija zaļā gaisma tam, ko mēs piedzīvojam šodien, kad Krievija īsteno pilna mēroga iebrukumu Ukrainā.

Vieta atkal citātam. „Pārlietu lielas atkarības no tirdzniecības ar Krieviju, Ķīnu un citām autokrātijām (es pieliktu – no viņu biznesa naudas) riski nav vienīgi ekonomiska rakstura. Tie ir eksistenciāli. Pēc Krievijas pilna mēroga iebrukuma Ukrainā Rietumu līderi ir izbaudījuši to, cik liela ir cena atkarībai no Krievijas gāzes. Pāreja uz dārgākiem enerģijas avotiem radījusi inflāciju. Inflācija savukārt sekmē neapmierinātību cilvēkos. To izmanto Krievijas dezinformācijas kampaņa, kas ir auglīga augsne radikāliem nedemokrātiskiem spēkiem Eiropā.”¹² Tāda ir situācija, un jautājums ir eksistenciāls gan Eiropā, gan ASV, proti, vai konstitucionālie mehānismi, īpaši tiesas, tiesību sargājošās iestādes un neatkarīgās iestādes, bet pamatu pamatos cilvēku brīvā griba izturēs šo milzīgo un viltīgo SIA Autokrātija spiedienu ne tikai no ārpuses, bet arī no iekšpuses, jo nevajadzētu būt naiviem, lai neredzētu, ka autokrātija ir iefiltrējusies demokrātijās, tostarp Latvijas, gan tiešā, gan netiešā veidā.

TIESU VARAS ATBILDĪBA

Tiesu vara viena nenosargās patiesu demokrātisku režīmu, bet bez neatkarīgas, kompetentas tiesas citi spēlētāji demokrātijā arī nenoturēsies. Demokrātijas spēks ir tajā, ka katrs dara savu darbu, arī nepiekrīt viens otram, strīdas un atrod kopēju risinājumu kopējā labuma un kopējo interešu vārdā.

Tiesa nedrīkst būt naiva. Demokrātiskā pasaule ir bijusi pietiekami ilgi gan naiva, gan gājusi uz kompromisiem ar saviem principiem ekonomikas attīstības vārdā vai pat vieglas peļņas dēļ. Tā ir demokrātijas ievainojamība. Tiesai ir jāspēj strīdos par valsts atbalstu, konkurences godīgumu, vārda un preses brīvību vai likuma atbilstību Satversmei saskatīt, kādas lietā ir kopējā labuma intereses un kur ir vienīgi runa

par personiska vai šauru interešu labuma gūšanu un varu.

Tiesa ir tā, kas var paplašināt indivīda tiesību un brīvību telpu, ja šīs tiesības tiek pieprasītas labā ticībā, bet labā ticība jāvērtē atbilstoši Satversmes vērtībām, kurām jābūt harmonijā ar Latvijas starptautiskajām saistībām, tostarp Eiropas Cilvēktiesību konvencijai.

Latvijas tiesību sistēmā un Latvijā kā Eiropas Savienības tiesību sistēmas daļā ir mehānismi, kas atbalsta kopēju demokrātijas atbildi konkrētiem izaicinājumiem arī vienas konkrētas lietas ietvarā. Tāpat visupirms ir svarīgi pārliecināties, ka piemērojamās tiesību normas atbilst demokrātiskas politiskas iekārtas vērtībām. Tādēļ tiesu pieteikumi Satversmes tiesai par tiesību normas atbilstību Satversmes vērtībām ir ļoti svarīgs demokrātijas aizsardzības mehānisms un tiesu varas savstarpējā atbalsta mehānisms. Es domāju, ka šis mehānisms ir izmantojams aktīvāk demokrātijas kvalitātes celšanā Latvijas tiesību aktos.

Ļoti svarīga ir Latvijas īstenotā Konvencijas 16.protokola ratifikācija. Šis protokols ļauj uzdot Eiropas Cilvēktiesību tiesai (turpmāk – ECT) jautājumus par Konvencijas interpretāciju, kamēr lieta tiek skatīta Satversmes tiesā vai Augstākajā tiesā. Pieņemu, ka šobrīd abās tiesās notiek procesuālā regulējuma sakārtošana, jo nav tālu, līdz protokols stāsies spēkā attiecībā uz Latviju. Jebkurā gadījumā šādi valstu soļi ir daļa no tiesu varas stiprināšanas Latvijā un kopējās Eiropas tiesu solidaritātes veidošanas.

Mūsu individuālā izpratne par demokrātijas kvalitāti ir vērtējama kopējās ES tiesību sistēmas ietvarā. Tādēļ vēršanās ar prejudiciāliem jautājumiem Eiropas Savienības Tiesā (turpmāk – EST) arī ir Eiropas demokrātijas modeļa spēka mehānisms, jo tas ļauj nostiprināt kopēju izpratni par tiesību telpu arī tik strīdīgos jautājumos kā migrācija, uzturēšanās atļaujas vai darba spēka un kapitāla brīva kustība, cīņa pret naudas atmazgāšanu. Skatoties pēdējā laikā uz lietām, kas ienāk Satversmes tiesā, un prejudiciāliem jautājumiem no tiesu sistēmas, es teiktu, ka pārāk maz ir ar demokrātijas vērtību saistīto jautājumu. Lietā paceltie jautājumi tiek izprasti šauri. Protams, svarīga ir pilsoņu gatavība aizstāvēt savas tiesības, advokātu kompetence saskatīt arī lielo jautājumu mazajā un tiesu gatavība kopējā mehānismā tos atrisināt. Pilsoņu aktivitāte savukārt ir cieši saistīta ar viņu viedokli par tiesu neatkarību un kompetenci, kas, citstarp, ir arī komunikācijas jautājums.

Šodienas izolēšanās/norobežošanās tendences demokrātiskajā pasaulē, uzsverot vienīgi šauri definētas nacionālās intereses, kas it kā aizsargā no ārējā, ir cilvēciskas apdraudējuma apstākļos, un būs politiskie spēki, kas to izmantos nedemokrātiskiem mērķiem. Eiropas demokrātiskā modeļa aizsardzības

¹¹ Sk. Anne Applebaum, *Autocracy, Inc. The Dictators Who Want to Run the World*, Penguin Books, 2024., 168–170.

¹² Ibid., 170.

interesēs ieraušānās savā kaktiņā nav pareizā izvēle. Eiropas kopējais demokrātijas modelis, kas balstās ECK, kura atrodas sinerģijā pēc būtības ar ES tiesībām gan kā vispārējais ES tiesību princips, gan kā minimālais saturs ES Pamattiesību hartai, ir jādarbina, un darbināšana balstās lielā mērā uz nacionālā tiesneša pleciem, piemērojot tiesību normas saskanīgi gan ar Konvenciju un ECT judikatūru, gan ES tiesībām un EST judikatūru. Tieši šāda loģika izskaidro to, kāpēc abas Eiropas tiesas ir iedibinājušas tik pamatīgu judikatūru attiecībā uz dalībvalstu tiesu neatkarību un objektivitāti, skrupulozi vērtējot, kā darbojas tiesu sistēma un vai no šī viedokļa sabiedrībai rodas uzticība tiesu varas neatkarībai un objektivitātei. Jāpiemin gan ECT, gan EST judikatūra, piemēram, tiesnešu disciplinārtbildības jautājumā, kurā abas tiesas uzsvēra, ka šāds mehānisms, kas ir būtisks tiesu varas pašpārvaldei, nedrīkst pieļaut politisko kontroli pār tiesnešu spriedumiem pēc būtības. Abas Eiropas tiesas, viena otru atbalstot, norādīja, ka „[j]a valsts sāk disciplinārlietu [pret tiesnesi], uz spēles tiek likta sabiedrības uzticība tiesu varas darbībai

un neatkarībai; [savukārt] demokrātiskā valstī šāda uzticība ir garantija tiesiskuma pastāvēšanai.”¹³

Abas Eiropas tiesas stāv katra nacionālā tiesneša sardzē, kā arī pilsoņu tiesību efektīvas aizsardzības sardzē. Tas ir visa Eiropas demokrātijas modeļa pamats.

Taisnīgas tiesas un tiesu neatkarības un objektivitātes jomā nedrīkst būt pārspeļums. Eiropas izteikti procesuālā un formālā pieeja, atšķirībā no, piemēram, ASV, šobrīd uzrāda savu spēku tieši tajā, kā tiek izraudzīti tiesneši, kādas ir kvalifikācijas prasības un tās celšanas iespējas utt.

NOBEIGUMĀ

Es vēlos teikt tikai vienu teikumu. Tiesu sistēmai un ikvienam tiesnesim ir jāapzinās, ka mēs esam pēdējā barjera demokrātijas aizsardzībā, tādēļ jāliek lietā viss resurss, lai nepieļautu kļūdas.

¹³ Piemēram, sk., ECT, 2018.gada 6.novembris, *Ramos Nunes de Carvalho Sá* pret Portugāli, CE:ECHR:2018:1106JUD005539113, 196.punkts, kā arī 2021.gada 9.marts, *Eminağaoğlu* pret Turciju, CE:ECHR:2021:0309JUD007652112, 97.punkts.

TIESĪBAS UZ TAISNĪGU TIESU: TIESU PRAKSES NOTEIKTĪBA UN NOLĒMUMU PAMATOJUMS Moderatore senatore Anīta POĻAKOVA

PRIEKŠLASĪJUMU UN DISKUSIJU PANEĻU MODERATORI

TIESĪBAS UZ TAISNĪGU TIESU: TIESAS SPRIEŠANAS
ATKLĀTĪBA UN NOLĒMUMU PIEEJAMĪBA
Moderatore senatore Sanita OSIPOVA

TIESĪBAS UZ TAISNĪGU TIESU: ATTĪSTĪBAS
TENDENCES UN PERSPEKTĪVAS
Moderatore senatore Aneta KOVAĻČEVSKA

I DAĻA

TIESĪBAS UZ TAISNĪGU TIESU: TIESU PRAKSES NOTEIKTĪBA UN NOLĒMUMU PAMATOJUMS

NOLĒMUMU PAMATOJUMS EIROPAS CILVĒKTIESĪBU TIESAS PRAKSĒ

Pēters ROSMA (Peeter Roosma)
Eiropas Cilvēktiesību tiesas tiesnesis

Manā prezentācijā tiks aplūkots, kā Eiropas Cilvēktiesību tiesas (turpmāk – ECT) praksē izpaudusies prasība pamatot tiesu nolēmumus.

NEPIECIEŠAMĪBA PĒC PAMATOTIEM TIESU NOLĒMUMIEM

Ikvienas taisnīgas tiesību sistēmas pamatakmens ir gaidas, ka tiesas pamatos savus nolēmumus. Tam ir vairāki iemesli, no kuriem uzsvēršu tikai dažus.

Pamatots tiesas nolēmums piešķir tiesai augstāku lēģitimitāti, ļaujot lietās dalībniekiem saprast, kādēļ lieta tikusi izlemta tā vai citādi, un līdz ar to arī palīdzot zaudējušajai pusei pieņemt lietas iznākumu. Pamatojums ļauj lietās dalībniekiem pēc būtības īstenot tiesības uz pārsūdzību. Vispārīgi izsakoties, pamatoti nolēmumi veido daļu no valsts tiesiskās sistēmas – ar tiem tiek skaidrota normatīvo aktu nozīme, „apaudzējot kaulus ar miesu”. ECT likumības kontekstā to ir raksturojusi šādi: daudzi likumi neizbēgami būs formulēti lielākā vai mazākā mērā nekonkrēti, un to interpretācija un piemērošana ir prakses jautājums.¹ Pamatoti tiesu nolēmumi ļauj ikvienam saprast likuma faktiskā saturu un attiecīgi pielāgot savu rīcību, iespējams, izvairoties no strīdiem un nepieciešamības vispār vērsties tiesā. Šis nolēmumu pamatošanas pienākuma aspekts ir nesaraujami saistīts ar judikatūras noteiktības prasību – vispārēji raugoties, argumentēti tiesu nolēmumi savu mērķi sasniedz tikai tad, ja tie ir vienveidīgas un saskanīgas judikatūras daļa.

PRASĪBA PAMATOT TIESU NOLĒMUMUS SASKAŅĀ AR EIROPAS CILVĒKTIESĪBU KONVENCIJAS 6.PANTA 1.PUNKTU

Eiropas Cilvēktiesību konvencijā nav tieši pieminētas tiesības uz pamatotu tiesas nolēmumu. Tomēr saskaņā ar ilgstoši iedibinātu ECT praksi tiesības uz pamatotu nolēmumu lietā ir daļa no tiesību uz taisnīgu tiesu garantijām, kas nostiprinātas Eiropas Cilvēktiesību konvencijas 6.panta 1.punktā. Tas nozīmē, ka tiesu spriedumos ir pienācīgi jānorāda, ar ko tie ir pamatoti.² Tas, cik lielā mērā darbojas pienākums norādīt pamatojumu, atšķiras atkarībā no nolēmuma būtības un ir nosakāms, ņemot vērā lietas apstākļus.³ Nav nepieciešams detalizēti atbildēt uz katru argumentu, ko izvirzījuši lietas dalībnieki, taču ir nepieciešams

¹ *Sunday Times pret Apvienoto Karalisti (Nr.1)*, 1979.gada 26.aprīlis, 49.punkts, Series A Nr.30.

² *Moreira Ferreira pret Portugāli (Nr.2)* [GC], Nr.19867/12, 84.punkts, 2017.gada 11.jūlijs.

³ *Ruiz Torija pret Spāniju*, 1994.gada 9.decembris, 29.punkts, A, Nr. 303-A; *García Ruiz pret Spāniju* [GC], Nr.30544/96, 26.punkts, ECHR 1999-I.

konkrēti un skaidri atbildēt uz tiem lietas dalībnieku argumentiem, kuriem ir nozīme lietas izšķiršanā.⁴ Lietās, kas ir saistītas ar Eiropas Cilvēktiesību konvencijā garantēto tiesību aizskārumiem, ECT mērķis ir noteikt, vai valsts tiesas nav sniegušas automātisku vai tipveida nolēmuma pamatojumu.⁵

ECT ir izstrādājusi konkrētas prasības noteiktu kategoriju lietām, kam es pievērsīšos vēlāk. Pirms pāriet pie tām, ir nepieciešams vispārīgi paskaidrot, cik tālu sniedzas ECT veiktā izvērtēšana. Tās darbības joma ir ierobežota. ECT pienākums nav interpretēt valsts tiesību normas un izvērtēt atbilstību tām. Tāpat tā nekonstatē un nevērtē faktus. ECT ir norādījusi, ka tās uzdevums nav rīkoties attiecībā uz faktu vai juridiskajām kļūdām, ko varētu būt pieļāvusi nacionālā tiesa, izņemot un tikai tiktāl, cik ar tām varētu būt aizskartas Eiropas Cilvēktiesību konvencijā aizsargātās tiesības.⁶ Tā ir raksturota kā „ceturtās instances doktrīna” – ECT nav jārikojas kā ceturtajai tiesu instancei, tādēļ tā 6.panta 1.punkta sakarā neapšaubīs valstu tiesu spriedumus, ja vien to secinājumi nebūs uzskatāmi par patvaļīgiem vai acīmredzami nepamatotiem.⁷ Šo atkāpi es izdarīju tādēļ, lai uzsvērtu, ka, lai gan ECT ir pilnvarota pārvērtēt, vai valsts tiesas spriedums ir pamatots, attiecībā uz pamatojuma saturu ECT pārskatīšanas joma ir daudz šaurāka.

PAMATOJUMA PIEMĒRI ATSEVIŠĶU VEIDU LIETĀS

Līdztekus vispārējai prasībai pamatot tiesu nolēmumus, ECT ir izstrādājusi atsevišķas konkrētas prasības attiecībā uz argumentāciju noteiktu veidu lietās. Tālāk minēšu dažus piemērus.

Tiesvedība augstākajās tiesās

Ja pirmās instances tiesa ir pasludinājusi pienācīgi motivētu lēmumu, ECT ir attiecinājusi mazāk stingras prasības augstāku instanču tiesām. Tādēļ, noraidot apelācijas sūdzību, apelācijas instances tiesa būtībā var vienkārši pievienoties zemākas instances tiesas nolēmuma pamatojumam.⁸

6.panta 1.punkts neparedz augstākai tiesai pienākumu detalizēti atbildēt uz visiem apelācijas sūdzībā norādītajiem argumentiem procesā par apelācijas tiesvedības ierosināšanu vai augstākas tiesas veiktā pārbaudē par revīzijas sūdzības pieļaujamību (attiecībā uz juridiskiem jautājumiem) tās izskatīšanai pēc būtības. Piemēram, ECT ir atzinusi

par pietiekamu šādas apelācijas sūdzības noraidīšanu, kurā minēts, ka saskaņā ar attiecīgo tiesību normu tai nav izredžu tikt apmierinātai vai ka norādītais apelācijas pamats „nav tāds, kas pamatotu apelācijas sūdzības pieņemšanu”.⁹

Lūgumi sniegt prejudiciālo nolēmumu

Atsevišķs jautājums rodas saistībā ar lūgumiem sniegt prejudiciālo nolēmumu. 6.panta 1.punkts pats par sevi negarantē tiesības uz to, lai tiesa vērstos citā nacionālajā tiesā, piemēram, konstitucionālajā tiesā, vai Eiropas Savienības Tiesā (turpmāk – EST) ar lūgumu sniegt prejudiciālu nolēmumu. Tomēr var rasties jautājumi par to, kā šādā gadījumā būtu jāpamato atteikums.

Kas attiecas uz vērsanos konstitucionālajā tiesā ar lūgumu sniegt prejudiciālo nolēmumu, pirmkārt, ir piemērojamas valsts procesuālās tiesības, un, otrkārt, ja tiesvedības dalībnieks norāda uz kādu konstitucionālu jautājumu, kam ir nozīme lietas izspriešanā, un lūdz šo jautājumu nodot izskatīšanai konstitucionālajā tiesā, nacionālajai tiesai ir jānorāda konkrēti iemesli, ar ko tiek pamatots tās atteikums nodot jautājumu izskatīšanai. Piemēram, ievērojot nacionālās tiesību normas, EST ir akceptējusi, ka vispārējās jurisdikcijas tiesām ir zināma rīcības brīvība attiecībā uz lietas dalībnieku norādēm par jautājumiem, kas skar atbilstību konstitūcijai. Taču, ja argumentēts un nozīmīgs lietas dalībnieka lūgums tiek īsi noraidīts, nenorādot pienācīgus atteikuma iemeslus, var tikt pārkāptas tiesības uz pamatotu nolēmumu, līdz ar to – uz 6.panta 1.punktā garantētajām tiesībām uz taisnīgu tiesu. Tas tā jo īpaši ir tad, ja iesniedzēja lūgums ir saistīts ar Eiropas Cilvēktiesību konvencijā garantētajām tiesībām un brīvībām, un šādos gadījumos tiesai tas jāizskata ar sevišķu precizitāti un rūpību.¹⁰

Kas attiecas uz lūgumiem Eiropas Savienības Tiesai sniegt prejudiciālo nolēmumu, tad šeit nozīmi iegūst trešā tiesību sistēma – Eiropas Savienības tiesības (turpmāk – ES tiesības). Tāpat kā saistībā ar nacionālo tiesību normām, ECT nav tiesīga arī piemērot ES tiesības vai izvērtēt iespējamus pārkāpumus vai atbilstību tiem.¹¹ Tomēr atsevišķos gadījumos atteikums vērsties ar prejudiciālo lūgumu var pārkāpt procesuālo taisnīgumu. Tas tā var notikt, ja atteikums ir patvaļīgs, proti, ja tas sniegts, neraugoties uz to, ka piemērojamās tiesību normas nepieļauj izņēmumus

⁴ Ruíz Torija, citēts iepriekš, 29.–30.punkts.

⁵ Moreira Ferreira, citēts iepriekš, 84.punkts.

⁶ Ramos Nunes de Carvalho e Sá pret Portugāli [GC], Nr.55391/13 un divi citi, 186.punkts, 2018.gada 6.novembris.

⁷ Bochan pret Ukrainu (Nr.2) [GC], Nr. 22251/08, 61.punkts, ECHR 2015.

⁸ García Ruiz, citēts iepriekš, 26.punkts.

⁹ Gorou pret Grieķiju (Nr.2) [GC], Nr.12686/03, § 41, 2009.gada 20.marts; Burg un citi pret Franciju (lēm.), Nr.34763/02, ECHR 2003-II.

¹⁰ Xero Flor w Polsce sp. z o.o. pret Poliju, Nr.4907/18, 166. un 171.punkts, 2021.gada 7.maijs.

¹¹ K.I. pret Franciju, Nr.5560/19, 123.punkts, 2021.gada 15.aprīlis; Avotiņš pret Latviju [GC], Nr.17502/07, 100.punkts, 2016.gada 23.maijs.

no prejudiciālā lūguma procedūras, vai ja atteikums ir balstīts uz tiesību normās neparedzētiem pamatiem, vai ja atteikums nav pienācīgi pamatots saskaņā ar minētajām tiesību normām.¹²

Saskaņā ar ES tiesībām¹³ ikviena dalībvalsts tiesa ir tiesīga lūgt EST sniegt prejudiciālo nolēmumu jautājumā, kas ir saistīts ar ES tiesību interpretāciju. Ja ES tiesību interpretācijas jautājums tiek aktualizēts tiesā, attiecībā uz kuras nolēmumiem valsts tiesības neparedz tiesiskās aizsardzības līdzekļus, šādi tiesai ir pienākums uzdot jautājumu EST, izņemot atsevišķus gadījumus, kurus EST ir definējusi saskaņā ar tā dēvētajiem *Cilfit* kritērijiem.¹⁴

No minētā izriet, ka, lai gan saderība ar ES tiesībām neietilpst ECT kompetencē, ECT tomēr var pārbaudīt, vai nacionālās tiesas lēmums, ar ko tā atteikusies vērsties EST ar lūgumu sniegt prejudiciālo nolēmumu, ir bijis pamatots atbilstīgi ES tiesību prasībām. Tomēr arī šajos gadījumos ECT ir atzinusi: ja augstāka valsts tiesu instance ir noraidījusi lūgumu ar virspusīgu pamatojumu tādēļ, ka tajā nav norādīts uz svarīgiem juridiskiem problēmjautājumiem vai tam nav izredžu tikt apmierinātam, šī tiesa var tieši neatbildēt uz šādā sakarā iesniegtu lūgumu.¹⁵ Sīkāk neiedziļināšos ES tiesību jautājumos, vienīgi norādīšu uz EST 2024. gada 15.oktobrī pasludināto spriedumu lietā *Kubera*. EST nosprieda, ka, neskarot tīri procesuāla rakstura nepieņemamības pamata piemērošanu, pēdējās instances tiesa nevar noraidīt pieteikumu par revīzijas sūdzības pieļaujamību, kurā izvirzīts jautājums par ES tiesību normām, iepriekš neizvērtējot, vai tai ir pienākums vērsties EST ar lūgumu sniegt prejudiciālu nolēmumu par šo jautājumu, vai arī uz šo jautājumu attiecas kāds no trijiem izņēmumiem no šī pienākuma (proti, *Cilfit* kritēriji). Un – kas ir būtiski – tiesai, kad tā nolemj noraidīt pieteikumu par revīzijas sūdzības pieļaujamību saskaņā ar vienu no šiem izņēmumiem,

jānorāda iemesli, kādēļ tā nav izteikusi šādu lūgumu.¹⁶

Liecinieku nopratināšana

ECT ir izstrādājusi vairākas prasības, kas jāievēro saistībā ar vairākām konkrētām 6.pantā paredzētajām taisnīga tiesas procesa garantijām. No vienas puses, šīs prasības atspoguļo, kāds ir šo konkrēto tiesību *saturs*. No otras puses, lai parādītu, ka tiesvedības dalībniekiem šīs tiesības ir tikušas nodrošinātas, tiesām nolēmumos ir jāatspoguļo konkrēts pamatojums. Minēšu tikai vienu piemēru. 6.panta 3.punkta d) apakšpunktā ir paredzēts, ka pierādījumi pret apsūdzēto parasti ir jāuzrāda viņa klātbūtnē publiskā tiesas sēdē, lai tos pārbaudītu sacīkstes formā. Apsūdzētajam jādod pietiekama un pienācīga iespēja apstrīdēt un iztaujāt lieciniekus, kas liecina pret viņu.¹⁷ Tomēr noteiktos gadījumos varētu būt pieļaujams, ka krimināltiesā izmanto klāt neesoša liecinieka liecības. Šajā jomā nozīmīgākās ECT lietas ir vispirms jau *Al-Khawaja un Tahery pret Apvienoto Karalisti* (2011.gads) un *Schatschaschwili pret Vāciju* (2015.gads).¹⁸ Lietā *Al-Khawaja* ECT formulēja trīs pakāpju testu, kas jāpiemēro attiecībā uz klāt neesošiem lieciniekiem. Sīkāk neizteikšos par šajās lietās izstrādāto testu, vienīgi norādīšu, ka pirmais elements *Al-Khawaja* testā ir šāds: „Vai klāt neesoša liecinieka prombūtnei ir pamatots iemesls?”¹⁹ Protams, nacionālajai tiesai nav pienākuma šos iemeslus tieši izklāstīt spriedumā, un šie iemesli var būt pašsaprotami vai nojaušami, tomēr jo sevišķi lietās, kurās šie iemesli nav tik acīmredzami, varētu būt ļoti noderīgi, ja nacionālā tiesa savā spriedumā iekļautu attiecīgo pamatojumu.

Samērīguma analīze

Nacionālās tiesas spriedumā iekļautā pamatojuma būtībai ir liela nozīme lietās, kurās tiek vērtēts, vai personas tiesību aizskārums ir samērīgs. Minēšu tikai vienu piemēru – lietās, kur tiek līdzsvarotas tiesības uz izteiksmes brīvību un tiesības uz privātās dzīves aizsardzību, ECT judikatūrā ir definēti zināmi kritēriji, kam ir nozīme, veicot līdzsvarošanu. Šo kritēriju vidū ir tādi elementi kā tas, vai publikācija ir sekmējusi vispārsvarīgu diskusiju, cik labi pazīstama ir persona, kāda ir šīs personas iepriekšējā rīcība, attiecīgās publikācijas saturs, forma un sekas, kā arī, iespējams, citi elementi atkarībā no lietas apstākļiem.²⁰ Vēlreiz jānorāda, ka šādam elementu sarakstam nav obligāti jābūt iekļautam nacionālās tiesas spriedumā.

¹² *Ullens de Schooten and Rezabek pret Beļģiju*, Nr.3989/07 un 38353/07, 59.punkts, 2011.gada 20.septembris.

¹³ LESD 267.pants.

¹⁴ *Cilfit* lietā EST precizēja, ka nacionālajām tiesām nav pienākums uzdot jautājumu EST šādos trīs gadījumos: i) ja tās ir konstatējušas, ka aktualizētais jautājums nav būtisks, ii) ja EST jau ir interpretējusi attiecīgo ES tiesību jautājumu vai iii) ja Kopienas tiesību pareiza piemērošana ir tik acīmredzama, ka par to nevar būt nekādu pamatotu šaubu. – *CILFIT un citi*, 283/81, EU:C:1982:335.

¹⁵ *Baydar pret Nīderlandi*, Nr.55385/14, 42. un 46.–53.punkts, 2018. gada 24.aprīlis; šajā lietā ECT piekrita, ka Augstākās tiesas sprieduma virspusīgā argumentācija šķietami atzina, ka vērtēšanā ECT nebūtu varējusi novest pie citāda iznākuma lietā. Tomēr sal. ar lietu *Sanofi Pasteur pret Franciju* (Nr.25137/16, 73. un turpmākie punkti, 2020. gada 13.februāris), kurā augstāka tiesa noraidīja apelācijas sūdzību par tiesību jautājumiem, proti, neatzina to par nepieņemamu, taču nenorādīja pamatojumu, kas apliecinātu, ka tā ir izvērtējusi argumentus saskaņā ar *Cilfit* kritērijiem; šajā lietā tika konstatēts 6.panta 1.punkta pārkāpums.

¹⁶ *Kubera*, C-144/23, EU:C:2024:881.

¹⁷ *Al-Khawaja un Tahery pret Apvienoto Karalisti* [GC], Nr.26766/05 un 22228/06, 118.punkts, ECHR 2011.

¹⁸ *Schatschaschwili pret Vāciju* [GC], Nr.9154/10, ECHR 2015.

¹⁹ *Al-Khawaja un Tahery*, citēts iepriekš, 120.–125.punkts.

²⁰ *Von Hannover pret Vāciju (Nr.2)* [GC], Nr.40660/08 un 60641/08, 108.–113.punkts, ECHR 2012; *Axel Springer AG pret Vāciju* [GC], Nr.39954/08, 89.–95.punkts, 2012.gada 7.februāris.

Tomēr, ja valsts institūcijas ir veikušas līdzsvarošanu, ievērojot ECT judikatūrā paredzētos kritērijus, ECT būtu nepieciešami nopietni argumenti, lai aizstātu nacionālās tiesas veikto novērtējumu ar savējo.²¹ No otras puses, ja nacionālās tiesas nolēmuma pamatojums ir nepietiekams un attiecīgās intereses nav tikušas izsvērti līdzsvarotas, ECT var konstatēt, ka attiecīgais Eiropas Cilvēktiesību konvencijas noteikums ir pārkāpts, vai arī veikt savu novērtējumu pēc būtības. Jebkurā gadījumā ECT ir uzsvērusi, ka nacionālo tiesu vispārējai praksei būtu jābūt interešu līdzsvarošanai un skaidri pamatotam lēmumam pēc šīs izvērtēšanas.²²

²¹ *Von Hannover*, citēts iepriekš, § 107; *Axel Springer AG*, citēts iepriekš, 88.punkts.

²² *Kāri Orrason un citi pret Islandi*, Nr.29791/21 un divi citi, 60.punkts, 2025.gada 27.maijs.

NOBEIGUMS

Nobeigumā jāmin, ka Eiropas Cilvēktiesību konvencijas tekstā nav ietvertas atsevišķas tiesības uz pamatotu tiesas nolēmumu. Tomēr praksē ir atzīts, ka šī prasība veido daļu no 6.panta 1.punktā ietvertajām garantijām uz taisnīgu lietas iztiesāšanu. Turklāt varam redzēt arī noteiktas prasības konkrētai argumentācijai saistībā ar sīkākām 6.panta garantijām, kā arī ECT judikatūras atziņas par dažādiem citiem Eiropas Cilvēktiesību konvencijas noteikumiem.

Patiesi – var teikt, ka prasība pamatot tiesu nolēmumus ir virsprincips, kas attiecas uz visu Eiropas Cilvēktiesību konvenciju.

IGAUNIJAS AUGSTĀKĀS TIESAS PRAKSES VIENVEIDĪBAS UN SASKAŅOTĪBAS NODROŠINĀŠANA

Villu KEVE (Villu Kõve)
Igaunijas Augstākās tiesas priekšsēdētājs

1. IEVADS

Igaunijas Republikas Konstitūcija paredz trīs līmeņu tiesu sistēmu, kas sastāv no pirmās instances apriņķa tiesām un administratīvajām tiesām, otrās instances apgabaltiesām un Augstākās tiesas kā augstākās instances tiesas. Augstākā tiesa ir arī konstitucionālās uzraudzības tiesa, t. i., konstitucionālā tiesa. Augstākā tiesa pārskata tiesu spriedumus kasācijas kārtībā. Tiesā ir 19 tiesneši, kuri tiesu varu īsteno vienā no trim palātām: Civillietu palātā, Krimināllietu palātā, Administratīvo lietu palātā. Augstākajā tiesā ir arī Konstitucionālās uzraudzības palāta, kuras sastāvā rotācijas kārtībā darbojas tiesneši no pārējām palātām.

Šādas trīs līmeņu tiesu sistēmas pamatojums ir mērķis nodrošināt saskaņotu tiesu praksi caur zemāko instanču tiesu nolēmumu pārskatīšanu, tādējādi nodrošinot vienotu tiesību aktu piemērošanu (citiem vārdiem sakot, svarīgi ir novērst juridisko sadrumstalotību, kas rodas no atšķirīgās tiesu prakses).

2. VIENOTĪBAS UN SASKAŅOTĪBAS NODROŠINĀŠANA AUGSTĀKĀS TIESAS PRAKSĒ (IEKŠĒJIE PASĀKUMI)

Igaunijas gadījumā visas augstākās jurisdikcijas ir apvienotas vienā tiesā. Šī „vienas institūcijas” pieeja sniedz mums papildu mehānismu vienotas tiesu prakses nodrošināšanai.

Lietas izskatīšanai ir iespējams veidot dažādus tiesas sastāvus. Lietas tiek skatītas vismaz trīs tiesnešu sastāvā, kā tas noteikts procesuālajos tiesību aktos. Ja trīs tiesnešiem ir būtiski atšķirīgi viedokļi par tiesību aktu piemērošanu vai ja rodas nepieciešamība grozīt iepriekš izteikto palātas nostāju, jautājums tiek nodots izskatīšanai palātas pilnam sastāvam. Igaunijā pēdējo gadu laikā palātu sastāvi ir mainījušies, līdz ar to mainās arī viedokļi par tiesību normu piemērošanu. Arī agrākie lēmumi tiek pārskatīti, un tas šobrīd rada nedrošību tiesnešu kopienā.

Tiesību jautājums var tikt nodots izskatīšanai arī Augstākās tiesas plenārsēdē (t.i., piedaloties visiem Augstākās tiesas tiesnešiem), ja

- tiek uzskatīts par nepieciešamu pieņemt atšķirīgu nostāju tiesību normu piemērošanā, nekā tas bijis iepriekšējā plenārsēdes lēmumā,
- ja plenārsēdes lēmums ir būtisks tiesību normu vienotai piemērošanai,
- ja palātai vai specializētam tiesas sastāvam ir pamatotas šaubas par normatīvā akta, atteikuma izdot šādu aktu vai ar lietu saistīta starptautiskā līguma atbilstību konstitūcijai.

Kopumā mums ir līdz trim šādām plenārsēdēm gadā, kas ir veltītas tieši tiesu prakses vienādošanai.

Turklāt pastāv iespēja vai pienākums nodot lietu izskatīšanai īpašajai kolēģijai gadījumos, ja ir viedokļu nesakritība starp palātām. Proti, ja Augstākās tiesas tiesnešu sastāvs, kas izskata lietu, uzskata, ka tiesību normu interpretācijā ir nepieciešams atkāpties no citas palātas pēdējā sniegtā atzinuma, vai ja tas ir nepieciešams, lai nodrošinātu tiesību normu vienotu piemērošanu, lieta ir jānodod izskatīšanai īpašajai kolēģijai. Tā sastāv no tiesas priekšsēdētāja kā tiesas sēdes priekšsēdētāja, diviem tiesnešiem no palātas, kurā radies izskatāmais jautājums (t.i., ja tā ir civillieta, tad no Civillietu palātas), un diviem tiesnešiem no palātas, kuras atzinums par likuma piemērošanu tiek apstrīdēts.

Daudzas lietas ietver jautājumus, kas izriet no citām tiesību jomām, piemēram, krimināllietā var būt sarežģīts administratīvo vai civiltiesību jautājums; administratīvajā lietā, kas saistīta ar nodokļu tiesībām, var būt nepieciešamas padziļinātas zināšanas par komerciesībām utt. Šādās sarežģītās lietās ir atļauts tiesas sastāvam, kas skata lietu, pieaicināt tiesnešus no citām palātām. Iekļaujot sastāvā tiesnesi ar specializētām zināšanām attiecīgajā tiesību jomā, ne tikai tiek nodrošināta augsta sprieduma kvalitāte, bet arī veicināta vienota tiesu prakse dažādās palātās un tiesību nozarēs. Bieži mēs izmantojam neformālo pieeju – viena palāta uzdod jautājumus otrai par tiesību aktu interpretāciju.

Visbeidzot, ir arī viens praktisks risinājums, ko izmanto Augstākās tiesas palātas. Proti, Augstākā

tiesa ir izveidojusi pārsūdzības atļaujas piešķiršanas sistēmu, kurā trīs tiesnešu sastāvs lemj par pārsūdzības atļaujas piešķiršanu vai nepiešķiršanu. Palātu iknedēļas sanāksmēs tiek izskatīta un izvērtēta tabula, kurā apkopotas visas lietas, kurās pieņemts lēmums piešķirt pārsūdzības atļauju (kas vēl nav parakstīta un nav publicēta). Pateicoties šai sistēmai, visi palātas tiesneši un padomnieki zina, kāda veida lietas ienāk tiesā, kādi ir izskatāmie juridiskie jautājumi un kā tie ir risināti zemāko instanču tiesās. Šī sanāksme ir īpaši svarīga, lai sistemātiski iegūtu skaidru vispārēju pārskatu par visām Augstākajā tiesā iesniegtajām lietām. Var gadīties, ka maza apmēra lieta, kura principā uzskatāma par nepietiekami nozīmīgu un nevērtīgu pārsūdzības atļaujas piešķiršanai, laika gaitā kļūst par lietu, kurā iespējams piešķirt pārsūdzības atļauju, jo jau pastāv 5, 10 vai 20 līdzīgas lietas, kurās ir līdzīgi procesuālie pārkāpumi vai arī radušās dažādas pretrunīgas tiesību normu interpretācijas.

Runājot pat tiesu prakses vienveidošanu tiesas tiekšienē, ir svarīgi, lai tiesas lēmumos parādītos vairākuma viedoklis.

3. VIENOTĪBAS UN SASKAŅOTĪBAS NODROŠINĀŠANA TIESU PRAKSĒ VISĀ TIESU SISTĒMĀ (ĀRĒJIE PASĀKUMI)

Augstākās tiesas Krimināllietu palāta ir norādījusi, ka, lai gan saskaņā ar Kriminālprocesa kodeksu Augstākās tiesas lēmums var kalpot par kriminālprocesuālo tiesību avotu, materiālo tiesību jautājumos likumdevējs vismaz skaidri nav piešķīris Augstākās tiesas lēmumiem tādu pašu precedenta spēku. Jāatzīmē, ka pat valstīs, kurās galvenokārt pastāv tā saucamā kontinentālā tiesību sistēma, augstākās tiesas ir atbildīgas par tiesību normu (tostarp materiālo tiesību normu) vienotu piemērošanu valstī. Tāpēc Augstākā tiesa var pieņemt lietu izskatīšanai ar nolūku nodrošināt tiesību normu vienotu piemērošanu.¹

Augstākā tiesa var harmonizēt zemāko instanču tiesu praksi, pat izsakot savu viedokli *obiter dictum*, kad mēs skaidrojam jautājumus, kas var nebūt saistīti ar konkrētu lietu, bet ar nepilnībām tiesu praksē kopumā.

Ir arī daudzi citi instrumenti, ar kuriem var nodrošināt vienotu tiesu praksi visā tiesu sistēmā, piemēram:

- visi Augstākās tiesas spriedumi tiek anotēti, un anotācijas ir pieejamas Augstākās tiesas tīmekļa vietnē;
- tiek sagatavots Augstākās tiesas judikatūras ikmēneša/ceturkšņa kopsavilkums, kas ir pieejams Augstākās tiesas tīmekļa vietnē un tiek izsūtīts e-pastā;

¹ Igaunijas Augstākās tiesas Krimināllietu palātas spriedums Nr.3-1-1-101-07, 14.lpp.

- notiek tiesnešu mācības, tostarp apaļā galda diskusijas ar pirmās un otrās instances tiesu tiesnešiem, kā arī Augstākās tiesas tiesnešu rīkotās mācības par tiesu prakses pārskatu citu tiesu tiesnešiem;
- tiek skaidroti tiesnešu atšķirīgie viedokļi, kas ir nepieciešams ne tikai tiesnešiem, bet tieslietu sistēmā strādājošajiem kopumā, jo šobrīd

atšķirīgais viedoklis var būt mazākuma domas, bet jau rītdien – vairākuma uzskats.

Ceru, ka ar mūsu nelielās valsts piemēru esam spējuši parādīt, ka mūsu rīcībā esošie līdzekļi un mehānismi ir pietiekami, lai padarītu judikatūru konsekventāku. Mēs šajā darbā, protams, ievērojam tiesības uz taisnīgu tiesu.

TIESĪBAS UZ TAISNĪGU TIESU MIJIEDARBĪBĀ AR EFEKTIVITĀTES PRINCIPU JEB – VAI UN KĀ ATBILDĒT UZ ARGUMENTIEM, UZ KURIEM NAV JĀATBILD?

Dzintra AMERIKA

Senāta Administratīvo lietu departamenta senatore

Vispirms ļaujiet man apliecināt, ka patiesi jūtos pagodināta uzstāties šīs augsti godājamās auditorijas priekšā. Tāpat arī esmu gandarīta par iespēju paust savas pārdomas par tiesu nolēmumu pamatojumu un konkrēti – par tiesas dialogu ar procesa dalībniekiem tiesas nolēmumā, kas izpaužas kā tiesas atbildes uz procesa dalībnieku argumentiem.

Pirms turpinu, man jāpaskaidro, ka savā runā esmu integrējusi gan Eiropas Cilvēktiesību tiesas, gan Satversmes tiesas, gan arī Senāta nolēmumu atziņas, taču laika taupīšanas nolūkā es uz tām neatsaukos tiešā veidā. Tā vietā es attiecīgajā runas brīdī centīšos pārslēgt prezentācijas slaidus, kur ir norādīta atsauce uz tiesu praksi (rakstā sk. atsauces).

Es pati procesa dalībnieku argumentus vienmēr esmu uzskatījusi par vienu no svarīgākajiem tiesas procesa elementiem. Visupirms jau tāpēc, ka tiesas primārais uzdevums ir izšķirt strīdu. Savukārt strīdu uz tiesu atnes procesa dalībnieks. Procesā dalībnieka argumentos gan par tiesībām, gan par faktiem slēpjas strīda būtība, kas tad tiesai arī jāšķetina. Tādējādi procesa dalībnieka argumenti nosprauž lietas robežas jeb, tā teikt, piešķir lietai formu, tie parāda ceļu, kādā virzienā tiesnesim doties un lielā mērā noteic to, kādi būs sprieduma motīvi. Savukārt procesa dalībnieka argumenti par zemākas instances tiesas spriedumu

vai lēmumu paver tiesnesim iespēju paraudzīties uz tiesību vai faktu jautājumiem no malas. Lai arī, kā esmu pamanījusi, tiesneša dabā ir strīdīties pašam ar sevi jeb apšaubīt jebko un visu, iekšēji izvirzot un apsverot gan „par”, gan „pret” argumentus, kas attiecīgi tiek pārbaudīti un nosvērti, tomēr procesa dalībnieka argumenti var likt paraudzīties uz strīdus jautājumiem no tāda skatupunkta, par kādu tiesnesis nemaz nevarēja iedomāties vai arī vienkārši varēja nepamanīt.

Tādējādi procesa dalībnieka argumenti, ja tie tiek pienācīgi izvērtēti, neapšaubāmi ir pienesums gan konkrētās lietas vispusīgam, taisnīgam un tiesiskam atrisinājumam,¹ gan arī kopējai tiesību attīstībai un ne

¹ Sal. Satversmes tiesas 2014.gada 24.aprīļa sprieduma lietā Nr.2013-12-01 20.2.punkts.

tikai. Proti, es atļaujos cerēt, ka arī administratīvo tiesu judikatūra ieslodzīto lietās par apstākļiem ieslodzījuma vietās ir kalpojusi par pamudinājumu valdības lēmumam jauna, moderna cietuma būvniecībai Liepājā, kurš nu tagad ir pabeigts un darbu sāks, ja nemaldos, 2026.gadā.

Neapšaubāmi, ka procesa dalībnieka argumentu analīzes nolēmumā nozīmīgums izpaužas arī apstākļi, ka tādējādi tiek īstenotas procesa dalībnieka Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 6.panta pirmajā daļā un Latvijas Republikas Satversmes 92.pantā nostiprinātās tiesības uz taisnīgu tiesu, kas ietver arī tiesības būt uzklautam. To ir uzsvērusi gan Eiropas Cilvēktiesību tiesa,² gan Satversmes tiesa,³ gan arī Senāts visu trīs departamentu judikatūrā.⁴ Bet attiecībā uz administratīvo procesu pienākums sprieduma motīvu daļā norādīt arī procesa dalībnieku argumentu analīzi ir tieši noteikts likumā, proti, Administratīvā procesa likuma 251.panta piektajā daļā.

Tātad tiesības tikt uzklautam, kas nozīmē, ka tiesa pienācīgi izvērtē procesa dalībnieka argumentus un šo vērtējumu norāda spriedumā, kas tādējādi rada procesa dalībniekam pārliecību, ka viņš ir sadzirdēts,⁵ ir būtiskas cilvēktiesības, kas ir nostiprinātas gan Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijā (turpmāk – Konvencija), gan Latvijas Republikas Satversmē, gan arī atpazītas un piemērotas Latvijas tiesu praksē.

Šo tiesību nozīmīgums liek uzdot jautājumu: ja tiesa neatbildēs uz kādu no procesa dalībnieka apsvērumiem, vai tādā gadījumā netiks pārkāptas procesa dalībnieka tiesības uz taisnīgu tiesu?

Uz šo jautājumu jāteic, par laimi, ir diezgan skaidra atbilde, kuru vairākās lietās sniegusi Eiropas Cilvēktiesību tiesa. Proti, Tiesa ir atzinusi, ka Konvencijas 6.panta pirmā daļa nevar tikt saprasta tādējādi, ka nacionālajai tiesai ir jāsniedz detalizēta

atbilde uz katru argumentu.⁶ Līdzīgas atziņas, tostarp atsaucoties uz Cilvēktiesību tiesas spriedumiem, ir nostiprinātas arī Satversmes tiesas un Augstākās tiesas judikatūrā.⁷ Kā tas izriet gan no Eiropas Cilvēktiesību tiesas, gan Latvijas tiesu judikatūras, robežšķirtne starp tādiem argumentiem, uz kuriem ir jāatbild, un tādiem argumentiem, uz kuriem var arī neatbildēt, lai arī ne vienmēr viegli nosakāma, tomēr ir skaidri iezīmēta. Proti, ir jāatbild uz tādiem argumentiem, kas ir nozīmīgi jeb būtiski no tiesību un faktu viedokļa, tādiem, kas var izšķirt lietas iznākumu un/vai kurus procesa dalībnieks pats izvirzījis kā galvenos savas pozīcijas pamatošanai.⁸ To, cik detalizēti ir jāatbild uz argumentiem, tomēr nosaka konkrētās lietas apstākļi, līdz ar to tiesai kontekstā ar konkrēto lietu vienmēr ir jāraugās, vai tā savā pamatojumā ir visaptveroši apsvērusi visus būtiskos lietas aspektus un šis vērtējums pārliecinoši izslēdz nepieciešamību atbildēt uz tādiem argumentiem, kas tiesas ieskatā vairs neietekmē lietas iznākumu.⁹ Šāds pārliecinošs zemākas instances tiesas spriedums var kalpot par pamatu augstākās instances tiesai vai kasācijas instances tiesai vairs nenorādīt argumentus sava nolēmuma pamatošanai, bet pievienoties zemākas instances tiesas sprieduma motīviem.¹⁰ Tomēr, ja zemākas instances tiesas nolēmuma pamatojums ir nepietiekams vai arī, ņemot vērā tiesas procesa gaitu un apstākļus, ir notikusi procesa dalībnieka sākotnēji izvirzīto argumentu attīstība, vai arī procesa dalībnieks, pārsūdzot zemākas instances tiesas spriedumu un ņemot vērā tā pamatojumu, ir bijis spiests izvirzīt jaunus argumentus, augstākās instances tiesai ir jāatbild uz šiem argumentiem.¹¹

² Piemēram, Eiropas Cilvēktiesību tiesas Lielās palātas 2004.gada 12.februāra sprieduma lietā „Perez v. France”, iesnieguma Nr.47287/99, 80.punkts; Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2014.gada 29.aprīļa sprieduma lietā „Ternovskis v. Latvia”, iesnieguma Nr.33637/02, 66.punkts.

³ Piemēram, Satversmes tiesas 2018.gada 14.jūnija sprieduma lietā Nr.2017-23-01 14.punkts.

⁴ Piemēram, Senāta 2025.gada 13.maija sprieduma lietā Nr.SK-2/2025, ECLI:LV:AT:2025:0513.C30575718.22.S, 18.1.punkts; Senāta 2025.gada 10.jūlija sprieduma lietā Nr.SK-567/2025, ECLI:LV:AT:2025:0710.C771024623.11.S, 10.2.punkts, Senāta 2022.gada 5.jūlija lēmuma lietā Nr.SKK-1/2022, ECLI:LV:AT:2022:0705.11816006914.4.L, 18.punkts, Senāta 2025.gada 1.aprīļa sprieduma lietā Nr.SKA-121/2025, ECLI:LV:AT:2025:0401.A420117821.24.S, 6.punkts.

⁵ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2012.gada 10.maija sprieduma lietā „Magnin v. France”, iesnieguma Nr.26219/08, 29.punkts.

⁶ Piemēram, Eiropas Cilvēktiesību tiesas Lielās palātas 1999. gada 21.janvāra sprieduma lietā „García Ruiz v. Spain”, iesnieguma Nr.30544/96, 26.punkts, Eiropas Cilvēktiesību tiesas Lielās palātas 2004.gada 12.februāra sprieduma lietā „Perez v. France”, pieteikums Nr.47287/99, 81.punkts.

⁷ Piemēram, Satversmes tiesas 2020.gada 12.marta sprieduma lietā Nr.2019-13-01 14.punkts, Senāta 2020.gada 3.marta sprieduma lietā Nr.SKA-167/2020, ECLI:LV:AT:2020:0303.A420266916.4.S, 22.punkts.

⁸ Piemēram, Eiropas Cilvēktiesību tiesas 1994.gada 9.decembra spriedums lietā „Hiro Balani v. Spain”, iesnieguma Nr.18064/91, 28.punkts, Senāta 2022.gada 10.maija sprieduma lietā Nr.SKA-471/2022, ECLI:LV:AT:2022:0510.A420340016.15.S, 23.punkts.

⁹ Sal., Senāta 2020.gada 3.marta sprieduma lietā Nr.SKA-167/2020, ECLI:LV:AT:2020:0303.A420266916.4.S, 22.punkts un tajā minētā Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūra.

¹⁰ Piemēram, Eiropas Cilvēktiesību tiesas Lielās palātas 2009. gada 20.marta sprieduma lietā „Gorou v. Greece (No.2)”, iesnieguma Nr.12686/03, 41.punkts.

¹¹ Sal. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 1997.gada 19.decembra sprieduma lietā „Helle v. Finland”, iesnieguma Nr.20772/92, 60.punkts, Senāta 2023.gada 23.novembra sprieduma lietā Nr.SKA-194/2023, ECLI:LV:AT:2023:1123.A420158419.17.S, 7.punkts, Senāta 2020.gada 3.marta sprieduma lietā Nr.SKA-167/2020, ECLI:LV:AT:2020:0303.A420266916.4.S, 22.punkts un tajā minētā Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūra.

Apkopojot, var teikt, ka, pat ja nolēmumā pēc būtības netiks analizēti visi procesa dalībnieka argumenti, tad tomēr tiesības uz taisnīgu tiesu netiks pārkāptas, ja tiesa ņems vērā visus būtiskos, lietas izšķiršanai nozīmīgos tiesību un faktu jautājumus, tostarp apsverot visus patiesi svarīgos lietas dalībnieku argumentus un savu pamatojumu norādot nolēmumā.

Minētais atbilst efektivitātes principam, kuram pēc būtības ir divējāda iedarbība. No vienas puses, tas nodrošina Konvencijas 6.panta pirmajā daļā nostiprināto tiesību patiesu iedarbību un īstenošanu.¹² No otras puses, šāda pieeja nodrošina, ka vēlamais rezultāts tiesas procesā tiek sasniegts ar pēc iespējas mazākiem resursiem, laiku un piepūli. Tādējādi tiek panākts saprātīgs līdzsvars starp personas individuālajām tiesībām uz pieeju taisnīgai tiesai un sabiedrības interesēm attiecībā uz šīm pašām tiesībām, kuru īstenošana būtu apgrūtināta, ja tiesa būtu noslogota ar jautājumiem, kuriem galu galā nav nekādas nozīmes attiecībā uz lietas iznākumu.¹³

Vienlaikus, bez šaubām, lai saprastu, ka procesa dalībnieka arguments nav būtisks lietas izšķiršanai vai arguments nav attiecināms uz lietu, vai arī tam piemīt trūkumi, kas tādējādi ļauj tiesnesim šādus argumentus neņemt vērā sava nolēmuma motivācijā, tiesnesim vienalga šie argumenti ir jānovērtē. Turklāt jāņem vērā, ka procesa dalībnieks, izvirzot jebkādus argumentus, vienmēr uzskatīs, ka tie ir pamatoti un būtiski viņa lietas izlemšanai vai arī lai atzītu, ka zemākas instances tiesa ir pieļāvusi kādu materiālo vai procesuālo tiesību normu pārkāpumu, kas varēja ietekmēt lietas iznākumu. Kā jau minēts, personas tiesības uz taisnīgu tiesu nozīmē tikt uzklausi, kas savukārt nozīmē, ka tiesai ir jārada personai pārlicība, ka viņa ir sadzirdēta. Vienīgais instruments, kas ir tiesas rokās, lai šo pārlicību radītu, ir nolēmuma pamatojums. Tātad tiesai nolēmumā ir jāpamato arī tas, kāpēc tā neņem vērā procesa dalībnieka argumentus.

Tas mūs noved pie jautājuma, kā tad ar tiesas procesa efektivitāti, kur šeit ir līdzsvars starp indivīda un sabiedrības tiesībām un taisnīgu tiesu, ja reiz tiesai vienalga ir jāpamato, kāpēc tā neatbild vai neņem vērā procesa dalībnieka argumentus, kas gala beigās nevar ietekmēt nolēmumu?

Atbilde jeb līdzsvars, manuprāt, meklējams apstākļi, KĀ tiesa pamato to, kāpēc argumenti netiek ņemti vērā.

Tiesu praksē sastopamas dažādas pieejas tam, cik izvērsti tiesa skaidro, kāpēc arguments netiek pieņemts. Piemēram, atsaucot kasācijas tiesvedības ierosināšanu, senatoru kolēģija pamato kasācijas sūdzības atteikuma pamatu ar to, ka kasācijas sūdzības argumenti ir ar defektiem, šos defektus raksturojot ar vienu vārdu vai frāzi bez dziļāka skaidrojuma, proti, argumenti ir tikai vispārīgi apgalvojumi, tie ir atrauti no konteksta, tie ir grūti uztverami, tiem nav loģiskas sasaistes ar pārsūdzēto spriedumu.¹⁴ Protams, šādā gadījumā procesa dalībnieks varētu iebilst, ka tie jau ir tikai tiesas apgalvojumi, ka argumenti ir vispārīgi, neloģiski utt., un ka bez pamatojuma, kā tieši izpaužas šie trūkumi, nevar uzskatīt, ka tiesa ir pienācīgi apsvērusi argumenta pieņemamību. Tam it kā varētu piekrist. Tomēr, paturot prātā, ka procesam ir jābūt efektīvam, es gribētu teikt, ka ir pieļaujams pamatot argumentu nepieņemamību ar argumenta defektu raksturojošu vārdu vai frāzi bez dziļākas analīzes nolēmumā ar nosacījumu, ka šī frāze vai vārds ir izsmelošs, visaptverošs un jēgpilns un tādējādi pietiekami skaidri raksturo problēmas būtību un kopumā rada priekšstatu procesa dalībniekam, kāpēc tiesa atteikusies vērtēt pēc būtības viņa argumentu vai argumentu grupu.

Vienlaikus praksē nereti savos nolēmumos tomēr skaidrojam to, kā defekti ir izpaukušies. Piemēram, senatoru kolēģija, konstatējot, ka pieteicējas argumenti par tiesas nevērtētajiem pierādījumiem vai lietas apstākļiem ir izolēti no tiesas kopējā pierādījumu vērtējuma, arī skaidrojusi, kā izpaužas šo argumentu izolētība.¹⁵

No savas un kolēģu pieredzes varu teikt, ka dažādajām pieejām, cik plaši vai lakoniski tiek pamatots, kāpēc arguments vai argumentu grupa netiek ņemta vērā, ir visdažādākie iemesli. Tas var būt atkarīgs gan no konkrētās lietas apstākļiem (piemēram, lietas sarežģītība, apjoms, kas tiesai neļauj bez padziļinātas analīzes izprast argumenta trūkumus), gan no argumenta nepieņemamības pamata (piemēram, argumentam pašam par sevi piemīt defekts (tas ir neloģisks, tas neatbilst sprieduma tekstam jeb nav patiess, tas ir selektīvs utt.); arguments ir acīmredzami nepamatots; arguments neietekmē lietas iznākumu; arguments netiek ņemts vērā, jo viens pamats jau ļauj pieņemt lēmumu (proti, nav nepieciešams apsvērt vēl citus pamatus). Nenoliedzami, pamatojuma plašums ir atkarīgs arī no tā, kādā tiesas instancē tiek skatīta lieta un kāda ir šīs tiesu instances kompetence. Tiesai, kuras kompetencē

¹² Piemēram, Eiropas Cilvēktiesību tiesas Lielās palātas 2004. gada 12.februāra sprieduma lietā „Perez v. France”, pieteikums Nr.47287/99, 80.punkts.

¹³ Sal. Satversmes tiesas 2020.gada 12.marta sprieduma lietā Nr.2019-13-01 16.1.punkts.

¹⁴ Senāta 2022.gada 20.janvāra rīcības sēdes lēmuma lietā Nr.SKA-311/2022, ECLI:LV:AT:2022:0120.A420254918.13.L, 2.punkts.

¹⁵ Senāta 2021.gada 8.maija rīcības sēdes lēmuma lietā Nr.SKA-558/2021, ECLI:LV:AT:2021:0508.A420170718.16.L, 3.punkts.

ir izskatīt faktu jautājumus, ņemot vērā arī konkrētos lietas apstākļus, būtu izvērstākā veidā jāpamato savi secinājumi, kamēr tiesa, kura izskata tikai tiesību jautājumus, manuprāt, var atļauties vispārinātākas atbildes. Tāpat tiesas pamatojuma plašums var būt atkarīgs arī no tā, kas ir procesa dalībnieks. Piemēram, ja procesa dalībnieks nav jurisprudences profesionālis un pārstāv pats sevi, tad šādam procesa dalībniekam esam skaidrojuši, kā izpaužas problēmas būtība.

Lai arī visi šie iemesli objektīvi prasa dažādu pieeju tiesas pamatojuma, kāpēc tā neņem vērā argumentus, apjomam un dziļumam, tomēr, paturot prātā procesa efektivitātes principu, būtu jātiecas uz

tādiem tiesas pamatojuma formulējumiem, kas kopumā raksturo argumenta defektu, neskaidrojot to dziļāk, vai arī lakoniski sniedzot skaidrojumu par argumenta nepieņemamības pamatiem.

Nobeigumā gribu mums visiem novēlēt spēju saglabāt līdzsvaru šajā informācijas pārbagātības laikmetā, kur laika deficīts ir tieši proporcionāls informācijas apjoma pieaugumam. Atļaujos izteikt cerību, ka, apzinoties līdzsvara starp indivīda un sabiedrības interesēm nozīmību, mums izdosies atrast zelta vidusceļu katrā konkrētajā lietā un noiet pa šo naža asmeni, lai arī cik riskanti tas būtu. Lai mums visiem ar šo veicas!

II DAĻA

TIESĪBAS UZ TAISNĪGU TIESU: TIESAS SPRIEŠANAS ATKLĀTĪBA UN NOLĒMUMU PIEEJAMĪBA

TIESVEDĪBAS PROCESU PUBLISKOŠANA, PRIVĀTUMS UN PLAŠSAZIŅAS LĪDZEKĻI – INTEREŠU LĪDZVAROŠANAS MĀKSLA

Dangole BUBLIENE (Danguolė Bublienė)
Lietuvas Augstākās tiesas priekšsēdētāja

Gandrīz katra runa un raksts par tiesu atklātību sākas ar vienu un to pašu citātu – „publiskums ir tiesiskuma dvēsele”. Šie vārdi, ko pirms vairāk nekā divsimt gadiem uzrakstīja angļu filozofs un jurists Džeremijs Bentams (*Jeremy Bentham*), ir pārstēdzoši pārlaicīgi. Lai gan mēs tradicionāli runājam par publiskumu kā par elementu, kas nodrošina lietas dalībnieku tiesības uz taisnīgu tiesu, publiskums ir tikpat svarīgs kontekstā ar sabiedrības uzticēšanos tiesu varai, kas ir svarīgs taisnīguma nodrošināšanai. Tā ir arī daļa no mūsdienu tiesu sistēmas plašākā uzdevuma – informēt sabiedrību par to, kā tās vārdā tiek panākta taisnīguma īstenošana.¹

¹ Eiropas Savienības Tiesas ģenerāladvokāta Mihala Bobeka (*Mihal Bobek*) 2021.gada 6.oktobra secinājumi lietā „X, Z v. Autoriteit Persoonsgegevens”, C-245/20, 105.punkts.

Tādējādi tiesu „funkcionālā” atklātība, kas vērsta uz praktisku apņemšanos komunicēt ar sabiedrību, tiek uzskatīta par tikpat svarīgu kā tradicionālā „doktrinālā” atklātība, kas ietver nosacījumu par

tiesas procesu caurskatāmību un publiskumu.² Lai gan lielākā daļa tiesas zāļu lielākoties ir atvērtas sabiedrībai,³ cilvēki nav īpaši ieinteresēti apmeklēt atklātas tiesas sēdes. Parasti viņi par svarīgām lietām un ar tām saistītiem materiāliem uzzina no plašsaziņas līdzekļiem. Tas jo īpaši attiecināms uz Lietuvas Augstāko tiesu, kur tiesvedība gandrīz vienmēr, īpaši civilietās, notiek rakstveidā. Citiem vārdiem sakot, vairs nav „tradicionālu” atklātu tiesas sēžu, kuras varētu apmeklēt. Tāpēc žurnālistiem, sabiedrībai, kā arī pašai tiesu sistēmai ir svarīga plašsaziņas līdzekļu savlaicīgas piekļuves nodrošināšana ne tikai tiesas zālēm, bet arī tiesas dokumentiem.

Tomēr attiecības starp plašsaziņas līdzekļiem un tiesām ne vienmēr bijušas vienojošas. Lai gan tiesas spriešanas atklātuma princips ir iekļauts Eiropas Cilvēktiesību konvencijas 6.pantā, tam ir tūlītējs ierobežojums, ka „preses un sabiedrības pārstāvju klātbūtne var tikt aizliegta visa tiesas procesa laikā vai tā daļā”⁴. Turklāt žurnālistu vispārīgais pienākums pildīt savu demokrātisko „publiskā sargu” lomu, kas attiecas arī uz ziņošanu par tiesas procesiem,⁵ ir rūpīgi jāsabalansē ar iesaistīto pušu tiesībām uz privātumu un privātās dzīves aizsardzību saskaņā ar Konvencijas 8.pantu. Mūsdienās ir jāņem vērā arī praktiski apsvērumi, jo plašsaziņas līdzekļu ainava ir paplašinājusies, iekļaujot blogerus, YouTube satura veidotājus un citas jaunas žurnālistikas formas.

Lietuvā mēs salīdzinoši nesen sākām šim jautājumam pievērst daudz lielāku uzmanību. Augstākā tiesa ir ievērojami palielinājusi preses reližu skaitu par izskatītajām lietām. Tieslietu padome ir pieņēmusi komunikācijas stratēģiju, kurā uzsvērts, ka tiesu pakalpojumu saņēmēji ir efektīvi jānodrošina ar informāciju par tiesu darbību. Šīs pieejas rezultāti mūs pārsteidza un mums „atvēra acis” – mūsu iniciatīva publicēt preses relīzes par aptuveni trešdaļu un vairāk no mūsu izskatītajām lietām⁶ ir izraisījusi pastiprinātu mediju interesi par tiesu lietām.

Pēkšņi no mums sāka prasīt daudz vairāk nekā tikai īsus, iepriekš apstiprinātus paziņojumus preses reližu veidā. Žurnālisti tagad jautā, kāpēc mēs viņiem nesniedzam galīgo nolēmumu neredīgētas jeb neanonimizētas versijas? Kāpēc mēs nepiekrītam nosūtīt e-pastā izvilkumus no lietas materiāliem?

Vai mēs nevaram atklāt kasācijas sūdzības saturu vai vismaz galvenos argumentus pirms galīgā lēmuma pieņemšanas? Kāpēc mēs nevaram pa tālruni sniegt viņiem personiska rakstura informāciju par lietas dalībniekiem? Viņi saka, ka iemesls tam taču nevar būt Vispārīgā datu aizsardzības regula (VDAR)!

Tiesas saņem šādus un daudzus līdzīgus jautājumus. Ikdienā ir neizbēgami jābalansē starp žurnālistu vārda brīvību, lietas dalībnieku privātumu un, visbeidzot, atklātuma principu.

Termiņš „atvērta tiesa” (*open justice*), ar ko mēs kontinentālajā Eiropā vēl tikai sākam iepazīties, vispārīgi var tikt saprasts galvenokārt kā publiskas tiesas sēdes, pieeja informācijai par lietu, kā arī pieeja tiesas nolēmumiem un lietas materiāliem.

Daži no atklātuma principa ierobežojumiem ir vēsturiski labi iedibināti un tiek piemēroti praktiski visās Eiropas valstīs. Piemēram, lai saglabātu lietas integritāti, *sub judice* doktrīna aizliedz publicēt materiālus par tiesvedībā esošajām lietām, jo tas apdraudētu taisnīgu lietas izskatīšanu.⁷ Tāpat saskaņā ar mūsu valsts procesuālajiem likumiem⁸ tiesai pēc personu lūguma ir jāatļauj tiem, tostarp žurnālistiem, pārraidīt, filmēt, ierakstīt vai fotografēt atklātas tiesas sēdes laikā.

Turklāt, kā zināms, noteiktos apstākļos tiesām daļai lietas materiālu ir jānoteic ierobežota pieejamība vai lieta jāizskata slēgtā sēdē. Šādi apstākļi var būt saistīti ne tikai ar lietas dalībnieku privāto vai ģimenes dzīvi, informāciju par personas veselību, bet arī ar valsts, civildienesta, amata vai komercnoslēpumiem. Plašsaziņas līdzekļi pieņem šādu regulējumu un principā neapstrīd tā piemērošanu. Turklāt nepieciešamība pēc šādām atsevišķām atkāpēm no vispārējās atklātības ievērošanas, kas tiešā veidā traucē atklātuma principa īstenošanu, ir apstiprināta Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūrā.⁹

Turklāt kādreizējās aktīvās diskusijas par iespēju publicēt pilnus tiesas nolēmumu tekstus, lai nodrošinātu neierobežotu informācijas brīvību, pamazām izzūd no publiskās telpas. Tagad daudzas tiesas – gan nacionālā, gan Eiropas līmeņa tiesas – savu tiesu praksi dara pieejamu sabiedrībai daļēji aizklātā formā, jo galīgie lēmumi tiek anonimizēti vai pseidonimizēti, lai aizsargātu pušu intereses.

Neiedziļinoties anonimizācijas jautājumā, jo tas nav virziens, kuru es vēlētos izvērst savā prezentācijā, es tikai pieminēšu, ka, tāpat kā daudzās citās valstīs, arī Lietuvā galīgie tiesas spriedumi tiek publicēti anonimizētā versijā. Mēs aizstājam lietas dalībnieku

² *Open Justice in the Digital Age: The Relationship Between Justice and Media in Europe*. Philippe Jougoux, 22.lpp.

³ *Open Justice in the Technological Age*. Marilyn Warren, 45.lpp.

⁴ *Open Justice in the Digital Age: The Relationship Between Justice and Media in Europe*. Philippe Jougoux, 52.lpp.

⁵ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2012.gada 7.februāra spriedums lietā „Axel Springer AG v. Germany”, iesnieguma Nr.39954/08, 79.–80.punkts.

⁶ 2024.gadā sagatavotas preses relīzes par 160 lietām (no vairāk nekā 500 izskatītajām lietām).

⁷ *Open Justice in the Digital Age: The Relationship Between Justice and Media in Europe*. Philippe Jougoux, 9.lpp.

⁸ Civilprocesa kodeksa 9.pants.

⁹ Piemēram, Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2001.gada 24.aprīļa spriedums lietā „B. and P. v. The United Kingdom”, iesniegumu Nr.36337/97 un 35974/97, 38.punkts.

pilnos vārdus ar to iniciāliem un redīgējam citu sensitīvu informāciju, piemēram, par pušu veselību, tautību vai darba vietu. Šo praksi sākām 2005.gadā, ilgi pirms VDAR pieņemšanas. Tomēr nesen mēs pārskatījām šo praksi un pārformulējām anonimizācijas mērķi kā sabiedrības informēšanu par tiesību normu interpretāciju un piemērošanu mūsu tiesās.

Tomēr anonimizētu nolēmumu publicēšanas mērķa precizēšana nav atrisinājusi jautājumu par informācijas, jo īpaši tādas, kas ietver personas datus, sniegšanu plašsaziņas līdzekļiem. Mums joprojām nav atbildes uz jautājumu, vai tiesa var sniegt plašsaziņas līdzekļu pārstāvjiem nolēmuma oriģinālo (neanonimizēto) versiju, brīdinot žurnālistus par to, ka viņiem ir pienākums to izmantot likumīgi un ievērot datu aizsardzības un privātās dzīves neaizskaramības prasības.

Šī jautājuma risināšanai Tieslietu padome izveidoja darbagrupu, kurā ietilpst tiesneši, tiesu darbinieki, valdības un plašsaziņas līdzekļu pārstāvji. Šīs grupas mērķis ir definēt jautājumus, kas rodas, kad žurnālisti cenšas iegūt informāciju no tiesām, un piedāvāt iespējamās regulatīvās risinājumus, kas padarītu efektīvāku informācijas apmaiņu starp tiesām un plašsaziņas līdzekļiem.

Tas, protams, būs izaicinājums, jo esošo pasākumu ietvars tika izstrādāts pakāpeniski un ilgākā laika posmā un tādēļ šķietami nespēj risināt izaicinājumus, kas radušies tikai pēdējā desmitgadē. It īpaši tas attiecas uz tehnoloģiskajiem sasniegumiem, tostarp tiesas procesu digitalizāciju, un VDAR ietekmi. Tieši regula izrādās vislielākais izaicinājums mūsu ikdienas darbā.

Neraugoties uz jau esošajām nacionālajām tiesību normām par informācijas publiskošanu un apmaiņu, VDAR ir būtiski mainījusi mūsu vispārējo pieeju personas datiem, datu apmaiņai ar trešajām personām un paplašinājusi jautājumu par lietas dalībnieku privātuma aizsardzību. Mēs esam aizvirzījušies no regulas teksta sākotnējās interpretācijas kā (iespējams) nepiemērojamas tiesām savu uzdevumu izpildē.¹⁰ Pēc vairākiem Eiropas Savienības Tiesas nolēmumiem¹¹ ir skaidrs, ka Tiesa ne tikai plaši interpretē jēdzienu „tiesas, kas pilda savus uzdevumus”, tādējādi atbrīvojot tiesu veikto datu apstrādi no uzraudzības iestādes pārraudzības, bet arī uzliek tiesām pienākumus, kas izriet no VDAR. Tādējādi mēs vairs neapspriežam „vai”, bet mēģinām saprast „kā tieši” VDAR prasības ietekmē mūsu ikdienas darbu.

Vismaz no pirmā acu uzmetiena izskatās, ka VDAR tiesām uzliek visaptverošu datu aizsardzības pienākumu,

kas ir jāievēro.¹² Teorētiski visi VDAR vispārējie mehānismi attiecas uz tiesu sistēmu: pamatprincipi, seši datu apstrādes tiesiskie pamati un lietotāju tiesības.¹³ Regulas prasību ievērošana nodrošina tiesības uz privātās un ģimenes dzīves neaizskaramību un personas datu aizsardzību.¹⁴ Tomēr šķiet, ka tas vien, ka lietā ir personas dati, kas rada nepieciešamību aizsargāt tiesības uz privātās dzīves aizsardzību, pats par sevi nav pamatojums sabiedrības daļējai vai pilnīgai neinformēšanai par lietu vai slēgtas tiesas sēdes noteikšanai. Šāda interpretācija nozīmētu, ka, ņemot vērā personas datu apjomu katrā lietā, visas tiesas sēdes būtu jāorganizē aiz slēgtām durvīm, tādējādi pilnībā apdraudot tiesas spriešanas atklātuma principu.

Turklāt dalībvalstis drīkst ierobežot regulā noteikto tiesību un pienākumu apjomu, lai aizsargātu „tiesu un tiesvedības neatkarību”. Kā norādījis Eiropas Savienības Tiesas ģenerāladvokāts Mihals Bobeks (*Michal Bobek*) savā atzinumā,¹⁵ jebkurā nacionālajā tiesiskajā regulējumā, kas izveidots saskaņā ar VDAR 6.pantu, ir jāievēro vispārējā prakse – informācijas pieejamība plašsaziņas līdzekļiem. Tādējādi, ja valsts tiesību normās pastāv šāds vispārējs tiesiskais pamats, ir grūti pamatot nepieciešamību individuāli izvērtēt katru atsevišķu informācijas apstrādes darbību, kas tiek veikta, kad plašsaziņas līdzekļi pieprasa informāciju.

Tomēr šādas sistēmas izveide ir īpaši sarežģīta, jo vēl nav skaidrs, cik plaši un dziļi VDAR ir piemērojama attiecībā uz tiesas veiktajām darbībām. Piemēram, Lietuvā saskaņā ar civilprocesa normām¹⁶ visi lietas materiāli, izņemot lietas, kas izskatītas slēgtās sēdēs, ir publiski pieejami un pieejami arī personām, kas nepiedalās tiesas procesā. Šīs personas ir tiesīgas izgatavot lietas materiālu kopijas un izrakstus, bet tikai pēc tam, kad spriedums ir stājies spēkā.¹⁷ Šāda

¹² Eiropas Savienības Tiesas ģenerāladvokāta Mihala Bobeka (*Mihal Bobek*) 2021.gada 6.oktobra secinājumi lietā „X, Z v. Autoriteit Persoonsgegevens”, C-245/20, 129.punkts.

¹³ *Open Justice in the Digital Age: The Relationship Between Justice and Media in Europe*. Philippe Jouglaux, 79.lpp.

¹⁴ Eiropas Savienības Tiesas ģenerāladvokāta Priita Pikamē (*Priit Pikamäe*) 2021.gada 9.decembra secinājumi lietā „OT v. Vyriausioji tarnybinės etikos komisija”, C-184/20, 36.punkts; ģenerāladvokātes Tamaras Čepetas (*Tamara Čapeta*) 2022.gada 6.oktobra secinājumi lietā „Norra Stockholm Bygg AB v. Per Nycander AB”, C-268/21, 54.punkts.

¹⁵ Eiropas Savienības Tiesas ģenerāladvokāta Mihala Bobeka (*Mihal Bobek*) 2021.gada 6.oktobra secinājumi lietā „X, Z v. Autoriteit Persoonsgegevens”, C-245/20, 116.punkts.

¹⁶ Civilprocesa kodeksa 10.pants. Līdzīgas normas ir ietvertas arī Kriminālprocesa kodeksā (9.¹pants) un Administratīvā procesa likumā (14.pants). Pieeju izskatītas lietas materiāliem papildus regulē Lietuvas Republikas tieslietu ministrs, <https://www.e-tar.lt/portal/en/legalAct/TAR.1E31FF382BA6/asr>

¹⁷ Un pēc tam, kad tā ir izskatīta kasācijas instancē vai pēc kasācijas sūdzības iesniegšanas termiņa beigām (ja lieta ir pieņemama izskatīšanai kasācijas instancē).

¹⁰ Piemēram, *Data protection, anonymity, and courts*. Pieejams: 26(2) Maastricht Journal of European and Comparative Law 183 (2019). M. Bobek, 6.lpp.

¹¹ Eiropas Savienības Tiesas 2022.gada 24.marta spriedums lietā „X, Z v. Autoriteit Persoonsgegevens”, C-245/20, 24.–26.punkts; 2023.gada 2.marta spriedums lietā „Norra Stockholm Bygg AB v. Per Nycander AB”, C-268/21, 59.punkts.

norma, protams, atspoguļo iepriekš minēto *sub judice* doktrīnu un nav tiešā veidā saistīta ne ar pušu privātuma aizsardzību, ne ar to interešu ievērošanu. Tas arī izskaidro, kāpēc apsvērums par ierobežotu pieeju informācijai „zaudē spēku”, tiklīdz lieta ir izskatīta un pieņemts galīgais spriedums. Turklāt šāda norma nozīmē, ka jebkura persona, tostarp žurnālisti, var piekļūt visiem lietas materiāliem, kas nav oficiāli pasludināti par nepieejamiem sabiedrībai, tostarp jebkādiem tajos ietvertiem personas datiem.

Pēc ģenerālvokāta paustā viedokļa varētu šķist, ka šāds valsts regulējums, kas ir tikpat sens kā mūsu Civilprocesa kodekss, patiešām kalpo kā vispārējs juridisks pamats tam, lai izsniegtu dokumentus plašsaziņas līdzekļiem, un tādējādi atbilst Eiropas datu aizsardzības standartu prasībām. Tomēr Eiropas Savienības Tiesa savā spriedumā lietā *X, Z pret Autoriteit Persoonsgegevens* ir izvairījusies izvērtēt jautājumu par tiesas dokumentu izsniegšanu plašsaziņas līdzekļiem saskaņā ar VDAR 6. pantu. Tādējādi mums nav skaidras atbildes uz jautājumu, vai un kā ir jāveic individuāls novērtējums, lai nodrošinātu datu aizsardzības prasību ievērošanu katru reizi, kad plašsaziņas līdzekļi pieprasa informāciju.

Šis jautājums ir īpaši svarīgs, ņemot vērā Eiropas Savienības Tiesas argumentāciju citos nolēmumos. Piemēram, *Per Nycander* lietā (par pierādījumu izpaušanu civillietā) izklāstītie argumenti liecina par to, ka ir svarīgi ņemt vērā, cita starpā, „datu minimizācijas” principu, ar ko īsteno proporcionalitātes principu.¹⁸ Ja datu minimizācijas principu pilnībā piemērotu visā plašajā tiesu darbības spektrā, rastos jautājums, vai arī plašsaziņas līdzekļiem sniegtie lietas materiāli vienmēr būtu jāpakļauj samērīguma pārbaudei, kā rezultātā lietas materiālos ietvertie dati tiktu kaut kādā veidā aizklāti vai „paslēpti” (piemēram, izsvītroti, aizkrāsoti). Tas nopietni apgrūtinātu šādu prasību praktisko piemērošanu tiesās, kas izskata simtiem, ja ne tūkstošiem lietu, kā arī tas varētu apdraudēt tiesas spriešanas efektivitāti.

Vēl viens satraucošs aspekts ir tas, ka VDAR nav vienīgais būtiskais tiesību avots ne privātuma aizsardzības apsvērumu kontekstā, ne arī žurnālistu tiesību uz vārda brīvību un uz pieeju informācijai kontekstā. Kritēriji, kas attiecas uz plašsaziņas līdzekļu vārda brīvības ierobežojumu novērtēšanu,¹⁹ nav tādi paši kā proporcionalitātes izvērtējums saskaņā ar regulā noteikto sistēmu, kas izveidota, lai aizsargātu datu subjekta intereses. Tas ir īpaši sarežģīti, jo Eiropas

Cilvēktiesību tiesas prakse neuzskata personas datus lietā par pietiekamu iemeslu, lai ierobežotu plašsaziņas līdzekļu vārda brīvību un pieeju informācijai.²⁰

Turklāt saskaņā ar Eiropas Savienības Tiesas atzinumu regula neizslēdz personas datu publiskošanu, ja tas ir nepieciešams sabiedrības interesēs vai valsts varas īstenošanai, ja vien likums paredz atbilstošu indivīdu tiesību un privātuma aizsardzību.²¹ Tas daļēji izskaidro loģiku, kas ir pamatā Zviedrijas Augstākās tiesas nesen pieņemtajam lēmumam lietā *Panoptes Sweden*,²² kurā ziņu aģentūra no apelācijas tiesas pieprasīja daudzus spriedumus un citus dokumentus. Tie tika izsniegti, bet ar atrunām. Ņemot vērā plašo personas datu apstrādi, kas notiek šajā konkrētajā ziņu aģentūrā, tika uzskatīts, ka pieprasītajos dokumentos ietvertie personas dati tiks apstrādāti veidā, kas nav saderīgs ar VDAR prasībām. Ņemot vērā ļoti ierobežotās iespējas iekļauties pieprasīto tiesas dokumentu turpmākajā apstrādē, kas netiktu veikta saskaņā ar VDAR prasībām, Augstākā tiesa nolēma, ka ir jāpiemēro konkrēti ierobežojumi, tostarp aizliedzot ziņu aģentūrai izplatīt dokumentus, kā arī tajos ietvertos personas datus, un aizliedzot informācijas pieejamības nodrošināšanu citiem. Tajā pašā laikā tiesa atļāva personas datu izmantošanu ziņu rakstos un citos aģentūras sagatavotos materiālos. Īpaši interesanti ir tas, ka tiesa neiedziļinājās proporcionalitātes izvērtējumā katram pieprasītajam dokumentam, bet gan noteica ierobežojumus sniegto materiālu turpmākai izmantošanai, kas rada jautājumu, vai, ņemot vērā VDAR, šāda pieeja materiālu izsniegšanā plašsaziņas līdzekļiem ir pieņemama.

Nobeigumā vēlos atsaukties uz to pašu Džeremija Bentama citātu, ar kuru sāku savu prezentāciju. „*Tikai pateicoties publiskumam, taisnīgums kļūst par drošības pamatu. Publiskums pārvērš taisnīguma templi par augstākās pakāpes skolu, kurā tiek īstenotas vissvarīgākās morāles mācības*”. Pašlaik mēs atrodamies krustcelēs. Vēl neskaidrais VDAR piemērošanas apjoms un dziļums tiesu darbībā var ietekmēt tiesu un plašsaziņas līdzekļu attiecības, padarot tās no šobrīd neskaidrām par atklāti konfrontējošām, kur žurnālisti pieprasa informāciju, bet tiesu iestādes to atsakās atklāt datu aizsardzības apsvērumu dēļ. Tas nozīmētu fundamentālas izmaiņas atklātuma principa izpratnē un nopietnu izaicinājumu tiesu sistēmas efektīvai darbībai, kam šķietami ir jābūt tiesu galvenajai prioritātei.

¹⁸ Eiropas Savienības Tiesas 2023.gada 2.marta spriedums lietā „Norra Stockholm Bygg AB v. Per Nycander AB”, C-268/21, 54.punkts.

¹⁹ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2016.gada 8.novembra spriedums lietā „Magyar Helsinki Bizottság v. Hungary”, pieteikuma Nr.18030/11, 156.punkts.

²⁰ Turpat: 198.punkts. „*Lai gan informācijas pieprasījums neapšaubāmi attiecas uz personas datiem, tas neietvēra informāciju, kas nav publiski pieejama.*”

²¹ Eiropas Savienības Tiesas 2024.gada 7.marta spriedums lietā „Endemol Shine Finland Oy”, C-740/22, 49.punkts.

²² Zviedrijas Augstākās tiesas 2025.gada 25.februāra lēmums lietā Nr. Å 3457-24, <https://www.domstol.se/globalassets/filer/domstol/hogstodomstolen/avgoranden/engelska-oversattningar/a-3457-24-eng-pdf/>

TIESVEDĪBAS PĀRSKATĀMĪBA UN PIEKĻUVE NOLĒMUMIEM

Helēna JĒDERBLUMA (Helena Jäderblom)
Zviedrijas Augstākās administratīvās tiesas priekšsēdētāja

IEVADS

Eiropas Cilvēktiesību konvencijas 6.pantā paredzētās tiesības uz taisnīgu tiesu prezumē, ka tiek atzīts, ka apsūdzētajiem krimināllietās un lietas dalībniekiem civillietās ir tiesības uz atklātu tiesas sēdi, kas kalpo kā līdzeklis, lai aizstāvētu tos pret tiesas spriešanu slepenībā bez sabiedrības uzraudzības.

Tomēr pienākums rīkot šādas sēdes nav absolūts. Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūrā ir vairāki piemēri, kad ir pieļautas atkāpes no tiesībām uz mutvārdu tiesas sēdi,¹ kā arī, protams, ir daudzi tiesvedības procesi, kas neskar kriminālatbildību vai civilās tiesības un kas galvenokārt vai vienmēr tiek risināti rakstveida procesā.

Jautājums ir par to, ciktāl lietas dalībnieku rakstiski sniegtie paskaidrojumi, kā arī pašas tiesas un lietā iestājušos personu, ja tādas ir, izstrādātie dokumenti kļūst pieejami sabiedrībai.

¹ Attiecībā uz lietām, kas skar tikai tehniska vai juridiska rakstura jautājumus, sk. *Ramos Nunes de Cavalho e Sá pret Portugāli* [GC], 55391/13 57728/13 74041/13, 2018.gada 6.novembris, vai lietām par revīzijas sūdzības pieļaujamību – *Miller pret Zviedriju*, 55853/00, 2005.gada 8.februāris.

SPRIEDUMI

Tiesas spriedumu pieejamība sabiedrībai kalpo vairākiem mērķiem. Piekļuve spriedumiem sniedz sabiedrībai iespēju saprast tiesu varu un vērtēt tās darbu. Tas sekmē tiesu varas leģitimitātes saglabāšanos. Tas ir arī nenovērtējams resurss juridisko profesiju pārstāvjiem, gatavojoties un pildot darba pienākumus.

Eiropas Cilvēktiesību konvencijas 6.pants paredz, ka spriedumus pasludina publiski, un, lai arī tajā nav tieši noteikts, ka rakstiskais spriedums vēlāk jāpublicē, pamatprincips ir tāds, ka tiesa spriedumus un citus galīgos nolēmumus parasti dara pieejamus pēc pieprasījuma un dažkārt tos arī publicē. Lietas dalībniekiem, protams, spriedumus pasludina tieši.

Spriedums var saturēt informāciju, kas dažādu iemeslu un slepenības izņēmumu dēļ ir sensitīva, un publisku vai privātu interešu aizsardzības labad var būt pamats publiski pieejamajā sprieduma tekstā šo informāciju dzēst vai arī anonimizēt lietas dalībniekus un citas tiesvedībā iesaistītās personas. Eiropas Cilvēktiesību tiesa ir atzinusi, ka Eiropas Cilvēktiesību konvencijas 8.pants (tiesības uz privātās dzīves aizsardzību) ir ticis pārkāpts lietās,

kur ar spriedumu tika publiskota personas identitāte un inficēšanās ar HIV.²

ZVIEDRIJA

Zviedrijas tiesību akti par slepenību ir visai sarežģīti, taču var īsi minēt, ka slepenība tiesās var tikt piemērota vai nu uz tieši piemērojamu noteikumu pamata, vai tādēļ, ka slepenību ir piemērojusi zemākas instances tiesa vai iestāde.

Pamatnoteikums ir tāds, ka slepenība pārstāj darboties attiecībā uz informāciju, kas ir iekļauta spriedumā. Lai slepenība pēc tam, kad lieta izbeigta ar nolēmumu, tiktu attiecināta uz tiesas sēdē izskanējušu informāciju, ir jāizpildās diviem nosacījumiem: pirmkārt, tiesas sēdei ir jābūt bijušai slēgtai, otrkārt, tiesai spriedumā ir tieši jānorāda, ka turpinās attiecīgo slepenības izņēmumu piemērošana.

Turklāt īpašos gadījumos tiesa var nolemt, ka slepenība attiecas arī uz spriedumā iekļauto informāciju, ja „slepenības interesēm ir būtiska priekšroka attiecībā pret publiskuma interesēm”. Šī iespēja tiek izmantota reti. Tipiski piemēri ir tādu lietas dalībnieku adreses, kuriem tiek piemērota aizsardzība personiskās drošības iemeslu dēļ, kā arī dzimumnoziedzības cietušo identitāte, bet ne krimināllietās apsūdzēto personu identitāte.

Piemērs tam, kā mēs rīkojamies attiecībā uz sensitīvu informāciju lietās par bērna obligāto aprūpi – tā vietā, lai anonimizētu bērna identitāti vai lemtu par sprieduma slepenību, mēs pieskaņojam situācijas aprakstu, piemēram, par to, kā izpaudusies vardarbība ģimenē, tā, lai tas netiktu aprakstīts detalizēti. Šādos gadījumos lietas aprakstošo daļu mēs sašaurinām, bet tiktāl, lai mūsu sprieduma pamatojums joprojām būtu pietiekami saprotams.

Pamatpieņēmums ir tāds, ka spriedumi ir oficiāli dokumenti un pēc pieprasījuma ir pieejami ikvienam vai nu lasīšanai uz vietas tiesas telpās, vai saņemot kopiju. Ja spriedums satur slepenu informāciju, šī informācija tiek dzēsta. Parasti tiek izpildīti arī atsevišķi izteikti lūgumi nosūtīt sprieduma kopiju pa e-pastu.

Papildus ikviena tiesībām pieprasīt sprieduma kopiju saskaņā ar vispārējiem noteikumiem par piekļuvi oficiālajiem dokumentiem, abas Zviedrijas augstākās tiesas publicē nolēmumus savās tīmekļa vietnēs. Informācija par privātpersonām tajos vienmēr tiek anonimizēta. Šādi rīkojas arī ar judikatūras ziņā nozīmīgiem spriedumiem vispārējās jurisdikcijas un administratīvajās apelācijas instances tiesās.

Laikraksti un citi plašsaziņas līdzekļi, kā arī uzņēmumi, kas pārdod informāciju, ik dienas sazinās ar

tiesu un lūdz piekļuvi visiem nolēmumiem, kā arī prasa tos nosūtīt elektroniski. Šeit sāk darboties Vispārīgā datu aizsardzības regula.

Zviedrijas Augstākā tiesa nesen ir nolēmusi, ka šāda piekļuve spriedumiem krimināllietās būs atļauta ar nosacījumu, ka spriedumi netiek tālāk izplatīti sabiedrībai citādi kā vien anonimizētā veidā, citstarp atsaucoties uz Vispārīgās datu aizsardzības regulas 10.pantu, kas attiecas uz notiesājošiem nolēmumiem krimināllietās.³ Mana tiesa – Augstākā administratīvā tiesa – līdz šim uz mūsu spriedumu pieprasījumiem ir atbildējusi bez nosacījuma, jo 10.pants uz mūsu lietām neattiecas.

EIROPAS CILVĒKTIESĪBU TIESA

Eiropas Cilvēktiesību konvencijas 44.panta 3.punkts paredz, ka Eiropas Cilvēktiesību tiesa galīgo spriedumu publicē. Tas tiek darīts HUDOC datubāzē, kas tiek publicēta tiesas tīmekļa vietnē.

Šobrīd Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedumi bieži, taču katrā ziņā ne vienmēr, tiek anonimizēti. Saskaņā ar Tiesas reglamentu anonimitāti var garantēt pēc izteikta lūguma vai pēc tiesas ieskata (47.panta 4.punkts). Tomēr, neraugoties uz informācijas sensitīvo raksturu privātuma sakarā, spriedumi parasti tika publicēti neanonimizētā veidā, atsevišķos gadījumos lietas dalībnieku – privātpersonu – vārdus saīsinot, un šādi agrāki spriedumi tīmekļa vietnē joprojām ir pieejami pilnā apjomā.

TIESVEDĪBAS MATERIĀLI

No tiesībām uz taisnīgu tiesu izriet, ka tiesas procesa dalībniekiem ir jābūt pieejamiem visiem materiāliem, ko iesniegusi pretējā puse, kā arī citu personu iesniegtajiem lietas materiāliem. Šādu piekļuvi var liegt tikai ļoti ierobežotos nolūkos, un jebkurā gadījumā lietas dalībniekiem jāiegūst citu personu sniegtā informācija tādā apjomā, ar kuru tiem pietiktu savas pozīcijas aizstāvēšanai.

Kas attiecas uz sabiedrības piekļuvi lietas materiāliem, tad Eiropas Cilvēktiesību konvencijas 6.pants tieši neparedz šādu piekļuvi lietas dalībnieku iesniegtajiem materiāliem, rakstveida pierādījumiem vai citiem tiesvedības materiāliem. Arī jaunākajā 10.panta judikatūrā, kurā tiek sākts atzīt tiesības uz piekļuvi oficiāliem dokumentiem, nav konkrēti aplūkota piekļuve tiesu nolēmumiem.

Tomēr valstu līmenī, lai arī uz tiesām dažkārt attiecinā izņēmumus no vispārīgajiem tiesību aktiem par sabiedrības piekļuvi oficiāliem dokumentiem, parasti tām piemēro tos pašus pamatprincipus.

² Z pret Somiju, 1997.gada 25.februāris, Reports of Judgments and Decisions 1997-1, un C.C. pret Spāniju, Nr.1425/06, 2009. gada 6.oktobris.

³ Nytt Juridiskt Arkiv (NJA) 2025:10. Sk. arī ECT 2021. gada 22.jūnija spriedumu lietā Latvijas Republikas Saeima (C-439/19) par ceļu satiksmes pārkāpumu soda punktu publicēšanu tīmeklī.

Kā jau minēju, Zviedrija ir viens no gadījumiem, kad tiek piemēroti vispārīgie normatīvie akti par piekļuvi oficiālajiem dokumentiem, un pamatpieņēmums ir tāds, ka tiesvedības materiāli kļūst oficiāli, un līdz ar to principā – publiski, kad tos ir saņēmusi vai radījusi pati tiesa. Slepenības izņēmumi var tikt piemēroti, lai aizsargātu publiskas vai privātas intereses un šādā nolūkā ierobežotu piekļuvi noteiktai informācijai.

Minētais pamatprincips attiecas arī uz Eiropas Cilvēktiesību tiesu. Saskaņā ar Eiropas Cilvēktiesību konvencijas 41.pantu „Sekretariātam glabāšanā nodotie dokumenti ir publiski pieejami, ja vien Tiesas priekšsēdis nenolemj citādi”.

Tiesas reglamentā šīs tiesības ir izklāstītas sīkāk – reglamenta 33.panta 1.punktā ir noteikts, ka tās neattiecinā uz dažiem lietas dalībnieku vai trešo personu dokumentiem, piemēram, dokumentiem sarunās par mierizlīgumu un dokumentiem, kas ir ļoti sensitīvi valsts drošības aizsardzības dēļ. Līdztekus šiem gadījumiem ierobežojumus var piemērot „morāles, sabiedriskās kārtības vai valsts drošības interesēs demokrātiskā sabiedrībā, ja tas nepieciešams nepilngadīgu personu interesēs vai nolūkā aizsargāt pušu vai kādas ieinteresētās personas privāto dzīvi vai tiktāl, ciktāl tas ir noteikti nepieciešams īpašos apstākļos, pēc palātas priekšsēdētāja domām, ja publiskums varētu kaitēt tiesvedības interesēm”.

Tādēļ Eiropas Cilvēktiesību konvencijas sistēmā tiesas dokumenti, ieskaitot lietas dalībnieku iesniegumus, vispārējā kārtībā tiek publiskoti kā izskatīšanā esošās, tā izskatītās lietās. Turpretī Eiropas Savienības Tiesas nostāja ir tāda, ka trešo personu piekļuve Eiropas Savienības Tiesas tiesvedības materiāliem kaitē pienācīgas tiesvedības interesēm un pušu līdztiesības principam. Līdz ar to izskatās, ka abas Eiropas tiesas ir izvēlējušās diametrāli pretēju pieeju trešo personu tiesībām piekļūt tiesu lietām.

SECINĀJUMI

Dažādu valstu tiesu sistēmās pastāv atšķirīgas pieejas attiecībā uz sabiedrības piekļuvi nolēmumiem un tiesvedības materiāliem, un attiecībā uz tiesvedības materiāliem tās atšķiras arī abu Eiropas tiesu starpā.

Manuprāt, kopumā liegt sabiedrībai piekļuvi šiem materiāliem neatbilstu Eiropas Cilvēktiesību konvencijas 6.pantā paredzētajām tiesībām uz tiesvedības procesa publiskumu.

Šajā sakarā Eiropas Cilvēktiesību tiesas 6.panta judikatūra vēl varētu attīstīties, bet neatkarīgi no tā, šķiet, dažādu valstu tiesu starpā pastāv vispārēja vienprātība par to, ka sabiedrības piekļuvei tiesvedības materiāliem uz tiesiskumu un cilvēktiesību ievērošanu balstītā demokrātiskā iekārtā ir ļoti liela nozīme.

KRIMINĀLLIETAS MATERIĀLU PIEEJAMĪBAS BLAKUS EFEKTI

Māris LEJA

Senāta Krimināllietu departamenta senators

IEVADS

Līdz šim saistībā ar masu saziņas līdzekļos un interneta platformās publicēto informāciju par kriminālprocesiem uzmanība pārsvarā veltīta riskam, ka sabiedrība apsūdzēto „notiesā” pirms sprieduma.

Šī raksta mērķis ir pievērsties pretējai parādībai – situācijām, kad šādas informācijas publiskošana vai tās tendencioza interpretācija tiek izmantota, lai radītu priekšstatu, ka apsūdzētais ir nevainīgs.

Šādas manipulācijas var īstenot gan mediji, gan pats apsūdzētais, jo īpaši, ja viņš ir sabiedrībā pazīstama persona. Rezultātā sabiedrībā var rasties priekšstats par to, ka tiesībaizsardzības iestādes nepilda likumā uzliktos pienākumus un apzināti prettiesiski vēršas pret personu.

PIEMĒRI NO PRAKSES

Arī Latvijā laiku pa laikam tiesas procesi pāraug plašākā sabiedriskā diskusijā, kur tiesvedība saplūst ar politisko vai personisko tēlu veidošanas centieniem. Lasītājs, visticamāk, pats spēs atsaukt atmiņā konkrētus gadījumus, kas ilustrē šādu tendenci.

Vācijā plaši zināms ir Jorga Kahelmana (*Jörg Kachelmann*) gadījums.

Kahelmans, populārs televīzijas diktors, 2010. gadā stājās tiesas priekšā apsūdzībās par izvarošanu. Šī prāva medijos izvērtās par dueli starp aizstāvību un cietušo, kur abas puses aktīvi izmantoja presi. Kahelmans nolīga komunikācijas speciālistus un īstenoja apjomīgu publisko kampaņu, lai formētu viņa kā nevainīga cilvēka tēlu; sabiedrība tika

aicināta pat piedalīties aptaujā par Kahelmana vainu. Savukārt cietušās pārstāvis medijos centās pasniegt Kahelmana kā patoloģisku melīgu „sociopātu”, taču daudz pieticīgāk, tādēļ aizstāvība publiskajā telpā „uzvarēja”.

Gala rezultātā Kahelmans tika attaisnots, un daļēji sabiedrībā nostiprinājās uzskats, ka apsūdzības pret viņu bija nepamatotas – ne bez ietekmes no prasmīgi veidotās publiskās kampaņas.¹

Savukārt Amandas Noksas lieta Itālijā parāda, ka šādas kampaņas efektīvi var tikt veiktas no ārvalstīm, ja tiesas priekšā stāties attiecīgās ārvalsts pilsonis.

Amerikāņu studente Amanda Noks (*Amanda Knox*) Itālijā tika apsūdzēta savas britu istabas biedrenes slepkavībā. Noksai piesprieda brīvības atņemšanu uz 26 gadiem.

Spriedums izraisīja plašu starptautisku kritiku, īpaši ASV, kur tiesu medicīnas eksperti apstrīdēja DNS pierādījumu ticamību un norādīja uz procedūras kļūdām. Noksas ģimene, atbalstītāji un mediji ASV īstenoja plašu kampaņu viņas labā. Kritiķi uzsvēra arī antiamerikānisma noskaņas Itālijas sabiedrībā un medijos.

Apelācijas instances tiesā apsūdzētā tika attaisnota.

Itālijā sabiedriskā doma bija sašķelta ne tikai par spriedumu, bet arī par to, kādu ietekmi uz rezultātu atstāja amerikāņu pro-Noksas propagandas kampaņa.²

TIPISKĀKIE MANIPULATĪVIE PAŅĒMIENI

Turpmākajos punktos ir apkopoti tipiskākie manipulācijas paņēmieni, kurus izmanto, lai ietekmētu sabiedrisko viedokli un sagrozītu informāciju par kriminālprocesiem:

- vienpusēja informācijas atļase – tiek publiskoti tikai apsūdzētajam izdevīgi lietas materiālu fragmenti;
- apsūdzētā tēla veidošana – tiek inscenētas ainas un emocionāli žesti;
- upura vai varoņa lomas spēlēšana – apsūdzētais

tiek „prezentēts” kā netaisni vajāts vai kā sabiedrības labuma cīnītājs;

- mediju iesaiste – tiek publicēti viedokļraksti, intervijas TV, kur tiek izplatīta tikai aizstāvības versija; mērķis – „tiesāties” publiskajā telpā, izcīnot sabiedrības viedokli pirms tiesas sprieduma;
- sociālo tīklu kampaņas – tiek organizētas apsūdzētā atbalsta grupas un veidoti emocionāli video;
- pretuzbrukumi un diskreditācija – notiek prokuratūras, policijas, liecinieku nomelnošana;
- mākslīgi „pierādījumi” un dezinformācija – tiek viltoti dokumenti, manipulēti audio/video pierādījumi (piemēram, dziļviltojumi).

IZVIRZĪTIE PROBLĒMJAUTĀJUMI

Gan medijiem, gan apsūdzētajam ir tiesības paust savu pozīciju, taču praksē, kā ilustrē arī minētie piemēri, šī rīcība acīmredzami pārsniedz vārda brīvības robežas un pārtop par mēģinājumu ietekmēt sabiedrisko domu un iztiesāt lietu publiski, izmantojot vienpusēju informāciju un dažādus manipulatīvus paņēmienus.

Tas aktualizē divus jautājumus, kas ir šī raksta uzmanības centrā:

- kādus riskus rada šādi „pasākumi”;
- kā iespējams mazināt šos riskus, nesamērīgi neierobežojot vārda brīvību.

Šī raksta galvenais mērķis nav sniegt gatavus risinājumus, bet gan aktualizēt problēmu, uzsvērt tās nozīmību un pamatot, ka šis jautājums patiešām prasa risinājumus.

¹ Maier N. Litigation PR Öffentlichkeitsarbeit im Rechtsstreit. Bachelorarbeit, 2011, S. 57.–62. Pieejams: <https://d-nb.info/1339997975/34> (skatīts 01.09.2025.).

² Pieejams: https://en.wikipedia.org/wiki/Amanda_Knox?utm_source=chatgpt.com (skatīts 13.10.2025.).

Ja problēmas nopietnība netiek pilnībā apzināta, ir skaidrs, ka arī nepieciešamie risinājumi netiks meklēti un īstenoti.

Vienlaikus jāuzsver – atrastie risinājumi būs derīgi abos virzienos. Proti, tie palīdzēs ierobežot gan to, ka publiskotā informācija priekšlaicīgi rada priekšstatu, ka apsūdzētais pie atbildības saukts nelikumīgi, tiesībsargājošām iestādēm veicot apzināti prettiesiskas darbības, gan to, ka sabiedrība „notiesā” cilvēku pirms sprieduma.

IESPĒJAMĀS KAITĪGĀS SEKAS

Sabiedrības uzticības mazināšanās tiesu varai. Ja sabiedrībā nostiprinās priekšstats, ka mediju „stāsts” ir svarīgāks par tiesas spriedumu, tas mazina visas tiesu sistēmas autoritāti kopumā. Jo īpaši bīstami tas ir ilgtermiņā: ja katrs skaļš tiesas process publiskā telpā pārvēršas par kaujas lauku, sabiedrība var uzskatīt, ka objektīva patiesība neeksistē vai ka tiesas spriedumi ir politisku spēku rezultāts, nevis taisnīguma uzvara. Turklāt, šādai praksei izplatoties, tas var sabiedrībā veidot pārliecību, ka tiesa nemaz nav īstā vieta tiesas spriešanai.

Arī Eiropas Cilvēktiesību tiesa (turpmāk – ECT) ir atzinusi, ka nevar izslēgt, ka sabiedrības pieradināšana pie regulāriem pseido-tiesas procesiem medijos ilgtermiņā var radīt kaitīgas sekas sabiedrības uztverei par tiesām kā pienācīgu vietu personas vainas vai nevainīguma noteikšanai kriminālprocesā.³

Spiediens uz procesa dalībniekiem. Ja kādas personas liecības vai kriminālprocess kopumā tiek plaši iztirzāts medijos, liecinieki var apzināti vai neapzināti pielāgot savas liecības, šauboties par savu atmiņu vai mēģinot saskaņot versijas.

Ja lietā ir cietušais, kura liecība ir galvenais pierādījums, viņa nomelnošanas kampaņa var radīt viņam pat tādu psiholoģisku spiedienu, kas liek atteikties liecināt vai ierasties tiesā.

Tiesas ietekmēšanas risks. Manipulatīvas vai agresīvas kampaņas var radīt iesaisti par spiediena izdarīšanu uz tiesu. Šāds risks īpaši aktuāls ir tiesu sistēmās ar zvērīnātajiem vai piesēdētājiem, bet arī Latvijā to nevar pilnībā izslēgt, jo īpaši, ja negatīvā reakcija var skart ne tikai tiesnesi personīgi, bet arī viņa ģimenes locekļus.

Šos divus riskus – proti, ka procesa dalībnieki, īpaši neprofesionālie tiesneši (piesēdētāji) un liecinieki, var kļūt neobjektīvi – Vācijas Federālā Konstitucionālā tiesa ir saskatījusi jau tajā vien, ka kriminālprocesa materiāli tiek publiskoti pirms

tiesas procesa, jo to publicēšana nereti saistīta ar vienpusējiem viedokļiem vai pat tieši uz ietekmēšanu vērstiem vērtējumiem.⁴ Tāpat var ciest liecinieku liecību uzticamība, ja viņi ir jau iepriekš iepazinušies ar lietas materiāliem. Šis risks ir īpaši izteikts tad, ja publiski izplatītajai informācijai piemīt oficiāla autentiskuma šķietamība. Tieši kriminālprocess praksē īpaši lielā mērā balstās uz liecinieku liecībām, tādēļ šajās lietās pastāv īpaši augsts risks, ka neatļauta oficiālu dokumentu publiskošana var ietekmēt gan liecību saturu, gan liecinieka atmiņas precizitāti.⁵

Paštaisnības un nesodāmības sajūta apsūdzētajos. Veiksmīga sabiedrības pārliecināšana par „nevainīgumu” var motivēt citus rīkoties līdzīgi un vienlaikus demoralizēt izmeklētājus un prokurorus, kas redz, ka viņu darbs tiek „nomelnots” publiski.

Vācijā saistībā ar iepriekš pieminēto Kahelmana lietu izteikts pat viedoklis, ka ietekmes mēģinājums veidot sabiedrisko domu un netiešā ietekme uz tiesu šajā lietā bija sasniegusi tādu dimensiju, kas apdraud tiesisku valsti.⁶

LĪDZŠINĒJO PASĀKUMU UN TIESISKĀ REGULĒJUMA NEPIETIEKAMĪBA

Līdz šim ir darīts pārāk maz, lai atrisinātu jau identificētās problēmas, bet vēl mazāk – lai proaktīvi sagatavotos nākotnes izaicinājumiem. Iemesls tam, acīmredzot, ir tas, ka nav apzināts šīs problēmas apmērs un nozīmīgums.

Esošais tiesiskais regulējums ne tikai ir nepilnīgs, bet arī mazefektīvs.

Kriminālprocesa likuma 375.pants paredz, ka pirmstiesas izmeklēšanas materiāli ir izmeklēšanas noslēpums un izpaužami tikai ar procesa virzītāja atļauju, savukārt Krimināllikuma 304.pants paredz kriminālatbildību par neatļautu šādu ziņu atklāšanu, ja to izdarījusi persona, kura brīdināta par ziņu neizpaušanu. Tomēr praksē šī norma praktiski ir mirusi, lai gan pirmstiesas materiālu publiskošana, piemēram, medijos, ir visai regulārs notikums. Līdz 2025.gada oktobrim pēc Tiesu informācijas sistēmas ierakstiem tiesā ir nonākušu tikai divi kriminālprocesi par šādu noziedzīgu nodarījumu. Tikai vienā no tiem apsūdzētais notiesāts, otrajā – attaisnots.

Autora ieskatā, galvenā problēma ir pierādīšanas grūtības – par ziņu neizpaušanu kriminālprocesā parasti tiek brīdinātas vairākas personas, tādēļ

³ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 1997.gada 29.augusta spriedums lietā „Worm pret Austriju”, iesnieguma Nr.83/1996/702/894, 54.punkts. Pieejams: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-58087> (skatīts 21.08.2025.).

⁴ Vācijas Federālās Konstitucionālās tiesas lieta: Beschluss vom 27.06.2014., 2 BvR 429/12, 26.rdk. Pieejama: <https://www.hrr-strafrecht.de/hrr/bverfg/12/2-bvr-429-12.php> (skatīts 07.08.2025.).

⁵ Turpat.

⁶ Pieejams: https://www.emma.de/artikel/kachelmann-propaganda-recht-266110?utm_source=chatgpt.com (skatīts 13.10.2025.).

informācijas noplūdes gadījumā nav iespējams identificēt konkrēto „nopludinātāju”.

Savukārt likumā „Par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem” ietvertais aizliegums publicēt pirmstiesas izmeklēšanas materiālus ir deklaratīvs, jo par šī aizlieguma pārkāpšanu juridiskas sekas nav paredzētas.

IESPĒJAMIE RISINĀJUMI

Nenoliedzami, viens no risinājumiem ir panākt, lai juridiskās atbildības mehānismi darbotos efektīvi. Taču vēl svarīgāk ir ieviest tiesisko regulējumu tādu pasākumu kompleksam, kas ļautu ātri reaģēt uz kaitīgām publikācijām un novērst sekas jau to sākumposmā, jo juridiskās atbildības mehānismi lielākoties darbojas tikai „*post factum*”, kad kaitējums sabiedrībai vai procesa dalībniekiem jau radies. Tāpēc galvenais izaicinājums ir spēt nodrošināt savlaicīgu un praktiski efektīvu preventīvu reakciju, nevis vienīgi bargākus sodus.

Tālāk autors iezīmēs iespējamus risinājumus abos virzienos.

Vispirms par juridiskās atbildības efektīvizēšanu.

Šajā līmenī jāapsver tādu instrumentu izmantošana, kuru piemērošanas procedūra nav tik smagnēja kā kriminālatbildība. Piemēram, efektīvāks risinājums varētu būt administratīvā atbildība. Vienlaikus atbildībai nevajadzētu aprobežoties tikai ar konkrētām fiziskām personām, bet jāietver arī mediju un interneta platformu atbildība.

Šajā virzienā būtu apsverama arī atbildības ieviešana par neatļautu kriminālprocesa materiālu publiskošanu kā tādu.

Kā atzinusi ECT un Vācijas Federālā Konstitucionālā tiesa, vērtējot attiecīgās Vācijas un Austrijas tiesību normas, šādi atbildībai ir leģitīms mērķis – „saglabāt tiesu varas autoritāti un objektivitāti”, pieļaut, ka „piesēdētāji un liecinieki kļūst neobjektīvi”, kā arī novērst risku, ka regulāri „pseido-procesi” medijos grauj sabiedrības uztveri par tiesām kā pienācīgu forumu vainas noteikšanai.⁷

Lai atvieglotu pierādīšanu, svarīgs instruments būtu pienākums atklāt publikācijas autoru. Pretējā gadījumā anonimitātes aizsegs būtiski apgrūtinā gan pārkāpumu izmeklēšanu, gan atbildīgo personu identificēšanu.

Nozīme piešķirama arī aktīvākai tiesas un prokurora lomai.

Piemēram, Kahelmana lietā tiesas sēdes priekšsēdētājs, pasludinot spriedumu, bargi kritizēja masu saziņas līdzekļu un interneta platformu rīcību procesa gaitā, norādot, ka 1) prese plaši publicēja nepilnīgus un nereti kļūdainus faktus, radot maldīgu priekšstatu sabiedrībā; 2) anonīmos forumos un komentāros tika rupji aizskartas apsūdzētā, cietušās un pat tiesnešu tiesības uz cieņu un privātumu; 3) atsevišķi mediji aicināja sabiedrību balsot par Kahelmana vainu vai nevainīgumu, padarot tiesas procesu par izklaides pasākumu; 4) mediji bieži nespēja saglabāt nepieciešamo atturību. Tādējādi tika vairotā skepses atmosfēra pret spriedumu un grāta uzticība tiesu varai.

Tiesnesis uzsvēra, ka mediju brīvība ir būtiska, taču tai jābalstās atbildībā – sabiedrībai jānodrošina pilnīga, korekta un līdzsvarota informācija, nevis sensāciju radīšana uz taisnīgas tiesvedības un personības tiesību rēķina.⁸

Papildus minētajam tiesnesis izteicās arī par pierādījumu kopumu:

„Attaisnojošais spriedums nebalstās uz to, ka tiesas kolēģija būtu pārliecināta par Kahelmana kunga nevainīgumu [...]. Tomēr pastāv pamatotas šaubas par viņa vainu [...]. Tādēļ viņš bija jāattaisno, pamatojoties uz principu *in dubio pro reo* (šaubu gadījumā – par labu apsūdzētajam)”;

„Mēs palaižam gan apsūdzēto, gan cietušo ar aizdomām, kas, iespējams, vairs nekad nav izkļiedzamas. [...] Lūdzu, turpmāk, runājot vai rakstot par šo lietu, ņemiet vērā, ka Kahelmana kungs, iespējams, noziegumu nav pastrādājis [...]. Bet vienlaikus ņemiet vērā arī pretējo – ka cietuši, iespējams, ir kļuvusi par smaga nozieguma upuri.”⁹

Prokuratūrai būtu proaktīvāk jāsniedz informācija, kas varētu mazināt baumas un manipulatīvu vēstījumu ietekmi. Savukārt prokurors, sekojot publiskajā telpā notiekošajām manipulācijām, var veidot apsūdzības runu tā, lai ne vien ietvertu savā runā jautājumus, ko paredz likums, bet arī izgaismotu publiskajā diskusijā izplatītās vienpusības un maldinošās interpretācijas, reaģējot uz sabiedrībā radītajiem stereotipiem.

Autors šādu risinājumu prokurora amatā izmantojis arī konkrētā krimināllietā, kurā par

⁷ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 1997.gada 29.augusta spriedums lietā „Worm pret Austriju”, iesnieguma Nr.83/1996/702/894. Pieejams: <https://hudoc.echr.coe.int/eng/?i=001-58087> (skatīts 21.08.2025.). Vācijas Federālās Konstitucionālās tiesas lieta: Beschluss vom 27.06.2014., 2 BvR 429/12. Pieejama: <https://www.hrr-straftrecht.de/hrr/bverf/12/2-bvr-429-12.php> (skatīts 07.08.2025.).

⁸ Pressemitteilung vom 31.05.2011. Freispruch für Jörg Kachelmann. Pieejams: <https://web.archive.org/web/20110602052603/http://www.landgericht-mannheim.de/servlet/PB/menu/1269214/index.html?ROOT=1160629> (skatīts 27.09.2025.).

⁹ Pressemitteilung vom 31.05.2011. Freispruch für Jörg Kachelmann. Pieejams: <https://web.archive.org/web/20110602052603/http://www.landgericht-mannheim.de/servlet/PB/menu/1269214/index.html?ROOT=1160629> (skatīts 27.09.2025.).

krāpšanu tika apsūdzēts ārsts – bijušais ministrs, kas no pacientiem bija pieprasījis samaksu par operācijām, par kuru veikšanu vēlāk saņēma atlīdzību no valsts.

Publiski pieejamā informācija liecināja, ka daļa sabiedrības uzskatīja, ka ārsts ir „upuris”, jo ir acīmredzami nevainīgs – viņš vienkārši pieprasījis samaksu par savu darbu. Līdzīgs priekšstats saglabājās arī daļai cietušo, kuri pat iztiesāšanas gaitā pauda šādu viedokli. Tomēr šāda uztvere balstījās uz nepilnīgu situācijas izpratni – apsūdzētais, maldinot pacientus ar apgalvojumiem, ka operācijas par valsts līdzekļiem nav iespējamas, faktiski īstenoja krāpniecisku shēmu, kuras rezultātā, saņemot samaksu no pacientiem privāti, viņš papildus ieguva arī atlīdzību no valsts. Ievērojot minēto, tiesas debašu runā tika iekļauta īpaša sadaļa, kurā tika mēģināts šo kļūdaino priekšstatu novērst.

Attiecībā uz tiesas un prokurora aktīvāku lomu likumā grozījumi nav nepieciešami.

Tālāk autors iezīmēs iespējamus risinājumus par pasākumiem, kas nav tiešā veidā saistīti ar juridiskās atbildības piemērošanu.

Ar šādiem pasākumiem autors ir domājis pasākumus, kas ļauj pēc iespējas laicīgāk novērst kaitīgo publikāciju ietekmi. Pie tiem pieskaitāms gan aizliegums publiskot noteiktus materiālus, gan pienākums nekavējoties dzēst jau izplatītu informāciju.

Galvenais izaicinājums šajā virzienā ir izstrādāt ātru un efektīvu procedūru, kā noteikt, kurus materiālus publiskot nedrīkst, un kā rīkoties ar jau publiskotu informāciju.

Turklāt normatīvajā regulējumā būtu jāparedz koncepcija, kas nodrošinātu kaitīgo materiālu automatisku bloķēšanu. Tomēr arī šādu pasākumu efekts ir ierobežots, jo digitālajā vidē informācija izplatās zibensātrumā, un reiz publicēta tā nereti turpina dzīvot neatkarīgi no sākotnējās publikācijas – tiek pārpublicēta, saglabāta vai citādi atkārtoti izplatīta.

Strādājot šajā virzienā, lietderīgi izpētīt citu valstu akceptētos pasākumus, to pozitīvās un negatīvās puses, kā arī izvērtēt to iespējamo efektivitāti Latvijas tiesību sistēmā.

Piemēram, dažās valstīs pastāv publicēšanas aizlieguma institūts (zināms arī kā *gagging order* vai *suppression order*). Tas parasti ir tiesas lēmums, kas ierobežo informācijas vai komentāru publiskošanu vai nodošanu trešajām personām. Publicēšanas aizliegumi dažkārt tiek izmantoti, lai nodrošinātu arī taisnīgu tiesu, ierobežojot aizspriedumainu publicitāti pirms procesa. Rīkojumu parasti lūdz kāds no procesa dalībniekiem. Tiesa izvērtē, vai ierobežojums būs samērīgs.¹⁰

VISU PASĀKUMU EFEKTIVITĀTES GALVENAIS PRIEKŠNOTEIKUMS

Lai sabiedrība pieņemtu jebkādos ierobežojumus kriminālprocesa materiālu publiskošanā vai mediju darbībā, izšķirošais priekšnoteikums ir uzticība valsts institūcijām un to spēja pārliecinoši skaidrot šo ierobežojumu jēgu. Bez uzticības pat rūpīgi izstrādāti noteikumi riskē tikt uztverti kā cenzūra vai mēģinājums apklusināt kritiku.

Tas nozīmē, ka ir nepieciešams proaktīvs valsts institūciju darbs ar sabiedrisko domu, kas ietver skaidrojošus paziņojumus un profesionāļu – īpaši tiesnešu un prokuroru – redzamāku klātbūtni publiskajā telpā. Tieši šie autoritatīvie viedokļi palīdz sabiedrībai saprast, ka ierobežojumu mērķis nav informācijas noslēpšana, bet gan taisnīga procesa nodrošināšana un visu iesaistīto personu tiesību aizsardzība. Īpaši nozīmīgi ir skaidrot, kādus riskus rada manipulatīvas publikācijas.

Tādējādi galvenais priekšnoteikums jebkura regulējuma efektivitātei ir sabiedrības izpratne un uzticība. Tikai tad ierobežojumi var sasniegt mērķi – nodrošināt taisnīgumu, pasargāt procesu no ārēja spiediena un stiprināt sabiedrības ticību tiesiskumam.

Vienlaikus jāatzīst, ka – kā to parādījusi COVID19 krīze un karš Ukrainā – šis ir viens no sāpīgākajiem un smagākajiem jautājumiem.

¹⁰ Sk. vairāk: https://legalclarity.org/how-to-get-a-gag-order-on-someone-through-the-court-system/?utm_source=chatgpt.com (skatīts 13.10.2025.).

III DAĻA

TIESĪBAS UZ TAISNĪGU TIESU: ATTĪSTĪBAS TENDENCES UN PERSPEKTĪVAS

PIEEJA TIESISKUMAM VIDES JAUTĀJUMOS – NEVALSTISKO ORGANIZĀCIJU LOMA

Kari KŪSINIEMI (Kari Kuusiniemi)

Somijas Augstākās administratīvās tiesas priekšsēdētājs

IEVADS

Pieeja taisnīgai tiesai ir viens no tiesiskuma pamatelementiem. Bez iespējas vērsties tiesā nav iespējams nodrošināt taisnīgu vai vispār jebkādu tiesvedību. Bez pieejas neatkarīgai, objektīvai tiesai nav iespējams efektīvi īstenot materiālās tiesības. Tas nozīmē, ka tiesu pieejamība ir nepieciešama, lai garantētu vienu no tiesiskuma stūrakmeņiem, proti, pamattiesību un cilvēktiesību aizsardzību kā tiesiskuma materiālo dimensiju.

Vides tiesību konceptualizēšanai ir dažādas pieejas. Antropocentriskais skatījums izriet no pozitīvistiskās domas, ka tiesiskā kārtība nodrošina tiesības (un pienākumus) tikai cilvēkiem. Savukārt ekocentriskais skatupunkts nosaka, ka dabai kā tādai un/vai dabas objektiem, dzīvniekiem, upēm utt. var būt savas tiesības. Lai kā arī būtu, abos gadījumos ir būtiski, ka ir kāds, kurš runā dabas vārdā vai iestājas par vides aizsardzību.

Vides lietās parasti tiesā var vērsties fiziskas un juridiskas personas, ja tām ir tiesības to darīt. Šīs personas var būt, piemēram, kaimiņš vai nekustamā īpašuma īpašnieks, kura tiesības vai likumā aizsargātās intereses var ietekmēt kāda apkārtējā vidē plānotā darbība. Tā var būt arī iestāde, kuras uzdevums ir aizsargāt ar vidi saistītas sabiedriskās intereses, piemēram, attiecībā uz dabas aizsardzību, zvejniecību un sabiedrības veselību. Taču mūsdienās arvien biežāk arī privāttiesību organizācijas – asociācijas, nodibinājumi – var runāt dabas vārdā. *Locus standi* tiesības var tikt ietvertas valsts konstitūcijā un tiesību aktos, starptautiskos nolīgumos, Eiropas Savienības tiesību aktos, kā arī tiesu praksē visos minētajos līmeņos.

Šobrīd vides nevalstisko organizāciju kā vispārējo vai kopējo vides interešu aizstāvju loma ir būtiska. Tām gan starptautiskā, gan valsts mērogā ir

svarīga nozīme, aizsargājot gan pašreizējās paaudzes, gan nākamo paaudžu tiesības uz pienācīgu vidi.

ORHŪSAS KONVENCIJA UN EIROPAS SAVIENĪBAS TIESĪBU AKTI

Orhūsas konvencija par pieeju informācijai, sabiedrības dalību lēmumu pieņemšanā un iespēju griezties tiesu iestādēs saistībā ar vides jautājumiem ir vadošais starptautiskais līgums par vides demokrātiju. Konvencija ir starptautisks cilvēktiesību līgums, kas aizsargā ikviena cilvēka tiesības dzīvot veselīgā vidē. Konvencijas pirmais pīlārs ir pieeja tiesai. Noteikumi par pieeju tiesiskumam nodrošina sabiedrības tiesības vērsties tiesā, lai pārbaudītu, vai valsts iestādes ievēro tiesības uz pieeju informācijai un sabiedrības līdzdalību, kā arī vides tiesības kopumā.

Eiropas Parlamenta un Padomes 2003.gada 26.maija Direktīva 2003/35/EK paredz sabiedrības līdzdalību dažu ar vidi saistītu plānu un programmu izstrādē. Noteikumi par sabiedrības līdzdalību lēmumu pieņemšanā vides jomā ir iekļauti arī vairākās vides direktīvās, piemēram, Eiropas Parlamenta un Padomes 2011.gada 13.decembra Direktīvā 2011/92/ES par dažu sabiedrisku un privātu projektu ietekmes uz vidi novērtējumu (IVN direktīva). Tomēr nav direktīvas, kas būtu īpaši veltīta tiesu pieejamībai ES dalībvalstīs un kas būtu horizontāli piemērojama visās nozarēs.

Taču Eiropas Savienības Tiesa ir attīstījusi plašu judikatūru šajā jomā. Turklāt jaunajos un pārskatītajos ES tiesību aktos ir arvien vairāk normu par tiesu pieejamību.

Viena šāda paradigmatiska lieta ir Slovākijas brūnā lāča lieta (C-240/09), kurā Eiropas Savienības Tiesas Lielā palāta atzina, ka, tieši pateicoties Orhūsas konvencijas 9.panta 3.punkta interpretatīvajai ietekmei, nevalstiskajai organizācijai ir jābūt iespējai

tiesā apstrīdēt administratīvajā procesā pieņemtu lēmumu, kas varētu būt pretrunā ar Eiropas Savienības vides tiesībām.

EIROPAS CILVĒKTIESĪBU KONVENCIJA

Eiropas Cilvēktiesību konvencijā nav konkrētu normu attiecībā uz vides cilvēktiesībām, tomēr Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūrā ir atzīts, ka tiesības uz privātās un ģimenes dzīves neaizskaramību (8.pants) var tikt interpretētas paplašināti, lai nodrošinātu aizsardzību pret kaitējošiem vides apstākļiem, piemēram, troksni no lidostām vai kaitīgu ietekmi no atkritumu poligoniem un industriālām teritorijām.

Šajā sakarā, protams, ir jāpiemin Eiropas Cilvēktiesību tiesas Lielās palātas 2024. gada 9.aprīļa spriedums lietā *KlimaSeniorinnen pret Šveici*, kurā asociācijas prasība tika apmierināta. Tiesa konstatēja, ka pārkāptas tiesības uz privātās un ģimenes dzīves neaizskaramību un tiesības vērsties tiesā. Konvencijas 8.pants ietver tiesības uz efektīvu valsts iestāžu īstenotu aizsardzību pret klimata pārmaiņu nelabvēlīgo ietekmi uz veselību, labklājību un dzīves kvalitāti. Eiropas Cilvēktiesību tiesa konstatēja, ka Šveice nebija izpildījusi Konvencijā noteiktos pozitīvos pienākumus saistībā ar klimata pārmaiņām, jo pastāvēja būtiskas nepilnības attiecīgā valsts regulējuma izveidē, tostarp oglekļa budžeta jeb valsts siltumnīcefekta gāzu emisiju ierobežojumu noteikšanā. Šveice arī nav izpildījusi iepriekš noteiktos siltumnīcefekta gāzu emisiju samazināšanas mērķus.

Lai gan atzīstot, ka valsts iestādēm ir plaša rīcības brīvība attiecībā uz tiesību aktu un pasākumu īstenošanu, Eiropas Cilvēktiesību tiesa secināja, ka Šveices iestādes šajā lietā nav rīkojušās savlaicīgi un atbilstoši, lai izstrādātu, pilnveidotu un īstenotu attiecīgos tiesību aktus un pasākumus. Turklāt tiesa secināja, ka Konvencijas 6.panta 1.punkts ir

piemērojams pieteicējas asociācijas sūdzībai par nacionālajos tiesību aktos paredzēto mazināšanas pasākumu efektīvu īstenošanu.

Manuprāt, šajā lietā Eiropas Cilvēktiesību tiesa nonāk jau ļoti tuvu *actio popularis* – prasībai vispārības labā. Individuālie asociācijas biedru pieteikumi tika noraidīti, jo tiesības vērsties tiesā bija biedrībai, nevis tās individuāliem biedriem. Saskatāma arī atšķirība starp altruistiskām nevalstiskajām organizācijām un asociācijām, kurām (vismaz pirmšķietami) ir savtīgs mērķis. Šajā lietā asociācijas pieteikums balstījās tās biedru veselības aizsardzībā, lai gan veiksmīga pieteikuma iznākums, protams, sniegtu ieguvumu

sabiedrībai kopumā – arī ārpus Šveices un Eiropas.

Taču kopumā, vismaz Somijā, šis spriedums ir veicinājis valdības rīcības pieļaujamības paplašinātu interpretāciju. Nevalstisko organizāciju iesniegtās sūdzības, kurās tika apgalvots, ka valdība nav pietiekami pastiprinājusi klimata aizsardzības pasākumus, tika izskatītas un pēc tam noraidītas (lieta SAC 2025:2¹), neskatoties uz to, ka saskaņā ar līdzšinējo tiesu praksi līdzīgos gadījumos šādas sūdzības tiktu noraidītas uzreiz.

VALSTU KONSTITŪCIJAS UN TIESĪBU AKTI

Vairāku valstu konstitūcijās ir ietvertas normas par pamattiesībām vides jomā. Piemēram, Somijas konstitūcijas 20.pants:

„Daba un tās bioloģiskā daudzveidība, vide un nacionālais mantojums ir ikviena cilvēka atbildība.

Valsts iestādēm ir jācenšas garantēt ikvienam tiesības uz veselīgu vidi un iespēju ietekmēt lēmumus, kas attiecas uz viņa dzīves vidi.”

Šī norma neparedz indivīda subjektīvās tiesības uz veselīgu vidi. Attiecībā uz *locus standi* būtiska interpretatīva nozīme ir otrajai daļai, kurā noteikts konstitucionāls uzdevums attīstīt iespējas runāt dabas vārdā. Somijas Augstākās administratīvās tiesas judikatūrā nevalstiskajām organizācijām ir piešķirtas ļoti plašas procesuālās tiesības arī tajos gadījumos, kad normatīvie akti *expressis verbis* neparedz vides organizācijām *locus standi* tiesības. Šajos spriedumos, papildus valsts konstitūcijai, atsauce tiek izdarīta arī uz Orhūsas konvenciju un Eiropas Savienības Tiesas judikatūru.

NEVALSTISKO ORGANIZĀCIJU LOMA – UN ATBILDĪBA?

Somijā vides organizāciju kā dabas uzraugu un sargātāju loma ir nozīmīga. Tām ir bijusi iespēja apstrīdēt (vides) iestāžu pieņemtos lēmumus un, vēršoties tiesā, piemēram, panākt lietas nodošanu Eiropas Savienības Tiesai prejudiciāla nolēmuma pieņemšanai, kā arī kopumā nodrošināt, lai nacionālie tiesību akti un to interpretācija atbilstu Eiropas Savienības tiesībām.

Bet medaļai ir divas puses. Somijā nevalstiskajām organizācijām tiek atzītas plašas *locus standi* tiesības.

Nav nekādu ierobežojumu attiecībā uz biedru skaitu, darbības laiku utt. Asociācijai tikai ir jābūt reģistrētai un jādarbojas attiecīgajā jomā, tās statūtos jābūt ietvertiem noteikumiem par mērķi aizsargāt dabu, un tā tālāk.

Lielo plēsēju medības, jo īpaši medības ar mērķi kontrolēt populāciju, pašlaik Somijā ir ļoti strīdīgs jautājums. Augstākās administratīvās tiesas stingrā interpretācija, kas balstīta uz Eiropas Savienības Tiesas prejudiciālo nolēmumu *Tapiola* lietā (C-674/17), tika kritizēta. Pēc tam medību normatīvais regulējums tika grozīts, lai atvieglotu, piemēram, brūno lāču lielās populācijas kontroli. Pamatojoties uz jaunajām normām, medību institūcija piešķīra licences nomedīt apmēram 130 lāčus Somijas austrumu daļā. Nevalstiskā organizācija (tā pati *Tapiola*) pārsūdzēja lēmumu reģiona administratīvajā tiesā, kas izdeva pagaidu rīkojumu apturēt licenču darbību. Praktiski tas nozīmē, ka licences tiks atceltas, jo tiesa nepaspēs izskatīt lietas līdz to derīguma termiņa beigām. Saskaņā ar Somijas Administratīvā procesa likumu pagaidu pasākumu likumība nevar tikt vērtēta atsevišķi, bet tikai kopsakarā ar kompetentās tiesas galīgo spriedumu.

Plašsaziņas līdzekļos un jo īpaši politiku vidū šī situācija ir izraisījusi saprotamu kritiku. Vēršoties tiesā ar lūgumu apturēt licenču darbību, nevalstiskā organizācija faktiski var liegt medību norisi. Šī neapskaužamā situācija ir pat novedusi pie aicinājumiem izslēgt tiesas no šīs lēmumu pieņemšanas sistēmas, kam es, protams, esmu stingri iebildis, atsaucoties uz tiesiskuma principiem un tiesu kontroli pār pārvaldes lēmumu likumību. Tomēr pašreizējā situācija ir tālu no apmierinošas. Es saskatu ievērojamu risku, ka varētu pasliktināties tiesiskuma situācija un uzticēšanās tiesām. Medību licences būtu jāizsniedz ļoti savlaicīgi, lai tad, ja to izsniegšana tiek apstrīdēta, tiesām būtu iespējams pilnvērtīgi paveikt darbu. Tāpat varētu vēlēt, lai nevalstiskās organizācijas savas tiesības apstrīdēt pārvaldes lēmumus izmantotu ar zināmu atturību. Ja tas tomēr nenotiktu, tad tiesām vajadzētu pārlicināties, ka pārsūdzības tiesību izmantošana nenoved pie situācijas, kas ir acīmredzamā pretrunā ar tiesiskuma nodrošināšanu un sabiedrības uzticēšanos tiesu varai.

¹ https://www.kho.fi/en/index/decisions/summariesofselectedprecedentsinenglish_0/2025/eclikho20252.html

TIESĪBU UZ TAISNĪGU TIESU NOZĪME VĀRDA BRĪVĪBAS UN CITU TIESĪBU LĪDZSVAROŠANĀ MŪSDIENU ĢEOPOLITISKAJOS APSTĀKĻOS

Artūrs KUČS

Eiropas Cilvēktiesību tiesas tiesnesis

Vispirms es vēlos pateikties Latvijas Republikas Augstākajai tiesai par atsaucību organizēt starptautisku konferenci par godu Eiropas Cilvēktiesību Konvencijas 75.gadadienai, kura tiks svinēta pavisam drīz, 4.novembrī. Konvencijai ir bijusi fundamentāla ietekme uz demokrātiju, tiesiskumu un cilvēktiesībām dalībvalstīs, tostarp Latvijā, un šis temats būtu atsevišķas konferences apskata vērts.

Savā šodienas runā es vēlos pievērsties tam, kā Konvencijā ietvertās tiesības ir evolucionējušas un kā Eiropas Cilvēktiesību tiesa savā praksē ņem vērā šī brīža ģeopolitisko kontekstu, dezinformāciju un ārvalstu ietekmi, Krievijas hibrīdkara draudus, ar kuriem saskaras ne tikai Latvija, bet arī citas Eiropas valstis.

Ierobežotā laika dēļ savā runā pievērsīšos trīs lietu analīzei, kuras izvērš jau iepriekš tiesas nolēmumos „Gapoņeko pret Latviju”, „Ždanoka (Nr.2) pret Latviju” un „Kirkorovs pret Lietuvu” ietvertos argumentus par nepieciešamību demokrātijai spēt sevi aizsargāt vai arī atspoguļo jaunu Eiropas Cilvēktiesību tiesas praksi.

RODINA UN BORISOVA PRET LATVIJU

Pirmā lieta – „Rodina un Borisova pret Latviju”¹

Pirmajā lietā fakti saistās ar aizliegumu sūdzības iesniedzējai rīkot tā saucamo krievu maršu no Strēlnieku laukuma uz okupācijas pieminēkli 2014. gada 9.maijā, dienā, kad Krievijas Federācijā tiek plaši atzīmēta padomju armijas uzvara pār nacistisko Vāciju. Pasākuma pieteiktais mērķis bija protestēt pret krievu valodas kā mācību valodas samazināšanu skolās.

¹ Rodina un Borisova v. Latvia, Applications no.48787/20 un 48791/20.

Otrajā lietā sūdzības iesniedzēja vēlējās organizēt demonstrāciju iepretim Ukrainas vēstniecībai 2014. gada 23.septembrī. Demonstrācijas pieteiktais mērķis bija izbeigt karu Ukrainas dienvidaustrumos.

Abos gadījumos Latvijas drošības iestādes un administratīvās tiesas, detalizēti izvērtējot virkni apstākļu, tostarp draudus Latvijas drošībai, ņemot vērā Krievijas Federācijas veikto Krimas aneksiju un agresiju Austrumukrainā 2014.gadā, aizliedza šādu pasākumu norisi, neskatoties uz to, ka 9.maija gājiens iepriekš, 2013.gadā, bija atļauts. Tiesas vērtēja gan to, kā mainīgais ģeopolitisks konteksts ir ietekmējis drošības situāciju, tostarp iespējamus aicinājumus uz bruņotu vardarbību pasākumu laikā, padomju un Doņeckas republikas simbolu izmantošanu, kā arī pasākuma pieteikto mērķu atbilstību dalībnieku reālajām iecerēm. Piemēram, viens no otrā pasākuma sākotnējiem rīkotājiem bija apsūdzēts par dalību Krievijas atbalstīto Doņeckas kaujinieku formējumos. Arī pasākuma dalībnieku publiski paustie aicinājumi glorificēja Krievijas darbības Austrumukrainā, nevis bija vērsti uz kara izbeigšanu.

Eiropas Cilvēktiesību tiesa, izskatot abas lietas, balstījās uz detalizēto drošības risku izvērtējumu, ko

bija veikus administratīvās tiesas, un nekonstatēja pārkāpumu, norādot:

„Ņemot vērā Latvijas vēsturisko pieredzi un pašreizējo ģeopolitisko kontekstu, valsts iestādes bija tiesīgas uzskatīt, ka politiskās aktivitātes, kas atklāti pauž simpātijas Krievijas Federācijai, var apdraudēt valsts drošību un demokrātisko stabilitāti.”²

Tiesa arī uzsvēra, ka demokrātiskā sabiedrībā nav vietas aicinājumiem izteikt vienas nācijas pārākumu pār citu nāciju vai agresīviem „kara propagandas” vēstījumiem, kuru mērķis ir izteikt atbalstu neatzītām separātistu organizācijām Austrumukrainā.

Tomēr vienā aspektā Eiropas Cilvēktiesību tiesas un nacionālo tiesu vērtējums atšķiras – ne saturiski, bet metodoloģiskajā pieejā. Nacionālās tiesas šajās lietās atsaucās uz Konvencijas 17.pantu, kurš izslēdz no Konvencijas aizsardzības Konvencijā ietverto tiesību ļaunprātīgas izmantošanas gadījumus. Savukārt Eiropas Cilvēktiesību tiesa nepiekrīta attiecināt uz šīm lietām 17.pantu, bet vērtēja abu demonstrāciju ierobežojumu samērīguma atbilstību Konvencijas 10. un 11.pantam.

Var diskutēt par tiesas pieejas pamatotību vismaz attiecībā uz otrajā demonstrācijā paustajiem izteikumiem, kas izteica atbalstu Krievijas agresijai, jo, piemēram, Starptautiskā pakta par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām 20.panta pirmā daļa uzliek valstīm pienākumus aizliegt jebkāda veida kara propagandu. Tomēr var secināt, ka vismaz pašreiz tiesas nostāja pret Konvencijas 17.panta izmantošanu ir ļoti piesardzīga, lai nepavērtu durvis šī panta plašai izmantošanai. Tādēļ nacionālajām tiesām, lai izvairītos no Konvencijas pārkāpuma, ir jāveic pilns samērīguma izvērtējums, izņemot gadījumus, kad apstrīdētie izteikumi ietver tiešus aicinājumus uz vardarbību. Latvijas tiesas šajās lietās, neskatoties uz atsauci uz Konvencijas 17.pantu, šādu izvērtējumu bija veikus, kas atļāva arī Eiropas Cilvēktiesību tiesai vērtēt nacionālo tiesu argumentus.

BORZYKH PRET UKRAINU

Otra lieta, ko vēlos ļoti īsi pieminēt, ir lēmums lietā „Borzykh pret Ukrainu”.³ Šajā lietā Eiropas Cilvēktiesību tiesa noraidīja kā nepamatotu iesniedzēja sūdzību par aizliegumu publiski lietot Sv. Jura lentīti. Eiropas Cilvēktiesību tiesa atzina, ka, mainoties kontekstam, arī simbolu nozīme var mainīties. Proti, tiesa secināja, ka „Svētā Jura lentītes izmantošana, ņemot vērā notiekošo Krievijas agresiju, pamatoti tika uzskatīta par politisku simbolu, kas saistīts ar šīs agresijas atbalstu.”⁴

Tādēļ valstij ir tiesības ierobežot šādu simbolu izmantošanu, lai aizsargātu sabiedrisko kārtību un demokrātiju.

BRADSHAW UN CITI PRET APVIENOTO KARALISTI

Trešā lieta, ko vēlos analizēt, ir „Bradshaw un citi pret Apvienoto Karalisti”⁵, kurā tika vērtēta nevis valsts iejaukšanās, lai aizsargātu demokrātiju, bet tieši pretēji – iespējamais rīcības trūkums. Konkrētajā lietā vairāki Lielbritānijas parlamentārieši sūdzējās par to, ka valdība nav veikusi pietiekamus pasākumus, lai novērstu Krievijas īstenoto dezinformācijas kampaņu un iejaukšanos 2019.gada parlamenta vēlēšanās. Sūdzības iesniedzēji uzskatīja, ka tādējādi valsts ir pārkāpusi Konvencijas 1.protokola 3.pantu – tiesības uz brīvām vēlēšanām.

Šī lieta akcentē vairākus kompleksus jautājumus: kura persona var iesniegt sūdzību šāda veida lietās; vai tiesas var skatīt šāda veida lietas, jo Lielbritānijas Augstākā tiesa bija noraidījusi iesniedzēju sūdzību, argumentējot, ka šis ir parlamenta kompetences jautājums; vai valstij ir pozitīvi pienākumi tiesību uz brīvām vēlēšanām nodrošināšanā un cik plaši tie ir?

Eiropas Cilvēktiesību tiesa atzina, ka valstij ir pozitīvs pienākums veikt aktīvus soļus un aizsargāt vēlēšanu integritāti, tostarp pret ārvalstu iejaukšanos un dezinformācijas kampaņām.

Konkrētajā lietā tiesa konstatēja, ka Lielbritānija ir veikusi pietiekamus pasākumus. Tiesa secināja: „Konvencija valstīm neuzliek pienākumu nodrošināt konkrētu rezultātu vēlēšanu integritātes aizsardzībā, bet gan veikt saprātīgus pasākumus, kas atrodas to kompetencē, lai aizsargātu demokrātiskās institūcijas.”⁶ Proti, valstij ir aktīvi un saprātīgi jāveic iespējami soļi, lai mazinātu riskus demokrātijai un novērstu ārvalstu iejaukšanos vēlēšanās un izmeklētu šādus gadījumus.

KOPSAVILKUMS

Eiropas Cilvēktiesību tiesas prakse apliecina, ka cilvēktiesības nedarbojas vakuumā. Konvencija ņem vērā jaunos izaicinājumus – ģeopolitisko kontekstu un nepieciešamību aizsargāt demokrātiju dalībvalstīs.

Turklāt Konvencija uzliek valstīm arī pozitīvus pienākumus veikt aktīvas darbības demokrātijas aizsardzībai. Taču, nosakot cilvēktiesību ierobežojumus, joprojām ir jāizvērtē ierobežojumu nepieciešamība un samērīgums.

Nacionālo tiesu izvērtējumam un argumentācijai ir fundamentāla loma šajā procesā. Pirmkārt, nacionālās tiesas ir tuvāk konkrētajai sabiedrībai un var labāk izvērtēt apdraudējuma riskus. Otrkārt, nacionālo tiesu vērtējums vai arī tā iztrūkums ietekmēs lietas iznākumu Eiropas Cilvēktiesību tiesā.

² Para.112.

³ Borzykh v. Ukraine (no.11575/24).

⁴ Para.54.

⁵ Bradshaw and Others v. UK (no.15653/22)

⁶ Para.83.

KASĀCIJAS INSTANCES TIESAS KOMPETENCES ATTĪSTĪBA TIESĪBU UZ TAISNĪGU TIESU KONTEKSTĀ

Aldis LAVIŅŠ

Senāta Civillietu departamenta senators

IEVADS

Kasācijas instances tiesas galvenā loma tradicionāli ir nodrošināt tiesību normu vienveidīgu un pareizu piemērošanu valstī – tā izskata tikai tiesību jautājumus, nepārvērtējot pierādījumus vai faktus. Latvijā Civilprocesa likuma 474.pants līdz šim nostiprina vēsturiski ierasto kasācijas modeli: Senāts var atstāt spēkā zemākas instances spriedumu, to atcelt (tiesību nepareizas piemērošanas gadījumā) un nodot lietu jaunai izskatīšanai. Sprieduma grozīšanas kompetence attiecas vien uz gadījumiem, kad nepareizi noteikts prasības apmērs. Praksē gadās, ka viena civillieta kasācijas instances tiesā nonāk 2–3 vai pat 4 reizes. Ilgi tiesvedības procesi negatīvi ietekmē gan tiesas noslodzi, gan pušu procesuālos izdevumus, kā arī neveicina sabiedrības uzticēšanos tiesu sistēmai. Daudzviet Eiropā Augstākās tiesas kompetence tiek paplašināta, lai paātrinātu lietu izskatīšanu, vienlaikus nodrošinot, ka tiesvedība atbilst taisnīguma prasībām.

Tiesības uz taisnīgu tiesu ietver gan pienācīgas procesuālās garantijas, gan lietas izskatīšanu saprātīgā

termiņā. Satversmes tiesas judikatūrā uzsvērts, ka civillietās Satversmes 92.pants negarantē ikvienas lietas izskatīšanu apelācijas un kasācijas instancē – valstij ir jānodrošina taisnīga tiesas procedūra: vismaz vienā tiesu instancē persona ir tikusi uzklautā un tai ir pieejams motivēts tiesas nolēmums. Tajā pašā laikā, ja tiek paredzēta lietas izskatīšanas apelācijas, kā arī kasācijas kārtībā, tad procesuālajai kārtībai šajās tiesu instancēs arī ir jāatbilst tiesību uz taisnīgu tiesu prasībām, tostarp jānodrošina lietas izskatīšana saprātīgā termiņā.

Eiropā ir vērojama tendence kasācijas instances tiesai piešķirt papildu tiesiskos instrumentus, lai ātrāk panāktu strīda galīgo noregulējumu un novērstu nepamatoti ilgas tiesvedības. Īstenojot šādas reformas, ir jānodrošina līdzsvars starp tiesību normu vienveidīgu piemērošanu un lietas savlaicīgu, taisnīgu iztiesāšanu.

Turpmāk aplūkošu galvenās kasācijas instances tiesas kompetences attīstības tendences, to ieguvumus, kā arī riskus tiesību uz taisnīgu tiesu kontekstā.

SPRIEDUMA, AR KURU LIETA TIEK IZSPRIESTA PĒC BŪTĪBAS, TAISIŠANA KASĀCIJAS INSTANCĒ

Daudzas Eiropas valstis (piemēram, Francija, Lietuva, Igaunija, Polija, Nīderlande u.c.) ir paplašinājušas Augstākās tiesas pilnvaras, paredzot, ka noteiktos gadījumos tai ir kompetence atcelt zemākas tiesu instances nolēmumu un tā vietā taisīt jaunu spriedumu par lietu pēc būtības. Šāds regulējums ļauj panākt lietas galīgo noregulējumu īsākos termiņos, novēršot atkārtotu lietas izskatīšanu zemākās tiesu instancēs. Rezultātā tiek ietaupīti gan lietas dalībnieku, gan arī tiesu resursi. Piemēram, Francijas Civilprocesa kodekss paredz, ka noteiktos gadījumos Kasācijas tiesa pēc pārbaudāmā nolēmuma atcelšanas var pati atrisināt strīdu un sadalīt tiesāšanās izdevumus, nesūtot lietu jaunai izskatīšanai. Kopumā šāda pieeja veicina tiesu sistēmas efektivitāti un sekmīgāk nodrošina tiesības uz taisnīgu tiesu, it īpaši lietas izskatīšanu saprātīgā termiņā.

Piešķirot kasācijas instances tiesai tiesības pašai pieņemt galīgo spriedumu, kasācijas modelis funkciju ziņā tuvinās revīzijas modelim – Augstākā tiesa ne vien kontrolē tiesību normu piemērošanas pareizību, bet atsevišķos gadījumos arī atrisina strīdu pēc būtības. Lai nodrošinātu tiesības uz taisnīgu tiesu, tiek paredzēti kritēriji šādas kompetences īstenošanai. Proti, kasācijas tiesa drīkst taisīt jaunu spriedumu tikai tad, ja

(1) zemāka tiesu instance nav pieļāvusi būtiskus procesuālus pārkāpumus;

(2) lietā nav strīda par faktiem;

(3) apelācijas instances tiesa kļūdījusies tiesību normu piemērošanā, piemēram, nepareizi iztulkojusi materiālo tiesību normu, kļūdaini apstākļu juridiskais novērtējums.

Šie kumulatīvie kritēriji nozīmē, ka kasācijas instance lietu izsprīd pēc būtības tikai tad, ja tiesvedība pirmajā un apelācijas instancē bijusi korekta un domstarpības palikušas vienīgi par tiesību jautājumu.

Tomēr šāda kompetence vienlaikus rada potenciālus riskus taisnīgas tiesas garantijām, ja to nepiemēro pienācīgi:

- pirmkārt, tiek ierobežotas personu tiesības uz pārsūdzību, jo Senāta galīgo spriedumu vairs nevar pārsūdzēt augstākā instancē;
- otrkārt, pastāv pušu uzklaušanās tiesību nepilnīgas nodrošināšanas risks – kasācijas process pārsvarā ir rakstveida un vērsts tikai uz tiesību jautājumu risināšanu, tādēļ, ja Senāts pats taista spriedumu par lietu pēc būtības, pusei var nebūt iespējas izklāstīt savus argumentus, kas

savukārt var vājināt sacīkstes un procesuālās vienlīdzības principa ievērošanu;

- treškārt, pastāv risks, ka netiks pietiekami izvērtēti lietas faktiskie apstākļi – pat ja formāli strīda par faktiem nav, praksē var izrādīties nianse, kuras pilnībā noskaidro zemākas instances tiesa, izskatot lietu pēc būtības tiesas sēdē;
- ceturtkārt, ja tiek taisīts spriedums pēc būtības, svarīgi ir nodrošināt atbilstošu sprieduma pamatojumu – pretējā gadījumā var tikt apdraudēta viena no taisnīgas tiesas būtiskākajām garantijām – tiesības uz motivētu nolēmumu.

Kopumā kasācijas instances tiesai piešķirtā kompetence var ievērojami paātrināt lietas izskatīšanu, tomēr vienlaikus šo tiesisko instrumentu drīkst izmantot tikai gadījumos, kad pastāv nepieciešamie priekšnoteikumi.

APELĀCIJAS INSTANCES TIESAS SPRIEDUMA ATCELŠANA UN PIRMĀS INSTANCES SPRIEDUMA ATSTĀŠANA SPĒKĀ

Dažās valstīs (piemēram, Igaunijā un Lietuvā) kasācijas instances tiesai ir tiesības atcelt apelācijas instances kļūdainu spriedumu un atjaunot spēkā pirmās instances spriedumu, tā noslēdzot lietas izskatīšanu. Piemēram, Lietuvas Civilprocesa kodeksa 382.panta ceturtais punkts paredz Augstākajai tiesai šādas pilnvaras. Praksē tas nozīmē: ja apelācijas instances nolēmums atšķiras no pirmās instances sprieduma un kasācijas instances tiesa konstatē, ka apelācijas tiesa ir pieļāvusi kļūdu, lietu nav nepieciešams sūtīt atpakaļ jaunai izskatīšanai – pietiek atzīt par pareizu jau pirmajā instancē nospriesto.

leguvumi:

- pirmkārt, šī pieeja nodrošina strīda galīgo atrisinājumu krietni ātrāk. Ja kasācijas instances tiesa konstatē apelācijas instances kļūdu, lietu nevajag sūtīt atpakaļ atkārtotai izskatīšanai, un tādējādi tiek ietaupīti gan lietas dalībnieku, gan arī tiesas resursi.
- otrkārt, apelācijas sprieduma atcelšanas pilnvara izceļ pirmās instances sprieduma nozīmi. Lietas dalībnieki un viņu advokāti apzinās, ka tieši pirmajā instancē jāsniedz vispilnīgākais pierādījumu un argumentu kopums, jo pastāv iespēja, ka sākotnējais spriedums lietā var kļūt galīgs. Šāda pieeja veicina jaunas tiesāšanās kultūras veidošanos un stiprina sabiedrības uzticēšanos pirmās instances tiesai.

Riski:

- pirmkārt, Senātam, lemjot atstāt spēkā pirmās instances tiesas spriedumu, nākas pārbaudīt divu instanču nolēmumus, kas var paildzināt lietas izskatīšanu kasācijas instancē un palielināt Augstākās tiesas noslodzi.
- otrkārt, pusei, kurai apelācijas instances spriedums bija labvēlīgs, var rasties priekšstats, ka tai liegta iespēja uz lietas pilnvērtīgu izskatīšanu divās instancēs. Šāda situācija var radīt netaisnīguma sajūtu un mazināt uzticēšanos tiesu sistēmai. Lai nepārkāptu pušu procesuālās tiesības, minētā kompetence izmantojama tikai gadījumos, kad starp pusēm nav domstarpību par faktiem un strīds ir vienīgi par tiesību jautājumu. Šāds ierobežojums nodrošina, ka netiek aizskartas pušu tiesības uz pierādījumu pārbaudi. Tomēr, ja lietas apstākļi ir pilnībā noskaidroti, kasācijas instances kompetence noteikt, ka spēkā stājas pirmās instances tiesas spriedums, neapdraud taisnīgas tiesas standartu. Būtiski ir precīzi noteikt priekšnoteikumus, kādos gadījumos Senāts drīkst izmantot šo pilnvaru, lai tiktu saglabāts līdzsvars starp lietas izskatīšanas efektivitāti un taisnīgumu.

KONSULTATĪVIE ATZINUMI JEB PREJUDICIĀLIE NOLĒMUMI

Vēl viena mūsdienīga tendence ir piešķirt Augstākajai tiesai tiesības pieņemt konsultatīvus atzinumus, kuros sniegts tiesību normu iztulkojums ar mērķi sekmēt tiesību normu vienveidīgu piemērošanu zemākās instances tiesās. Šāda prakse jau pastāv vairākās Eiropas valstīs – Francijā, Polijā, Nīderlandē, Rumānijā, Slovēnijā u.c. Priekšnoteikumi atzinuma sniegšanai parasti ir vai nu tas, ka zemākajās tiesās tiek izskatīts daudz līdzīgu lietu ar vienu un to pašu juridisko jautājumu, vai arī pastāv pretrunīga judikatūra tādās lietās, kuras kasācijas instancē nemaz nenonāktu. Ja pirmās instances vai apelācijas tiesa konstatē šādu problēmu, tā pēc pušu uzklaušanās var vērsties Augstākajā tiesā ar jautājumu pēc atzinuma, un attiecīgā tiesvedība tiek apturēta līdz konsultatīvā atzinuma saņemšanai.

Ieguvumi:

- zemākās instances tiesa saņem autoritatīvas vadlīnijas sarežģīta tiesību jautājuma risināšanai, kas veicina judikatūras vienveidību valstī un samazina potenciālo strīdu skaitu nākotnē, jo tiesām un tiesību piemērotājiem tiek sniegta skaidrība par sarežģītu tiesību jautājumu. Francijas Kasācijas tiesa gadā sniedz ap 10–15 šādu atzinumu, Nīderlandes Augstākā

tiesa – vidēji 13, kas kopumā neliecina par pārmērīgu papildu slodzi;

- ilgtermiņā tiesvedību kopskaits samazinās, jo, sekojot atzinuma norādījumiem, līdzīgas lietas zemākajās tiesu instancēs tiek izspriestas vienveidīgi un daudzas no tām vairs nenonāk izskatīšanai kasācijas instances tiesā.

Riski:

- īstermiņā iespējama palielināta kasācijas instances noslodze;
- atzinumam trūkst konkrētās lietas faktu konteksta, tādēļ tiesnešiem jāformulē atbildes uz abstraktiem jautājumiem;
- pastāv arī bažas, ka konsultatīvie atzinumi varētu faktiski iegūt saistoša nolēmuma nozīmi konkrētajā lietā, lai gan pusei nebūtu iespējas šādu „nolēmumu” pārsūdzēt vai apstrīdēt. Turklāt, jāņem vērā arī tāds apstāklis, ka, piemēram, Lietuvas Konstitucionālā tiesa vienā no saviem spriedumā ir atzinusi, ka arī rekomendējošu atzinumu sniegšana tiesām par tiesību normu piemērošanu var tikt traktēta kā neatbilstība tiesnešu neatkarības principam.

SECINĀJUMI

Citu valstu pieredze liecina, ka Augstākās tiesas kompetences novitātes sniedz būtiskus ieguvumus un atsver iespējamos riskus, proti, ar pienācīgu procedūru un skaidriem ierobežojumiem šī kompetence stiprina tiesisko drošību un neapdraud pušu procesuālās tiesības. Piemēram, konsultatīvie atzinumi uzlabo dialogu starp tiesu instancēm, vairo tiesu spriedumu kvalitāti un var mazināt Senāta noslodzi nākotnē, jo sarežģīti jautājumi tiek atrisināti preventīvi. Sabiedrība novērtētu to, ka relatīvi īsos termiņos tiek sniegts autoritatīvs tiesību normu piemērošanas skaidrojums, kas ievērojami veicinātu gan tiesisko drošību, gan arī civiltiesisko apgrozību.

KONFERENCES KOPSAVILKUMS

Kristīne LĪCE**Valsts prezidenta padomniece likumdošanas un starptautisko tiesību jautājumos,
bijusī Latvijas pārstāve starptautiskajās cilvēktiesību institūcijās**

Visa diena ir bijusi disciplinēta un atbildīga, turklāt vispusīga tiesnešu diskusija, introspekcija par tiesībām uz taisnīgu tiesu. Vispusīgumu nodrošina tas, ka tiesību uz taisnīgu tiesu satura un ietekmes apskatīšanā tika izmantoti gan mikroskopi, gan teleskopi, lai palūktos gan uz detaļām, gan uz plašāko kontekstu.

Diena ir bijusi piesātināta diskusija un plašs atziņu loks, katrs dalībnieks var izvēlēties sev īpaši interesanto un vērtīgo, veidojot arī savu kopsavilkumu. Es piedāvāju kopsavilkumu veidot, atbildot uz trīs jautājumiem par konferences nosaukumu: kas, kādā veidā, kādā nolūkā?

KAS

Vairāki runātāji pievērsās tiesību uz taisnīgu tiesu elementiem, kas ir klātesoši visos tiesu procesos. Nebija šķirošanas: kriminālprocess, administratīvais process, civilprocess. Nebija izdalītas arī instances. Runātāji pievērsās jautājumiem par tiesu nolēmumu pamatotību, nolēmumu publisku pieejamību, tiesu prakses vienveidību un saprātīgu noturību. Vēlos uzsvērt – saprātīgu noturību, jo tiesu praksei neizbēgami ir jāmainās līdz ar sabiedrības būtiskām attīstības tendencēm, taču tas nedrīkst notikt haotiski.

Runātāji arī iezīmēja, kādēļ šie elementi ir svarīgi – tādēļ, ka tie stiprina tiesu nolēmumu un tiesu varas kopumā autoritāti, legimititāti, kā arī lietas dalībnieku un sabiedrības kopumā gatavību respektēt un izpildīt tiesu nolēmumus.

KĀDĀ VEIDĀ

Kādā veidā tiesas pārlicinās, ka tās atbilstoši īsteno tiesības uz taisnīgu tiesu, lai to nolēmumi, kā iepriekš minēju, būtu ar vajadzīgo autoritāti un legimititāti?

Godātie klātesošie! Ļoti priecājos šeit būt. Jāteic, ka laikam esmu viens no nedaudzajiem juristiem šajā zālē, kas nav tiesnesis, un tāpēc ir mazliet tāda sajūta kā sīkspārnim starp putniem: spārni ir, bet lidoju nedaudz citādi. Bet daudzus gadus strādājot par Latvijas pārstāvi starptautiskajās cilvēktiesību institūcijās, esmu uzskatījusi sevi par tiesu draugu – gan starptautisko tiesu, gan Latvijas tiesu. Tādēļ esmu patiesi pagodināta par iespēju apkopot to, ko šodien dzirdējām.

Runātāji atgādināja par sava veida „iekšējās kontroles sistēmu”, proti, trīs instanču tiesu sistēmu, kas ļauj pārbaudīt tiesas nolēmumu pamatotību. Tāpat runātāji uzsvēra tiesas spiešanas atklātības nozīmi. Ļoti interesants bija otrais panelis, kurā iezīmējās arī mūsdienu spriedze starp milzīgo informācijas apjomu un publicitāti, no vienas puses, un privātumu un datu aizsardzību no otras puses.

Īpaši svarīgi šodienas konferences mērķiem – runātāji pieminēja tiesu dialogu, kurā nacionālās tiesas, starptautiskās tiesas, pārnacionālās tiesas var cieņpilni un konstruktīvi apmainīties ar viedokļiem, tostarp kritiskiem.

KĀDĀ NOLŪKĀ

Kādā nolūkā pievēršam uzmanību tiesībām uz taisnīgu tiesu?

Jau konferences ievadrunās tika pieminēti vairāki mūsu laikmeta izaicinājumi. Katram laikmetam ir savi izaicinājumi, ir svarīgi tos identificēt, lai varētu izšķirt, kuri no tiem ir jaunās realitātes, kuri – draudi.

Jaunās realitātes ir jāpieņem kā sabiedrības attīstības likumsakarīgas sekas. Eiropas Cilvēktiesību tiesas viceprezidente minēja digitalizāciju, mākslīgā intelekta sistēmu izmantošana. Tās ir realitātes, kuras jāņem vērā, kurām saprātīgi jāpielāgojas.

Vienlaikus ir identificēti draudi tam, KUR DZĪVOJAM un KĀ DZĪVOJAM. Draudi tam, kur dzīvojam, neizbēgami liek runāt par apkārtējo vidi un klimata pārmaiņām. Vērtīgi, ka šī tēma ir klātesoša šajā konferencē, jo pēdējos gados klimata pārmaiņu

jautājums jau nonācis tiesās, kas pats par sevi ir nozīmīgs indikators, ka jautājums ir kritiski svarīgs un sasāpējis. Šajā sakarā jāatzīmē Somijas Augstākās administratīvās tiesas priekšsēdētāja uzruna par NVO piekļuvi tiesai vides un klimata jautājumos.

Savukārt draudi tam, kā dzīvojam, ir draudi tiesiskumam un demokrātiskai valsts iekārtai. Šie draudi var izpausties gan kā tiesību ļaunprātīga izmantošana, gan kā nepatiesi pārmēti cilvēktiesībām, ka tās neļauj sargāt, piemēram, valsts drošību, cīnīties ar hibrīdapdraudējumiem vai apkarot noziedzību. Tas liek uzdot jautājumu, vai demokrātijas sniegtās tiesības patiešām tiek izmantotas demokrātiskiem mērķiem vai, gluži pretēji, lai šo demokrātisko iekārtu grautu.

Šodienas konferencē dzirdējam nepārprotamu vēstījumu par tiesu nozīmīgo, bieži izšķirošo loma šo draudu identificēšanā un novēršanā. Tiesas vērtēs strīdus par tiesību ļaunprātīgu izmantošanu un pieļaujamos cilvēktiesību ierobežojumus, lai sasniegtu valsts drošībai svarīgus mērķus. Kā šodien izskanēja – tiesas ir spēcīgākais un varbūt pēdējais bastions tiesiskuma un demokrātijas sardzē. Tā ir liela atbildība, kas gulstas uz tiesu pleciem. Eiropas demokrātijas interesēs ir sargāt tiesas, to neatkarību un darīt visu, lai tiesām būtu resursi un drosme šo atbildību īstenot.

Noslēdzošā un mana galvenā atziņa: bez neatkarīgām un spēcīgām tiesām nav iespējams uzturēt patiesi demokrātisku valsts iekārtu, bet arī tiesas nevar pastāvēt bez patiesi demokrātiskas valsts iekārtas.

Liels paldies visiem runātājiem un konferences dalībniekiem par patiešām saturisko diskusiju.

NOSLĒGUMA UZRUNA

Aigars STRUPIŠS

Augstākās tiesas priekšsēdētājs

Jautājumi, par kuriem mēs šodien diskutējam, nav jauni. Bet tie joprojām ir aktuāli, uz tiem joprojām ir mūsu fokuss. Kāpēc? Tāpēc, ka tie ir mūžīgie jautājumi, mainās tikai to iemesli. Attīstās dzīve, attīstās tehnoloģijas, lietu dalībnieki ir ļoti atjautīgi un rada jaunus jautājumus, kam tiesām ir attiecīgi jāpielāgojas. Tiesības attīstās, tiesību normas attīstās. Mēs ejam pa spirāli – visu laiku risinām aptuveni tos pašus jautājumus, bet jaunā kvalitātē. Līdz ar to labā ziņa ir, ka mums ir un būs par ko runāt.

PAR AUGSTĀKO TIESU

Man ir gandarījums par mūsu Augstāko tiesu, kas arī 30.gadadienā kā kasācijas tiesa meklē jaunus

risinājumus, identificē problēmas un attīstās. Mēs darām praktiski visu, par ko šodien runājam: strādājam pie spriedumu kvalitātes uzlabošanas, pie argumentācijas uzlabošanas, jo ļoti labi saprotam, ka bez argumentēta sprieduma nav iespējama tiesības uz taisnīgu tiesu nodrošināšana. Vienota tiesu prakse, bez šaubām, ir mūsu pamatfunkcija. Informācijas pārbagātība un normu plūdi rada diezgan lielas problēmas, to risināšanai izstrādājam mākslīgā intelekta rīku, kas palīdzēs apkopot, analizēt informāciju.

Ja mēs to visu nedarītu, tad 40 gados mums varētu iestāties pusmūža krīze. Bet ceru, ka tas nebūs.

Tieslietu padomes skatījumā neatbilst īsti ideālajam modelim, jo pirmās un otrās instances tiesas būtībā ir organizatoriski un finansiāli padotas Tieslietu ministrijai. Manuprāt, tā bija kļūda, kas netika izlabota 2004.gadā, kad Latvija iestājās Eiropas Savienībā. Bija koncepcija, bija jau sagatavoti normatīvo aktu projekti, lai Tiesu administrāciju nodalītu un nodotu Tieslietu padomes pārziņā, bet, iestājoties Eiropas Savienībā, šie apsolījumi tika aizmirsti. Koncepcijas tika atceltas, un viss tika ielikts atvilktnē un veiksmīgi aizmirsts. Pirms četriem gadiem Tieslietu padome sāka pie tā darboties, pēdējos divus gadus mums, šķiet, ir arī politiskais atbalsts. Mums ir jau gandrīz gatavs likumprojekts, lai šo jautājumu atrisinātu. Jo no tā ir atkarīgs arī tas, kā tiesu sistēma varēs nodrošināt tiesības uz taisnīgu tiesu. Kā rāda arī citu valstu pieredze, daudzviet notiek šāda atsaiste no izpildvaras, pat tajās valstīs, kur tradicionāli tiesas ir bijušas izpildvaras pārziņā, tiek mēģināts veidot institūcijas, kuras nošķir tiesu sistēmu no izpildvaras struktūrām. Ņemot vērā attīstības tendences pasaulē, šis varētu būt viens no pēdējiem brīžiem, kad tas būtu jādara. Jo, ja politisko kļūdu rezultātā populisms turpinās attīstīties, var pienākt brīdis, kad tas ir par vēlu. Acīmredzot valstis vēlas sagatavoties

sliktākajam scenārijam, lai nenotiek tas, kas notika Polijā un Ungārijā.

PAR TIESU SISTĒMU

Bieži vien tiesas tiek vainotas tajās problēmās, kas saistītas ar taisnīgumu valstī, jo tiesa pasaka gala vārdu un līdz ar to it kā akumulē visus tos trūkumus, kas ir bijuši līdz tiesai. Tiesības uz taisnīgu tiesu nevar nodrošināt tikai tiesas, runa ir par visu tiesu sistēmu – arī prokuratūru, advokatūru. No tā, kā strādā šīs tiesu sistēmas sastāvdaļas, tiešā mērā atkarīgs tiesas darbs un tiesības uz taisnīgu tiesu nodrošināšana. Nevar tiesa nodrošināt tiesības uz taisnīgu tiesu kvalitatīvi, ja prokuratūras darbs nav bijis uzdevumu augstumos, ja advokatūra nedara to, ko tai likums uzdod darīt. Līdz ar to ir jāskatās sistēmiski, un Tieslietu padome to šobrīd mēģina darīt.

Viens no tādiem būtiskiem jautājumiem, ar ko Tieslietu padome nodarbojas jau četrus gadus, un beidzot ir nonākts diezgan tuvu realizācijai, ir tiesu atsaiste no izpildvaras. Sistēma, kas pastāv Latvijā,

PALDIES

Noslēgumā paldies visiem, bet it īpaši Artūram Kučam, kolēģim no Eiropas Cilvēktiesību tiesas, sarunā ar kuru radās ideja par šo konferenci un kurš arī palīdzēja noorganizēt Eiropas Cilvēktiesību tiesas iesaisti šajā pasākumā.

Paldies senatoriem Anitai Kovaļevskai un Jānim Plepam kā konferences satura radošajiem veidotājiem, visiem moderatoriem un referentiem, it īpaši bijušajam Augstākās tiesas priekšsēdētājam Gulāna kungam un Eiropas Savienības Tiesas tiesnesei Inetai Ziemelei. Protams, paldies visiem mūsu brīnišķīgajiem viesiem.

Visbeidzot paldies Augstākās tiesas Administrācijas profesionālajai komandai par konferences perfekto organizāciju.

TIESĪBDOMAS: PRIEKŠLASĪJUMI, PUBLIKĀCIJAS

TIESU SISTĒMAS NEIZMANTOTĀS IEKŠĒJĀS REZERVES EFEKTIVITĀTEI UN KVALITĀTEI

*Ievadziņojums Latvijas tiesnešu konferencē „Tiesu darba efektivitāte: mūsdienu izaicinājumi”
2025.gada 16.maijā*

Aigars STRUPIŠS

Augstākās tiesas un Tieslietu padomes priekšsēdētājs

Godātie kolēģi!
Augsti godātais
Valsts prezidenta kungs!
Ļoti cienījamā Satversmes
tiesas priekšsēdētāja!
Ļoti cienījamā tieslietu
ministres kundze!

Nevaru neatzīmēt,
ka šodienas Tiesnešu
konference notiek tiesu
sistēmai zīmīgā dienā:
16.maijā ir atjaunotās
Latvijas Republikas
Augstākās tiesas sākuma
diena, ko var nosaukt par
dzimšanas dienu. Šajā
datumā pirms 35 gadiem,
1990.gadā, Augstākā
padome Augstākās tiesas
priekšsēdētāja amatā
ievēlēja Gvido Zemrībo un uzdeva veidot neatkarīgās
Augstākās tiesas sastāvu.

Šodien, klausoties ļoti iedvesmojošo Valsts
prezidenta uzrunu par ideālā tiesneša pazīmēm, es
pie sevis skaitīju: jā, jā, jā – tas mums ir. Būtībā tas ir
tas, uz ko šobrīd iet Tieslietu padome. To nevar izdarīt
uzreiz, jo ir būtiski ielaistas lietas, ilgu gadu nav bijuši
nopietni strukturēti instrumenti, bet uz to ejam.

Ja man vienā teikumā jāraksturo šodienas
stāvoklis tiesu sistēmā, es teiktu tā: tas ir samērā

labs, taču joprojām ir pārāk daudz neizmantotas
efektivitātes un kvalitātes rezerves, kuru mērķtiecīga
atbrīvošana varētu padarīt Latvijas tiesas krietni
efektīvākas, kvalitatīvākas un no sabiedrības viedokļa
saprota mākas.

Ir labā ziņa un ir sliktā ziņa.

Labā ziņa – sabiedrības uzticēšanās tiesām pēdējo
piecu gadu laikā ir būtiski augusi. OECD 2022.gadā
publicētais pētījums rāda uzticēšanos 45%, un 2024.
gadā – 48%.

Tiesu darbu pozitīvi vērtē arī pārējie valsts varas atzari. Pat neraugoties uz to, ka ik pa brīdim nākas iebilst tiem ar kādu stiprāku vārdu.

Sliktā ziņa – tiesu sistēma ir visai inerta un konservatīva, to nav iespējams mainīt ne vienā dienā, ne vienā mēnesī. Un pat ne vienā gadā.

Tomēr tā ir sliktā ziņa tikai nosacīti, jo tiesas inertums un konservatīvisms ir arī tiesai nepieciešamas īpašības. Tiesai jābūt zināmā mērā inertei un konservatīvai, lai to nebūtu iespējams politiski mainīt par 180 grādiem pēc katrām parlamenta vēlēšanām. Izmaiņām valstī jānotiek caur likumiem, nevis tiesnešu maiņu. Problēmas sākas tikai tad, kad šis inertums un konservatīvisms netiek līdzī jaunajiem sabiedriskajiem procesiem, traucē jaunu efektīvu darba un pārvaldīšanas metožu ieviešanu, veicina problēmu ignorēšanu un norobežošanu no sabiedrības un citiem varas atzariem.

Pieskaršos galvenajiem Tieslietu padomes pašreizējās stratēģijas izaicinājumiem – efektivitātei un kvalitātei.

EFEKTIVITĀTE

Arī te ir labā ziņa un sliktā ziņa.

Ja skatās uz datiem, Latvijas tiesas nav tik efektīvas, kā, piemēram, Igaunijas un daudzu citu valstu tiesas. To parāda, piemēram, kaut vai tādi dati kā tiesnešu skaita uz iedzīvotāju skaitu korelācija pret izskatīto lietu skaitu un termiņiem.

Demokrātija, drošība un tiesiskums ir dārgs priekšs. Tas maksā tik, cik tas maksā. Tā ir sabiedrības nauda. Jautājums – cik optimāli tiek izmantoti esošie resursi.

Pēdējos aptuveni divarpus – trīs gadus Tieslietu padomes uzmanība bija pievērsta plānošanas un vadības nostādīšanai uz racionāla, zinātniska pamata, uz datiem, nevis uz emocijām un labām attiecībām starp tiesas priekšsēdētāju un tieslietu ministru.

Visi zinām, ka joprojām ir problēmas ar tiesu statistiku, kas neļauj līdz galam šādu sistēmu izveidot. Tam pamatā ir morāli un arī tehniski novecojusi elektroniskās lietvedības sistēma. Tomēr mans profesionālais vērtējums pēc piecu gadu pieredzes tiesu sistēmas makro līmeņa vadībā, ka resursu izmantošanas efektivitāte svārstās 60–70% robežās. Tas nozīmē, ka būtiskas rezerves joprojām netiek izmantotas.

Labā ziņa ir, ka tas ir uzlabojams, ja pareizi sakārto un attīsta vairākas lietas, no kurām efektivitāte ir atkarīga.

Efektivitātes rezerves

Tiesu sistēmas efektivitāte atkarīga pamatā no četriem lieliem galvenajiem faktoriem:

- 1) Pieejamie materiālie resursi

- 2) Pieejamie cilvēkresursi
- 3) Darba organizācija
- 4) Juridiskie šķēršļi efektīvai darbībai

Materiālie resursi

Materiālie resursi sistēmā kopumā ir vairāk vai mazāk pietiekami. To parāda arī tiesnešu aptauja, kur lielam lielam vairumam tiesnešu pozitīvi vērtē tiesu materiāltehnisko nodrošinājumu.

Izņēmums joprojām ir morāli novecojusī Tiesu informācijas sistēma, kā arī vāji funkcionējošā e-lieta. Tā pēdējo pāris gadu laikā ir kļuvusi lietojama, taču ir tālu no optimuma. Uz tās darbināšanu tiek patērēts liels tiesu resurss – gan laika resursi, gan cilvēkresursi, kas atsaucas uz tiesu darba ātrumu.

Cilvēkresursi: tiesneši, tiesu palīgpersonāls, apmācība

Sliktā ziņa – ir problēmas ar cilvēkresursiem.

Labā ziņa – problēmas var risināt caur darba organizācijas maiņu un personāla apmācību.

Vēl viena sliktā ziņa – darba organizācijas maiņa ir smags process, jo ieradumus grūti lauzt. Sīkāk par to pie darba organizācijas.

Tiesneši

Šobrīd ir neaizpildītas 70 tiesnešu vakances. Vai tas ir daudz vai maz? Par to teorētiski strīdēties nav jēgas. Kā jau teicu, Latvija ir valsts ar vienu no lielākajiem tiesnešu skaitu pret iedzīvotāju skaitu Eiropā un ne tikai Eiropā. Svarīgs ir empīriskais konteksts: lietu skaita dinamika, lietu kategoriju dinamika, darba organizācija, termiņi, infrastruktūra (tai skaitā un īpaši – e-lietas problēmas).

Vienlaikus jāatzīst, ka kritiska situācija sāk palikt attiecībā uz krimināllietas skatošajiem tiesnešiem. Vai nu juristu darba tirgū nav pietiekami labi sagatavotu krimināltiesību speciālistu, vai arī viņiem tiesneša darbs nešķiet pievilcīgs.

Ir kolēģi, kuri vaino „tās jaunās atlases procedūras”. Izplatās pat nepatiesas ziņas, ka, piemēram, atlases testā tiek sagaidīta atbilde iemācīšanās no galvas un burtiska citēšana u.tml. Esmu pietiekami komunicējis ar atlases komisiju un piedalījis tās darba organizēšanā katrā atlasē, lai varētu ar pilnu pārliecību apgalvot – tā nav patiesība! Problēmas slēpjas pavisam citur, komisija tās ir apzinājusi, un tiek strādāts, lai šīs problēmas mazinātu. Galvenā problēma – nepietiekams skaits patstāvīgi domājošu juristu. Tiesnesim jāspēj domāt radoši un patstāvīgi, jāprot argumentēt savs viedoklis. Nepietiek atrast TISā līdzīgu lietu un nokopēt motīvus. Kandidātu starpā šādu augsti attīstītu juristu ir par maz. Otrkārt, tiesnesim ir jāpārzina ne tikai kriminālprocesa likums vai civilprocesa likums.

Viņam jāpārzina juridiskā metode, Eiropas tiesības, konstitucionālās tiesības un Eiropas Cilvēktiesību tiesas prakse. Lūk, patiesie iemesli, kāpēc kandidāti bieži vien netiek tālāk par pirmo testu. Un šajā jomā es, protams, vairāk uzticos atlases komisijas kolēģu un saviem empīriskajiem novērojumiem nekā atlasī neizturējušā kandidāta emocionālajam viedoklim par to, ka „*tā jaunā atlases kārtība nekam neder*”. Atlase ir kritisks tiesu sistēmas kvalitātes elements. Kritisks! Jo no šodienas atlases ir atkarīgs, vai nākamās divas paaudzes ticēs tiesiskumam, tiesai un Latvijas valstij kopumā.

Kā jau teicu, šīs problēmas ir apzinātas, un pie tām tiek strādāts. Atlase paredzēta iesaistīt Tieslietu akadēmiju ar kandidātu apmācības programmu. Un nupat Tieslietu padome ir ieviesusi „sākotnējās specializācijas” koncepciju, kura ir iespējama, arī pateicoties Tieslietu akadēmijas darba uzsākšanai šogad. Nākamā atlase notiks, balstoties uz šo koncepciju. Tas nozīmē, ka kandidāti varēs kandidēt sākotnēji viņu pašreizējā specializācijā – krimināltiesībās vai civiltiesībās. Tās nozares sadaļa, kura nav kandidāta sākotnējā specializācijā, būs atvieglota atlases procedūrā. Tomēr tiesnesim, kurš šādā procedūrā būs apstiprināts, būs pienākums iziet attiecīgu papildu apmācību pēc apstiprināšanas.

Statistika rāda, ka Latvijā ir ne vien lielāks tiesnešu skaits pret iedzīvotāju skaitu, bet arī lietu skaits uz tiesnesi ir mazāks nekā daudzās citās valstīs. To daļēji kompensē Latvijas salīdzinoši labie lietu izskatīšanas termiņi. Bet vai kopaina ir optimāla? Diez vai. Uz to norādījusi arī Valsts kontrole.

Šobrīd Tieslietu padome nosaka aizpildāmo vakanču skaitu kārtējam gadam, kas uzskatāms par pagaidu risinājumu. Šobrīd norisinās Eiropas Komisijas finansēts projekts, kura mērķis ir sniegt Tieslietu padomei metodoloģisko atbalstu tiesu resursu efektīvas izmantošanas plānošanai. Ja projekts būs veiksmīgs, tā rezultāti varētu dot būtisku pievienojumu šā jautājuma sistēmiskai pastāvīgai atrisināšanai.

Tiesu palīgpersonāls

Latvijas tiesās ir samilzusi problēma ar palīgpersonālu, it īpaši tiesnešu palīgiem. Ņemot vērā, ka tiesneša palīgs bieži vien ir nākotnes tiesnesis, nav reāli sagaidīt, ka jaunais speciālists pēc maģistra grāda iegūšanas 23 gadu vecumā 7 gadus būs gatavs strādāt ar apmēram 1000 eiro mēnesī uz rokas.

Rezultātā nav iespējams tiesām piesaistīt spējīgākos jaunos juristus. Retos gadījumos tas ir iespējams, taču sistēmai ar to nepietiek. Rezultātā neatražojas tiesnešu korpusi.

Notiek milzīga personāla mainība – Rīgā pat 20–40% gadā. Jaunie speciālisti, kuri tomēr atnāk uz tiesu, gada-divu-trīju laikā apgūst zināšanas un prasmes un

pāriet uz advokātu birojiem un citām juridiskajām profesijām, kurās atlīdzība ir būtiski lielāka.

Tiesnešu palīga amatam kvalifikācijas un nozīmīguma ziņā būtu jābūt tuvu tiesnešu amatam. Iespējams, „lāča pakalpojumu” ir izdarījis vārds „palīgs”, radot ar tiesu varu nesaistītiem politiķiem un sabiedrībai priekšstatu, ka tas ir kaut kāds kopēšanas mašīnas operators vai pat tikai kafijas pienesējs. Nē! Palīgam ir jābūt ar augstu profesionālo kompetenci, lai varētu pilnvērtīgi palīdzēt tiesnesim sagatavot lietas un rakstīt nolēmumus. Un veidotu vienu no galvenajām nākotnes tiesnešu rezervēm.

Tieslietu padome risina tiesnešu palīgu jautājumu. Šobrīd sadarbībā starp Tieslietu padomi un Tieslietu ministriju tiek gatavota nopietna tiesu darbinieku reforma, rodot atlīdzības palielināšanas iespējas no pašreizējiem tiesu resursiem, neprasot papildu finansējumu.

Apmācība

Labā ziņa tiesu varai ir Tieslietu akadēmijas darbības uzsākšana šogad. Uz to lieku ļoti lielas cerības, jo šāda veida iestāde var palīdzēt tiesu varu pacelt jaunā kvalitatīvā līmenī. Ar nosacījumu, ja tā tiek attīstīta radoši un drosmīgi. Akadēmijai sadarbībā ar Tieslietu padomi ir iespēja šo jomu pacelt pilnīgi jaunā līmenī. Tas prasīs gan pasniegšanas metožu maiņu, gan pētniecības attīstīšanu, pasniedzēju nopietnu apmācīšanu, gan apmācības integrēšanu atlases procesā utt. Tas viss šobrīd jau tiek plānots un attīstīts.

Darba organizācija

Darba organizācija visbiežāk netiek pienācīgi novērtēta kā efektivitātes attīstīšanas rīks.

Labā ziņa – darba organizācijas maiņai parasti nav vajadzīgi likuma grozījumi.

Sliktā ziņa – darba organizācijas maiņa parasti sastopas ar pretestību.

Liela daļa problēmas šeit izriet no tā, ka cilvēks ir visai konservatīva būtne, kuru ir ārkārtīgi grūti pārliecināt par nepieciešamību mainīt ieradumus, darba stilu, kārtību, metodes. Tiesu sistēmā šo jau tā būtisko problēmu pastiprina ne vien tiesu iedzimtais konservatīvisms, ko jau minēju, bet arī nereti pārprastā tiesneša neatkarība.

Kāpēc pārprastā? Tāpēc, ka tiesnesis nav absolūti neatkarīgs jebkurā jautājumā vai aspektā. Tiesneša absolūtā, Satversmē garantētā neatkarība attiecas tikai uz lietu izspriešanu un ar to saistīto jautājumu izlemšanu. Šī tiesneša neatkarība izpaužas ļoti šauri: tā ir tiesneša tiesības un pienākums pilnīgi patstāvīgi, bez iejaukšanās vai spiediena no ārpusē izvērtēt apstākļus un pierādījumus un pieņemt nolēmumu. Bet lai to darītu, tiesnesim ir jāievēro virkne citu pienākumu:

pieņemumu ievērot lietas robežas, pieņemumu kvalitatīvi sagatavot lietu izskatīšanai, pieņemumu ievērot pušu vienlīdzību, pieņemumu izvērtēt pierādījumu attiecināmību, pieļaujamību un ticamību, pieņemumu vērtēt pierādījumus objektīvi un pamatoti, pieņemumu ievērot likumu, tai skaitā ES tiesības, un judikatūru, pieņemumu pamatot spriedumu u.c. Mēs esam atbildīgi par efektīvu un lietderīgu sabiedrības līdzekļu izlietojumu.

Ir jāmaina daudzu tiesnešu attieksme pret lietas sagatavošanu un procesa vadīšanu. Lietas kvalitatīva un uz juridisko metodi balstīta sagatavošana ir absolūts priekšnoteikums tās ātrai kvalitatīvai izskatīšanai. Ieguldoties lietas sagatavošanā, tiek ietaupīti būtiski resursi gan tiesnesim, gan lietas dalībniekiem, jo izskatīšana tiek fokusēta uz nepieciešamajiem faktoriem. Pretējā pieeja – klausīties brīvā režīmā, ko stāsta puses un šķetināt lietu tiesas sēdē – ir neefektīva, nepamatoti patērē tiesas un lietas dalībnieku resursus un rada ļoti lielu kļūdu iespējamību. Nav pieņemamas atrunas, ka „nav laika sagatavot lietu”. Pienācīga lietas sagatavošana ir viens no tiesneša pamatpienākumiem.

Ir jārisina procesuālās domstarpības tiesnešu starpā, kuras traucē efektīvu tiesas darbu. Ir iespāids (un ne tikai iespāids), ka pastāv zināma spriedze starp pirmās un otrās instances tiesām. Proti, ka apelācijas instances kolēģi mēdz neuzticēties pirmās instances kolēģiem un jaukties jautājumos, kuros apelācijas instancei nebūtu jāiejaucas. Pierādījumu pieņemšana apelācijas instancē gadījumos, kad to liedz likums, pirmās instances piespiešana pieņemt nesagatavotus prasības pieteikumus, juridiskais formālisms, ignorējot būtību, – tās visas ir iekšējās rezerves, kuras atbrīvojamas.

Piemērs – pagājušā gada nogales Rīgas apgabaltiesas lēmums, ar kuru atcelts Ekonomisko lietu tiesas spriedums tādēļ, ka tiesnesis, pabeidzot lietas izskatīšanu, formulas „tiesa aiziet apspriedē” vietā bija pateicis „tagad pārtraukums uz 15 minūtēm, un tad tiesa pasludinās spriedumu”. Apgabaltiesas lēmums pamatots ar „tiesas kolēģija konstatē, ka tiesnesis nav devies uz apspriežu istabu un apspriedē nav notikusi”. Un tas situācijā, kad tiesnesis pilnīgi skaidri bija pateicis, ka atgriezies ar spriedumu, kas diez vai atstāj jebkādas interpretācijas iespējas par to, vai lietas izskatīšana ir vai nav pabeigta. Nekādi citi šāda iespējamā procesuālā pārkāpuma pierādījumi nav ne minēti, ne analizēti. Atzīstu, ka teorētiski var būt gadījumi, kad līdzīgās situācijās var tikt izdarīts personas tiesību pārkāpums. Bet šajā gadījumā man ir jautājums: kuras personas un kādu konkrēti tiesību pārkāpums tika izdarīts? Par to lēmumā ne vārda, lai gan tieši šo apstākļu konstatācijai un analīzei bija

jābūt lēmuma pamatā. Rezultātā ir sanācis augstākā līmeņa formālisms. Tas parāda, ka tiesneši zina normu, bet neredz tās jēgu. Jurisprudence nav reliģija, kur var praktizēt rituālus, neizprotot to jēgu. Rezultātā trīs gadus tiesas resurss vienā korupcijas lietā ir pazaudēts. Un sabiedrībai, protams, rodas jautājums: vai tas ir darīts apzināti, lai kāds var izvairīties no atbildības?

Divus gadus atpakaļ tiesnešu konferencē runājām par to, kā optimizēt lietu izskatīšanu, padarot pirmo instanci par sistēmas galveno elementu. Šajā sakarā runājām par vienu konkrētu normu – Civilprocesa likuma 430.panta ceturto daļu. Tā nosaka, ka pierādījumus, izņemot šauri noteiktus gadījumus, apelācijas instances tiesa nepieņem. Prakse ar šā panta pārkāpšanu, kā izskatās, turpinās, lai gan nevienam nekad nav bijis domstarpību par to, ka visam jānotiek pamatā pirmās instances tiesā. Neko darīt, ja runāšana nelīdz, jāķeras pie nopietnākiem līdzekļiem.

Atsevišķs stāsts ir e-lieta, kuras trūkumi ir radījuši nopietnus izaicinājumus tiesu darba organizācijā e-lietas nodrošināšanā, kas dažādās tiesās tiek risināta atšķirīgi.

PAR KO JĀSATRAUCAS

Ja man jānosauca divas-trīs akūtākās lietas, kuras mani uztrauc visvairāk, tās ir šādas:

1) Problēmas ar krimināllietu specializācijas kandidātiem uz tiesnešu amatiem.

Problēma tiek risināta, modificējot atlasī, kas tagad ir iespējams, pateicoties Tieslietu akadēmijai. Nākamgad nāks klāt vēl viens līdzeklis – tiesnešu kandidātu apmācība.

2) Korporatīvisma recidīvi un populisms tiesnešu starpā, kas ir savstarpēji daļēji saistītas lietas.

Tiesa ir sabiedrības daļa, un tiesnešiem nav svešs nekas cilvēciskais, ne labā, ne sliktā nozīmē. Ideālā variantā tiesnešu amatā būtu jānonāk augsti apzinīgiem, godīgiem, mācīties gribošiem un par sabiedrību un valsti rūpiem cilvēkiem. Lielākoties tā tas arī ir.

Tomēr ir atsevišķi kāzusi, kuri padara mani un daudzus kolēģus uzmanīgus, un to izpausmes veidi ir korporatīvisms, vēlme slēpt sistēmas kļūdas un, diemžēl, arī pakļaušanās populismam.

Visbīstamākie korporatīvisma izpausmes gadījumi ir tad, kad pašpārvalde, kuras funkcijās ietilpst tiesu darba kvalitātes un efektivitātes nodrošināšana, sāk spēlēt arodbiedrības lomu. Piemēram, kā lai tiek uztverts Tiesnešu disciplinārkolēģijas šā gada 21.marta lēmums par disciplinārsoda neuzlikšanu tiesnesim, kura rupjas neuzmanības dēļ cilvēks bija trīs dienas bez juridiska pamata turēts apcietinājumā? Tiesnešu

disciplinārkolēģija, konstatējot rupju nolaidību, nolēma aprobežoties ar disciplinārlietas izskatīšanu, neuzliekot disciplinārsodu. Diemžēl lēmumā nav atrodami motīvi, kādēļ šāds risinājums tika izmantots. Vienkārši pēc vispārīga faktu apraksta seko šāds secinājums, nenorādot, ar kādiem konkrētiem apstākļiem pamatota soda neuzlikšana. Līdz ar to es nevaru publiski izskaidrot šo lēmumu, un tas paliek neizskaidrots ne vien sabiedrības acīs, bet arī daudzu tiesnešu acīs.

Par populismu. Ko es ar to saprotu? Vienkārši valodā sakot, es ar to apzīmēju publiska atbalsta meklēšana ar vidusmēra cilvēka ausij tīkamiem zemas izšķirtspējas abstraktiem lozungiem bez konkrēta satura.

Lozungi var būt būtībā pareizi, vērsti uz pozitīvām lietām, piemēram: „Nodrošināt Latvijas attīstību un kļūšanu par Baltijas tīģeri”, „Nodrošināt, lai minimālā alga valstī ir 3000 eiro”, „Nodrošināt valstī tiesiskumu”, „Rūpēties par tiesnešiem”, „Padarīt pirmās instances tiesu par galveno tiesu” utt.

Katram lozungam ir sava mērķauditorija. Bet problēma nav šajos lozungos. Tajos nav nekā nepareiza. Problēma sākas, ja cilvēki uz tiem uzķeras, lai gan netiek piedāvāts neviens konkrēts risinājums, kā šos mērķus sasniegt. To, KAS ir vajadzīgs, to zina daudz maz visi. Problēma ir tā, ka tikai nedaudziem ir priekšstats, kā to sasniegt. Un tas ir mūsu visu uzdevums šādus cilvēkus atrast un virzīt par vadītājiem. Tiesu priekšsēdētājiem, vietniekiem, pašpārvaldes institūciju locekļiem. Jo cilvēki, kuri spēj ne tikai zīmēt vīzijas, bet arī tās piepildīt ar saturu, ir retums.

Arī te cerības tiek liktas uz Tieslietu akadēmiju, kuras viena no funkcijām būs vadītāju un pašpārvaldes institūciju locekļu sagatavošana.

Tāpēc, kolēģi, gribu aicināt, vēlot pašpārvaldes institūcijas, nepakļauties tukšiem lozungiem, kuriem līdzī nēnāk konkrēti risinājumi, konkrēti priekšlikumi. Un būt ļoti kritiskiem pret priekšlikumiem, kuri vērsti uz likumu nebeidzamu grozīšanu, ignorējot problēmu patiesās saknes – prasmju trūkumu, nezināšanu, nepārdomātu darba organizāciju u.tml.

3) Joprojām pārāk lielā skaitā lietu tiesvedībā notiek ilgi un neefektīvi.

Daļēji tā cēlonis ir neefektīva darba organizācija, procesa pienācīga nevadīšana un pārāk maiga attieksme pret procesuālo tiesību ļaunprātīgu izmantošanu.

Vienlaikus jāatzīst, ka tam tomēr ir arī formāli cēloņi, kas saistīti ar darbnespējas lapām un dažos gadījumos joprojām ierobežotām tiesas iespējām skatīt lietu bez lietas dalībnieka klātbūtnes. Šos jautājumus risināsim sadarbībā ar izpildvaru un likumdevēju.

4) Darba organizācija pirmās instances tiesā civillietu iztiesāšanā.

Daudzi tiesneši paši saprot, ka liela daļa pirmās instances tiesnešu pārslodzes problēmas ir ne tik daudz lietu skaitā, cik tiesas un paša tiesneša darba organizācijā. Proti, nespēj plānot parasto lietu izskatīšanu steidzami skatāmo lietu dēļ. Ja tiesnesim ir saplānots sēžu kalendārs, un viņš nespēj prognozēt, kad un cik steidzamās lietas viņam sakritīs, no tā cieš parasto lietu skatīšanas kvalitāte un arī nolēmumu kvalitāte, turklāt visās lietās – gan steidzamajās, gan parastajās. Un tad nākas dzirdēt par pārslodzi, kļūdām pārslodzes dēļ un izdegšanu. Cilvēka psihei nav nekā sliktāka par nestabilitāti un nespēju prognozēt. Tāpēc ir jāmeklē jaunas darba organizācijas formas, kuras palīdz šo problēmu risināt.

Noslēgumā, kopsavēkot iepriekš teikto, uzsvēršu dažas tēzes.

1.Problēmas bija, ir un būs, bet tās ir risināmas.

Ne ar lozungiem, ne ar emocijām, bet ar konkrētu plānveida rīcību.

2.Problēmas par 80% ir darba organizācijā un prasmēs, atlikušie 20% – procedūrās un likumos; tāpēc primāri jāinvestē cilvēkos, attīstot viņu zināšanas un prasmes. Atsaukšanās uz „likuma nepilnībām” 80% gadījumu ir tiesnešu nabadzības apliecinājums. Tiesnesim jau tagad ir doti visi juridiskās tehnikas rīki, lai šo atsaukšanos samazinātu līdz nepieciešamajam minimumam.

3.Stipra, objektīva un profesionāla pašpārvalde ir garantija tam, ka pārējie valsts varas atzari nemēģinās risināt tiesu problēmas konflikta ceļā. Ja savas problēmas nerisināsim mēs, tad atnāks un tās atrisinās citi. Pašpārvalde nozīmē ne vien tiesības, bet arī pienākumus un atbildību.

Paldies un novēlu interesantu dienu ar sarunām un lietišķām diskusijām!

TIESU SISTĒMAS EFEKTIVITĀTES UN TIESNEŠU PROFESIONĀLĀS ĒTIKAS LĪDZSVARS

*Priekšlasījums Latvijas tiesnešu konferencē „Tiesu darba efektivitāte: mūsdienu izaicinājumi”
2025.gada 16.maijā*

Diāna MAKAROVA

Tiesnešu ētikas komisijas priekšsēdētāja, Senāta Administratīvo lietu departamenta senatore

Šodien jau dzirdējam uzrunas un referātus par tiesu darba efektivitāti, par to, kas ietekmē tiesu efektivitāti un ko tiesu efektivitāte ietekmē. Neapšaubāmi tiesu efektivitāti ietekmē arī tiesnešu profesionālā ētika. Priecājos, ka arī man šodien ir iespēja jūs uzrunāt, jo jāatzīst, ka par profesionālo ētiku bieži nesanāk runāt un diskutēt tik plašā lokā, kādā mēs esam šodien. Aicinu jūs būt aktīviem, iesaistīties diskusijā un reflektēt uz jautājumiem, kam pieskaršos arī es. Savukārt pieskaršos es jautājumiem, kas izriet no Tiesnešu ētikas komisijas aktualitātēm.

Aktualitāšu un jautājumu ir daudz, bet šodien es pieskaršos trim.

PAR TIESNEŠU DROŠĪBU

Pirms kāda laika notika Tieslietu ministrijas, Tiesnešu ētikas komisijas un prokuroru kopīga tikšanās, jo tika konstatēts, ka atsevišķos gadījumos tiesneši, saņemot draudus no lietas dalībniekiem, atturas par to ziņot tiesībsargājošām iestādēm. Šāda rīcība tiek izskaidrota ar to, ka, ziņojot kompetentajām iestādēm par lietas dalībnieka izteiktiem draudiem, tiesnesim būs jāatstatās no konkrētās lietas izskatīšanas. Tas, kā zināms, rada noteiktas sekas. Katrs gadījums atstatīšanās kontekstā, protams, ir apskatāms individuāli. Taču tā var būt, ka saprātīgam novērotājam no malas var rasties šaubas, vai tiek nodrošināta tiesas objektivitāte konkrētās lietas izskatīšanā, ja tiesnesis ir vērsies tiesībsargājošajās iestādēs pret šīs lietas dalībnieku, un jo īpaši, ja tiesnesim tiek noteikts, piemēram, cietušā vai liecinieka statuss. Ir skaidrs, ka tad, ja pieņem, ka tiesnesim līdz ar vērsanos

kompetentajās iestādēs sakarā ar lietas dalībnieka izteiktiem draudiem jāatstatās no konkrētās lietas izskatīšanas, tas vistiešākā veidā ietekmē tiesu darba efektivitāti. Tomēr, vai ir pareizi un pieļaujami, ka tiesu darba efektivitātei tiek piešķirts lielāks svars par paša tiesneša drošību?

Pētot šo jautājumu dziļāk un pārrunājot to ar kolēģiem šaurākā un plašākā lokā, rodas arī pārdomas, vai mums, tiesnešiem, ir skaidrs, kā praktiski ir īstenojamas likumā paredzētās tiesneša drošības garantijas? Proti, vai mums ir skaidrs, kā rīkoties saņemto draudu gadījumā; kā izvērtēt apdraudējuma nopietnību, un vai tiesnesim vispār jāvērtē apdraudējuma nopietnība vai tikai jāreaģē uz saņemtajiem draudiem; kad ir pietiekami ar tiesas priekšsēdētāja informēšanu un kad ir jāiesaista tiesībsargājošās iestādes un kā to izdarīt?

Domājot par šiem jautājumiem, Tiesnešu ētikas komisija, lai nodrošinātu un samērotu tiesnešu drošības garantijas un tiesas darba efektivitāti, ir vērsusi Tieslietu padomes uzmanību uz šo jautājumu, un, šķiet, tas ir iekļauts Tieslietu padomes darba kārtībā.

Tiesnešu ētikas komisijas darba kārtībā ir arī

jautājums par to, kā tiesnesim rīkoties, lai tiktu ievērotas profesionālās ētikas normas, ja tiesnesis saskaras ar lietas dalībnieka pazemojošu, aizskarošu rīcību jeb ar tā dēvētajiem „procesuālajiem huligāniem”. Tiekoties ar prokuroriem, tika secināts, ka šie procesuālie huligāni lietas izskatīšanas gaitā mēdz pazemot un aizskart arī prokurus. Tāpēc Tiesnešu ētikas komisija un Prokuru atestācijas komisija šobrīd savstarpējā sadarbībā strādā pie skaidrojuma par profesionālās ētikas normu ievērošanu, tiesnesim un prokuroram saskaroties ar šādiem lietas dalībniekiem, lai tādējādi mazinātu profesionālās ētikas prasību pārkāpumu riskus.

PAR TIESNEŠA AMATA PIENĀKUMU IZPILDEI PIEŠKIRTO VALSTS RESURSU IZMANTOŠANU

Runa ir par tiesneša darba neatņemamu sastāvdaļu un rīku – Tiesu informācijas sistēmu. Ticu, ka ikviens tiesnesis ir pamanījis Tiesnešu ētikas komisijas atzinumu par tiesneša rīcību, izmantojot Tiesu informācijas sistēmu. Šobrīd negrastos pārstāstīt Tiesnešu ētikas komisijas šajā sakarā paustās atziņas. Taču, ņemot vērā tiesnešu atskaņas pēc šā atzinuma, vēlos akcentēt dažus aspektus.

Pēc šī Tiesnešu ētikas komisijas atzinuma tiesnešiem radās pārdomas un jautājums – kā lai turpmāk izmanto Tiesu informācijas sistēmu, skatot lietas? Poti, cik daudz un plaši drīkst izmantot datubāzes, lai ētikas komisija nepārmestu, ka tiesnesis tās izmanto neatbilstoši jeb par daudz? Šeit jāuzsver, ka Tiesnešu ētikas komisija nevērtē to, cik plašs informācijas apjoms tiesnesim ir nepieciešams objektīvās patiesības noskaidrošanai katrā lietā. Tas ir tiesneša, nevis Tiesnešu ētikas komisijas kompetences jautājums. Tas tieši un skaidri ir norādīts attiecīgajā Tiesnešu ētikas komisijas atzinumā. Šajā atzinumā arī skaidri norādīts, ka vienas nozares tiesnešiem amata vajadzībām objektīvi var būt nepieciešama informācija par lietām, kuras skata citas nozares tiesneši. Tāpēc, atbildot uz tiesnešu bažām, jānorāda, ka nav pamata uz šo komisijas atzinumu raudzīties kā uz biedu un šķērsli izmantot Tiesu informācijas sistēmu lietas izskatīšanā.

Sakritības vai citu iemeslu dēļ, taču drīz pēc tam, kad tapa Tiesnešu ētikas komisijas atzinums par konkrētā tiesneša rīcību, izmantojot Tiesu informācijas sistēmu, daži tiesneši saņēma Tiesu administrācijas lūgumu sniegt visaptverošu skaidrojumu, kāpēc tiesneši Tiesu informācijas sistēmā ir meklējuši informāciju par konkrētām personām un lietām, ir atvēruši tiesu nolēmumus un veikuši citas tamlīdzīgas darbības šajā informācijas sistēmā. Raugoties uz šīm situācijām, jāteic, ka medaļai ir divas puses.

No vienas puses, tiesneši ir neatkarīgi un pakļauti

tikai likumam. Nevienam nav tiesību iejaukties tiesas darbā un pieprasīt no tiesneša atskaiti vai paskaidrojumus par to, kā tiesnesis izskatīja konkrēto lietu. Šie ir visiem labi zināmie tiesu varas, tiesu darbības principi. Līdzās tiesu varai ir divas citas valsts varas. Nav šaubu, ka mūsdienu demokrātiskā konstitucionālā valstī valsts varas dalījums trijos atzarus veido kompleksu valsts varas līdzsvara un atsvara sistēmu un nodrošina, ka valsts varas atzari savstarpēji kontrolē viens otru. Tomēr, vai šis valsts varas dalīšanas un līdzsvara – atsvara princips darbojas atbilstoši tā jēgai un būtībai apstākļos, kad tiesnesim izpildvarai jāsniedz paskaidrojums par Tiesu informācijas sistēmas izmantošanu tiesas spriešanā? Jo Tiesu informācijas sistēma pamatā arī tiek izmantota tiesas spriešanai. Vai šādos apstākļos netiek apšaubīta tiesnešu godprātība? Ja vien tam nav objektīva pamata. Un kā tas ietekmē konkrētā tiesneša un visas tiesu sistēmas efektivitāti, ja tiesneša resurss bez objektīva pamata tiek novirzīts ar paskaidrojuma sagatavošanu saistīto apjomīgo apstākļu izpētei?

No otras puses, Tiesnešu ētikas komisijas redzeslaukā nonākušie gadījumi un situācijas liek uzdot jautājumu – vai mēs, tiesneši, pareizi izprotam tiesneša neatkarības principu un vai vienmēr paturam prātā, ka tiesneša neatkarība nav privilēģija, tā nozīmē arī atbildību, tostarp atbildību par tiesneša amata pienākumu izpildei nodoto valsts resursu izmantošanu? Vai mēs vienmēr atceramies, ka šie resursi ir paredzēti vienīgi darba vajadzībām? Un vai mums pašiem ir mehānismi, kā kontrolēt šo resursu atbilstošu izmantošanu, tostarp paškontroles mehānismi?

PAR TIESNESI UN SOCIĀLAJEM TĪKLIEM

Tiesnešu ētikas komisija pirms kāda laika veica tiesnešu aptauju un lūdza atbildēt uz dažiem jautājumiem par tiesnesi kā sociālo tīklu lietotāju. Paldies tiem 219 kolēģiem, kuri to ir izdarījuši!

Iepazīstoties ar aptaujas rezultātiem, jāteic, ka vairākos jautājumos tiesnešiem ir pilnīgi pretēji viedokļi. Piemēram, daži uzskata, ka tiesnesim vispār nav jāreģistrējas un jālieto sociālie tīkli. Citi turpretim norāda, ka tiesnesis nav atrauts no realitātes un nav izolēts no sabiedrības, tāpēc tiesnesim jālieto sociālie tīkli un pretējs viedoklis ir nepamatots tiesneša ierobežošana. Daži uzskata, ka tad, ja tiesnesis reģistrējas sociālajos tīklos, tas jādara, neidentificējoties ar savu vārdu un uzvārdu. Citi savukārt norāda, ka nav pieļaujami „slēpties aiz segvārda”. Daži jautā, vai un cik daudz tiesnesis drīkst dalīties ar savu privāto dzīvi un detaļās informēt par savām ikdienas gaitām. Savukārt kādam ir stings viedoklis, ka tiesneša privātā dzīve ir vērtība, tāpēc sociālajos tīklos nav jādalās ar privāto dzīvi, bet gan jāpiedalās tikai profesionālās

dabas jautājumos. Daži saka, ka, tā kā arī tiesnesim ir privātā dzīve, tad tiesnesis sociālajos tīklos var darīt, ko un kā grib. Citi turpretim norāda, ka tiesnesis, lietojot sociālos tīklos, joprojām ir tiesnesis un tiesneša uzvedībai sociālajos tīklos būtu jābūt tieši tādai pašai, kā mantijā pie Brīvības pieminekļa. Daži norāda, ka nav nepieciešamības runāt par profesionālās ētikas prasību ievērošanu un sociālo tīklu lietošanu, jo tiesnesis ir nobriedusi persona un zina, kā uzvesties sociālajos tīklos. Citi savukārt norāda, ka sagaida no Tiesnešu ētikas komisijas skaidrojumu par to, ko un kā tiesnesis drīkst darīt sociālajos tīklos, lai rīcība būtu saskaņā ar profesionālo ētiku. Šeit arī jānorāda, ka Tiesnešu ētikas komisijas darba kārtībā regulāri ir jautājumi, kad jāvērtē, vai tiesneša kustība sociālajos tīklos atbilst tiesas darbības principiem un ētikas prasībām.

Jāteic arī tas, ka ļoti liela daļa no tiem, kuri piedalījās aptaujā un norādīja, ka ir sociālo tīklu lietotāji, atbildēja, ka nav nācies risināt ētiska rakstura jautājumus, saistītus ar sociālo tīklu lietošanu. Taču no uzdoto jautājumu daudzumu un satura izriet, ka būtībā tiesneši, lietojot sociālos tīklos, nepārtraukti atrodas ētikas dilemmās.

- Piemēram, vairāki tiesneši norāda, ka, saņemot draudzības uzaicinājumus, domā, vai šī virtuālā draudzība neradīs atstatīšanās risku kādā lietā. Jāteic gan, ka atbilstoši aptaujas rezultātiem ir arī kolēģi, kuri draudzības uzaicinājumus apstiprina bez jebkādas izvērtēšanas.
- Atstatīšanās kontekstā izskan arī daudz vienvēidīgu jautājumu par to, ka tiesnesim sociālo draugu lokā ir bijušie kursabiedri, kuri ir advokāti, prokurori, lietas dalībnieku pārstāvji, bijušā darba devēja kolēģi, kuri piedalās konkrētās lietas izskatīšanā. Tiesneši norāda, ka subjektīvi viņi nesaredz tiesas objektivitātes apšaubīšanas pamatu, taču tiek jautāts, kā tas izskatās no citu personu skatupunkta.
- Tiek jautāts arī par vārda brīvību – vai tiesnesis drīkst paust savu personīgo viedokli par valsti un pasaulē notiekošiem politiskiem, ekonomiskiem procesiem, vai tiesnesis drīkst kritizēt un nosodīt valstī notiekošos procesus, politiku, valsts un pašvaldību lēmumus un rīcību, jo īpaši, ja pastāv iespējamība, ka valsts vai pašvaldības iestāde var kļūt par lietas dalībnieku.

- Tāpat tiek jautāts, vai tiesnesis sociālajos tīklos drīkst kritizēt savu kolēģu, jo īpaši augstākas instances tiesas spriedumus.
- Ir jautājumi arī par diskusiju kultūru un aktīvu iesaistīšanos dažādās interešu grupās, kuru dalībnieki ir ne tikai apstiprinātie draugi.
- Tiek jautāts arī tas, vai ir pieļaujami iesaistīties diskusijā par tiesību normām, to interpretāciju un piemērošanu, jo īpaši, ja kādreiz var nākties šīs tiesību normas interpretēt un piemērot tiesas spriedumā.
- Daudz jautājumu arī par to, vai ir pieļaujami ar dažādām emociju zīmēm atzīmēt citu personu dažāda satura ierakstus un informāciju, jo īpaši, ja tā neatbilst sabiedrībā valdošajam vairākuma uzskatam.
- Jautājumi par to, ar kāda satura informāciju ir pieļaujami dalīties sociālajos tīklos.
- Jautājumi ir arī par to, vai ir pieļaujami, ka tiesnesis, daloties ar kādu informāciju, izceļ savu amatu. Un vai, reklamējot kādu preci vai pakalpojumu, tiesnesis aizdomājas, ka kāds uz viņu arī raugās kā uz tiesnesi, nevis kā uz sociālo tīklu parasto lietotāju.
- Ir arī izklaidējoša rakstura jautājumi. Piemēram, vai tiesnesis drīkst dalīties ar savu un kolēģu kailfoto un vai sociālo tīklu profila bildē drīkst ievietot fotogrāfiju no eksotiskajām valstīm ar vīna glāzi rokā (šeit gan netiek precizēts – esot kailam vai apģērbtam).

Tie ir tikai daži no uzdotajiem jautājumiem, taču tie parāda, ka tiesnešiem rūp tiesas tēls un prestižs sabiedrības acīs un profesionālā ētika ir klātesoša tiesnešu ikdienas dzīvē. Šobrīd Tiesnešu ētikas komisija strādā ar šiem tiesnešu uzdotajiem jautājumiem, lai sagatavotu pamatnostādnes, kā tiesnešiem lietot sociālos tīklos, lai nenonāktu konfliktā ar profesionālo ētiku.

Noslēgumā. Tiesnešu ētikas komisija saņem daudz iesniegumu par tiesnešiem. Taču pēdējā laikā tikai retos gadījumos tiek konstatēts ētikas normu pārkāpums. Gribētu teikt, ka tie ir tādi izņēmuma gadījumi. Tas liecina, ka mēs ejam kopīgu ceļu uz vienotu izpratni par vērtībām. Lai mums veicas un izdodas!

NACIONĀLĀS DROŠĪBAS ARGUMENTI ĀRKĀRTAS SITUĀCIJĀS: SARGĀJOT TIESISKU VALSTI

Referāts Ukrainas Augstākās tiesas VIII starptautiskajā konferencē „Administratīvā justīcija Ukrainā: teorētiskie un praktiskie jautājumi. Ukrainas Administratīvā procesa kodeksa pieņemšanas 20.gadadiena: administratīvo tiesu pieredze un perspektīvas tiesību un brīvību aizsardzības nodrošināšanā demokrātiskā sabiedrībā” 2025.gada 4.jūlijā

Dr.iur. Jānis PLEPS

Senāta Administratīvo lietu departamenta senators

I

XXI gadsimta pirmās desmitgades vairs nevar raksturot kā miera un uzplaukuma laikus. Demokrātijas visā pasaulē, tostarp Eiropā, saskaras ar dažādiem ārējiem un iekšējiem apdraudējumiem savai pastāvēšanai.¹ Pašaizsargājošās demokrātijas koncepts², dažādi ārkārtas situāciju modeļi³ un mehānismi, kā arī nepieciešamība līdzsvarot pamattiesības ar nacionālās drošības apsvērumiem⁴ vairs nav tikai teorētiski zinātniskas izpētes jautājumi. Tiem ir būtiska praktiska nozīme valstiskuma un demokrātiskas tiesiskas valsts aizsardzībai.

II

Nacionālās drošības aizsardzība un pienācīga reaģēšana uz valstiskuma apdraudējumiem nav viegls uzdevums demokrātiskai tiesiskai valstij.⁵ Tiesiskas

valsts, cilvēktiesību un demokrātijas principu prasības ierobežo valsts iespējamo rīcību un ietver tiesu kontroli, ja ar valsts rīcību aizskartās personas meklē tiesas aizsardzību. Demokrātiska tiesiska valsts, kas dibināta uz tiesiskas valsts principu un cilvēktiesību ievērošanu, ir ierobežotāka savā paš aizsardzībā nekā nedemokrātisks režīms, kas ignorē šīs konstitucionālās vērtības un principus.⁶ Turklāt demokrātiskas tiesiskas valstis šajā ziņā ir ievainojamākas, jo to pretinieki var izmantot garantētās cilvēktiesības un tiesiskas valsts principus, lai efektīvi vērstos pret demokrātisku tiesisku valsti ar mērķi to iznīcināt. Tomēr demokrātiskai tiesiskai valstij jābūt spējīgai aizstāvēt savu pastāvēšanu un pārvarēt apdraudējumus, vienlaikus saglabājot savu identitāti, uzticību tiesiskas valsts principiem un cilvēktiesību vērtībai.⁷ Šajā kontekstā konstitucionālo tiesību teorijai un konstitūcijas principu un normu praktiskai piemērošanai ir jānodrošina, ka demokrātiska tiesiska valsts tiesiskajā un sociālajā realitātē saglabā gan savu identitāti un vērtības, gan noturību pret apdraudējumiem. Pašaizsargājošās demokrātijas princips, ģeopolitisks konteksts un pamattiesību aizsardzība nav tikai skaisti deklaratīvi saukļi preses paziņojumos un konferenču runās, bet tiem jātiek precīzi un efektīvi īstenoti praksē. Krīzēs un ārkārtas situācijās, saskaroties ar apdraudējumu valstiskuma un demokrātiskas tiesiskas valsts pastāvēšanai, tieši tiesu varas konstitucionālais pienākums un atbildība ir panākt atbilstošu līdzsvaru starp nacionālās drošības interesēm un tiesiskas valsts principu un cilvēktiesību prasībām.

¹ Plašāk sk.: Applebaum A. *Autocracy, ic, The Dictators who want to run the World*. New York: Doubleday, 2024; Ziemele I. Par demokrātijas noturību. <https://lvportals.lv/viedokli/375374-par-demokratijas-noturibu-2025>

² Plašāk sk.: Jonāne A. Pašaizsargājošās demokrātijas jēdziens – piemēri Latvijas tiesiskajā sistēmā. Grām.: Latvijas Republikas Satversmei – 100. Latvijas Universitātes 80.starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2022, 360.–368.lpp.

³ Kā profesors Karls Šmits paredzēja pagājušā gadsimta sešdesmitajos gados, ārkārtas situāciju nozīme tikai pieaugs un tās paliks krietni daudzveidīgākas. Sk.: Schmitt C. Foreword to the Third Edition (1964). Grām.: Schmitt C. *Dictatorship*. Cambridge: Polity Press, 2014, p.xxxi. Šādā kontekstā XXI gadsimta sākums intelektuāli patiešām ir Karla Šmita laiks. Ievadam: Lācis K. Karls Šmits leviatāna ēnā. Rīgas Laiks, 2021, oktobris, 7.–10.lpp. Plašāk sk.: de Benoist A. *Carl Schmitt today: Terrorism, Just War, and the State of Emergency*. Budapest: Arktos Media, 2024.

⁴ Piemēram: Senāta 2024.gada 25.novembra spriedums lietā Nr.SKA-112/2024, Satversmes tiesas 2025.gada 13.februāra spriedums lietā Nr.2024-06-01 un Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2025.gada 10.jūlija spriedums lietā „Rodina and Borisova v. Latvia”.

⁵ Sajó A., Uitz R. *The Constitution of Freedom. An Introduction to Legal Constitutionalism*. Oxford: Oxford University Press, 2017, pp.416–418; 440–445.

⁶ Plašāk sk.: Barak A. *The Judge in a Democracy*. Princeton and Oxford: Princeton University Press, 2006, pp.281–305.

⁷ Sk. arī: Valsts prezidenta Edgara Rinkēviča uzruna Satversmes tiesas svinīgajā sēdē. <https://www.satv.tiesa.gov.lv/runas-un-raksti/valsts-prezidenta-edgars-rinkevics-uzruna-satversmes-tiesas-svinigaja-sede/>

III

Senās Romas laikos, iespējams, bija vieglāk stāties pretī draudiem un pārvaldīt ārkārtas situācijas, jo šodienas tiesiskas valsts principi un cilvēktiesību prasības, kas ierobežo valsts rīcības iespējas, tolaik vēl tikai bija agrīnas veidošanās priekšnojautās. No seno romiešu laikmeta ir saglabājušās divas labi zināmas maksimas, kuras abas tiek saistītas ar Marku Tulliju Ciceronu. Abas maksimas tiek plaši citētas arī mūsdienās saistībā ar valsts apdraudējumu pārvarēšanu, taču piedāvā ierobežotas praktiskās vadlīnijas demokrātiskai tiesiskai valstij.⁸

Pirmkārt, Cicerons paziņoja *salus populi suprema lex esto*, kas nozīmēja – „tautas labums (labklājība, drošība) lai ir augstākais likums”.⁹ Tas atspoguļo ideju, ka ārkārtas stāvokļos sabiedrības interesēm un drošībai var būt prioritāte pār individuālajām tiesībām.¹⁰

Otrkārt, arī viņš atzina, ka *silent enim leges inter arma* jeb „kara laikā likumi klusē”.¹¹ Šī maksima norāda, ka tiesības var tikt apturētas, ja apdraudēta nacionālā drošība un valsts pastāvēšana, liekot domāt, ka tiesībām nevajadzētu ierobežot apdraudējumu pārvarēšanu.¹²

Romiešu pieejai ir spēcīgs un šķietami loģisks pamatojums: galvenais mērķis ir pārvarēt apdraudējumu un atjaunot mieru un drošību.¹³ Krīzes laiki un ārkārtas situācijas tika uzskatīti par nepiemērotiem juridiskām debatēm, konstitucionalitātes pārbaudei vai tiesu kontrolei. Tomēr mūsdienu demokrātiskā tiesiskā valsts paredz principiālu nozīmi konstitūcijai, cilvēktiesībām un tiesiskajām procedūrām – pat ārkārtas situācijās un valsts apdraudējuma apstākļos. Mūsdienu demokrātiska tiesiska valsts balstās uz aksiomu, ka krīzes pārvarēšanai un valsts apdraudējuma novēršanai jānotiek tiesiskas valsts principu un cilvēktiesību ietvaros, nevis tos pārkāpjot vai ārpus tiem.¹⁴ Tiesiskas valsts prasībai, ka neviens nekad nav pāri vai ārpus likuma un tiesībām, ir fundamentāla nozīme.¹⁵

⁸ Barak A. The Judge in a Democracy. Princeton and Oxford: Princeton University Press, 2006, pp.287–288.

⁹ *De Legibus* 3.8. Sk.: Cicero The Laws. Grām.: Cicero The Republic and The Laws. Oxford: Oxford University Press, 1998, p.152.

¹⁰ Apsītis H. Izņēmuma stāvoklis valstī. Militāru rakstu krājums, 1926, Nr.2, 194.–195.lpp.

¹¹ *Pro Milone* 11. Sk.: Cicero. Pro Milone. <https://www.attalus.org/cicero/milo.html>

¹² Sal.: Barak A. The Judge in a Democracy. Princeton and Oxford: Princeton University Press, 2006, pp.287–291. Plašāk sk.: Breyer S. Making our Constitution work. A Judge's view. New York: Vintage Books, pp.172–193.

¹³ Machiavelli N. Discourses on the First Decade of Titus Livius, Book I, Chapter XXXIV. <https://www.gutenberg.org/cache/epub/10827/pg10827-images.html>

¹⁴ Pleps J. Sabiedrības drošība. Jurista Vārds, 15.02.2022., Nr.7(1221), 104.–105.lpp.

¹⁵ Bingham T. The Rule of Law. London: Allen Lane, 2010, pp.8–9; 139–155.

IV

Demokrātiskai tiesiskai valstij ir jāaizsargā ne tikai valsts pastāvēšana, tās suverenitāte vai teritoriālā integritāte. Tām ir jāaizsargā arī sava dvēsele un identitāte – konstitucionālās vērtības un principi, kas nosaka ne tikai vienkāršu valsts esību, bet noteiktu esības kvalitāti – demokrātija, kas balstās uz taisnīga likuma varu, cilvēka cieņu un cilvēktiesībām. No šī skatupunkta tiesiskas valsts principi, cilvēktiesības un demokrātija nav tikai abstrakti ideāli; tās ir pamatvērtības, kuras ir vērts aizstāvēt.¹⁶

Kā norādījis Izraēlas Augstākās tiesas bijušais priekšsēdētājs Ārons Baraks, „cīņā likumi neklusē”. Viņa viedoklis atspoguļo principu, ka tiesiskas valsts principi, cilvēktiesības un demokrātijas principi ir jāievēro ne tikai miera laikā, bet arī ārkārtas situācijās un karā. Tas, pēc Ārona Baraka domām, ir demokrātiskas tiesiskas valsts vissvarīgākais izaicinājums: tai jātiek galā ar krīzēm un apdraudējumiem, vienlaikus paliekot uzticīgai saviem dibināšanas principiem. Ja demokrātiska tiesiska valsts zaudē savu dvēseli un identitāti, aizstāvēt sevi, tās ienaidnieki galu galā uzvar.¹⁷

Līdzīgu pieeju ir pieņēmusi arī Ukrainas Konstitucionālā tiesa. Tiesa apstiprināja, ka pat karastāvokļa apstākļos Konstitūcijas pārkums un tās pamatprincipi – tostarp tiesiskas valsts principi, varas dalīšanas princips un cilvēka tiesību un pamatbrīvību ievērošana – joprojām ir Ukrainas konstitucionālās kārtības pamats.¹⁸ Šī nostāja atspoguļo gan loģisku demokrātiskas tiesiskas valsts pastāvēšanas konsekvenci, gan nozīmīgu izaicinājumu tiesu varai: kā efektīvi pārbaudīt valsts rīcību, kas veikta, reaģējot uz ārēju apdraudējumu valsts pastāvēšanai – Krievijas īstenotu agresiju pret Ukrainu ar mērķi to likvidēt.¹⁹ Šādos kontekstos nav vieglu lietu.

V

Korematsu lietā ASV Augstākā Tiesa savulaik – Otrā pasaules kara gados – meklēja pārāk vienkāršotas atbildes uz sarežģītām kara laika dilemmām.²⁰ Tiesa atbalstīja smagus japāņu izcelsmes ASV pilsoņu cilvēktiesību pārkāpumus, pamatojot savu lēmumu ar nacionālās drošības apsvērumiem. Kā atzīmēts tiesneša Feliksa Frankfurtera dienasgrāmatās, tiesnesis referents Hugo Bleks apspriedēs izteicās: „Kādam ir

¹⁶ Barak A. The Judge in a Democracy. Princeton and Oxford: Princeton University Press, 2006, p.297.

¹⁷ Ibid, pp.287–291.

¹⁸ Ukrainas Konstitucionālās tiesas 2024.gada 18.jūlija spriedums lietā Nr:8-r(II)/2024

¹⁹ Plašāk sk.: Zelensky V. A Message from Ukraine. New York: Crown, 2022. Sk. arī:

²⁰ Korematsu v. United States, 323 U.S. 214 (1944)

jāved šis karš. Vai nu to dara [prezidents] Rūzvelts, vai mēs. Un mēs [Augstākā tiesa] to nevaram”.²¹ Ar šādu pamatojumu ASV Augstākā tiesa faktiski piešķīra izpildvarai gandrīz *carte blanche* kara laikā pārvaldības jautājumos. Kopš tā laika šo lēmumu plaši nosodījuši tiesību zinātnieki, vēsturnieki un nākamās ASV Augstākās Tiesas tiesnešu paaudzes. Tas tagad tiek uzskatīts par tiesu varas atbildības izgāšanos un kļūdainu stratēģiju konstitucionālo lietu izskatīšanai kara laikā.²²

Turpretim principālāka un niansētāka pieeja ir redzama Ārona Baraka mantojumā. Baraka pieeja balstās uz principu, ka pat krīzēs un kara laikā tiesnešiem jāturpina pildīt savi pienākumi – spriest taisnīgu tiesu, aizsargāt cilvēktiesības un nodrošināt konstitucionālo vērtību un principu īstenošanu.²³ Viņš detalizēti izklāstīja iespējamās tiesu kļūdu izmaksas, ja tiesneši nenovērtē nacionālās drošības riskus pietiekami nopietni.²⁴ Tajā pašā laikā viņš brīdināja, ka „drošība” nav burvju vārds, kas automātiski attaisno visu valdības paveikto apdraudējuma novēršanā.²⁵ Tā vietā tiesu kontrolei jābūt gan kompetentai, gan atbildīgai, rūpīgi pārbaudot konkrētos veiktos pasākumus.²⁶

VI

Kā galveno metodi šādu lietu risināšanai Ārons Baraks aizstāvēja svēršanas un salīdzināšanas metodes izmantošanu. Tiesu varai ir jānosaka atbilstošs līdzsvars starp cilvēktiesību aizsardzību un nacionālās drošības interesēm.²⁷ Līdzīgu pieeju nesen apstiprināja arī Ukrainas Konstitucionālā tiesa, kas lēma, ka jautājumi par cilvēktiesību ierobežojumiem jārisina, izsverot konkurējošās intereses un vērtības.²⁸

Pārrunājot interešu un vērtību svēršanu un līdzsvarošanu, ir svarīgi uzsvērt, ka uzmanība pievēršama izmantotajai juridiskajai metodei. Neatkarīgi no tā, vai tiek izmantota klasiskā *ad hoc* pieeja vai Ronalda Dvorkina un Roberta Aleksija aizstāvētā svēršanas un salīdzināšanas metode, mērķis ir noteikt, kuriem principiem vai vērtībām konkrētajos apstākļos ir vislielākais svars un kuri ir jāievēro. Šī

pieeja mēdz noteikt prioritāti vienai vērtībai – parasti uz otras rēķina –, atstājot mazāk svarīgo vērtību lielā mērā pakārtotu un neīstenotu.²⁹

Tomēr gan cilvēktiesības, gan nacionālā drošība ir vienlīdz būtiskas demokrātiskai sabiedrībai, un tās nevajadzētu uzskatīt par savstarpēji izslēdzošām. Šajā kontekstā varētu būt laiks atgriezties pie Konradam Hesem piedēvētā praktiskās saskaņotības (*praktische Konkordanz*) principa. Šī pieeja cenšas saglabāt abas pretrunīgās vērtības pēc iespējas lielākā mērā, tās integrējot un saskaņojot. Tā vietā, lai piešķirtu absolūtu prioritāti vienai interesei, mērķis ir nodrošināt abu interešu ievērošanu, atrodot niansētu un kontekstuālu risinājumu.³⁰

Jāteic gan, ka praktiskās saskaņotības principu ir viegli formulēt tikai teorētiski. Tiesiskajā un sociālajā realitātē tieši tiesnešiem tie ir jāpiemēro un jāpanāk atbilstošs līdzsvars katrā individuālā gadījumā. Runājot par konkurējošu konstitucionālo vērtību līdzsvarošanu, nav vienkāršu lietu. Katrs gadījums, kurā nepieciešama šāda līdzsvarošana, kļūst par sarežģītu lietu – un tieši šajās lietās tiesiskums un cilvēktiesības ir jāsargā un saturiski jāsaskaņo ar nacionālās drošības interesēm.

VII

Šī atbildība galvenokārt gulstas uz administratīvajām tiesām, it īpaši ārkārtas situāciju laikā, jo tām ir uzdevums pārbaudīt konkrētas rīcības pret personām pamatotību un tiesiskumu. Administratīvo tiesu uzdevums ir aizsargāt cilvēktiesības un tiesiskas valsts principus, vienlaikus dodot valstij pietiekamu rīcības brīvību leģitīmu nacionālās drošības apsvērumu risināšanai. Tiesas nav aicinātas „vest karu”, bet gan nodrošināt, lai demokrātiska tiesiska valsts kara laikā nezaudētu savu identitāti un morālo integritāti. Arī tas ir būtiski uzvarai – lai galu galā uzvarētu taisnīgums, demokrātija un tiesiskums.

²¹ Breyer S. *The Authority of the Court and the Peril of Politics*. Cambridge and London: Harvard University Press, 2021, p.41.

²² Breyer S. *The Authority of the Court and the Peril of Politics*. Cambridge and London: Harvard University Press, 2021, pp.39–42; Gorsuch N., Nitze J., Feder D. *A Republic, if You can Keep It*. New York: Crown Forum, pp.115–116, 134.

²³ Barak A. *The Judge in a Democracy*. Princeton and Oxford: Princeton University Press, 2006, pp.x-xvii.

²⁴ Ibid, pp.285–286.

²⁵ Ibid, pp.301–303.

²⁶ Ibid, pp.303–305.

²⁷ Ibid, pp.291–298.

²⁸ Ukrainas Konstitucionālās tiesas 2022.gada 27.decembra spriedums lietā Nr.4-r/2022.

²⁹ Plašāk sk.: Rezevska D., Ziemele I. 15.pants. Grām.: Administratīvā procesa likuma komentāri. A un B daļa. Rīga: Tiesu Namu Aģentūra, 2013, 242.–244.lpp.; Rezevska D. Vispārējo tiesību principu nozīme un piemērošana. 2.izd. Rīga: D.Rezevska izdevums, 2015, 109.–116.lpp.

³⁰ Plašāk sk.: Šuspāns A. Konrad Hesse's praktische Konkordanz as a Method of Balancing Constitutional Rights in the Lithuanian and Latvian Legal Systems. *Teisė*, 2025, vol.134, pp.180–188.

BIOĒTIKA KOPSAKARĀ AR CILVĒKA CIEŅAS PRINCIPU

Uzstāšanās Berlīnes Ekonomikas forumā 2025.gada 3.martā

Dr.iur. Sanita OSIPOVA

Senāta Civillietu departamenta senatore

Humānisti un vēlāk apgaismības laikmeta filozofi izvirzīja cilvēku kā visu vērtību mērauklu un atskaites punktu. Džons Loks (*John Locke*) rakstīja: „Cilvēki pēc savas būtības ir brīvi, vienlīdzīgi un neatkarīgi.” Konstitucionālisms, demokrātija un tiesiska valsts, t.i., valsts, ko mēs atzīstam par saderīgu ar mūsdienu pasauli, tika veidota, pamatojoties uz cilvēka cieņu kā galveno vērtību. Šī koncepcija jāva veikt radikālas pārmaiņas, pārveidojot feodālo šķiru sabiedrību, kuras locekļiem

bija ļoti ierobežotas tiesības uz pašnoteikšanos, par brīvu, līdztiesīgu personu sabiedrību. Cilvēka cieņa visupirms ir jāaizsargā no valsts patvaļas. Orientējoties uz cilvēka cieņu, kristīgā ētika koncentrējās uz konkrētu cilvēku kā individu viņam vienlīdzīgo cilvēku kopienā, lai izvairītos no pārmērīga individuālisma un kolektīvisma radītām strupceļa situācijām.

Vienlaikus ar humānisma koncepcijas konsolidāciju, lai veidotu jaunu sabiedrību un valsti, kas tai atbilstu, aktualizējās divi fundamentāli jautājumi: „Kas ir cilvēks?” un „Kā var izturēties pret cilvēku?”. Pāris gadsimtu laikā būtiski mainījās to subjektu loks, kas tika atzīti par „cilvēkiem”, t.i., personām, kam piemīt cilvēka cieņa un kas ir vienlīdzīgas savā pilntiesībā. 19. un 20.gadsimtā vienlīdzīgo personu loks tika nepārtraukti paplašināts, iekļaujot sievietes, personas ar dažādu etnisko izcelsmi utt., līdz pakāpeniski veidojās multikulturāla pilsoniskā sabiedrība, kas šodien ir tik labi pazīstama un kuras viena no pamatvērtībām ir vienlīdzības princips – diskriminācijas aizliegums. Tomēr, atbildot uz jautājumu „Kas ir cilvēks?” ar „Visi cilvēki ir cilvēki!”, mēs nesāņemam visaptverošu priekšstatu par cilvēka būtību un valsts rīcības brīvības robežām tādu lēmumu pieņemšanā, kas ietekmē personu. Tāpat svarīgs ir jautājums par valsts pienākumu apjomu attiecībā pret cilvēku. 18.–20. gadsimtu gaitā tika atcelti juridiskie ierobežojumi,

kas ierobežoja personas pašnoteikšanās tiesības, tādējādi mainot sodu politiku, ģimenes institūta būtību, ieviešot administratīvo procesu, nodrošinot personai iespēju vērsties tiesā pret valsti utt. Mūsdienās, ņemot vērā cilvēka un valsts rīcības brīvību un atbildību, mums kopīgi jāizveido jauni juridiskie ierobežojumi, atbilstoši kuriem sabiedrība varētu ilgtspējīgi dzīvot nākotnē.

ZINĀTNE UN CILVĒKS – SĪMBIOZE VAI ANTAGONISMS

Līdz ar jautājumu „Kas ir cilvēks” un pamattiesību rašanos 19.gadsimtā aktualitāti ieguva arī sabiedrības vēlme iejaukties dabiskajā lietu kārtībā kolektīvo interešu vārdā. No reliģijas uzliktajiem ierobežojumiem atbrīvotā zinātne piedāvāja, piemēram, iespēju atbrīvot sabiedrību no tādu individu pēcnācējiem, kuri pēc zinātnieku uzskatiem varētu apdraudēt pārējās sabiedrības turpmāko labklājību. Tikai tiesiskās valsts un pamattiesību konceptu iedzīvināšana izbeidza šos šausminošos sociālos eksperimentus, kas nesamērīgi ierobežoja atsevišķu individu tiesības pašiem lemt par savu ķermeni.

Lai gan šobrīd zinātnisko atklājumu īstenošanu sabiedrībā stingri ierobežo cilvēku pamattiesības, zinātne pašlaik nevis sašaurina cilvēka iespējas, bet gan tās paplašina, piemēram, uzlabojot intelektuālās spējas,

izārstējot neārstējamas slimības vai vismaz pagarinot dzīvi ar tādu manipulāciju palīdzību, kas iepriekš nebija pieejamas – izmantojot citu cilvēku ķermeņus, lai iegūtu „rezerves daļas”, piedāvājot neauglīgai ģimenei iespēju iegūt savu bērnu, kuru iznēsā surogātmāte, vai klonēšanas ceļā ļaujot atdzimt īpaši mīļētam aizgājējam utt. Lai medicīna attīstītos, ir nepieciešami pētījumi un eksperimenti. Tāpēc pagājušā gadsimta 70. gados tika plaši praktizēta cilvēka embriju radīšana mēģenē ar nolūku tos izmantot ne tikai neauglības pārvarēšanai, bet arī citiem sabiedrību interesējošiem zinātniskajiem pētījumiem un eksperimentiem, jo daudzi sabiedrības locekļi vēlas būt gudri, jauni, veseli un varbūt pat nemirstīgi. Tāpēc daļa sabiedrības izlikās neredzam eksperimentus ar dzīvniekiem, cilvēka olšūnām, embrijiem utt., jo tie taču nebija eksperimenti ar cilvēkiem. Tādējādi mēs secīgi nonākam pie nepieciešamības definēt cilvēku, uz kuru attiecināma viņa tiesību aizsardzība, kā arī to, kāda veida attieksme pret cilvēku ir pieļaujama.

Juridiskas atbildes uz šiem jautājumiem nevar atrast, neiesaistoties diskusijās par vērtībām un ētiku. Kopš 20. gadsimta otrās puses, kad zinātnes straujās attīstības rezultātā radās jaunas ētiskas dabas problēmas, ar kurām vispirms ārstniecības procesā saskārās mediķi, diskusijā ir iesaistījušies dažādu nozaru speciālisti. Būtisku ieguldījumu diskusijā par cilvēka cieņu kā vērtību sniedz reliģija. Pirmkārt, runa ir par kristietību, jo straujā zinātnes attīstība sākās tieši kristiešu kultūras telpā. Tajā pašā laikā diskusijās iesaistījās arī ārsti, dabaszinātnieki, juristi, tostarp krimināltiesību, cilvēktiesību un medicīnas tiesību pētnieki, izraisot plašas starpdisciplināras debates.

BIOĒTIKA: JĒDZIENS, METODES UN PRINCIPI

Novērtējot iespējamās kaitējuma riskus, ko zinātnes attīstība varētu radīt dabai, 1970. gadā amerikāņu bioķīmiķis Vans Renselers Poters (*Van Rensselaer Potter*) ieviesa jēdzienu „bioētika”, lai apzīmētu „izdzīvošanas zinātni” ekoloģijas jomā. Tomēr drīz pēc tam Andrē Hellegers (*André Hellegers*) terminu „bioētika” piemēroja medicīnas zinātnei, lai izveidotu profesionālās ētikas nozari, kas ierobežotu draudus, ko medicīnas zinātne varētu radīt cilvēkam un viņa patībai (piemēram, eigēnika). Šobrīd varam secināt, ka bioētika ir kļuvusi par vienu no nozīmīgākajām lietišķās ētikas jomām, kas ir cieši saistīta ne tikai ar medicīnu, bet arī, cita starpā, ar ģenētiku un evolucionāro bioloģiju.

Var izdalīt vairākas problēmjautājumu grupas, kas attiecas uz bioētiku:

1. Filozofi un zinātnieki jautā, kas ir dabisks un kas nav dabisks. Šis jautājums ietver diskusijas, piemēram, par cilmes šūnu terapiju, ksenotransplantāciju

jeb dzīvnieku un augu šūnu pārstādīšanu cilvēka organismā. Juristi šo jautājumu varētu formulēt šādi: kādas manipulācijas ar cilvēka organismu neaizskar cilvēka cieņu?

2. Līdzīgi ir attīstījušās debates par dzīvi, nāvi un nogalināšanu. Šajā sakarā ir svarīgi noskaidrot, cik vērtā ir cilvēka dzīvība, cita starpā, kādas ir valsts saistības katra cilvēka dzīves ilguma veicināšanā un dzīves kvalitātes nodrošināšanā. Turklāt, tā kā medicīna piedāvā plašas iespējas uzturēt dzīvu cilvēku ar smagiem ievainojumiem, ir kļuvis aktuāls jautājums par to, kad iestājas nāve. Viena no atbildēm ir – cilvēks ir miris, ja ir konstatēta smadzeņu nāve. Tomēr šī atbilde nesniedz pilnīgu skaidrību par to, cik ilgi jāaprūpē komā esošs pacients. Turklāt sabiedrībai, piemēram, ir jāizlemj, vai atļaušana cilvēkam nomirt, pārtraucot dārgu medicīnisko aprūpi, ir uzskatāma par nogalināšanu.

3. Vēl viens jautājums ir saistīts ar personas identitātes aizsardzību un tiesībām uz pašnoteikšanos. Tas ir cieši saistīts ar personas tiesībām lemt par sevi arī medicīniskās aprūpes laikā. Tomēr šīs tēmas tvērumā ietilpst arī citi jautājumi, kas saistīti ar cilvēka personības attīstību, piemēram, ģenētiska iejaukšanās augļa attīstībā vai jautājumi par citu personu orgānu transplantāciju un asins pārliešanu. Piemēram, Jehovas liecinieku reliģiskā pārliecība stingri noraida iespēju pārliecit citas personas asinis. Turklāt es vēlētos apskatīt eitanāzijas jautājumu nevis nāves kontekstā, bet gan personas identitātes un pašnoteikšanās aizsardzības kontekstā, jo galvenokārt tas ir jautājums par to, vai personai ir tiesības lemt, vai un kad viņai jāmirst.

4. Cilvēka ķermeņa komercializācija ir vēl viena nozīmīga ētiska problēma, kas raksturo mūsdienu sabiedrību. Ir svarīgi precizēt, vai cilvēka cieņai atbilst, piemēram, fakts, ka dzīvs donors ir spiests finansiālos nolūkos pārdot savu orgānu, lai iegūtu iztikas līdzekļus, vai ka miruša ķermeņa orgāni tiek izsolīti, vai arī runājot par vecāku tiesībām pirkt „zīdāini no mēģenes” – vai šie vecāki ir patērētāji un vai uz viņiem attiecas patērētāju tiesības, ja bērns izrādās „nepilnīgs” utt.

Mūsdienu ētikas pētniece Liza Bellantoni (*Lisa Bellantoni*) uzskata, ka ir izveidojušās divas atšķirīgas bioētikas tendences.

Viena pārstāv „dzīves kultu”, t.i., viss, kas notiek dabiski, ir labs. Šī „atgriešanās pie dabas” kulta negatīvā puse ir paaudzēs pieņemtu un pielietotu zinātnes sasniegumu noraidīšana, rezultātā apdraudot personas un sabiedrības drošību un labklājību vai pat personas dzīvību un veselību. Pašreiz kā „dzīves kulta” izpausmi var minēt vecāku atteikšanos vakcinēt savus bērnus,

izvēloties tikai homeopātiskas ārstēšanas metodes utt., izraisot dažādas epidēmijas, kas noteiktos apstākļos var apdraudēt jaundzimušo dzīvību un veselību.

Savukārt „likuma kults” galvenokārt fokusējas uz to, kā ar tiesību normām risināt ar bioētiku saistītus jautājumus, t.i., stimulējot, atļaujot vai ierobežojot zinātnisko pētījumu attīstību, kā arī kontrolējot zinātnisko sasniegumu ieviešanu praksē utt. Lai sasniegtu vēlamos rezultātus, ieinteresētās personas vai atsevišķi indivīdi izdara spiedienu uz likumdevēju, izmantojot petīcijas, demonstrācijas vai pat „ekoterisma” metodes. Piemēram, lai mazinātu globālo sasilšanu, likumdevējam ir jāierobežo transporta radītās CO2 emisijas, aizliedzot noteiktu veidu dzinējus un degvielu utt. Proti, starptautiskie līgumi un tiesību akti tiek izmantoti, lai ierobežotu ekonomisko attīstību ar nolūku aizsargāt vidi, dzīvojot atbildīgi. Vai arī – lai samazinātu bērnu aptaukošanās risku un audzinātu veselīgu jauno paaudzi, tiek pārskatīti ēdināšanas principi skolās, pirmsskolas iestādēs un bērnu namos utt. Rezultātā bērniem bērnu namos var tikt liegta dzimšanas dienas torte, jo tās sastāvdaļas neatbilst veselīga uztura standartiem. Daži „likuma kulta” piekritēji ir aktīvi politiskajās partijās. Tādējādi, ja viņi tiek ievēlēti, viņi var tiešā veidā ietekmēt likumdevēja darbību. Dažkārt tiek pieņemti pārāk sasteigti izstrādāti noteikumi, nepienācīgi apdomājot to ilgtermiņa sekas sabiedrībai un nākamajām paaudzēm. Tomēr mēs saprotam, ka vilcināties nav laika — rīkoties ir nepieciešams nekavējoties.

Bellantoni raksta, ka neviena no šīm tendencēm nesniedz izsmelošas atbildes par civilizācijas turpmāko attīstību, jo tās nepiedāvā kompleksu risinājumu, bet liek izvēlēties starp diviem galējiem variantiem – starp dabisko veselību un ķermeņa funkcionalitāti, aizmirstot par cilvēka dzīvību kā augstāko vērtību.

Valsts nevar palikt ārpus šiem procesiem, jo tradicionāli valsts aizsargā sabiedrībai vissvarīgākās vērtības un regulē morāles normas tiesību sistēmā, tādējādi ieviešot vienveidību, obligātumu un paredzamību sabiedrībai nozīmīgos procesos. Likumdevējam, kas ir nācijas lēmēj institūcija, kolektīvās gribas vārdā ir pienākums pieņemt politiskus lēmumus par visiem būtiskiem jautājumiem. Likumdevēja lēmumi, kas šodien netiek pieņemti, straujās zinātnes attīstības ietekmē jau rīt var būt novēloti. Valsts politikā līdzās ekonomikas, sociālajai, starptautiskajai politikai un citiem politikas virzieniem ir ienākušas jaunas politiskās koncepcijas, tostarp „tanatopolitika” jeb nāves politika, kas apzīmē valsts politiku jautājumos, kas saistīti ar nāves procesu, abortiem, eitanāziju, paliatīvo aprūpi.

Vēl viens jauns valsts politikas virziens bioētikas kontekstā ir cilvēka dzīvības un dzīves kvalitātes

aizsardzība, kas attiecas uz veselības aprūpes politiku, arodmedicīnu, demogrāfijas kontroli, vides aizsardzību utt. Ir svarīgi atzīmēt, ka mūsdienu zinātnes un bioētikas attīstība ir novedusi pie jaunu principu definēšanas, kas balstās uz cilvēka cieņas jēdzienu, piemēram, pacienta autonomijas princips. Saskaņā ar pacienta autonomijas principu katram rīcībspējīgam pacientam ir tiesības aktīvi iesaistīties lēmumu pieņemšanā par metodēm un līdzekļiem, kas tiek izmantoti viņa ārstēšanā, un viņam tiek nodrošinātas ne tikai tiesības saņemt medicīnisko aprūpi, bet arī tiesības to atteikt, pat ja atteikšanās varētu kaitēt viņa veselībai vai pat dzīvībai. Šobrīd pamattiesību attīstības ietekmē valstis sāk ieviest asistēti pieņemtu lēmumu pieņemšanas procesu personām ar ierobežotu rīcībspēju.

Zinātne piedāvā ieviest būtiskas izmaiņas sabiedrības dzīvē, tādēļ ir nepieciešams pārskatīt visu tiesību sistēmu, lai regulētu attiecības, ko rada jaunas zinātnes sniegtās iespējas. Tajā pašā laikā gan likumdevējam, gan tiesību normu piemērotājiem ir jāievēro bioētikas principi, no kuriem es vēlētos minēt šos kā vissvarīgākos:

- 1.lemjot par jebkuru jautājumu, ir jāņem vērā sociālās vērtības – pirmkārt un galvenokārt – cilvēka cieņa;
- 2.morālās atbildības apzināšanās princips, pieņemot patiesus un taisnīgus lēmumus;
- 3.fiziskā dzīvība ir vērtība, bet veselība ir vērtība, kas ir pakļauta dzīvībai un izriet no tās;
- 4.subsidiaritātes princips, t.i., izvērtējot labumu personai, tas jāsabalansē ar sabiedrības interesēm.

Turklāt jāņem vērā, ka bioētikas principu ievērošana valsts politikā kopš 20.gadsimta pēdējās desmitgades tiek veicināta un noteikta ar vairākiem starptautiskiem tiesību aktiem (konvencijām, deklarācijām, starptautiskiem līgumiem), piemēram, ar Eiropas Padomes 1997.gada 4.aprīļa Konvenciju par cilvēktiesībām un biomedicīnu, UNESCO 1997. gada Vispārējo deklarāciju par cilvēka genomu un cilvēktiesībām un 2003.gada Starptautisko deklarāciju par cilvēka ģenētiskajiem datiem. 2005.gadā pieņemtā UNESCO Vispārējā deklarācija par bioētiku un cilvēktiesībām ievērojami veicināja bioētikas principu harmonizēšanu. Tajā tiek risināti „ētikas jautājumi, kas saistīti ar medicīnu, dzīvības zinātnēm un ar tām saistītām tehnoloģijām, kas tiek piemērotas cilvēkiem, ņemot vērā to sociālo, juridisko un vides dimensiju”.

Tādējādi var secināt, ka pēdējo 50 gadu laikā bioētikā ir attīstījušās trīs dimensijas: lietišķās ētikas, nacionālo tiesību un starptautisko tiesību dimensijas, kas, savstarpēji iedarbojoties un kontrolējot cita citu, veido prasību kopumu un, pirmām kārtām, ierobežo nekontrolētus zinātniskus eksperimentus ar cilvēkiem, lai veicinātu cilvēktiesību aizsardzību.

LATVIJAS IZAICINĀJUMI, ATGRIEŽOTIES DEMOKRĀTISKAJĀ PASAULĒ

Tēzes paneldiskusijai „Latvijas izaicinājumi, atgriežoties demokrātiskajā pasaulē” Neatkarības atjaunošanas deklarācijas 35.gadadienai veltītajā konferencē „Baltijas pavasaris un latviskā griba” 2025.gada 4.aprīlī

Jānis PLEPS

Senāta Administratīvo lietu departamenta senators, Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes asociētais profesors

1990.GADA 4.MAIJA DEKLARĀCIJAS VĒSTURISKĀ NOZĪME

I

1990.gada 4.maija deklarācija „Par Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu” saturiski ir iederīga Baltijas valstu kopējā kontekstā. Vienlaikus tā ir visplašāk izstrādātā un konceptuāli pietiekama kā neatkarības atjaunošanas konstitucionāli tiesiskais pamats.¹ Tāpat 1990.gada 4.maija deklarācija ir nozīmīgs Latvijas konstitucionālo tiesību dokuments un nu jau valstiskuma vēstures artefakts. Ar tās saturu, tapšanas gaitu un pieņemšanu, kā arī pēcāku piemērošanu varam pamatoti būt lepni.²

II

1990.gada 4.maija deklarācija nodrošināja neatkarības un demokrātiskas tiesiskas valsts atjaunošanu, pāreju uz tirgus ekonomiku un atgriešanos Rietumos un Eiropā. Lai gan, iespējams, šajās jomās varēja izdarīt vairāk, ātrāk un labāk, pats būtiskākais, ka netika pieļautas rupjas kļūdas un aplamības. Pats būtiskākais tika definēts un panākts – neatkarības atjaunošana uz valsts nepārtrauktības pamata, dalība Eiropas Savienībā un NATO. Pat sākotnējais nokavējums reformās tika iedzīts. Ņemot vērā sliktās starta pozīcijas pēc piecdesmit okupācijas gadiem, panākts ir ļoti daudz.³ Trīsdesmit piecus gadus pēc neatkarības atjaunošanas, ievērojot arī neliberālo demokrātiju attīstību Centrāleiropā, Baltija ir labs demokrātiskas tiesiskas valsts modeļa paraugs nedrošajā pasaulē mūsu reģionā, kas zaudējusi 1989.gada optimismu. Tagadējā atpalikšana vai izdegšana jau ir citu, vēlāku

problēmu rezultāts; tās vairs nav 1990.gada 4.maija deklarācijas sekas.

III

1990.gada 4.maija deklarācija nebija tikai vienreizējs pagrieziena dokuments vai pārejas perioda regulējums. 1990.gada 4.maija deklarācijai ir ilgstoša nozīme un aktualitāte vēl joprojām.⁴ Uz to norāda 1990.gada 4.maija deklarācijas normu piemērošana Satversmes tiesas nolēmumos un Senāta judikatūrā. Pagrieziena punkts 1990.gada 4.maija deklarācijas konceptualizācijā mūsdienu tiesiskajā sistēmā bija Satversmes tiesas 2007.gada 29.novembra spriedums lietā Nr.2007-10-0102. Jāuzsver, ka 1990.gada 4.maija deklarācija ir spēkā esošs un tieši piemērojams konstitucionāla ranga akts, kuram ir tāds pats juridiskais spēks kā Satversmei.⁵

1990.GADA 4.MAIJA DEKLARĀCIJA UN LATVIJAS VALSTISKUMA VĒSTURE

IV

1990.gada 4.maija deklarācijā būtiska ir tās izvērstā preambula, kas pamato valsts nepārtrauktības principa (doktrīnas) esību un atgādina būtiskākos Latvijas valstiskuma vēstures faktus.⁶ Valsts nepārtrauktības princips iedarbojas arī uz pagātņi, ne tikai tūlītēji un uz priekšu. Latvijas valstiskuma vēsture ir aplūkojama caur valsts nepārtrauktības prizmu, saskatot un akcentējot Latvijas valsts (tās fragmentu) juridisku un faktisku esību okupācijas laikā. Tas ir uzdevums arī šodien vēstures zinātniekiem, vēstures

¹ Kusiņš G. 1990.gada 4.maija deklarācija. <https://enciklopedija.lv/skirklis/146164-1990-gada-4-maija-deklar%C4%81cija> Plašāk sk.: Pleps J. Baltijas valstu valstiskā nepārtrauktība. Grām.: Nepārtrauktības doktrīna Latvijas vēstures kontekstā. Autoru kolektīvs prof. T.Jundža zinātniskajā redakcijā. Rīga: LZA Baltijas Stratēģisko pētījumu centrs, 2017, 68.–75.lpp.

² Plašāk sk.: 4.maijs. Rakstu, atmiņu un dokumentu krājums par Neatkarības deklarāciju Dr.habil. Tālava Jundža redakcijā. Rīga: LU žurnāla „Latvijas Vēsture” fonds, 2000.

³ Sk. arī: Krastiņš E. Kāpēc Latvija nevar labāk? <https://www.ekonomisti.lv/wp-content/uploads/2023/02/Kapec-Latvija-nevar-labak.pdf>

⁴ Levits E. 4.maija Deklarācija Latvijas tiesību sistēmā. Grām.: 4.maijs. Rakstu, atmiņu un dokumentu krājums par Neatkarības deklarāciju Dr.habil. Tālava Jundža redakcijā. Rīga: LU žurnāla „Latvijas Vēsture” fonds, 2000, 54.–52.–68.lpp.; Pleps J. 1990. gada 4.maija deklarācijas piemērošana. Grām.: 1990.gada 4.maija Latvijas Neatkarības deklarācija: starptautiskie un iekšpolitiskie aspekti. Starptautiskas zinātniskas konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2011, 49.–70.lpp.

⁵ Satversmes tiesas 2007.gada 29.novembra sprieduma lietā Nr.2007-10-0102 62.punkts.

⁶ Levits E. 4.maija Deklarācija Latvijas tiesību sistēmā. Grām.: 4.maijs. Rakstu, atmiņu un dokumentu krājums par Neatkarības deklarāciju Dr.habil. Tālava Jundža redakcijā. Rīga: LU žurnāla „Latvijas Vēsture” fonds, 2000, 54.–57.lpp.

pētniekiem un vēstures skolotājiem, okupācijas laiku analizējot no Latvijas valsts, nevis okupācijas režīma perspektīvas, izceļot valsts uzturēšanu un nacionālo pretošanos un atjaunojot šajā procesā nozīmīgu grupu un personību vietu sabiedrības vēsturiskajā atmiņā.⁷

V

Vēl pietiekami daudz nav pētīta Augstākās padomes pilnvaru laika konstitucionālā struktūra. Tam vajadzētu piešķirt prioritāti kā tiesību vēstures, tā arī politiskās vēstures pētniecībā.

Piemēram, Augstākā padome kā politiskās varas centrs un tās politiskā jauda reformās, kur valdība bija vairāk tehniski administratīvs izpildvaras orgāns, savukārt Augstākās padomes prezidijs konkurēja par alternatīvu izpildvaras politisko vadību.⁸ Faktiski Augstākā padome bija spēcīgāka par britu parlamentu, kuru definēja parlamenta suverenitātes princips, jo varēja pārvērst vīrieti par sievieti un otrādi.⁹

Navplašianalizētapasaizsargājošās demokrātijas principa piemērošana¹⁰ Latvijas neatkarības atjaunošanas nodrošināšanā un nostiprināšanā, kā arī nav analizēta Augstākās padomes pašierobežošanās, definējot savu pilnvaru un konstitucionālās iespējas pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas. Tostarp, ka par daudzām lietām var lemt tikai Latvijas pilsoņu kopums vai Saeima Satversmē noteiktajā kārtībā.¹¹

Nedrīkst aizmirst, ka valsts galva šajā laikā bija

Senators Jānis Pleps un Eiropas Komisijas komisārs Valdis Dombrovskis konferences diskusijā

Augstākās padomes priekšsēdētājs.¹² Konstitucionāli mazpētīts jautājums ir par Augstākās padomes priekšsēdētāja pirmā vietnieka statusu un lomu konstitucionālajā struktūrā, kas Latvijai bija unikāla Baltijas kontekstā.¹³

KONSTITUCIONĀLĀS IDENTITĀTES JAUTĀJUMI VI

Lēmums par Satversmes darbības atjaunošanu bija laimīgi nejaušs.¹⁴ Sākotnēji jau 1990.gada 4.maija deklarācijas 7.punkts paredzēja jaunas konstitūcijas pieņemšanu, kā to izdarīja arī citas Baltijas valstis. Bet izrādījās, ka Satversme ir pilnīgi piemērota un jaunu konstitūciju nemaz nevajag rakstīt. Tagad ar Satversmes darbības atjaunošanas faktu pēc 50 okupācijas gadiem esam unikāli pasaules mērogā, un Satversme strādā labi.¹⁵ Tas toreiz ietaupīja laiku, jo varēja koncentrēties uz reformām, nevis politiskajām spēlēm par varu un šīs spēles noteikumiem. Tas, vai šis iegūtais laiks tika izmantots pilnvērtīgi, ir cits jautājums.

⁷ Plašāk sk.: Pleps J. Profesors Konstantīns Čakste un Latvijas valsts: tiesībnieka pienākumi un atbildība par demokrātisku tiesisku valsti. Augstākās Tiesas Biļetens, Nr.30, 2025, 65.–66.lpp.

⁸ Levits E. Jaunā pamatlikuma projektu analizējot (IV). Diena, 10.08.1991., Nr.152, 2.lpp.

⁹ Augstākajā padomē vismaz viens parlamenta deputāts ir bijis spējīgs arī profesionāli veikt dzimuma maiņas operāciju. Tas saistīts ar apstākli, ka profesors Viktors Kalnbērzs, kurš bija ieguvis plašu atpazīstamību ar veiktajām šāda veida operācijām, bija arī Augstākās Padomes deputāts. Sk.: Cielava V. Konstitucionāls juceklis. Diena, 27.11.1992, Nr.223, 2.lpp. Diskusijas par šo bijušas arī vienā no 4.maija deklarācijas kluba rīkotajām konferencēm. Sk.: Konference „Sapnis un piepildījums. Brīvība un neatkarība”. <https://4majis.lv/lv/news/konference-sapnis-un-piepildijums-briviba-un-neatkariba-5551/>

¹⁰ Jonāne A. Pašaizsargājošās demokrātijas princips Latvijas tiesiskajā sistēmā. Bakalaura darbs. Rīga: Latvijas Universitāte, 2021, 35.lpp.

¹¹ Satversmes tiesas 2010.gada 13.maija sprieduma lietā Nr.2009-94-01 14.punkts.

¹² Pleps J., Pastars E., Plakane I. Konstitucionālās tiesības. Trešais izdevums ar Daiņa Ivēna priekšvārdu. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2021, 290.–291.lpp.

¹³ Sk.: Kalniete S. Es lauzu, tu lauzi, mēs lauzām, viņi lūza. Rīga: Jumava, 2000, 364.–371.lpp.; Jundzis T. Latvijas valsts atjaunošanas parlamentārais ceļš. 1989–1993. Rīga: LZA Baltijas Stratēģisko pētījumu centrs, 2010, 26.–27.lpp.

¹⁴ Plašāk sk.: Balodis R., Pleps J. First Century of the Satversme: Constitutional Development and Perspectives. Journal of the University of Latvia. Law, vol.16, 1923, pp.91–94.

¹⁵ Ibid, pp.86–87.

VII

1990.gada 4.maija deklarācija rada pamatu konstitucionālās identitātes koncepcijai. Kā uzsvēris Gunārs Kušņš, to var saskatīt 1990.gada 4.maija deklarācijas 4.punktā, kas Satversmes 1., 2., 3. un 6.pantu nosaka par Latvijas valsts konstitucionāli tiesisko pamatu.¹⁶ Līdzīgi deklarācijas 9.punktā noteikta Latvijas ģeopolitiskā orientācija – tādas attiecības ar PSRS (un tās turpinātāju/pēcteci), kas balstās uz 1920.gada 11.augusta miera līgumu. Šī norāde aptver Latvijas valsts neatkarības un nepārtrauktības atzīšanu. Krievijas pozīcija šajā jautājumā un tās ietekme uz Latviju detalizēti analizēta Satversmes tiesas 2007. gada 29.novembra spriedumā lietā Nr.2007-10-0102, kā arī Satversmes tiesas tiesneses Kristīnes Krūmas atsevišķajās domās, kas pievienotas spriedumam.¹⁷

VIII

Šajā kontekstā īpaši izceļams Latvijas pilsonības jautājuma risinājums. Tas bija politiski un juridiski sarežģīts, ievērojot lielu PSRS okupācijas laika migrantu īpatsvaru.¹⁸ Lai gan arī bija idejas par pilsonības nulles variantu vai vienkāršotu reģistrācijas kārtību, pilsoņu kopums atbilstoši valsts nepārtrauktības un pilsonības nepārtrauktības principam tika noteikts pareizi, proti, tika apzināts un atjaunots Latvijas pilsoņu kopums, nevis Latvijas pilsonība piešķirta no jauna.¹⁹ Lēmums tapa sarežģītās debatēs un bija nedrošs, bet tā ietekme nodrošināja ģeopolitisko atgriešanos Rietumos. Visu PSRS pilsoņu tūlītēja masveida uzņemšana pilsonībā, ignorējot valsts nepārtrauktību un pilsonības nepārtrauktību, nozīmētu Ukrainas un Moldovas ceļu, ievērojot tālaika etnisko un politisko sabiedrības struktūru.

NOKAVĒJUMS AR TIESĪBU REFORMĀM UN TIESISKAS VALSTS INFRASTRUKTŪRU

IX

1990.gada 4.maija deklarācijas 6.punkts paredzēja nekavējošu konstitucionālās tiesas izveidošanu jau pārejas periodam, bet šādas tiesas veidošana faktiski iestrēga. Tikai 1996.gada 14.jūnijā tika pieņemts Satversmes grozījums un Satversmes tiesas likums, uz kura pamata Satversmes tiesa uzsāka darbu 1996.gada decembrī.

Tāpat iestrēga un kavējās tiesu reformas. Lai arī 1992.gada 15.decembrī pieņemtais likums „Par tiesu varu” paredzēja vērienīgu tiesu reformu, faktiski tikai 1995.gadā darbu reāli uzsāka atjaunotās apgabaltiesas, tiesu palātas un Senāts.²⁰ Tas iezīmē interesantu niansi, ka Augstākās padomes laikā un daļēji 5.Saeimas laikā (Valda Birkava Ministru kabinets) politiskās un ekonomiskās reformas bija straujas, bet kavējās tiesiskās valsts atjaunošana un tiesu varas neatkarības un pietiekamu pilnvaru nodrošināšana valsts dzīvē. Tādā ziņā – lai arī Latvijā nevajadzēja rakstīt jaunu konstitūciju un tērēt tam laiku, faktiski reāla tiesiskās valsts infrastruktūra tika izveidota ar nokavēšanos, salīdzinot ar citām Baltijas valstīm. Iespējams, tas sekmēja arī daudzu reformu blaknes un mazināja cilvēka drošību reformu apstākļos.

X

Tiesiskās valsts infrastruktūra prasa cilvēktiesību nodrošināšanu un praktisku īstenošanu. 1990. gada 4.maija deklarācijas 8.punkts ar tajā pašā dienā pieņemto deklarāciju par pievienošanos starptautisko tiesību dokumentiem radīja pietiekamu konstitucionālu pamatu tam. Tāpat arī Augstākā padome kā konstitucionālo likumu 1991.gada 10.decembrī pieņēma izvērstu un labu cilvēktiesību katalogu. Diemžēl tas nekļuva par efektīvu un iedarbīgu instrumentu. Šie dokumenti palika uz papīra kā deklaratīvās normas.

Cilvēktiesības Latvijas tiesiskajā sistēmā ienāca vairāk no ārpuses – caur pievienošanos Eiropas Padomei, tās Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijai un atzīstot Eiropas Cilvēktiesību tiesas jurisdikciju. Tikai 1998.gada 15.oktobrī pieņēma Satversmes 8.nodaļu, tomēr praktiski tās efektivitāti sekmēja tikai 2001.gadā ieviestā konstitucionālā sūdzība un Satversmes tiesas kompetences paplašināšana, kā arī administratīvo tiesu darbības atjaunošana 2004.gadā.²¹

Tas bija negaidīti ilgs nokavējums tiesību reformās. Īpaši, ja kontekstam redz Igaunijas un Lietuvas, kā arī iepriekšējo Čehijas, Ungārijas un Polijas paātrinājumu tiesiskās valsts virzienā. Latvija šeit nokavēja pietiekami ilgi. Vienīgi jāteic, ka nokavēšana tolaik nav bijusi nolemtība nākotnei, vienīgi tas bijis pazaudēts laiks. Izšķirošais deviņdesmito gadu politisko un ekonomisko reformu laiks ne vienmēr ir bijis adekvātā tiesiskās valsts principu ietvarā, tostarp īpaši garantējot ikviena cilvēktiesības.

¹⁶ Kušņš G. 1990.gada 4.maija deklarācija. <https://enciklopedija.lv/skirklis/146164-1990-gada-4-maija-deklar%C4%81cija>

¹⁷ Plašāk sk.: Robežlīgums: Spriedums. Materiāli. Komentāri. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2009.

¹⁸ Plašāk sk.: Ziemeļi I. State Continuity and Nationality: the Baltic States and Russia. Past, Present and Future as Defined by International Law. Leiden and Boston: Martinus Nijhoff Publishers, 2005.

¹⁹ Kučs A. Latvijas pilsoņu kopuma atjaunošana. Grām.: Nepārtrauktības doktrīna Latvijas vēstures kontekstā. Autoru kolektīvs prof. T.Jundža zinātniskajā redakcijā. Rīga: LZA Baltijas Stratēģisko pētījumu centrs, 2017, 315.–318.lpp.

²⁰ Lazdiņš J. Tiesu varas nepārtrauktība Latvijas Republikā. Priekšnoteikumi un nepieciešamība. Grām.: Nepārtrauktības doktrīna Latvijas vēstures kontekstā. Autoru kolektīvs prof. T.Jundža zinātniskajā redakcijā. Rīga: LZA Baltijas Stratēģisko pētījumu centrs, 2017, 355.–359.lpp.

²¹ Plašāk sk.: Cilvēktiesības Latvijā un pasaulē. Inetas Ziemeles zinātniskā redakcijā. Otrais papildinātais izdevums. Rīga: Tiesu Namu Aģentūra, 2021.

ROMĀNS APSĪTIS – NEATKARĪBAS ATJAUNOŠANAS BALSS

Uzruna Romāna Apsīša piemiņas vietas „Mūžīgais avots” atklāšanā Ikšķiles kapos 2025.gada 4.maijā

Jānis PLEPS

Senāta Administratīvo lietu departamenta senators, Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes asociētais profesors

I

2025.gada 4.maijā, kad Latvijā un pasaulē atzīmējam Augstākās padomes deklarācijas „Par Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu” trīsdesmit piekto gadadienu, ir īstais brīdis atcerēties profesoru Romānu Apsīti (1939–2022).

Neatkarības deklarācijas gadadienā ir brīdis atmiņai par tās balsi. Profesors Romāns Apsītis tajā nu jau leģendārajā Augstākās padomes sēdē nolasīja Augstākajai padomei un visai tautai viņa vadībā sagatavoto deklarācijas projektu.¹ Viņa balsī izskanēja tautas sapnis un prasība pēc savas valsts neatkarības un brīvības atgūšanas.²

Ja viņa mūžā būtu bijusi tikai šī viena 1990.gada 4.maija epizode, ar to vien viņš jau būtu palicis Latvijas vēsturē uz mūžīgiem laikiem. Tomēr līdzās 1990.gada 4.maijam gan pirms tā, gan pēc tam bija vēl daudz citu mūža epizožu, darbu un domu, kas veltītas Latvijai – lai atgūtu un nostiprinātu Latvijas neatkarību, demokrātiju un taisnīga likuma varu.

II

Profesors Romāns Apsītis vadīja 1990.gada 4.maija deklarācijas projekta izstrādāšanas darba grupu.³ Viņa personība, pieredze, raksturs un intereses bija svarīgas šajā procesā. Kad katra balss bija svarīga, lai panāktu deklarācijas pieņemšanai vajadzīgo konstitucionālo vairākumu Augstākajā padomē, vajadzēja uzklaust katru, radīt sajūtu, ka teiktais ņemts vērā, neaizvainot un neatstumt. Toreiz vajadzēja ne tikai izstrādāt deklarācijas projektu, bet vienot visus tik atšķirīgos ceļā uz pārliecinošu konstitucionālo vairākumu par

Latvijas neatkarības atjaunošanu.⁴ To varēja panākt ar viņa nosvērtību, labsirdību, draudzīgo humoru un ieklausīšanās citā prasmi.

Tāpat topošajam deklarācijas projekta pierakstam bija svarīga salasāmība un precizitāte. Vēstures arhīvos šie projekti, labojumi un precizējumi paliks profesora skaistajā un perfekti salasāmajā rokrakstā.⁵

1990.gada 4.maija deklarācijai ir detalizēta un izvēsta preambula, kur precīzi un lietišķi izklāstīta Latvijas valsts vēsture no 18.novembra līdz 4.maijam. Toreiz vajadzēja atgūt zināšanas par patieso vēstures gaitu, izstāstīt īsto vēsturi sabiedrībai un tieši vēstures faktos pamatot prasību par okupācijas prettiesiskumu un valsts nepārtrauktību (kontinuitāti).⁶ Profesors Romāns Apsītis ar savu mīlestību pret vēsturi bija īstais cilvēks šo uzdevumu paveikšanai.

III

Profesors Romāns Apsītis un viņa laikabiedri paveica savu mūža uzdevumu – Latvijas valsts neatkarība un brīvība tika atgūta un nostiprināta, kā arī tika likti droši pamati turpmākam nācijas valstiskuma ceļam. Būtiski, ka tas 1990.gada 4.maijā tika izdarīts uz valsts nepārtrauktības principa pamata.⁷ Netika veidota jauna valsts, otrā republika, Latvija 2.0, bet atjaunota

¹ Augstākās padomes pirmās sesijas 4.sēde 1990.gada 4.maijā (vakara sēde). https://saeima.lv/steno/AP_steno/1990/st_900504v.htm

² Sal.: Panorāma. Mūžībā devies viens no Neatkarības deklarācijas autoriem Romāns Apsītis. 17.02.2022., 16:19. <https://www.lsm.lv/raksts/zinas/latvija/muziba-devies-viens-no-neatkaribas-deklaracijas-autoriem-romans-apsitis.a444062/>

³ Plašāk sk.: Apsītis R. Kā tapa 4.maija Deklarācija. Grām.: 4.maijs. Rakstu, atmiņu un dokumentu krājums par Neatkarības deklarāciju Dr.habil. Tālava Jundža redakcijā. Rīga: LU žurnāla „Latvijas Vēsture” fonds, 2000, 181.–197.lpp.

⁴ No šodienas perspektīvas Latvijas neatkarības atjaunošana šķiet vienkārša un pārliecinoša. Tomēr tolaik tas bija sarežģīts process. Viena no Lietuvas neatkarības atjaunošanas līderiem Vītāuta Landsbergā atmiņas uzrāda patstāvīgas bažas par to, vai Latvijai izdosies sasniegt šo lēmumu un vai visas trīs Baltijas valstis kopā aizies pa neatkarības atjaunošanas ceļu. Sk.: Landsbergis V. Vēl darom valstybę. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2025, p.14; . Tāpēc nav nejaušība, ka Landsbergis bija klātesošs, Latvijā uz pirmo sēdi sanākot Augstākajai padomei. Sk.: Augstākās padomes pirmās sesijas 1.sēde 1990.gada 3.maijā (vakara sēde). https://saeima.lv/steno/AP_steno/1990/st_900503v.htm

⁵ 4.maijs. Rakstu, atmiņu un dokumentu krājums par Neatkarības deklarāciju Dr.habil. Tālava Jundža redakcijā. Rīga: LU žurnāla „Latvijas Vēsture” fonds, 2000, 455.–502.lpp.

⁶ Levits E. 4.maija Deklarācija Latvijas tiesību sistēmā. Grām.: 4.maijs. Rakstu, atmiņu un dokumentu krājums par Neatkarības deklarāciju Dr.habil. Tālava Jundža redakcijā. Rīga: LU žurnāla „Latvijas Vēsture” fonds, 2000, 54.–57.lpp.

⁷ Satversmes tiesas 2007.gada 29.novembra spriedums lietā Nr.2007-10-0102. Plašāk sk.: Nepārtrauktības doktrīna Latvijas vēstures kontekstā. Autoru kolektīvs prof. T.Jundža zinātniskajā redakcijā. Rīga: LZA Baltijas Stratēģisko pētījumu centrs, 2017.

visu laiku juridiski pastāvējusī (arī visus piecdesmit okupācijas gadus) 1918.gada 18.novembrī proklamētā valsts. Tika atjaunota valsts neatkarība, simboli un teritorija, tika atjaunots pilsoņu kopums, galvenās valsts varas institūcijas, Satversme.⁸

Nepārtrauktība bija teju simboliski personiska.⁹ 1940.gadā Rīgas pilī bija Ulmanis un par pirmo prezidentu pēc neatkarības atjaunošanas kļuva atkal Ulmanis. Toreiz galvenais jurists, tieslietu ministrs bija Apsītis.¹⁰ Un neatkarības atjaunošanā viens no galvenajiem juristiem bija Apsītis, Romāns Apsītis.

Valsts nepārtrauktība (kontinuitāte) un valsts neatkarības atjaunošana Romānam Apsītim kā kora dziesmas mīļotājam varēja būt ļoti skaidra un saprotama.¹¹ Tā ir iekodēta mūsu kultūrā. Nogrimuši Burtnieku pils Lāčplēši un Ausekļa Gaismas pils mums atgādina, ka var atgūt pazaudēto, var celt augšā nogrimušos labos laimīgos laikus, pili, nāciju un valsti,

ja uzmin pareizos vārdus.¹² Un profesors Romāns Apsītis šos īstos vārdus zināja. 1990.gada 4.maijā viņa balsī šie vārdi izskanēja, lai augšāmceltos Latvija.

IV

Rūtas Patmalnieces „Mūžīgais avots” uzrunā un vedina aizdomāties. Tas ir atvērts lasījumiem un interpretācijām – simboliskais vēstījums ir par profesoru Apsīti, viņa paaudzi, laikabiedriem, mūsu sabiedrību un visu Latviju.¹³

Juristiem šis pieminēklis patiktu, jo tiesībās galvenā māksla ir interpretācija jeb iztulkošana. Saskatīt dziļāku jēgu un lielās likumsakarības aiz teksta burtiem, zīmēm un lietām. Profesoram Romānam Apsītim tas patiktu divkārt. Jo interpretācija ir svarīga ne tikai tiesībās, bet vēl jo vairāk – arī mūzikā un kora dziesmā. Un tai piederēja profesora sirds.¹⁴

⁸ Lazdiņš J., Lerhis A., Pleps J., Ziemeļe I. Legal and Historical Elements of Latvia's Restoration of Independence. *Baltic Yearbook of International Law*, vol.19, 2020, pp.43–63.

⁹ Ūdris J. Gunta Ulmaņa vertikāle. Rīga: Jumava, 2009, 67.lpp.

¹⁰ Mangulis J. Es palikšu savā vietā. *Akadēmiskā dzīve*, 1991, Nr.33, 30.lpp.

¹¹ Apsītis R. Gido. Daile. Atmiņas. Vēstījumi. Hronikas. 1951–1998. Rīga: [b.i.], 2021.

¹² Sal.: Čakste M. Satversmes sapulces sanāksšanas dienas atcerei. *Latvju Ziņas*, 01.05.1946., Nr. 33(98), 1.lpp.

¹³ Plašāk sk.: Kairis K. Ikšķilē atklās pieminēkli 4.maija deklarācijas līdzautoram Romānam Apsītim. 02.05.2025., 20:45. <https://www.lsm.lv/raksts/zinas/latvija/02.05.2025-ikskile-atklas-pieminekli-4-maija-deklaracijas-lidzautoram-romanam-apsitim.a597574/>

¹⁴ Nedēļas jurists – Romāns Apsītis. *Jurista Vārds*, 27.04.2010., Nr.17/18(612/613).

Tēlnieces Rūtas Patmalnieces veidotā piemiņas vieta „Mūžīgais avots” atgādina Latvijas karogu, tā veidota no laukakmeņa un nerūsējošā tērauda spirāles, kas simbolizēs sašķeltu, bet atkal vienotu veselumu – Latviju

KĀPĒC MUMS ŠODIEN VAJADZĪGS PIEMINEKLIS KONSTANTĪNAM ČAKSTEM UN LATVIJAS CENTRĀLAJAI PADOMEI?

Priekšlasījums Latvijas Universitātes 83.starptautiskās zinātniskās konferences sekcijas „Revīzija nācijai: juridiskais, filozofiskais un socioloģiskais aspekts” sēdē 2025.gada 30.janvārī

Jānis PLEPS

Senāta Administratīvo lietu departamenta senators, Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes asociētais profesors

I

Jautājums par pieminekli Konstantīnam Čakstem un Latvijas Centrālajai padomei ir pietiekami provokatīvs un diskusijas raisošs. Bet tāds jau ir akadēmiskās diskusijas mērķis – rosināt jautājumus, par kuriem pastāv atšķirīgi viedokļi, un meklēt kopsaucējus, lai atrastu vienojošo pretrunās.

Pirmkārt, šis laiks ir pieminekļu karu laiks.¹ Mēs gāzam pieminekļus un pārvērtējam iepriekšējos priekšstatus par pagātni, par labajiem un sliktajiem varoņiem un sevi kā sabiedrību vēstures straumē.

Pieminekļus mēs arī ceļam. Tikai daudz klusāk un piezemētāk. Iespējams, šis process notiek pārlietu haotiski un fragmentāri, bez kopējā vēstījuma un lielās bīdes rāmējuma.

Pieminekļu gāšana diemžēl arī izskan daudz skaļāk nekā pieminekļu tapšana.

Otrkārt, piemineklis Konstantīnam Čakstem un/vai Latvijas Centrālajai padomei (un/vai visai nacionālās pretošanās kustībai) ir sens stāsts.

Sākotnēji piemineklis tika solīts 2005.gadā, kad 2002.gadā pirmo reizi iniciatīvas grupa ar plašu vērienu un lielām ambīcijām publiskoja aicinājumu celt pieminekli.² Nesanāca.³ Tad, jau daudz pieticīgāk, 2017.gadā piemineklis tika solīts uz 2020.gadu.⁴

Piemineklis joprojām nav uzcelts. Toties kašķu un plēšanās ir bijis atliku likām. Un ne tikai par pieminekļa atrašanās vietu, mākslinieciskajiem risinājumiem un idejisko koncepciju. Daudz diskutēts

arī par to, vai Konstantīns Čakste maz ir pelnījis pieminekli un ko tādu Latvijas Centrālā padome īsti izdarījusi, lai viņiem celtu pieminekli?

Tieši šis aspekts ir bijis pats interesantākais diskusijās, tāpēc gribētu pakavēties pie tā sīkāk.

II

Valstij ir jābūt redzamai un jātiek īstenotai. Valsts īstenošana, valsts performance ir loģiska valsts esības konsekvence.⁵

Publiskā ārtelpa – ielu nosaukumi, publisko ēku un laukumu arhitektūra, svētku un atceres rituāli, pieminekļi – valsti vizualizē un padara reālu, redzamu un uztveramu. Publiskā ārtelpa atspoguļo valsts vērtības, vēstures gaitu un nākotnes perspektīvu.

Ne velti Satversmes tiesa ir uzsvērusi, ka publiskajai ārtelpai ir jābūt Satversmei atbilstošai. Proti, no valsts neatkarības atjaunošanas kā tādas un valsts nepārtrauktības principa izriet pienākums atbilstoši Satversmei sakārtot publisko ārtelpu, novācot padomju okupācijas laika pieminekļus arī bez atsevišķa likuma pieņemšanas par to.⁶

Paturpinot šo Satversmes tiesas domu, varētu teikt, ka no valsts nepārtrauktības principa izriet ne vien negatīvais valsts pienākums – atbrīvoties no okupācijas režīmu atgādinājumiem publiskajā ārtelpā, bet arī pozitīvais valsts pienākums – veidot un attīstīt Satversmei atbilstošu refleksiju par valsts vēsturi, vērtībām un varoņiem.

¹ Piemēram: Pieminekļu aizvākšana kļuvusi par politisku vajadzību? <https://www.lsm.lv/raksts/kultura/kulturtelpa/24.01.2025-piemineklu-aizvaksana-ir-kluvusi-par-politisku-vajadzibu.a585114/>

² Par Konstantīnu Čaksti mūsu piemiņā. Latvijas Vēstnesis, 15.10.2002., Nr.148. <https://www.vestnesis.lv/ta/id/67312>; Stranga A. Par varoņiem, ar kuriem lepoties. Latvijas Vēstnesis, 15.10.2002., Nr.148. <https://www.vestnesis.lv/ta/id/673102>

³ Plašāk sk.: Sprūde V. Desmit gadu bez Konstantīna Čakstes. <https://www.la.lv/desmit-gadu-bez-konstantina-cakstes%E2%80%A9-2>

⁴ Sprūde V. Pieminekli pretošanās kustībai – jau 2020.gadā? <https://www.la.lv/pieminekli-pretosanas-kustibai-jau-2020-gada>

⁵ Sedlenieks K. Valsts – radniecība – īstenošana – performance. Ievads. Grām.: Sedlenieks K. (zin.red.) Radniecība un valsts īstenošana mūsdienā Latvijā. Rīga: Rīgas Stradiņa Universitāte, 2024, 15.–20.lpp. <https://dspace.rsu.lv/jspui/handle/123456789/16875>

⁶ Satversmes tiesas 2023.gada 7.decembra sprieduma lietā Nr.2022-41-01 7.punkts. <https://likumi.lv/ta/id/348198-par-likuma-par-padomju-un-nacistisko-rezimu-slavinosu-objektu-eksponšanas-aizliegumu-un-to-demontazu-latvijas-republikas-terit...> Lai gan sk. arī Satversmes tiesas tiesneša Jāņa Neimaņa 2023.gada 21.decembra atsevišķās domas lietā Nr.2022-41-01. <https://likumi.lv/ta/id/349553-satversmes-tiesas-tiesnesa-jana-neimana-atseviskas-domas-lieta-nr-2022-41-01-par-likuma-par-padomju-un-nacistisko-rezimu>

Pieminekļi ir piemērots instruments sabiedrības diskusijai par savu pagātņi, izšķirošiem notikumiem valsts vēstures straumē, varoņiem un ne-varoņiem. Ne velti Dr.hist. Mārtiņš Mintaurs ir uzsvēris, ka piemineklis kā atgādinājums par vēsturisko notikumu un personu piemiņu parasti nav politiski vai ideoloģiski neitrāls.⁷

Caur pieminekļiem mēs atrodam sevi pagātnes tēlos, apliecinām mums būtisko caur tā vēsturiskumu.

Pieminekļi var būt abstrakti un monumentāli – aptverot ar savu vēstījumu veselu paaudžu centienus un panākumus. Taču pieminekļi var būt pavisam konkrēti un piezemēti – caur atsevišķu pagātnes tēlu uzrunājot kādu pavisam konkrētu sabiedrības grupu šodienā. Publiskajā ārtelpā un sabiedrības atmiņā vieta ir abām pieejām – gan monumentālai abstrakcijai, gan pietuvinātai personifikācijai.

III

Konstantīns Čakste un reizē ar viņu arī visa Latvijas Centrālās padomes vadība reprezentēja pietiekami konkrētu sabiedrības grupu. Mēs varam viegli Latvijas Centrālās padomes vadībā un tās orientācijā identificēt pietiekami šauru sabiedrības grupu, vienlaikus – ar pretenziju būt sabiedrības elitei.⁸ Mēs redzam parlamentārā perioda politiķus un ierēdņus, profesūru, rakstniekus un žurnālistus, augstāko garīdzniecību un ģeneralitāti, mediķus un juristus, arī tautsaimniekus.

Konstantīns Čakste un viņa domubiedri patiešām arī pārstāvēja parlamentārā perioda Latvijas pilsoniskās aprindas. Ne velti sociāldemokrāts Klāvs Lorencs memuāros Konstantīnu Čaksti dēvējis par pilsonisko aprindu Kaju Grakhu – liberālās pilsonības līderi cīņā par tautas brīvību.⁹ Atminoties marksistisko skatījumu uz sabiedrības struktūru, pilsoniskās

aprindas viņi tiešāk sauktu par buržuāziju.¹⁰ (Nevajag piemirst, ka padomju okupācijas laikā Satversme un Latvijas Republika tika dēvēta par buržuāzisku¹¹, savukārt Latvijas Centrālā padome traktēta kā bīstama buržuāziska organizācija.¹²)

Profesors Aivars Stranga savulaik sniedzis spilgtu Gustava Zemgala prezidentūras kopsavilkumu: „Kā pārticis un izglītots vidusšķiras pārstāvis viņš iegāja Rīgas pilī; kā buržuā viņš to atstāja, tūlīt dodoties ilgā ceļojumā uz Franciju. Bet kas tad bija mūsu demokrātija, ja ne pilsoniska, tālaika valodā runājot – tieši buržuāziska, demokrātija.”¹³

Šajā citātā precīzi uzrādīta sabiedrības grupa, klase, kādreiz teiktu – šķira, kas rada un notur demokrātiju – visbiežāk jau parlamentāru – un tiesisku valsti. Tā ir vidusšķira, pilsonība jeb buržuāzija.¹⁴ Bez pārliecināta un ietekmīga šā sabiedrības slāņa nav iespējama stabila un ilgtspējīga demokrātija un taisnīga likuma vara. Aristokrātijai, oligarhijai un proletariātam ir citas intereses varas īstenošanai un citas vērtības. Iespējams, arī šodienas demokrātiju krīzi nosaka tieši šīs sabiedrības grupas transformācija un ietekmes noriets.¹⁵

IV

Konstantīns Čakste un Latvijas Centrālās padomes vadība pārstāvēja to sabiedrības grupu, no kuras pirmām kārtām varēja gaidīt neatkarīgas Latvijas un demokrātiskas tiesiskas valsts noturēšanu. Un šajā ziņā tieši Konstantīna Čakstes paaudzi smagi skāra un iedragāja trīs lielas un traģiskas izvēles sarežģītos laikos.

Pirmkārt, kompromiss ar Kārļa Ulmaņa autoritāro režīmu un klusēšana par demokrātiskas tiesiskas valsts likvidēšanu.

⁷ Mintaurs M. Pieminekļi un atmiņa: padomju perioda kultūras mantojums Latvijā. Grām.: Atmiņu kopienas: atceres un aizmiršanas kultūra Latvijā. Rīga: Zelta Grauds, 2016, 108.lpp. https://academia.lndb.lv/ftp/51/atminju_kopienas_rakstu_kraj.2016.3.ii.ae.parb.finish.pdf Tieši uz šo atziņu atsaukusies Satversmes tiesa iepriekš minētajā spriedumā.

⁸ Lai gan Leonīds Siliņš Latvijas Centrālo padomi raksturojis atšķirīgi: „Latvijas Centrālā padome bija ļoti tautiska, tajā nebija vieni vienīgi intelektuāļi – gan zvejnieki, kas uzņēmās vajātos pārcelt pāri jūrai, gan tie, kas strādāja pie radioraidītājiem, bija vienkārši, no tautas nākuši cilvēki, kas gribēja cīnīties par brīvu un neatkarīgu Latviju, nerēķinoties, kas ar pašiem notiks.” Šo aspektu, raugoties uz Latvijas Centrālo padomi, nevajadzētu piemirst. Sk.: Siliņš L. Lai goda vieta uzzied akmeņi. Latvijas Vēstnesis, 28.12.2002., Nr.189. <https://www.vestnesis.lv/ta/id/69712>

⁹ Lorencs K. Kāda cilvēka dzīve: Klāva Lorenca atmiņas. Rīga: Zelta grauds, 2005, 389.–390.lpp.

¹⁰ Jērāns P. (red.) Politiskā enciklopēdija. Rīga: Galvenā enciklopēdiju redakcija, 1987, 104.lpp. Plašākam kontekstam sk.: Peniķis J. Latvijas parlamentārais posms: sasniegums vai neizdevies eksperiments? Akadēmiskā dzīve, Nr.26, 1984, 3.–15.lpp.

¹¹ Piemēram: Bušenieks A. Buržuāziskā saeima bez maskas. Cīņa, 02.04.1978., Nr.77, 2.lpp.

¹² Piemēram: Grigulis A. Kad lietūs un vēji sitas logā. Zvaigzne, 20.08.1961., Nr.16, 27.–28.lpp. Plašākam kontekstam: Kolbergs A. Mendela Davidsona brīlanti. Rīga: Dienas Grāmata, 2018, Seleckis V. Memoranda mednieki. Rīga: Klio ABC, 2016.

¹³ Stranga A. Prezidenti Gustavs Zemgals un Alberts Kviesis. Latvijas Vēstnesis, 29.11.2002., Nr.175. <https://www.vestnesis.lv/ta/id/68927>

¹⁴ Sal.: Latvijas Satversmes sapulces locekļa Jāņa Pliekšāna (Raina) runa Latvijas Satversmes sapulces IV sesijas 5.sēdē 1921.gada 28.septembrī. <https://fronte.lv/2020/09/rainis-par-demokratiju-jeb-tautas-valdibu/>

¹⁵ Plašāk sk.: Sajó Á. Ruling by Cheating. Governance in Illiberal Democracy. Cambridge: Cambridge University Press, 2021.

Otrkārt, sekošana vadoņa aicinājumam palikt savās vietās un savas valsts neatkarības neaizstāvēšana.

Treškārt, izdzīvošana un sadarbošanās ar okupācijas režīmiem, „mazākā ļaunuma” koncepcijas un kompromisi ar svešām varām.

Brīžos, kad viedokļu līderiem bija jārunā par vērtībām un pareizo izvēli, daudzi izrādījās negatīvi savai atbildībai, klusējot pieņēma vēstures nestos pārbaudījumos vai pat aktīvi iesaistījās un līdzdarbojās Satversmē paredzēto valsts pamatu noārdīšanā.

Nepareizas izvēles sarežģītos laikos ir radījušas pilsonisko aprindu un reizē visas valstsnācijas traumu,¹⁶ kāpēc šodien mēs nevaram labāk.¹⁷ Valstsnācija tika aizlauzta, un līdz galam pat nav atguvusies arī trīsdesmit piecus gadus pēc neatkarības atjaunošanas. Saruna par pagātnes neērtajiem jautājumiem ir sāpīga un tikai pamazām sākas.

V

Konstantīnam Čakstem piemineklis nav vajadzīgs. Leonīds Siliņš savulaik atzinis, ka visdrīzāk viņš pats iebilstu un būtu pret to. Personības kulti un vadoņu monumenti nebija viņa garā.¹⁸

Čakstes piemineklis nepieciešams mums pašiem – refleksijai par viedokļu līderu, akadēmiskās saimes, politisko un sabiedrisko darbinieku, zinātnes un kultūras personību atbildību par Latviju un Satversmi.

Latvija ir katra viena atbildība. Bet kuriem vairāk ir dots, no tiem vairāk tiek sagaidīts un prasīts.

¹⁶ Satversmes nerakstītais teksts. Apaļais galds par neaizskaramo kodolu. Rīgas Laiks, 2012, novembris. <https://www.rigaslaiks.lv/zurnals/satversmes-nerakstitsais-teksts-1239>

¹⁷ Plašāk: Krastiņš E. Kāpēc Latvija nevar labāk? <https://www.ekonomisti.lv/wp-content/uploads/2023/02/Kapēc-Latvija-nevar-labak.pdf>

¹⁸ Siliņš L. Lai goda vieta uzzied akmenī. Latvijas Vēstnesis, 28.12.2002., Nr.189. <https://www.vestnesis.lv/ta/id/69712>

Visos laikos no intelektuālās elites un viedokļu līderiem tiek gaidīts vairāk. Ka viņi teiks savu vārdu izšķirošos brīžos, iedvesmos, būs paraugs un piemērs. Ka sarežģītos laikos viņi neklusēs, bet celsies par Latviju un aicinās citus līdzī.

Piederības sajūta elitei un viedokļa līderība nav tikai patīkams statuss, popularitāte un ielūgumi uz pieņemšanām un pirmizrādēm. Visupirms tā ir atbildība – par nācijas kopējo labumu, par valsti un Satversmi.

VI

Konstantīna Čakstes piemineklis epopeja šajā gadsimtā ir stāsts par mūsu šodienas pilsoniskajām aprindām, viedokļu līderiem un eliti. Par mūsu pašu spēju un prasmēm noturēt valsti, demokrātiju un tiesiskumu.

Konstantīna Čakstes un viņa domubiedru kontekstā mēs varam saredzēt rīcības modeli sarežģītiem laikiem. Viņus var kritizēt, un tam noteikti ir pamats, bet darītāju tajos laikos bija maz. Un starp tiem, kuriem par Latviju bija lielāka atbildības daļa, Konstantīns Čakste noteikti ir pirmais starp darītājiem.

Simboliski, bet Čakstes piemineklis idejas aktualizēšanos mēs varam ļoti labi redzēt kā zināmus pagrieziena momentus valsts vēsturē. Klupieni ar pieminekli iezīmējuši arī krīzes un satricinājumus valstij.

Ir par maz tikai gribēt valsti, bet vajag arī spēt un varēt valsti. Tas ir mūsu paaudzes pilsonisko aprindu uzdevums un izaicinājums vēstures straumē – pierādīt, ka mēs ne tikai gribam, bet arī patiešām varam.

Tieši tāpēc piemineklis Konstantīnam Čakstem ir jāuzceļ. Starp Oskaru Kalpaku un Gunāru Astru viņam ir pienācīga sava vieta. Lai Brīvības bulvārī vienmēr dzīva rit uz priekšu Latvijas vēstures straume.

EIROPAS CILVĒKTIESĪBU TIESAS PRAKSES IETEKME UZ IESTĀŽU DISKRECIONĀRĀS VARAS KONTROLI ADMINISTRATĪVAJĀS TIESĀS

Referāts Polijas Augstākās administratīvās tiesas organizētajā konferencē
 „Eiropas Cilvēktiesību konvencijas 75 gadi: administratīvo tiesu tiesnešu loma” Varšavā 2025.gada 2.oktobrī

Anita KOVALEVSKA

Senāta Administratīvo lietu departamenta priekšsēdētāja

Iestāžu diskreionārā vara¹ ir labi pazīstams koncepts Eiropas valstu administratīvajās tiesībās. Tiek atzīts, ka šādos gadījumos administratīvās tiesas nevar veikt pilnu pārbaudi pār iestādes pieņemtajiem lēmumiem. Administratīvās tiesas var pārbaudīt tikai iestāžu lēmumu tiesiskumu, bet nevar pārbaudīt lēmumu lietderību.²

Latvijā ir atzīts, ka, kontrolējot iestādes rīcības brīvības izmantošanu, administratīvās tiesas var pārbaudīt, vai nav pieļauta kāda no kļūdām rīcības brīvības izmantošanā: rīcības brīvības pārsniegšana; rīcības brīvības neizmantošana, kad iestāde neatpazīst, ka tai ir rīcības brīvība un neizvērtē visus iespējamus risinājumus; un rīcības brīvības nepareiza izmantošana, kas aptver iespēju pārbaudīt gan dažādu tiesību principu (gan materiālu, gan procesuālu) ievērošanu, gan arī to, vai iestāde metodoloģiski korekti ir veikusi lietderības apsvērumus. Novērtējuma brīvības gadījumā tiesa var pārbaudīt, vai iestādes izdarītais secinājums nav acīmredzami kļūdainais, vai ir ievēroti tiesību principi un vai nav pieļautas procesuālas kļūdas, kas varēja ietekmēt iestādes secinājumus.³

To, vai Latvijas tiesas atzīs, ka iestādei ir piešķirta diskreionārā vara, ietekmē vairāki faktori.

Pirmkārt, tas ir atkarīgs no piemērojamās tiesību normas teksta. Tam, ka likumdevējs ir piešķīris iestādei diskreionāro varu, ir skaidri jāatspoguļojas normas tekstā.

Otrkārt, to ietekmē arī katras valsts vēsturiskā pieredze, tradīcijas un tiesību sistēmas īpatnības. Piemēram, Latvijā līdzīgi kā citās valstīs, kas ir piedzīvojušas nedemokrātiskus režīmus, tiek uzskatīts, ka izpildvaru vajag pakļaut stingrai tiesu varas kontrolei. Līdz ar to administratīvās tiesas Latvijā ir mazāk gatavas atzīt, ka iestādei ir piešķirta diskreionārā vara, ja salīdzina ar valstīm, kurām nesenā pagātnē nav šāda nedemokrātisku režīmu pieredzes. Šaubu gadījumā Latvijas administratīvās tiesas izšķirsies par labu diskreionārās varas neatzīšanai un stingras kontroles īstenošanai.

Latvijas tiesību sistēmā ļoti nozīmīga vieta ir cilvēktiesībām un tiesību principiem. Latvijā Eiropas Cilvēktiesību konvencija ir tieši piemērojama un tā ir būtisks instruments arī Latvijas Republikas Satversmē garantēto tiesību interpretācijā.⁴ Līdz ar to tiesas parasti pilnībā pārbauda, vai konkrētā gadījumā cilvēktiesību ierobežojums atbilst Latvijas Republikas Satversmei un starptautiskiem cilvēktiesību līgumiem, tostarp Eiropas Cilvēktiesību konvencijai. Tāpat Latvijā tiek uzskatīts, ka tiesas var pilnībā pārbaudīt arī samērīguma principa kā materiāla tiesību principa piemērošanas pareizību. Līdz ar to pat gadījumos, kad tiesību normas teksts principā ļautu atzīt, ka iestādei ir piešķirta diskreionārā vara, nepieciešamība piemērot cilvēktiesības un tiesību principus bieži vien sašaurina šīs diskreionārās varas robežas vai pat noved pie tā, ka tiesas nemaz neatzīst iestāžu diskreionāro varu.

Tas nozīmē arī to, ka Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedumiem ir liela nozīme tajā, vai tiesas atzīs, ka iestādei konkrētā gadījumā ir diskreionārā vara, un cik stingras būs iestādes lēmumu vai darbību kontroles robežas.

Lai to ilustrētu, par piemēru var ņemt divas lietas, kur iestāde bija aizliegusi kādai personai rīkot gājienu vai sapulci.

Apskatot Latvijas tiesību normas, var konstatēt, ka attiecīgās likuma normas teksts ļautu atzīt iestāžu diskreionāro varu, pieņemot lēmumus par aizliegumu rīkot

¹ Ar iestāžu diskreionāro varu šajā runā tiek saprasta gan iestāžu rīcības brīvība, gan iestāžu novērtējuma brīvība. Ne visās valstīs tiek nošķirta rīcības brīvība un novērtējuma brīvība. Šādos gadījumos parasti tiek izmantots apzīmējums „diskreionārā vara”.

² Sīkāk sk.: The judge and inert administration. Administrative discretionary power. General Report. Supreme Court of the Republic of Latvia, ACA-Europe: Riga, 2023, p.46–58. <https://www.aca-europe.eu/index.php/en/seminars/1005-seminar-in-riga-on-27-april-2023>

³ The judge and inert administration. Administrative discretionary power: National Report of Latvia. Supreme Court of the Republic of Latvia, ACA-Europe: Riga, 2023, p.14. <https://www.aca-europe.eu/index.php/en/seminars/1005-seminar-in-riga-on-27-april-2023>. Sk. arī: Kovaļevska A. Tiesības uz pilnas kompetences tiesu un novērtējuma brīvība. Jurista Vārds. 20.12.2022., Nr. 51/52 (1265/1266); Kovaļevska A. Iestādes rīcības brīvība un tās samazināšana līdz nullei. Jurista Vārds. 19.12.2023., Nr.51/52 (1317/1318).

⁴ Pleps J., Pastars E., Plakane I. Constitutional Law. Riga: Latvijas Vestnesis, 2022, p.68–72.

sapulci vai gājienu.⁵ Taču Latvijas administratīvo tiesu praksē nav atzīts, ka iestādei šajos gadījumos būtu diskrecionārā vara. Latvijas administratīvās tiesas, lai nodrošinātu cilvēktiesību ievērošanu, seko Eiropas Cilvēktiesību tiesas praksē atzītajiem detalizētajiem un stingrajiem kritērijiem pulcēšanās brīvības ierobežojumu izvērtēšanā un līdz ar to īsteno stingru kontroli pār iestādes pieņemto lēmumu.

Ilustrācijai var minēt divas Latvijas administratīvajās tiesās izskatītas lietas par aizliegumiem rīkot gājienu un sapulces 2014.gadā pēc tam, kad Krievija jau bija prettiesiski okupējusi Krimu. Vienā gadījumā persona gribēja organizēt gājienu uz Uzvaras pieminekli Rīgā un sapulci pie tā 9.maijā, kas PSRS tika svinēta kā Uzvaras diena. Organizatori bija norādījuši, ka viņu pulcēšanās mērķis ir iestāties par iespēju bērniem Latvijā iegūt izglītību krievu valodā. Otrajā gadījumā organizētāji norādīja, ka viņi rīkos pulcēšanos pie Ukrainas vēstniecības Rīgā, aicinot uz mieru Ukrainā.

Administratīvās tiesas šajās lietās pieteikumus noraidīja. Tiesas atzina, ka pirmā pasākuma patiesais mērķis bija krievu nācijas pārākuma demonstrēšana un netieša latviešu tautas un valodas noliegšana⁶, bet otrā pasākuma patiesais mērķis bija atbalstīt seperatistu grupas Ukrainā⁷. Izvērtējot visus lietas apstākļus, arī ģeopolitisko situāciju un Krievijas apdraudējuma Latvijas suverenitātei pieaugumu, administratīvās tiesa atzina, ka ierobežojums ir noteikts ar likumu, tam ir legītims mērķis un tas ir samērīgs.

Šajos spriedumos nav atzīts, ka iestādei būtu diskrecionārā vara, un tiesa veica detalizētu un stingru kontroli pār iestādes pieņemtajiem lēmumiem, balstoties uz Eiropas Cilvēktiesību tiesas izstrādātajiem detalizētajiem un striktajiem kritērijiem pulcēšanās brīvības ierobežojumu izvērtēšanai. Tas parāda, ka gadījumos, kad Eiropas Cilvēktiesību tiesa veic stingru kontroli pār cilvēktiesību ierobežojumiem, Latvijas administratīvās tiesas neatzīs iestāžu diskrecionāro varu un arī pašas īsteno stingru kontroli.

Ir jāatzīmē, ka personas, kas vēlējas rīkot pasākumus, vērsās Eiropas Cilvēktiesību tiesā. Eiropas Cilvēktiesību tiesa šogad ar spriedumu lietā *Rodina and Borisova v. Latvia*⁸

atzina, ka pieteicēju cilvēktiesības nav pārkāptas. Manuprāt, Eiropas Cilvēktiesību tiesa īstenoja visai stingru kontroli pār pulcēšanās brīvības ierobežojumiem. Tā pēc rūpīgas izvērtēšanas atzina par pamatotu Latvijas administratīvo tiesu secinājumu par attiecīgā gājiena un piketa patiesajiem mērķiem, kā arī piekrita tam, ka ģeopolitiskā situācija ir nozīmīga šajā kontekstā. Vienlaikus Eiropas Cilvēktiesību tiesa spriedumā norādīja, ka valstij šajos gadījumos ir zināma novērtēšanas brīvība (*margin of appreciation*), kas ir plašāka tad, ja tiek lemts par fiziskas personas vai biedrības rīkotu pulcēšanos, nekā tad, ja lemj par politisku partiju rīkotu pulcēšanos.⁹

Vai tas, ka Eiropas Cilvēktiesību tiesa atzina valstij novērtēšanas brīvību, būs pamats Latvijas administratīvajām tiesām mainīt savu stabilo praksi, atzīt iestāžu diskrecionāro varu un īstenot mazāk stingru kontroli? Atļaušos prognozēt, ka tā nenotiks. Eiropas Cilvēktiesību tiesas izmantotais novērtēšanas brīvības koncepts un administratīvajās tiesībās izmantotais iestāžu diskrecionārās varas koncepts, lai arī ir līdzīgi, tomēr nav identiski, un saikne starp tiem nav automātiska. Tas, ka Eiropas Cilvēktiesību tiesa ir atzinusi valstij novērtēšanas brīvību, neprasa administratīvajām tiesām samazināt to īstenoto kontroli pār iestāžu diskrecionāro varu. Eiropas Cilvēktiesību konvencijas mērķis ir nodrošināt minimālo cilvēktiesību aizsardzības līmeni, bet valstīm ir atļauts nodrošināt arī augstāku aizsardzības līmeni.¹⁰ Līdz ar to, ja administratīvās tiesas jau ir pieradušas veikt stingru un detalizētu pārbaudi par cilvēktiesību ierobežojumu, tās, visticamāk, turpinās to darīt, jo tas parasti nodrošina augstāku cilvēktiesību aizsardzības līmeni. Turklāt stingrāka kontrole nacionālā līmenī nereti ir viens no iemesliem, kas ļauj Eiropas Cilvēktiesību tiesai atzīt, ka valstij konkrētajā jautājumā ir novērtēšanas brīvība, un īstenot mazāk stingru kontroli.

⁵ Likuma „Par sapulcēm, gājieniem un piketiem” 15.¹ panta otrā daļa: „Pašvaldība ir tiesīga pieņemt lēmumu aizliegt pasākuma norisi, ja tiek konstatēts, ka tā rīkošana apdraudēs citu cilvēku tiesības, demokrātisko valsts iekārtu, sabiedrības drošību, labklājību vai tikumību vai veicinās darbības, kuras ir aizliegtas ar šo likumu, tai skaitā nacistiskās un komunistiskās ideoloģijas popularizēšanu, kara propagandu, militāru agresiju, naida un nesaticības vairošanu, un minētos apdraudējumus nav iespējams novērst, nosakot ierobežojumus attiecībā uz pasākuma norisi.”

⁶ Administratīvās rajona tiesas 2014.gada 8.maija spriedums lietā Nr.A420275214.

⁷ Šī Administratīvās rajona tiesas 2014.gada 27.oktobra sprieduma lietā Nr.A420374914 atreferējumu skatīt Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2015.gada 10.jūlija spriedumā lietā *Rodina and Borisova v. Latvia*, pieteikumu Nr.2623/16 un 2299/16, 43.–50.punkts.

⁸ Judgment of the European Court of Human Rights, *Rodina and Borisova v. Latvia*, applications no.2623/16 and 2299/16, 10 July 2025.

⁹ Eiropas Cilvēktiesību tiesa norādīja: „Turning to the determination of the State’s margin of appreciation, given the specific circumstances of the present case, the Court has established above that the scope of the measures complained of in the present case was limited to the refusal to authorise two specific events on 9 May 2014 and one event on 23 September 2014. In view of the fact that authorisation for the planned events were sought by an association (the planned 9 May 2014 demonstration and march) and a private person (the planned 23 September 2014 demonstration) – and not by a political party – the Court considers that the margin of appreciation afforded to the States in that respect was somewhat wider than the limited margin afforded in respect of political parties (compare *Refah Partisi (the Welfare Party) and Others*, cited above, § 100).” Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2015.gada 10.jūlija sprieduma lietā *Rodina and Borisova v. Latvia* 118.punkts.

¹⁰ Pleps J., Pastars E., Plakane I. Constitutional Law. Riga: Latvijas Vestnesis, 2022, p.71.

VIENAS MONĒTAS DIVAS PUSES: KONKURENCE UN VALSTS ATBALSTS

12.septembrī pēc Latvijas tiesību institūta aicinājuma Augstākajā tiesā viesojās un ar vieslekciju par Eiropas Savienības valsts atbalsta un ārvalstu subsīdiu kontroles tiesībām uzstājās Londonas Ekonomikas skolas viesprofesors, Karaļa padomnieks **Konors KVIGLIJS** (Conor QUIGLEY KC). Vizītes ietvaros profesors arī sniedza šo interviju Latvijas tiesību institūta direktoram, zvērinātam advokātam Edijam POGAM, speciāli „Augstākās Tiesas Biļetenam”.

PERSONĪGĀ PIEREDZE

– *Pastāstiet par savu personīgo, profesionālo un akadēmisko ceļu, kas Jūs noveda pie specializācijas valsts atbalsta tiesībās.*

– Esmu dzimis un ieguvis izglītību Belfāstā, Ziemeļīrijā. Studēju Londonas Karaliskajā Koledžā (*King's College London*), kur apguvu tiesības. Līdzās obligātajiem Anglijas tiesību priekšmetiem īpašu uzmanību veltīju Eiropas un starptautiskajām tiesībām. Eiropas tiesību kursu man pasniedza un vadīja profesors Frensiss Dž.Džeikobss (*Francis G.Jacobs*), kurš vēlāk kļuva par ģenerālvokātu Eiropas Kopienų Tiesā, šobrīd – Eiropas Savienības Tiesā (EST). Viņš mani rosināja padziļināt zināšanas Eiropas tiesībās, kā rezultātā uzsāku maģistra studijas Amsterdamas Universitātes Eiropas institūtā.

Amsterdamas studiju programmā studentiem bija jāizvēlas tēma un jāraksta disertācija izvēlētajā specializācijā. Tolaik (1979.gadā) Eiropas tiesību tvērums vēl bija salīdzinoši šaurs salīdzinājumā ar mūsdienu Eiropas Savienības (ES) tiesībām. Lielākā daļa studentu izvēlējās rakstīt savas disertācijas par konkurences vai iekšējā tirgus tiesībām, bet mani īpaši interesēja rūpniecības attīstība, kas vismaz daļēji saistāma ar to, ka esmu uzaudzis Ziemeļīrijā. Septiņdesmitajos gados Ziemeļīrijas ekonomika bija smagi cietusi Ziemeļīrijas konflikta dēļ, tādēļ tika veikti ievērojami publiskie ieguldījumi, lai kompensētu privāto investīciju aizplūšanu. Savas disertācijas nolūkiem nolēmu pētīt, kā valsts investīciju atbalsts reģioniem sader ar Eiropas Ekonomikas kopienas (EEK) dibināšanas līguma noteikumiem par valsts

Konors Kviglijs lekcijā Augstākajā tiesā

atbalstu. Eiropas Komisija (EK) tobrīd bija publicējusi savas pirmās vadlīnijas šajā jomā, tādēļ īpaši aktuāli bija izprast saderības jēdzienu valsts atbalsta kontroles regulējumā.

Pēc studijām Amsterdamā man paveicās kļūt par stažieri Eiropas Komisijā. Tur iepazinos ar ģenerālvokātu, kurš strādāja valsts atbalsta nodaļā EK Konkurences ģenerāldirektorātā (DG COMP), un viņš piekrita mani paņemt savā paspārnē. Tā izrādījās ļoti vērtīga un reizē saistoša iepazīšanās ar valsts atbalsta tiesību un politikas praksi. Mans galvenais uzdevums bija analizēt demogrāfisko pārmaiņu ietekmi Īrijā septiņdesmitajos gados un to, kā šajos apstākļos tika piemērotas EK vadlīnijas nacionālā reģionālā atbalsta jomā.

Galu galā atgriezos Londonā un 1985.gadā kļuva par advokātu. Mans nodoms bija, cik iespējams, koncentrēties uz Eiropas tiesību praktisko piemērošanu. Tolaik Eiropas tiesības vēl bija savas attīstības sākumposmā, un tikai daži advokāti specializējās šajā jomā, no kuriem gandrīz visi publisko un konkurences tiesību jomā, tādēļ šāda

izvēle nebija viegla. Lai saglabātu fokusu uz Eiropas tiesībām, nolēmu akadēmiskajam darbam veltīt tikpat lielu uzmanību kā juridiskajai praksei. Man paveicās satikt Kembridžas Universitātes profesoru Alanu Dašvudu (*Alan Dashwood*), kurš tolaik bija juridiskā žurnāla „Eiropas tiesību apskats” (*European Law Review*) galvenais redaktors. Viņš mani aicināja sagatavot publikācijas par valsts atbalsta tiesībām šim nozīmīgajam juridiskajam izdevumam. Tā rezultātā tapa raksts ar nosaukumu „Valsts atbalsta jēdziens Eiropas Ekonomikas kopienā” (*The notion of State aid in the EEC*), kas tika publicēts 1988.gadā un bija viens no pirmajiem akadēmiskajiem darbiem Apvienotajā Karalistē par ES valsts atbalsta tiesību jautājumiem.

Pēc dažiem gadiem tiku iecelts par EEK tiesību lektoru Oksfordas Universitātē, *Lady Margaret Hall* koledžā, uz piecu gadu termiņu. Kad šis periods noslēdzās, atgriezos pilna laika darbā advokatūrā. Biju sarakstījis grāmatu par Eiropas Kopienas tiesību ietekmi uz līgumsaistībām, kas tika izdota 1998. gadā, pēc kā atkal pievērsos valsts atbalsta tiesībām. Tolaik valsts atbalsta jomā jau bija izdotas pāris grāmatas, tomēr uzskatīju, ka ir vieta vēl vienai, jo šī tiesību disciplīna un politika strauji attīstījās. Mans mērķis bija apkopot pieaugošo EST judikatūru un EK vadlīnijas, lai izveidotu visaptverošu, bet joprojām koncentrētu Eiropas Kopienas valsts atbalsta tiesību un politikas izklāstu. Pirmais izdevums tika publicēts 2003.gadā, nākamie sekoja 2008., 2015. un 2022.gadā, katrs ievērojami apjomīgāks, vienlaikus saglabājot sākotnējos mērķus, proti, būt visaptverošam, bet lakoniskam izklāstam.

Grāmata un turpmākie raksti nostiprināja manu reputāciju valsts atbalsta jomā, padarot mani par vienu no vadošajiem valsts atbalsta tiesību ekspertiem un komentētājiem, kā rezultātā saņēmu ielūgumus lasīt lekcijas un piedalīties konferencēs visā Eiropā un ārpus tās. Tāpat savā praksē sāku arvien biežāk sniegt juridiskus padomus valsts atbalsta tiesību jautājumos. Manu klientu vidū bijušas Lielbritānijas un Īrijas valdības, vietējās un reģionālās pašvaldības (tostarp Belfāstas pilsētas dome – atgriežoties pie manām saknēm!), lieli rūpniecības uzņēmumi, kā arī mazāki uzņēmumi. Pēdējos gados valsts atbalsta tiesības tiek aktualizētas arī komerciālos un starptautiskos investīciju šķērštiesu procesos, kuros man paveicies iesaistīties kā tiesību ekspertam.

– Vai savā darbā kā advokāts, eksperts vai šķērštiesnesis esat risinājis lietas par valsts atbalstu, kurās bijusi iesaistīta Latvija vai Baltijas valstis?

– Pirms vairākiem gadiem risinājās šķērštiesas process starp *Ryanair* un Rīgas Starptautisko lidostu. Cik zinu, Latvijā šis gadījums ir labi zināms. Pusēm bija jāvienojas par vienu šķērštiesnesi; ja vienošanās

netiktu panākta, šķērštiesnesi ieceltu Starptautiskās gaisa transporta asociācijas (*International Air Transport Association – IATA*) vadītājs Monreālā. Gala izvēle tika atstāta IATA ziņā, kas, konsultējoties ar Briselē strādājošu juristu, ieteica mani. Tā bija ļoti interesanta lieta, abas puses to argumentēja profesionāli. Protams, konfidencialitātes apsvērumu dēļ nevaru komentēt ne šķērštiesas procesa gaitu, nedz rezultātu.

VALSTS ATBALSTA UN ĀRVALSTU SUBSĪDIJU KONTROLES NOTEIKUMI ES KONKURENCES TIESĪBU SISTĒMĀ UN TO PIEMĒROŠANA, KĀ ARĪ ES DALĪBVALSTU TIESU LOMA

– Kāds ir ES valsts atbalsta noteikumu pamatmērķis? Kā valsts atbalsta kontrole un ārvalstu subsīdiu regulējums iekļaujas plašākā ES konkurences tiesību režīmā? Vai valsts subsīdijas rada tādus pašus riskus konkurencei un patērētājiem kā, piemēram, karteli vai dominējošā stāvokļa ļaunprātīga izmantošana?

– Valsts atbalsta noteikumi ir ietverti Līguma par Eiropas Savienības darbību (LESD) 107.–109.pantā. EST ir norādījusi uz šo noteikumu būtisko, pat vitālo nozīmi. Lai gan tie veido atsevišķu noteikumu kopumu, kas veido sistēmu, kurā EK uzrauga ES dalībvalstu piešķirto atbalstu, šie noteikumi ir ietverti plašākā regulējumā par konkurenci un iekšējo tirgu.

Tādējādi 27.protokolā, kas pievienots Līgumam par Eiropas Savienību (LES) un LESD, ir noteikts, ka ar LES 3.panta 3.punktu izveidotais iekšējais tirgus ietver sistēmu, kas nodrošina, ka konkurence netiek kropļota. LESD VII sadaļa, kas paredz kopīgos noteikumus par konkurenci, ietver nodaļas ar noteikumiem, kas piemērojami uzņēmumiem (LESD 101. un 102.pants regulē aizliegtas vienošanās un dominējošā stāvokļa ļaunprātīgu izmantošanu), kā arī LESD 107. un 108. pantus, kas paredz noteikumus par dalībvalstu piešķirto atbalstu. Turklāt LESD 3.panta 1.punkta b) apakšpunkts paredz, ka ES ir ekskluzīva kompetence noteikt konkurences noteikumus, kas nepieciešami iekšējā tirgus darbībai.

No minētā izriet, ka valsts atbalsta kontroles pamatmērķis ir nodrošināt, lai konkurence iekšējā tirgū netiktu kropļota ar valstu subsīdijām. Līdzīgi konkurences tiesību pamatmērķis ir nodrošināt, lai uzņēmumu rīcība neizkropļotu konkurenci iekšējā tirgū. Tādējādi gan šie konkurences noteikumi, gan valsts atbalsta noteikumi atspoguļo vienas monētas divas puses – abi paredzēti, lai novērstu konkurences izkropļojumus un nodrošinātu uzņēmumiem līdzvērtīgus spēles noteikumus (angļu val. *level playing field*) iekšējā tirgū.

Ārvalstu subsīdiju regula,¹ kas tika pieņemta 2022.gadā, paplašina un attiecina šo principu arī uz subsīdijām, ko trešās valstis piešķir uzņēmumiem, kas darbojas ES iekšējā tirgū. Sākotnēji šī regula, visticamāk, bija domāta kā reakcija uz Ķīnas valdības sniegtajām subsīdijām Ķīnas uzņēmumiem, taču praksē tā tiek piemērota arī finanšu ieguldījumiem, kuru izcelsme ir valsts suverēnie ieguldījumu fondi arī daudzās citās valstīs, īpaši Tuvajos Austrumos. Arī šīs regulas mērķis ir vērsties pret subsīdijām, kas ietekmē konkurenci iekšējā tirgū. Laiks rādīs, cik efektīva šī regula būs praksē.

Tā kā konkurences noteikumi un valsts atbalsta noteikumi ir ietverti dažādās LESD sadaļās, var secināt, ka tiem ir gan līdzības, gan atšķirības. Jāatzīmē, ka EST judikatūrā ir reti sastopami gadījumi, kad, piemērojot konkurences tiesības (LESD 101.–102.pantu), EST atsauktos uz valsts atbalsta noteikumiem (LESD 107.–108.pantu), vai otrādi. No vienas puses, abās jomās tiek vienādi interpretēti „uzņēmuma” jēdziens. No otras puses, ietekmes uz tirdzniecību jēdziens konkurences tiesībās tiek vērtēts tikai tad, ja šāda ietekme ir būtiska, un līdz ar to tas ir ievērojami mazāk stingrs, nekā valsts atbalsta tiesībās, kur tiek piemērots *de minimis* princips. Tiek uzskatīts, ka šajā ziņā valsts atbalsta kontrole, kuras mērķis ir novērst ES dalībvalstu iekļaušanos tirgū, ir tuvāka iekšējā tirgus brīvas kustības ierobežojumu aizliegumam, nevis klasiskajām konkurences tiesībām.

– Kādi ir galvenie ekonomiskie un juridiskie principi, kas ir LESD 107.pantā paredzētā nelikumīga valsts atbalsta aizlieguma pamatā?

– LESD 107.panta 1.punktā ir ietverti vairāki juridiski priekšnoteikumi, kas jāizpilda, lai kādu pasākumu varētu kvalificēt kā valsts atbalstu. Pirmkārt, atbalstu jāpiešķir ES dalībvalstij vai ar tās resursu palīdzību. Tas nozīmē attiecīgās dalībvalsts iekļaušanos vai darbību, kas vai nu rada slogu tās resursiem (piemēram, maksājums no valsts līdzekļiem), vai arī mazina pienākumu veikt maksājumus valsts budžetā (piemēram, nodokļu atvieglojums). Otrkārt, atbalstam jārada vai jādraud radīt konkurences izkropļojumu. Nav nepieciešami pierādījumi par faktisku izkropļojumu, jo pilnībā pietiek, ja atbalsts potenciāli var izkropļot konkurenci. EST ir atzinusi, ka pastāv saprātīga prezumpcija, ka liberalizētos tirgos, kur pastāv konkurence, jebkurš atbalsts, ko piešķir uzņēmumam, potenciāli rada konkurences izkropļojumu. Treškārt, priekšrocībai, ko rada atbalsts, jābūt selektīvai, proti, ka tā tiek piešķirta dažiem uzņēmumiem, bet nav pieejama citiem, kas atrodas salīdzināmā tiesiskā un faktiskā situācijā. Šis ir viens

no vispretrunīgākajiem kritērijiem un radījis plašu judikatūru. Ceturtkārt, LESD 107.panta 1.punkts ir piemērojams tikai tiktāl, ciktāl atbalsts ietekmē tirdzniecību starp ES dalībvalstīm. Šo kritēriju bieži analizē kopā ar konkurences izkropļojuma kritēriju, un praksē to ir salīdzinoši viegli izpildīt. Tomēr, atskaitot *de minimis* gadījumus, EK savā praksē arvien biežāk atļauj arī atbalstu, kas ir tīri vietēja rakstura un kam nav pārrobežu ietekme.

LESD 107.panta 2. un 3.punkts paredz, ka noteiktas atbalsta kategorijas var tikt atzītas par savietojamām ar iekšējo tirgu. Tās ietver, piemēram, reģionālo atbalstu, atbalstu Eiropai svarīgo kopīgo interešu projektiem (IPCEI), atbalstu, kas novērš nopietnus tautsaimniecības traucējumus ES dalībvalstī, atbalstu, kas veicina saimnieciskās darbības attīstību, kā arī atbalstu kultūras mantojuma saglabāšanai.

EK ir izstrādājusi Vispārējo grupu atbrīvojuma regulu² (*General Block Exemption Regulation – GBER*), kurā noteikti kritēriji, kuri, ja tiek izpildīti, ļauj atbalsta pasākumu automātiski atzīt par savietotamu ar iekšējo tirgu. EK ir norādījusi, ka 95% no visiem paziņotajiem atbalsta pasākumiem ietilpst GBER piemērošanas jomā. Atbalsts, kas neatbilst GBER nosacījumiem, joprojām var tikt paziņots EK individuālai saderības izvērtēšanai – īpaši lielu vai nestandarta atbalstu gadījumos. Atbalsts, kas nav saderīgs ar iekšējo tirgu, jo tas vai nu neietilpst GBER tvērumā, vai arī nav individuāli apstiprināts ar EK lēmumu, nedrīkst tikt īstenots saskaņā ar LESD 108.panta 3.punktu. Ja šāds atbalsts tomēr tiek īstenots, tas uzskatāms par nelikumīgu, un dalībvalstij ir pienākums to atgūt.

– 2003.gadā Jūsu grāmatas pirmā izdevuma ievadā raksturojāt ES valsts atbalsta tiesības kā ES konkurences tiesību „nabadzīgo brālēnu”. Vai pēdējo 20 gadu laikā situācija ir mainījusies, vai arī valsts atbalsta tiesības joprojām atpaliek?

– Manas grāmatas pirmajā izdevumā varēju atsaukties uz aptuveni diviem simtiem Eiropas tiesu lietām, kas bija izskatītas pirmajos piecdesmit Eiropas tiesību pastāvēšanas gados līdz 2002.gadam, kā arī nelielu skaitu EK paziņojumiem, kuros bija sniegts šīs judikatūras iztulkojums un paskaidrota EK politika attiecībā uz atbalsta saderību. Jau 2008.gadā, kad tika publicēts manas grāmatas otrais izdevums, judikatūras apjoms bija ievērojami pieaudzis.

Tagad ik gadu EST un Vispārējā tiesa pieņem aptuveni piecdesmit vai vairāk spriedumus valsts atbalsta jomā. Taisnības labad jāsaka, ka liela daļa šo spriedumu ir iepriekšējās judikatūras atkārtojumi,

¹ Eiropas Parlamenta un Padomes Regula (ES) 2022/2560 (2022.gada 14.decembris) par ārvalstu subsīdijām, kas izkropļo iekšējo tirgu, OV L 330, 23.12.2022., 1.–45.lpp.

² Komisijas Regula (ES) Nr.651/2014 (2014.gada 17.jūnijs), ar ko noteiktas atbalsta kategorijas atzīst par saderīgām ar iekšējo tirgu, piemērojot Līguma 107. un 108.pantu, OV L 187, 26.6.2014., 1.–78.lpp.

kuru mērķis ir EK lēmuma atcelšana faktisko apstākļu dēļ, kam seko pārsūdzības. Tomēr EST joprojām turpina attīstīt valsts atbalsta tiesības, kad tas nepieciešams.

Piemēram, pēdējos gados EK centās paplašināt savu kompetenci dalībvalstu nodokļu administrācijas iestāžu piešķirtā atbalsta kontrolē, izstrādājot tā saukto „tirgus cenu principu” (*arm's length principle*), kas balstījās uz LESD 107.pantu. Tomēr EST šo pieeju noraidīja, atzīstot to par neatbilstošu vispārīgajam principam par kompetenču sadalījumu ES – proti, ES dalībvalstis saglabā suverenitāti nodokļu politikas jomā, bet tām vienlaikus ir jāievēro valsts atbalsta noteikumi.

Kopumā ES valsts atbalsta tiesības vairs nevar uzskatīt par atpalikušām no ES konkurences tiesībām.

– Kāda ir jābūt ES dalībvalstu tiesu lomai ES valsts atbalsta noteikumu īstenošanā, un kā ES nodrošina konsekvēntu to piemērošanu 27 ES dalībvalstīs ar atšķirīgām tiesiskajām un ekonomiskajām tradīcijām?

– Nacionālajām tiesām ir būtiska, lai arī ierobežota loma ES valsts atbalsta noteikumu īstenošanā. Kā jau minēju, valsts atbalsts principā ir nesaderīgs ar iekšējo tirgu, ja vien tas neietilpst GBER darbības jomā vai nav individuāli apstiprināts ar EK lēmumu. Ja atbalsts tiek īstenots, neievērojot šos noteikumus, tas uzskatāms par nelikumīgu.

Tiesvedības, kurās ir jāvērtē valsts atbalsta tiesību aspektus, ES dalībvalstu tiesās var rasties vairākos veidos. Pirmkārt, tiesai var nākties noteikt, vai vispār ir piešķirts valsts atbalsts. Tas padara par nepieciešamu tiesiskā regulējuma iztulkošanu un piemērošanu konkrētiem lietas faktiem, kā ierasts. Tādējādi tiesa var secināt, ka konkrētais pasākums ir vai nav valsts atbalsts. Otrkārt, ja tiesa konstatē, ka pasākums atbilst LESD 107.panta 1.punktā minētajiem kritērijiem, tai jāvērtē, vai atbalsts ir paziņots EK un apstiprināts. Ja tas nav paziņots vai arī ir paziņots, bet īstenots pirms pozitīva EK lēmuma, dalībvalsts tiesai jāatzīst to par nelikumīgu saskaņā ar LESD 108.panta 3.punkta noteikumiem. Svarīgi atzīmēt, ka dalībvalsts tiesa var konstatēt, ka atbalsts ietilpst GBER tvērumā vai atbilst iepriekš pieņemtam EK lēmumam, taču tā nevar pati lemt par atbalsta saderību saskaņā ar LESD 107.panta 2.–3. punktu.

Treškārt, ja atbalsts ir īstenots, pārkāpjot LESD 108.panta 3.punktu, dalībvalsts tiesai ir pienākums lemt par tā atgūšanu. Ceturtkārt, tiesai var nākties lemt par atlīdzību personai, kura spēj pierādīt, ka tai radīti zaudējumi nelikumīga valsts atbalsta dēļ.

Konsekvēnta ES tiesību piemērošana dalībvalstu tiesās tiek nodrošināta ar prejudiciālo nolēmumu sistēmu saskaņā ar LESD 267.pantu. Nacionālās tiesas

var iztulkot ES tiesības pašas, taču, ja parādās jauni jautājumi, tās var lūgt EST sniegt savu iztulkojumu. Turklāt EK bieži vien ir gatava palīdzēt dalībvalstu tiesām, sniedzot savu spēkā esošo ES tiesību iztulkojumu vai informāciju par valsts atbalsta politiku. EK ir arī publicējusi noderīgus paziņojumus, piemēram, par valsts atbalsta jēdzienu un par valsts atbalsta noteikumu īstenošanu dalībvalstu tiesās, kuros ir apkopota attiecīgā EST judikatūra.

GLOBALĀ IETEKME UN BREXIT

– Vai ES valsts atbalsta noteikumi ir kalpojuši par modeli citām jurisdikcijām? Kāda ir situācija, piemēram, Amerikas Savienotajās Valstīs?

– Starp ES un trešajām valstīm ir noslēgti virkne tirdzniecības nolīgumu, kuros subsīdiu kontroles jautājumi parasti ir risināti kādā formā, lai gan vienots vai vispārējs standarts nav noteikts. Tomēr visdrīzāk var teikt: jo tuvāk attiecīgā trešā valsts atrodas ES teritorijai, jo stingrākas prasības ES izvirza attiecībā uz subsīdiu kontroli.

Piemēram, Eiropas Ekonomiskās zonas (EEZ) līgums, kas nodrošina Norvēģijas un Islandes iekļaušanu iekšējā tirgū, paredz ES valsts atbalsta noteikumu gandrīz pilnīgu piemērošanu arī attiecībā uz šīm valstīm. Savukārt tirdzniecības nolīgums starp ES un Kanādu šādas subsīdiu kontroles noteikumus neietver.

Tāpat nav nolīguma starp ES un Amerikas Savienotajām Valstīm, kas ierobežotu subsīdiu piešķiršanu. No otras puses, Pasaules Tirdzniecības organizācijas ietvaros pastāv noteikumi par subsīdijām un kompensācijas pasākumiem starptautiskajā tirdzniecībā. Tomēr pēdējos gados šie noteikumi kļuvuši mazāk efektīvi, galvenokārt ģeopolitisku iemeslu dēļ.

Kas attiecas uz subsīdiu kontroli pašās ASV, tur nav ekvivalenta mehānisma ES valsts atbalsta noteikumiem. Lai gan ASV štatu subsīdijas nav nekas jauns, līdz šim nav bijusi nekāda virzība federālo subsīdiu kontroles izveides virzienā.

– Kādā mērā Brexit ir mainījis valsts atbalsta kontroli ES un Apvienotajā Karalistē?

– Pēc Apvienotās Karalistes izstāšanās no ES (*Brexit*) un pēc pārejas perioda beigām ES valsts atbalsta noteikumi pārstāja būt piemērojami Apvienotajā Karalistē. To aizstāšana bija viens no strīdīgākajiem jautājumiem ES un Apvienotās Karalistes sarunās par tirdzniecības attiecībām pēc *Brexit*.

Rezultātā ES un Apvienotās Karalistes Tirdzniecības un sadarbības nolīgums (*Trade and Cooperation Agreement – TCA*) paredzēja, ka Apvienotajai Karalistei jāizveido subsīdiu kontroles sistēma. Subsīdijas jēdziens lielā mērā atbilda četriem

kritērijiem, kas noteikti LESD 107.panta 1.punktā valsts atbalsta jēdziena definīcijai. Tomēr formulējums nedaudz atšķirās — piemēram, „finansiālais atbalsts” (*financial assistance*) tika lietots „atbalsta” vietā, un „specifisks” (*specific*) aizstāja jēdzienu „selektīvs”.

Attiecībā uz subsīdiu kontroles mehānismu TCA tikai noteica, ka Apvienotajai Karalistei ir jāizveido funkcionāli neatkarīga institūcija, kurai būtu „piemērota loma subsīdiu kontroles sistēmā”. Pēc tam pieņemtajā Subsīdiu kontroles likumā (*Subsidy Control Act*) šī funkcija tika uzticēta Konkurences un tirgu iestādei (*Competition and Markets Authority* – CMA).

Tomēr, izņemot lielu subsīdiu gadījumus, lielākā daļa kontroles sistēmas balstās uz pašvērtējumu (*self-assessment*), ko veic pašas valsts institūcijas. Ir izstrādātas atsevišķas pamatnostādnes par subsīdiu saderību, taču tās ir vairāk definētas principu līmenī, nevis detalizētas kā GBER regulā. Kopējā pieeja ir iecerēta kā vieglas uzraudzības režīms.

PRAKTISKIE IZAICINĀJUMI UN TIESLIETAS

– Kādas jomas vai atbalsta veidi praksē visbiežāk rada problemātiskus valsts atbalsta tiesību jautājumus un kāpēc?

– Pēdējā desmitgadē EK lēmumu pieņemšanas praksē un EST judikatūrā ir risināti vairāki specifiski jautājumi. Runājot par valsts atbalsta materiālo jēdzienu, vissarežģītākā joma ir bijusi valsts atbalsta noteikumu un nacionālo nodokļu sistēmu mijiedarbība. Visas dalībvalstu nodokļu sistēmas balstās uz valsts suverenitātes principu. Politiski tas nozīmē, ka valdība pieņem lēmumus par nodokļu sloga sadalījumu un valsts izdevumiem. Ja katra šāda izvēle, kuras rezultātā atsevišķi nodokļu maksātāji maksā vairāk vai mazāk nekā citi, tiktu uzskatīta par potenciālu valsts atbalstu, tas nozīmētu, ka EK tiktu iesaistīta šo politisko izvēļu uzraudzībā, jo tikai EK var noteikt, vai atbalsts ir saderīgs ar iekšējo tirgu.

No 2012.gada EK vēlējās īstenot plašu kontroli pār valstu nodokļu likumiem un administratīvajiem aktiem, taču lielāko daļu šo EK lēmumu EST vēlāk atcēla un pieprasīja, lai EK pierāda skaidru atkāpi no parastās nodokļu likumdošanas piemērošanas. Turklāt, pat ja šāda atkāpe tiek konstatēta, tā nepārkāpj LESD 107.panta 1.punktu, ja tā ir attaisnojama ar nodokļu sistēmas dabu vai vispārējo struktūru. Tomēr, neraugoties uz šīm neveiksmēm, EK ir norādījusi, ka tā turpinās izmeklēšanas attiecībā uz fiskālo atbalstu.

– Vai esat saskāries ar neparastiem vai negaidītiem kontekstiem, kuros valsts atbalsta tiesībām bijusi būtiska nozīme praksē?

– Pēdējos pāris gados ievērojams skaits starptautisku

šķīrējtiesas procesu ir saistīti ar valsts atbalsta noteikumu piemērošanu. Šos strīdus var iedalīt divās atšķirīgās kategorijās.

Pirmkārt, ir strīdi par starptautiskajiem ieguldījumiem, kurus saskaņā ar attiecīgo divpusējo vai daudzpusējo ieguldījumu līgumu ir paredzēts izšķirt starptautiskā šķīrējtiesā. Slavenākais piemērs ir *Micula*³ lieta, kurā Rumānijas piešķirtais atbalsts tika atzīts par nesaderīgu, bet zviedru investors tomēr pieprasīja izmaksāt līdzekļus, pamatojoties uz ieguldījumu aizsardzības līgumu.

Savukārt daudzpusējo ieguldījumu līgumu sakarā ilgstoši norit strīds saistībā ar Enerģētikas hartas nolīgumu (*Energy Charter Treaty*) par Spānijas iepriekšējā tiesiskā regulējuma maiņu attiecībā uz maksājumiem par atjaunojamās saules enerģijas ražošanu, kurus EK atzina par nesaderīgu valsts atbalstu. EST nolēma, ka šāds šķīrējtiesas process neatbilst ES tiesību pilnīgai piemērošanai, sevišķi tādēļ, ka saskaņā ar LESD 344.pantu dalībvalstis nedrīkst nodot strīdus izšķiršanai citos forumos, neizmantojot LESD paredzētos mehānismus, un saskaņā ar LESD 267.pantu šķīrējtiesas nav uzskatāmas par dalībvalstu tiesām, tāpēc tās nevar uzdot prejudiciālus jautājumus EST par ES tiesību iztulkošanu. Lai gan šis spriedums ir saistošs ES ietvaros, un dalībvalstu tiesas to ievēro, trešo valstu tiesas ir atzinušas, ka saskaņā ar starptautiskajām publiskajām tiesībām tās šie ES tiesību ierobežojumi nesaista. Attiecīgi tiesas ASV un Austrālijā šķīrējtiesas nolēmumus atzīst un izpilda, pamatojoties uz Enerģētikas hartas saistībām. Šis konflikts starp ES tiesībām un starptautiskajām publiskajām tiesībām visticamāk arī nākotnē radīs vēl daudz līdzīgu strīdu.

Savukārt komerciālo arbitražu gadījumā, kur viena puse atsaucas uz ES tiesībām kā pamatu prasībai vai aizstāvībai, EK un EST ir ieņēmušas citu nostāju. Jau agrīnās lietās tika atzīts, ka komerciālās šķīrējtiesas, kuras puses izvēlējušās brīvprātīgi, lai atrisinātu tiesiskus strīdus, nav pretrunā ar ES tiesībām, pat ja šķīrējtiesneši nevar uzdot prejudiciālus jautājumus EST.

Tomēr EST ir pieprasījusi, lai šķīrējtiesas spriedums būtu pārskatāms dalībvalsts tiesā, un šajā pārskatīšanas procesā tiesa var vērsties EST ar prejudiciālu jautājumu. Šāda pieeja rada jautājumus par pārskatīšanas procedūru ierobežojumiem, tostarp termiņu ierobežojumiem.

Turklāt agrīnās lietas galvenokārt bija strīdi starp privātpersonām par komerciāliem darījumiem,

³ Eiropas Savienības Tiesa (Lielā palāta), 2022.gada 25.janvāra spriedums lietā C-638/19 P, Eiropas Komisija pret European Food u.c. (*Micula*), ECLI:EU:C:2022:50.

tostarp, bieži saistībā ar konkurences tiesībām, un tajos dalībvalstīs neiesaistījās. Līdz šim EST nav izskatījusi lietu, kurā dalībvalsts būtu puse komerciālās šķīrējtiesas procesā.

Tomēr praksē ir bijuši vairāki šķīrējtiesas procesi, kuros viena puse centusies panākt noslēgto līgumu piespiedu izpildi no valsts iestādes puses un piedzīt maksājumu, bet valsts iestāde aizstāvējusies, apgalvojot, ka šāds maksājums konkrētajos apstākļos būtu uzskatāms par valsts atbalstu. Līdz šim EST nav pieņēmusi spriedumu, kas noteiktu, vai šāda aizstāvība ir saderīga ar LESD 344.pantu.

NOZĪMĪGĀKIE SPRIEDUMI, AKTUĀLĀS TĒMAS UN NĀKOTNES PERSPEKTĪVAS

– Kuri pieci EST spriedumi valsts atbalsta jomā, jūsuprāt, ir visinteresantākie un visietekmīgākie un ar ko tie ir nozīmīgi?

– Protams, ir daudz nozīmīgu EST spriedumu, tostarp daudzi, kas pieņemti pēc ES dalībvalstu tiesu lūguma, un kuri būtiski ietekmējuši valsts atbalsta kontroles regulējumu. Šeit minēšu piecus spriedumus, kas man personīgi ir īpaši nozīmīgi.

Itālija pret EK (Lieta 173/73)⁴ – šajā lietā tika apstrīdēts EK lēmums, ar kuru konstatēts, ka Itālijas sociālās apdrošināšanas iemaksu samazinājums tekstilrūpniecības darbiniekiem ir uzskatāms par valsts atbalstu. EST noraidīja argumentu, ka sociālo iemaksu samazinājums nevar būt valsts atbalsts, norādot, ka atbalsts ir definējams pēc tā faktiskās ietekmes, nevis formas. Šis spriedums kļuva par pamatu vēlākajai praksei par valsts atbalstu nodokļu jomā.

Philip Morris pret EK (Lieta 730/79)⁵ – šajā lietā EST noteica pamatus konkurences izkropļojuma un ietekmes uz tirdzniecību kritērijiem. Pirmkārt, EST atzina, ka, tā kā Philip Morris ražoja aptuveni 50% no visām cigaretēm Nīderlandē, EK nebija nepieciešams definēt konkrēto tirgu. Otrkārt, EST noteica principu, ka, ja valsts finansiālais atbalsts stiprina viena uzņēmuma pozīciju salīdzinājumā ar konkurentiem tirdzniecībā starp dalībvalstīm, tad šie konkurenti ir uzskatāmi par uzņēmumiem, kurus attiecīgais valsts atbalsts ir ietekmējis. EK vēlāk šo atziņu izmantoja par pamatu nostājai, ka jebkurš atbalsts, pat ļoti neliels, potenciāli uzskatāms par konkurenci kropļojošus.

Eesti Pagar pret EAS (Lieta C-349/17)⁶ – šīs lietas pamatā bija Tallinas Apelācijas tiesas prejudiciālais jautājums. Lieta skāra atbalstu, ko sākotnēji bija apstiprinājusi valsts iestāde, kas vēlāk secināja, ka tā kļūdījusies attiecībā uz GBER piemērojamību konkrētam atbalstam. EST nosprieda, ka šādā gadījumā pašai valsts iestādei ir pienākums atgūt nelikumīgo atbalstu, pamatojoties uz LESD 108.panta 3.punkta tiešo iedarbību.

Dobeles HES (Lieta C-702/20)⁷ – šīs lietas pamatā bija Latvijas Augstākās tiesas prejudiciālie jautājumi. Šajā svarīgajā plaša tvēruma spriedumā EST, cita starpā, noteica, ka atbalsts var izrietēt vienīgi no attiecīgās dalībvalsts tiesiskā regulējuma, nevis no tiesas sprieduma. Šī atziņa bija īpaši nozīmīga, jo līdz tam bija diskusijas par to, vai tiesas lēmums pats par sevi var radīt valsts atbalstu, īpaši šķīrējtiesu kontekstā.

EK pret Īriju (Lieta C-465/20 P)⁸ – šī lieta attiecās uz EK lēmumu Apple lietā, kurā EK secināja, ka Īrija, piemērojot īpašu nodokļu režīmu nerezidentu meitas sabiedrību filiālēm, ir piešķīrusi Apple valsts atbalstu. Lai gan EST iepriekš bija atzinusi, ka nodokļu politika ir dalībvalstu kompetencē, šajā gadījumā tā apstiprināja EK nostāju par Īrijas tiesību aktiem, nevis Īrijas nodokļu administrācijas skaidrojumu. Šis spriedums bija plaši apspriests un tas uzskatāms par strīdīgu precedentu.

– Kuras trīs tēmas šobrīd ir visaktuālākās ES valsts atbalsta tiesībās?

– Šobrīd, manuprāt, svarīgākās tēmas ir atbalsts vides aizsardzībai, īpaši atbalsts tīram gaisam. Nav pagājis ilgs laiks, kopš atbalsts atjaunojamajiem energoresursiem tika attīstīts visā ES, radot ievērojamu izaugsmi saules un vēja enerģijas sektorā un būtiski transformējot enerģētikas politiku. Šī attīstība turpinās, neraugoties uz grūtībām ar globālo pieeju attiecībā uz fosilo kurināmo.

Pašlaik EK veic GBER pārskatīšanu. Tā kā GBER tvērums ir plašs un tas aptver vairāk nekā 95% visu atbalsta pasākumu, jebkuras izmaiņas šajā regulā būs ārkārtīgi nozīmīgas. Vienlaikus EK šobrīd pārskata glābšanas un restrukturizācijas vadlīnijas, paredzot iespēju izslēgt noteiktus jaunuzņēmumus un strauji augošus uzņēmumus (*scale-ups*) no „grūtībās nonākušu uzņēmumu” definīcijas, lai ļautu tiem

⁴ Eiropas Savienības Tiesa, 1974.gada 2.jūlija spriedums lietā 173/73, Itālijas Republika pret Eiropas Komisiju, ECLI:EU:C:1974:71.

⁵ Eiropas Savienības Tiesa, 1980.gada 17.septembra spriedums lietā 730/79, Philip Morris Holland BV pret Komisiju, ECLI:EU:C:1980:209.

⁶ Eiropas Savienības Tiesa, 2019.gada 5.marta spriedums lietā C-349/17, Eesti Pagar AS pret Ettevõtjluse Arendamise Sihtasutus (EAS), ECLI:EU:C:2019:172.

⁷ Eiropas Savienības Tiesa (Lielā palāta), 2023.gada 12.janvāra spriedums lietā C-702/20, Dobeles HES SIA pret Sabiedrisko pakalpojumu regulēšanas komisiju (savienota ar lietu C-17/21), ECLI:EU:C:2023:1.

⁸ Eiropas Savienības Tiesa (Lielā palāta), 2024.gada 10.septembra spriedums lietā C-465/20 P, Eiropas Komisija pret Īriju un Apple Sales International, ECLI:EU:C:2024:724.

saņemt cita veida atbalstu, ja attiecībā uz tiem nepastāv maksātspējas risks. Tiek plānoti arī grozījumi tērauda atbalsta regulējumā.

Šobrīd droši vien ir pārāgri spriest, vai valsts atbalsts un nodokļu politika turpinās būt tikpat nozīmīgs jautājums arī nākotnē. Lai gan EK vairumā neseno strīdu ar dalībvalstīm ir zaudējusi, tā ir paziņojusi, ka turpinās izvērtēt konkrētus jautājumus un sagaidāms, ka EK centieni šajā jomā tiks rūpīgi vēroti.

- Kādi, Jūsprāt, būs galvenie izaicinājumi un iespējamās reformas ES valsts atbalsta regulējumā nākamā 20 gadu laikā?

- Mūsdienu straujajā globālajā ekonomikā, protams, ir grūti prognozēt nākotni 20 gadus uz priekšu. ES valsts atbalsta tiesības pēc būtības joprojām balstās uz 1957. gada EEK līguma noteikumiem, kura mērķis bija novērst dalībvalstu savstarpējo konkurences kropļošanu, galvenokārt attiecībā uz investīciju un tirdzniecības lēmumiem.

EK ir izmantojusi savas ekskluzīvās pilnvaras izlemt, vai atbalsts ir saderīgs ar iekšējo tirgu, kā pamatu, lai ar GBER palīdzību reglamentētu lielāko daļu atbalsta veidu, ko piešķir dalībvalstis. Gadu gaitā ir izskanējusi kritika, ka EK šādi īstenojusi pārmērīgu

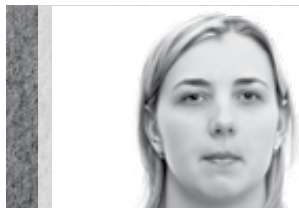
varu, tomēr dalībvalstis, ar kurām EK konsultējas šāda regulējuma sagatavošanas procesā, šķiet, ir apmierinātas ar esošo kārtību un ļauj EK turpināt šādu praksi. Turklāt EK ir izrādījusi ievērojamu elastību, reaģējot uz trīs lielākajām pēdējo gadu krīzēm – 2008. gada finanšu krīzi, Covid-19 krīzi 2020.gadā un karu Ukrainā kopš 2022.gada.

Tomēr globālā ekonomika strauji mainās, jo īpaši ņemot vērā ASV un Ķīnas ekonomiskā nacionālisma pieaugumu un milzīgās subsīdiu summas, ko šīs valstis, šķiet, piešķir savām nozarēm. Dažādās nozarēs, sākot no automašīnu akumulatoriem līdz tērauda un aizsardzības rūpniecībai, līdz ar mākslīgā intelekta aktualizēšanos, kas, domājams, dominēs pasaules ekonomikā, Eiropas ekonomika tagad saskaras ar dažādiem izaicinājumiem. Aizvien biežāk tiek izteikti aicinājumi izveidot Eiropas industriālo politiku, kas identificētu „Eiropas čempionus” stratēģiskus uzņēmumus, kurus būtu iespējams atbalstīt ES līmenī, tostarp izmantojot Eiropai svarīgo kopīgo interešu projektu (IPCEI) struktūras un centrālos ES finanšu līdzekļus. Nākotnes politiskā griba šādai attīstībai nav skaidra, taču tā, iespējams, ir nepieciešama, lai ES ar vairāk nekā 500 miljoniem patērētāju varētu iekarot savu vietu jaunajā pasaules ekonomikā.

Konors Kviglijs Augstākās tiesas priekšsēdētājam Aigaram Strupišam pasniedz dāvanu tiesai – savas monogrāfijas „Eiropas valsts atbalsta tiesības un politika” ceturto izdevumu

KASĀCIJAS TIESVEDĪBAS PROCESS KRIMINĀLLIETĀS KRIMINĀLPROCESA LIKUMA GRIEŽOS

Kristīne IVULĀNE

Augstākās tiesas Judikatūras un zinātniski analītiskās nodaļas padomniece

GROZĪJUMU KRIMINĀLPROCESA LIKUMA 54.NODAĻĀ „LIETAS IZSKATĪŠANA KASĀCIJAS KĀRTĪBĀ” VISPĀRĪGS APSKATS

2005.gada 21.aprīlī Saeima pieņēma Kriminālprocesa likumu, spēkā tas stājās 2005.gada 1.oktobrī.

20 gadu laikā kopumā Kriminālprocesa likums (turpmāk – KPL) ir grozīts vairāk nekā 50 reizes, no tām 54.nodaļā „Lietas izskatīšana kasācijas kārtībā” iekļautie panti (569.–591.pants) – desmit reizes. Kopumā grozīti 16 šīs nodaļas panti, kā arī nodaļā iekļauts viens jauns pants.

1.tabula

	Pamata redakcija 01.10.2005.	Likuma redakcija 10.10.2025.			
	pantu skaits	pantu skaits	grozīto pantu skaits	izslēgto pantu skaits	iekļauto pantu skaits
54. nodaļa „Lietas izskatīšana kasācijas kārtībā”	23	24	16	-	1

Tabulā Nr. 2 sniegts ilustratīvs attēlojums, kuros pantos un ar kādu likumu izdarīti grozījumi.

2. tabula

Grozījumi KPL panti	19.01.2006. ¹	12.03.2009. ²	21.10.2010. ³	24.05.2012. ⁴	19.12.2013. ⁵	22.06.2017. ⁶	27.09.2018. ⁷	11.06.2020. ⁸	06.10.2022. ⁹	19.09.2024. ¹⁰
569.					✓				✓	
570.		✓			✓					✓
571.						✓				
572.							✓			
573.		✓			✓		✓			
573. ¹							✓			
574.										
575.	✓	✓								✓
576.										
577.					✓					✓
578.			✓		✓					
579.		✓			✓					
580.										
581.										
582.		✓			✓				✓	
583.					✓			✓		
584.										
585.		✓			✓					
586.					✓	✓			✓	
587.		✓							✓	
588.				✓			✓			
589.										
590.		✓								
591.										

¹ 2006.gada 19.janvāra likums „Grozījumi Kriminālprocesa likumā”, kas stājās spēkā 2006.gada 1.februārī.

² 2009.gada 12.marta likums „Grozījumi Kriminālprocesa likumā”, kas stājās spēkā 2009.gada 1.jūlijā.

³ 2010.gada 21.oktobra likums „Grozījumi Kriminālprocesa likumā”, kas stājās spēkā 2011.gada 1.janvārī.

⁴ 2012.gada 24.maija likums „Grozījumi Kriminālprocesa likumā”, kas stājās spēkā 2012.gada 1.jūlijā.

⁵ 2013.gada 19.decembra likums „Grozījumi Kriminālprocesa likumā”, kas stājās spēkā 2014.gada 1.janvārī.

⁶ 2017.gada 22.jūnija likums „Grozījumi Kriminālprocesa likumā”, kas stājās spēkā 2017.gada 1.augustā.

⁷ 2018.gada 27.septembra likums „Grozījumi Kriminālprocesa likumā”, kas stājās spēkā 2018.gada 25.oktobrī.

⁸ 2020.gada 11.jūnija likums „Grozījumi Kriminālprocesa likumā”, kas stājās spēkā 2020.gada 6.jūlijā.

⁹ 2022.gada 6.oktobra likums „Grozījumi Kriminālprocesa likumā”, kas stājās spēkā 2022.gada 3.novembrī.

¹⁰ 2024.gada 19.septembra likums „Grozījumi Kriminālprocesa likumā”, kas stājās spēkā 2024.gada 22.oktobrī.

Nav grozīti septiņi panti jeb aptuveni viena trešā daļa no visiem nodaļas pantiem – 574., 576., 580., 581., 584., 589.pants un 591.pants.

KPL 570., 573., 575., 582. un 586.pants ir grozīts trīs reizes. Divas reizes grozīts 569., 577., 578., 579., 583., 585., 587. un 588.pants. Savukārt 571., 572. un 590.pants grozīts vienu reizi. KPL iekļauts jauns – 573.¹ pants „Pamats atteikumam ierosināt kasācijas tiesvedību”.

Lai gan grozījumu apjoms ir plašs gan skaitliski, gan pēc satura, tos var iedalīt vairākās grupās: 1) grozījumi, lai mazinātu Senāta slodzi un efektīvizētu kasācijas tiesvedības procesu; 2) grozījumi, kas pieņemti pēc Satversmes tiesas sprieduma, ar ko tiesību norma atzīta par antikonstitucionālu; 3) citi grozījumi.

BŪTISKĀKIE GROZĪJUMI SENĀTA SLODZES MAZINĀŠANAI UN KASĀCIJAS TIESVEDĪBAS PROCESA EFEKTIVIZĒŠANAI

KPL ir izdarīti vairāki grozījumi ar mērķi sašaurināt to lietu kategoriju apjomu, kurās nolēmumi pārsūdzami kasācijas instances tiesā, tādējādi samazināt Senātam piekritīgo lietu daudzumu.

Pēdējo piecu gadu laikā pakāpeniski gan ar grozījumiem KPL 54.nodaļā, gan grozījumiem citos pantos, kas neietilpst šajā nodaļā, bet noteic lietu kategorijas, ko izskata Senāta Krimināllietu departaments, no Senātā izskatāmo lietu loka izslēgtas vienošanās procesa kārtības lietas (KPL 569.panta otrā daļa), lietas, kas izskatītas bez pierādījumu pārbaudes (KPL 499.pants), lietas par medicīniska rakstura piespiedu līdzekļu noteikšanu (KPL 608.pants) un lietas par Latvijā izpildāmā soda noteikšanu ārvalstī notiesātai personai (KPL 760.pants).

Vispirms ar 11.06.2020. grozījumiem tika noteikts, ka kasācijas instances tiesā vairs nav pārsūdzams tiesas lēmums par medicīniska rakstura piespiedu līdzekļu atcelšanu vai grozīšanu vai arī atteikšanos to darīt (KPL 608.panta piektā daļa), kā arī tiesneša lēmums par Latvijā izpildāmā soda noteikšanu (KPL 760.panta septītā daļa). Noteikts, ka tie ir pārsūdzami tikai apgabaltiesā.

Grozījumi pamatoti ar to, ka, izskatot sūdzību par medicīniska rakstura piespiedu līdzekļu atcelšanu vai grozīšanu, faktiski netiek skatīti jautājumi, kas pēc sava rakstura un būtības ir piekritīgi kasācijas instances tiesai. Šāds regulējums neietekmēs personas tiesības uz pieeju tiesai, bet tai pašā laikā mazinās Senāta slodzi, ļaujot tam koncentrēties uz būtisku jautājumu risināšanu.¹¹ Arī tiesneša lēmumu par

Latvijā izpildāmā soda noteikšanu nav nepieciešams pārsūdzēt kasācijas instances tiesā, jo šajā gadījumā netiek izlemts jautājums par personas vainu.¹²

Senāta slodzes mazināšanas nolūkā¹³ ar 11.06.2020. likumu „Grozījumi Kriminālprocesa likumā” grozīta arī 662.panta pirmā daļa, paredzot, ka lēmums par atteikšanos ierosināt kasācijas tiesvedību ir šķērslis spēkā stājušā tiesas nolēmuma jaunai izskatīšanai sakarā ar materiālo vai procesuālo likuma normu būtisku pārkāpumu.

Kā nākamie un nozīmīgākie grozījumi nolūkā mazināt Senāta slodzi un efektīvizēt kasācijas tiesvedības procesu ir 06.10.2022.grozījumi, ar kuriem no kasācijas kārtībā izskatāmo lietu kopuma izslēgtas vienošanās procesa kārtības lietas un paredzētas tiesības kasācijas instances tiesai krimināllietas izskatīt paplašinātā sastāvā un senatoriem paust atsevišķās domas.

Pārsūdzības kārtība vienošanās procesā, kas ir viena no vienkāršotajām kriminālprocesa formām pirmās instances pieņemtajiem tiesas nolēmumiem, tika grozīta, izslēdzot no KPL 569.panta tā otro daļu un paredzot, ka tie pārsūdzami tikai apelācijas instances tiesā par vienošanās procesa kārtības pārkāpumiem vai Krimināllikuma normu pārkāpumiem.¹⁴

Grozījumu izstrādē ņemts vērā, ka Senāta Krimināllietu departaments, izskatot kasācijas sūdzības un protestus vienošanās procesā, ir izveidojis stabilu un vienveidīgu tiesu praksi. Senāts vienošanās procesu lietās jau ir sniedzis interpretāciju par juridiski neskaidriem jautājumiem un savā tiesu praksē par vienošanās procesu ir sniedzis skaidras un saprotamas atbildes, tādā veidā pilnībā izpildot un ievērojami samazinot kasācijas instances tiesas lomu šo lietu kategorijas turpmākā izskatīšanā. Senāts kā kasācijas instances tiesa vienošanās procesā faktiski veic pirmās instances tiesas nolēmumā pieļauto kļūdu labošanu, nevis veicina judikatūras veidošanu un tiesību attīstību. Nododot par pirmās instances tiesas nolēmumu iesniegtu sūdzību vai protestu izskatīšanu apelācijas instances tiesai, netiek ierobežotas personas vai prokurora tiesības pārsūdzēt pirmās instances tiesas pieņemtu nolēmumu vienošanās procesā, bet gan institucionāli efektīvizēta šo lietu izskatīšana. Tādējādi, nosakot, ka vienošanās procesā iesniegtu sūdzību vai protestu izskatīšana ietilpst apelācijas instances tiesas kompetencē, tiks nodrošinātas vienošanās procesā iesaistīto personu tiesības uz taisnīgu tiesu, modernizēta un aizstāta

¹¹ Priekšlikumi likumprojektam „Grozījumi Kriminālprocesa likumā (reģ. Nr.427/Lp13). 27.priekšlikums. Likumprojekta „Grozījumi Kriminālprocesa likumā” papildinātā anotācija.

¹² Likumprojekta „Grozījumi Kriminālprocesa likumā” papildinātā anotācija.

¹³ Turpat.

¹⁴ Sk. KPL 542.panta otro daļu, 548.² panta otro daļu, 548.³ panta sesto daļu.

laikmetam neatbilstošā pārsūdzības kārtība, kā arī būtiski sekmēta Senāta Krimināllietu departamenta kompetencē primāri ietilpstošo lietu efektīva izskatīšana saprātīgā laikā.¹⁵

Būtiski atzīmēt, ka arī pēc minēto grozījumu spēkā stāšanās – 2024.gadā – Augstākās tiesas tīmekļvietnē publicēts Senāta atziņu apkopojums vienošanās procesa lietās par laika posmu no 2002. gada līdz 2024.gada jūnijam.¹⁶

Ar šiem grozījumiem KPL noteikts, ka spriedumi un lēmumi kasācijas kārtībā var tikt izskatīti arī paplašinātā sastāvā (KPL 582.panta pirmā daļa) un tiesnesis, kuram, lietu izskatot paplašinātā sastāvā, bijis atšķirīgs viedoklis par tiesību normu piemērošanas jautājumiem, ir tiesīgs rakstveidā izteikt savas atsevišķās domas, kas pievienojamas lietai un ir publiski pieejamas (KPL 587.panta trešā daļa).

Tie ir judikatūras stabilitātei un juridiskās domas attīstībai nozīmīgi grozījumi,¹⁷ kuru mērķis bija nostiprināt Senāta Krimināllietu departamenta kā kasācijas instances tiesas nozīmi. Veidojot judikatūru, pie sarežģītākiem tiesību jautājumiem novērota objektīva nepieciešamība lietu kasācijas instancē izskatīt paplašinātā sastāvā, lai tādā veidā izskatāmajā juridiskajā jautājumā vēl efektīvāk nonāktu pie skaidra un vispārināta risinājuma un vienota Senāta Krimināllietu departamenta viedokļa. Departaments ir vairākkārt konstatējis, ka sarežģītu tiesību jautājumu izskatīšana paplašinātā sastāvā būtiski sekmētu iespēju Senātam veidot vienveidīgu un stabilu tiesu praksi, tādā veidā vēl efektīvāk nodrošinot personas pamattiesības, kā arī tiesību normu vienveidīgu interpretēšanu un piemērošanu Satversmei atbilstošā veidā un kopumā efektīvi nodrošinātu tiesības uz taisnīgu tiesu.¹⁸

Senāta prakse liecina, ka līdz 2025.gada 10.oktobrim Senāta Krimināllietu departaments paplašinātā sastāvā ir izskatījis četras lietas, kurās vērtēti tādi nozīmīgi tiesību jautājumi kā fiktīva darījuma deklarēšanas rezultātā ietaupīto līdzekļu legalizēšana,¹⁹ mazgadība kā cietušā bezpalīdzības stāvokļa pazīme Krimināllikuma 160.panta izpratnē,²⁰

tiesības uz pēdējo vārdu procesā par piespiedu ietekmēšanas līdzekļa piemērošanu juridiskajai personai²¹ un dienesta pārbaudē un disciplinārlietas izmeklēšanas laikā sniegtajos paskaidrojumos ietverto ziņu izmantošana pierādīšanā kriminālprocesā.²² Visas tās izskatītas piecu tiesnešu sastāvā.

Attiecībā uz kasācijas tiesas sastāvu piebilstams, ka kasācijas instances tiesā senatoram nav ierobežojuma piedalīties lietas izskatīšanā vairākkārt.²³ Ar to netiek pārkāptas tiesības uz taisnīgu tiesu, jo kasācijas instances tiesa neskata lietu pēc būtības, bet tikai vērtē, vai ir noticis Krimināllikuma pārkāpums vai KPL būtisks pārkāpums.²⁴

Visbeidzot, ar 19.09.2024. grozījumiem no kasācijas kārtībā izskatāmo lietu apjoma izslēgtas lietas, kas izskatītas bez pierādījumu pārbaudes. Grozīta KPL 499.panta ceturtais daļa, nosakot, ka apelācijas instances tiesas nolēmums nav pārsūdzams.²⁵

Kontekstā ar grozītās tiesību normas piemērošanas kārtību atzīmējams, ka apelācijas instances tiesas nolēmuma pārsūdzēšanai tādā lietā, kas pirmās instances tiesā izskatīta bez pierādījumu pārbaudes, piemērojama kārtība, kas spēkā apelācijas instances nolēmuma pieņemšanas dienā, neatkarīgi no laika, kad konkrētajā lietā pieņemts pirmās instances tiesas nolēmums.²⁶

Grozījumu projekta izstrādes procesā Tieslietu ministrijas pastāvīgās Kriminālprocesa likuma darba grupas eksperti atzina, ka arī kriminālprocesos, kuros lieta tiek izskatīta bez pierādījumu pārbaudes, spriedums daļā par tiesas piespiesto sodu, kompensāciju, rīcību ar mantu vai sakarā ar pieļautiem procesa pārkāpumiem pārsūdzams tikai apelācijas instancē. Salīdzinot divus institūtus – vienošanās procesu un lietas izskatīšanu bez pierādījumu pārbaudes – nav juridiska pamata uzskatīt, ka, izskatot lietu bez pierādījumu pārbaudes, būtu

²¹ Senāta 2024.gada 29.oktobra lēmums lietā Nr.SKK-78/2024, ECLI:LV:AT:2024:1029.11816006620.3.L.

²² Senāta 2024.gada 17.decembra lēmums lietā Nr.SKK-37/2024, ECLI:LV:AT:2024:1217.11820000121.5.L.

²³ Atbilstoši KPL 52.panta ceturtais daļas 1.punktam likuma redakcijā no 25.10.2018. kasācijas instances tiesā senatoram nav ierobežojuma piedalīties lietas izskatīšanā vairākkārt. Sk. arī, piemēram, Senāta 2025.gada 3.aprīļa lēmumu lietā Nr.SKK-235/2025, ECLI:LV:AT:2025:0403.16870002022.7.L.

²⁴ Tieslietu ministra vēstule Nr.1-11/2357 par priekšlikumiem „Grozījumi Kriminālprocesa likumā” (reģ. Nr.1118/Lp12) pirms trešā lasījuma.

²⁵ Vienlaikus izdarīti grozījumi KPL 662.pantā, kas paredz, kādus nolēmumus var izskatīt no jauna sakarā ar materiālo vai procesuālo likuma normu būtisku pārkāpumu.

²⁶ Sk.Senāta 2025.gada 28.martala lēmumu lietā Nr.SKK-J-239/2025, ECLI:LV:AT:2025:0328.11903021822.5.L.

¹⁵ Sk. 13.Saeimas likumprojekta Nr.1323/Lp13 „Grozījumi Kriminālprocesa likumā” anotāciju.

¹⁶ Augstākās tiesas apkopojums „Senāta atziņas vienošanās procesa lietās”, 2022.gads–2024.gada jūnijs.

¹⁷ Poļakova A. Par Krimināllietu departamenta darbu 2024.gadā. Augstākās Tiesas Biļetens, Nr.30, 2025, 32.lpp.

¹⁸ Sk. 13.Saeimas likumprojekta Nr.1323/Lp13 „Grozījumi Kriminālprocesa likumā” anotāciju.

¹⁹ Senāta 2023.gada 1.februāra lēmums lietā Nr.SKK-1/2023, ECLI:LV:AT:2023:0201.12507000710.8.L.

²⁰ Senāta 2023.gada [...] lēmums lietā Nr.SKK-[O]/2023. Slēgtas ietas statuss.

nepieciešama pārsūdzēšanas kārtība trīs instancēs. Tika prognozēts, ka, pieņemot šādus grozījumus, apgabaltiesu tiesnešu slodze nemainīsies, savukārt senatoru slodze mazināsies.²⁷

Līdz ar grozījumiem KPL 499.pantā tika grozīta arī KPL 575.panta pirmā daļa, izslēdzot no tās 8.punktu,²⁸ kas noteica, ka KPL būtisks pārkāpums, kas katrā ziņā izraisa tiesas nolēmuma atcelšanu, ir lietas izskatīšana bez pierādījumu pārbaudes, neievērojot šā likuma 499.panta nosacījumus.

GROZĪJUMI, KAS PIEŅEMTI PĒC SATVERSMES TIESAS SPRIEDUMA LIETĀ NR.2017-23-01

Satversmes tiesas spriedums lietā Nr.2017-23-01,²⁹ ar kuru KPL likuma 573.panta otrā daļa³⁰ un trešā daļa³¹, ciktāl tā neparedz, ka lēmumā par atteikšanos ierosināt kasācijas tiesvedību norādāmi tā motīvi, atzīta par neatbilstošu Latvijas Republikas Satversmes 92.panta pirmajam teikumam, ir nozīmīgs arī ar to, ka tajā pirmo reizi raksturota kasācijas instances tiesas loma kriminālprocesā.

Satversmes tiesa atzina, ka tas, ka jautājums par kasācijas tiesvedības ierosināšanu kasācijas instances tiesā kriminālprocesā tiek izlemts vienpersoniski, nenodrošina tiesības uz taisnīgu tiesu.³² Savukārt pieņemot lēmumu par atteikšanos ierosināt kasācijas tiesvedību un nenorādot šā lēmuma motīvus, personai netiek sniegts tiesas vērtējums par kasācijas sūdzībā ietverto argumentu pamatotību. Demokrātiskas tiesiskas valsts principa ievērošana ir nodrošināta tikai tādā gadījumā, ja personai tiek darīti zināmi tiesas motīvi attiecībā uz kasācijas sūdzībā norādītajiem apsvērumiem. Tas, cik detalizēta būs nolēmuma motīvu daļa, ir atkarīgs no izskatāmajā lietā paustajiem būtiskajiem argumentiem, tomēr norādītajiem motīviem vajadzētu būt pietiekamiem, lai persona varētu saprast, kādēļ kasācijas tiesvedība pēc sūdzībā norādīto argumentu izvērtēšanas netika ierosināta.³³

Pēc Satversmes tiesas sprieduma 27.09.2018.

²⁷ Sk. 14.Saeimas likumprojekta Nr.507/Lp14 „Grozījumi Kriminālprocesa likumā” anotāciju.

²⁸ Šis punkts KPL 575.panta pirmajā daļā iekļauts ar 12.03.2009. grozījumiem, kas stājās spēkā 01.07.2009.

²⁹ Satversmes tiesas 2018.gada 14.jūnija spriedums lietā Nr.2017-23-01.

³⁰ KPL 573.panta otrā daļa noteica, ka jautājumu par nolēmuma pārbaudi kasācijas kārtībā izlemj Augstākās tiesas Krimināllietu departamenta priekšsēdētāja norīkots tiesnesis.

³¹ KPL 573.panta trešā daļa noteica, ka lēmumu uzraksta rezolūcijas veidā, un tas nav pārsūdzams.

³² Sk. Satversmes tiesas 2018.gada 14.jūnija sprieduma lietā Nr.2017-23-01 13.6.punktu.

³³ Sk. Satversmes tiesas 2018.gada 14.jūnija sprieduma lietā Nr.2017-23-01 14.2.punktu.

tika pieņemti un 25.10.2018. stājās spēkā grozījumi KPL, ar kuriem 573.pants tika izteikts jaunā redakcijā un KPL papildināts ar jaunu – 573.¹ pantu „Pamats atteikumam ierosināt kasācijas tiesvedību”.

KPL 573.pantam tika grozīts nosaukums no „Iemesli nolēmuma izskatīšanai kasācijas kārtībā” uz „Kasācijas tiesvedības ierosināšanas kārtība” un pants tika izteikts jaunā redakcijā, paredzot, ka jautājums par nolēmuma pārbaudi kasācijas kārtībā izlemjams koleģiāli triju tiesnešu sastāvā. Personai, kura iesniegusi sūdzību vai protestu, kā arī personai, kuras tiesības un intereses aizskar sūdzība vai protests, paziņo tiesas sastāvu un to, kad tiks lemts par kasācijas tiesvedības ierosināšanu, izskaidrojot tiesības septiņu dienu laikā pieteikt noraidījumu. Kasācijas tiesvedību atsaka ierosināt, pieņemot vienbalsīgu lēmumu rezolūcijas veidā, kurā norādāmi atteikuma motīvi. Ja tiesnešu viedoklis par kasācijas tiesvedības ierosināšanu atšķiras vai arī visi tiesneši uzskata, ka lieta izskatāma kasācijas kārtībā, tiek pieņemts lēmums rezolūcijas veidā par kasācijas tiesvedības ierosināšanu.

KPL 573.¹pantā³⁴ tika noteikti pamati atteikumam ierosināt kasācijas tiesvedību, kas iedalāmi divās grupās atkarībā no tā, vai Senāts, konstatējot konkrētos apstākļus, atsaka ierosināt kasācijas tiesvedību, vai tam ir tiesības atteikt ierosināt kasācijas tiesvedību. Kasācijas tiesvedības ierosināšana atsakāma, ja nav ievērotas formālās prasības kasācijas sūdzības vai protesta saturam (KPL 573.¹panta pirmā daļa). Savukārt Senāts var atteikt ierosināt kasācijas tiesvedību, ja: 1) kasācijas sūdzībā vai protestā norādītajos tiesību normu piemērošanas jautājumos ir izveidojusies Augstākās tiesas judikatūra un pārsūdzētais nolēmums tai atbilst (KPL 573.¹panta otrās daļas 1.punkts) vai 2) izvērtējot kasācijas sūdzībā vai protestā minētos argumentus, nerodas šaubas par pārsūdzētā nolēmuma tiesiskumu un izskatāmajai lietai nav būtiskas nozīmes judikatūras veidošanā (KPL 573.¹ panta otrās daļas 2.punkts).

Lēmums par atteikšanos ierosināt kasācijas tiesvedību nenozīmē, ka Senāts pārsūdzētā sprieduma motīvu daļā ietverto argumentāciju atzinis par pilnīgi pareizu. Kasācijas tiesvedības ierosināšanu var atteikt, piemēram, gadījumos, kad kļūdas procesuālo tiesību normu piemērošanā nav novedušas pie nelikumīga vai netaisnīga nolēmuma vai, izvērtējot kasācijas sūdzībā

³⁴ Jāatzīmē, ka kopš 573.¹ panta iekļaušanas KPL, Satversmes tiesā ir tikuši iesniegti pieteikumi, kuros apstrīdētas KPL 573.¹ pantā iekļautās normas. Satversmes tiesa ir atteikusies ierosināt lietu, jo konstatējusi, ka pieteikumā nav sniegts Satversmes tiesas judikatūrai atbilstošs pamatojums KPL 573.¹ panta otrās daļas 2.punkta iespējamai neatbilstībai Satversmes 92.panta pirmajam teikumam. (Sk., piemēram, Satversmes tiesas kolēģijas 2023.gada 16.oktobra lēmumu (pieteikums Nr.151/2023).

vai protestā minētos argumentus, nerodas šaubas par pārsūdzētā nolēmuma tiesiskumu un izskatāmajai lietai nav būtiskas nozīmes judikatūras veidošanā.³⁵

CITI BŪTISKĀKIE GROZĪJUMI

20 gadu laikā KPL ir izdarīti arī daudzi citi grozījumi, kas ir būtiski kopējā kasācijas tiesvedības procesa un tiesību uz taisnīgu tiesu nodrošināšanā, un šajā nodaļā autore vērsīs uzmanību uz dažiem no tiem.

KPL vairākkārt ir izdarīti grozījumi saistībā ar kasācijas sūdzības un protesta iesniegšanas termiņu, turklāt jautājumu par kasācijas sūdzības un protesta iesniegšanas termiņu ir vērtējusi arī Satversmes tiesa. Ar 12.03.2009. grozījumiem tika papildināts KPL 570. pants, nosakot, ka kasācijas sūdzības iesniegšanas termiņš gadījumā, ja tiesa pagarinājusi pārsūdzības termiņu, ir 20 dienas. Ar šo grozījumu pēc būtības tika noteikts garāks kasācijas sūdzības vai protesta iesniegšanas termiņš īpaši sarežģītās un apjomīgās lietās. KPL [564.panta septītās daļas trešo teikumu³⁶ un] 570.panta pirmās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmei³⁷ Satversmes tiesa vērtēja lietā Nr.2019-15-01³⁸ un atzina apstrīdētās normas par atbilstošām Latvijas Republikas Satversmes 92.panta pirmajam teikumam. Ar 19.09.2024. grozījumiem tika noteikts, ka termiņš skaitāms darb dienās, nevis dienās, kā tas bija līdz grozījumiem. Vienlaikus panta trešajā daļā, kas paredz termiņu sūdzības iesniegšanai par tiesneša lēmumu, ar kuru atteikts pieņemt kasācijas sūdzību vai protestu, „dienas” aizstātas ar „darba dienām”.

Laika gaitā kasācijas sūdzību iesniegt tiesīgo personu loks (KPL 571.pants) papildināts ar kriminālprocesā aizskarto mantas īpašnieku, kura mantai uzlikts arests, un noteikts, ka šī persona kasācijas sūdzību var iesniegt daļā, kas aizskar viņa tiesības un intereses.³⁹

Paredzētas tiesības kasācijas instances tiesai, konstatējot tādu būtisku KPL pārkāpumu, kuru apelācijas instances tiesa nevar novērst, atcelt abu instanču tiesu nolēmumus un nosūtīt lietu jaunai izskatīšanai pirmās instances tiesā (KPL 587.panta otrā daļa).⁴⁰

³⁵ Sk. Senāta 2025.gada 21.marta lēmuma lietā Nr.SKK-9/2025, ECLI:LV:AT:2025:0321.11817001020.6.L, 8.9.punktu.

³⁶ Tiesa var pieņemt lēmumu par pārsūdzības termiņa pagarināšanu par 10 dienām kriminālprocesa īpašas sarežģītības un apjoma dēļ.

³⁷ Lietā Satversmes tiesa vērtēja abas apstrīdētās normas – KPL 564.panta septītās daļas trešo teikumu un 570.panta pirmo daļu – kā vienotu tiesisko regulējumu.

³⁸ Satversmes tiesas 2020.gada 26.marta spriedums lietā Nr.2019-15-01.

³⁹ Sk. 2017.gada 22.jūnija likumu „Grozījumi Kriminālprocesa likumā”, kas stājās spēkā 2017.gada 1.augustā.

⁴⁰ Sk. 2009.gada 12.marta likumu „Grozījumi Kriminālprocesa likumā”, kas stājās spēkā 2009.gada 1.jūlijā.

Paredzēts, ka, pārsūdzēto nolēmumu atceļot pilnībā vai tā daļā un lietu nosūtot jaunai izskatīšanai, Senātam jāizlemj jautājums arī par drošības līdzekli (KPL 588. panta 3.¹ daļa).⁴¹

Paredzēts izņēmums no nosacījuma, ka kasācijas instances tiesas lēmums nav pārsūdzams, un noteikts, ka kasācijas instances tiesas lēmums, t.sk. lēmums par atteikšanos ierosināt kasācijas tiesvedību, ir pārsūdzams apelācijas kārtībā, ja tas pieņemts lietā, kura pirmās instances tiesā un apelācijas instances tiesā izskatīta apsūdzētā prombūtnē (*in absentia*)⁴² (KPL 588. panta piektā daļa).

Noteikts, ka kasācijas sūdzības iesniedzējam un prokuroram nosūtāma kasācijas instances tiesas lēmuma kopija, savukārt pārējām KPL 583. panta trešajā daļā minētajām personām jāpaziņo izskatīšanas rezultāts (KPL 590.panta 1.¹ daļa).^{43, 44}

Tāpat 20 gadu laikā kopš KPL spēkā stāšanās 54.nodaļā ir izdarīti arī vairāki redakcionāli grozījumi, kas saistīti ar terminu saskaņošanu KPL un citos likumos⁴⁵, KPL normu savstarpēju saskaņošanu⁴⁶, tai skaitā, izslēdzot no KPL kādu institūtu.⁴⁷

⁴¹ Sk. 2012.gada 24.maija likumu „Grozījumi Kriminālprocesa likumā”, kas stājās spēkā 2012.gada 1.jūlijā.

⁴² KPL 465.panta septītā daļa.

⁴³ Sk. 2009.gada 12.marta likumu „Grozījumi Kriminālprocesa likumā”, kas stājās spēkā 2009.gada 1.jūlijā.

⁴⁴ Atzīmējams, ka ar 19.09.2024. grozījumiem KPL 321.¹ pantā, kas tika izstrādāti, lai atbilstoši transponētu Eiropas Parlamenta un Padomes 2010.gada 20.oktobra Direktīvas 2010/64/ES par tiesībām uz mutisko un rakstisko tulkojumu kriminālprocesā prasības, kā arī lai novērstu Eiropas Komisijas 2023.gada 26.janvāra Argumentētajā atzinumā pārkāpuma procedūras lietā Nr.INFR(2021)2103 norādītos trūkumus attiecībā uz minētās direktīvas transponēšanu, tika noteikts, ka apsūdzētajam tiesa nodrošina nolēmuma rakstveida tulkojumu viņam saprotamā valodā bez novilcināšanās. Tas nozīmē, ka apsūdzētajam nodrošināms arī kasācijas instances tiesas lēmuma rakstveida tulkojums viņam saprotamā valodā.

⁴⁵ Piemēram, ar 19.12.2013. grozījumiem KPL 569., 570., 573., 577., 578., 579., 582., 583.pantā termins „Augstākās tiesas Senāts” aizstāts ar terminu „Augstākā tiesa” un vārds „senators” ar vārdiem „Augstākās tiesas tiesnesis”. Šie grozījumi izdarīti, lai nodrošinātu vienotu KPL un likumā „Par tiesu varu” lietoto terminoloģiju, kas mainījās sakarā ar tiesu sistēmas reformu – pāreju uz tā saukto „tīro tiesu instanču” tiesu sistēmu, kas savukārt paredzēja, ka Augstākā tiesa ir tikai kasācijas instance.

⁴⁶ Piemēram, ar 27.09.2018. grozījumiem 572.pantā noteikts, ka kasācijas sūdzībā vai protestā jāiekļauj tajā izteikto prasību pamatojums ar norādi uz Krimināllikuma pārkāpumu vai KPL normu *būtisku* [autore izcēlums] pārkāpumu. Grozījumi izstrādāti ar mērķi KPL 572.pantu saskaņot ar citām KPL normām (piemēram, ar 573.panta pirmo daļu), kurās noteikts, ka kasācijas kārtībā lietu izskata, ja ir pārkāptas Krimināllikuma normas vai būtiski pārkāptas KPL normas.

⁴⁷ Ar 19.09.2024. grozījumiem no KPL 577.panta otrās daļas izslēgti vārdi „vai ievietošanai sociālās korekcijas izglītības iestādē”. Grozījumi izdarīti, jo no KPL izslēgts drošības līdzeklis – ievietošana sociālās korekcijas izglītības iestādē –, ko varēja piemērot nepilngadīgajam.

SECINĀJUMI

KPL 54.nodaļā iekļauto tiesību normu attīstību divdesmit gados pamatā raksturo grozījumi, kas vērsti uz Senāta darba efektivizēšanu, tādējādi veicinot stabilas judikatūras veidošanu un tiesību attīstību, pievēršoties sarežģītiem tiesību jautājumiem.

Būtiska nozīme tiesību uz taisnīgu tiesu nodrošināšanā ir grozījumiem saistībā ar jaunas procesuālās kārtības noteikšanu jautājumā par kasācijas tiesvedības ierosināšanu izlemšanā, proti, ka lēmums par atteikšanos ierosināt kasācijas tiesvedību jāpieņem koleģiāli – triju tiesnešu sastāvā – un jāmotivē.

Lai gan tika prognozēts, ka jautājuma par nolēmuma pārbaudi kasācijas kārtībā izlemšana triju tiesnešu sastāvā radīs papildu slodzi un kavēs termiņus, laikā kopš 27.09.2018. grozījumiem Senātā ir izstrādājusies stabila prakse un lēmumu pieņemšanas termiņi ir nostabilizējušies. Vidējais termiņš, kādā tiek pieņemts lēmums par atteikšanos ierosināt kasācijas tiesvedību, ir aptuveni 2,3 mēneši, savukārt lieta kasācijas kārtībā rakstveida procesā tiek izskatīta aptuveni 9 mēnešos.⁴⁸

Būtiskākās izmaiņas KPL 54.nodaļā 20 gadu laikā atsevišķos tiesību jautājumos īsumā raksturo:

- jautājuma par kasācijas tiesvedības ierosināšanu izlemšanas kārtība (no vienpersoniska lēmuma rezolūcijas veidā uz koleģiālu lēmumu par kasācijas tiesvedības ierosināšanu vai

atteikšanos to ierosināt un pienākumu norādīt atteikuma motīvus);

- kasācijas tiesas kompetence (no plašākas uz šaurāku, izslēdzot tās lietu kategorijas, kuras neatbilst kasācijas tiesvedības būtībai);
- kasācijas tiesas sastāvs (iespēja skatīt lietu paplašinātajā sastāvā; iespēja senatoram izteikt atsevišķās domas, ja bijis atšķirīgs viedoklis par tiesību normu piemērošanas jautājumiem);
- kasācijas sūdzības vai protesta iesniegšanas termiņš (no dienām uz darbdienām un garāks, ja tiesa pagarinājusi pārsūdzības termiņu);
- kasācijas sūdzību iesniegt tiesīgo personu loks papildināts ar kriminālprocesā aizskarto mantas īpašnieku, kura mantai uzlikts arests.

Iepretī Administratīvā procesa likumam un Civilprocesa likumam KPL aizvien atsevišķā pantā vienkopus nav reglamentēts kasācijas sūdzības vai protesta saturs, aprobežojoties vien ar norādi KPL 572.pantā, ka kasācijas sūdzībā un protestā iekļaujams tajā izteikto prasību pamatojums ar norādi uz Krimināllikuma pārkāpumu vai šā likuma normu būtisku pārkāpumu, kā arī motivēts lūgums par lietas skatīšanu mutvārdu procesā tiesas sēdē, ja sūdzības vai protesta iesniedzējs to vēlas. Te gan piebilstams, ka Augstākā tiesa ir izstrādājusi vispārīgus praktiskus ieteikumus kasācijas sūdzības sagatavošanā – vadlīnijas.

Vai šāds grozījums KPL būtu nepieciešams, vai Senāta prakse sniedz pietiekami skaidras norādes potenciālajiem kasācijas sūdzību iesniedzējiem, ir diskutējams jautājums, un tas lai paliek nākamās desmitgades grozījumu līkločiem.

⁴⁸ Sk., piemēram, Senāta darbības rādītājus 2023.gadā. Statistikas pārskati pieejami Augstākās tiesas tīmekļvietnē sadaļā „Tiesvedība” („Statistika”).

PRAEJUDICIUM – IEPRIEKŠĒJS SPRIEDUMS JEB PRIEKŠSPRIEDUMS

Zinaida INDRŪNA

Judikatūras un zinātniski analītiskās nodaļas konsultante likumu piemērošanas jautājumos

Tiesas darba ikdienā nereti dzirdam vārdu salikumu prejudiciāls spriedums, prejudiciāls jautājums, arī – prejudicēt. No kurienes nāk un ko nozīmē termins *prejudiciāls* un kā to pareizi izmantot? Rakstā sniegts ieskats par tā izpratnes vēsturisku tvērumu un lietojumu Latvijas Senāta (1918–1940) praksē.

Prejudiciāls (no lat. *praejudicium*¹, iepriekšējs spriedums), kas attiecas uz iznākumu kādā iepriekš izšķirtā vai izšķiramā jautājumā vai prāvā, ja šim iepriekšējam spriedumam, respektīvi, lēmumam (prejudikātam, no lat. *praejudicatum*) svarīga nozīme konkrētā lietā.²

Jāpiezīmē, ka terminam *prejudicium* ir vēl viens tulkojums – aizspriedums, neobjektīvs spriedums, ietekme. Par abu terminu mijiedarbi diskutēts psihologu, sociologu un filozofu darbos, piem. H.G.Gadamera „Patiesība un metode” (1999), arī Ģ.Jankovska 2013.gada promocijas darbā „Zināšanas izpratne Hēgeļa gara fenomenoloģijā. Hermeneitiskā dialektika.”³ Bet šī raksta ietvaros paliksim pie priekšspriedumiem juridiskā aspektā.

Grieķu-romiešu seno tiesību vārdnīcā norādīts, ka *praejudicium* ir atzinums, kas izveidots, kļūst par paraugu sekojošiem tiesnešiem (*judicaturi*, vadījumam), bet tas liek mums šaubīties, vai Cicerons domā kaut ko, kas noteikts tajā pašā lietā, veicot iepriekšēju izmeklēšanu, vai kaut ko, kas noteikts citā, bet līdzīgā lietā, kas būtu tas, ko saucam

par precedentu. Ar atsauci uz Kvintiliānu, komentētājs Askonijs norādījis, ka vārds tiek lietots divās nozīmēs – precedentā, un tādā gadījumā tas ir drīzāk *exemplum* nekā *praejudicium* („*res ex paribus causis judicata*”) un attiecībā uz iepriekšēju izmeklēšanu un noteikšanu par kaut ko, kas pieder strīdīgajam jautājumam („*judiciis ad ipsam causam pertinentibus*” – spriedumi, kas attiecas uz pašu lietu), no kurienes nāk arī nosaukums *praejudicium*.

Šī pēdējā nozīme, kas atbilst *praejudicialis actio* vai formulas nozīmei, šķiet, ir tas, ko šis termins pareizi nes romiešu juridiskajā valodā. „Priekšsprieduma” prasība bija tāda, kuras mērķis bija tikai juridiski noskaidrot faktus, kuriem bija juridiska nozīme, vai iespējamo tiesisko attiecību esamību, un kuras formula (Romā civilprocesa formulēšanas periodā) līdz ar to sastāvēja vienkārši no *intentio*, ar kuru *judex* tika uzdots noskaidrot iespējamā fakta patiesumu, vai iespējamo tiesisko attiecību esamību. Prasības nosaukums aizgūts no tā, ka tiesneša nolēmums bija vai varētu būt pamats turpmākai tiesvedībai (piemēram, ja *praejudicium* ir noskaidrojies, ka tāds un tāds ir A nelikumīgais bērns, māte var celt prasību pret A par tā uzturēšanu); tie ir bezpersoniski lēmumi (iepriekš vindikācijai vai reālam prasījumam), kas neuzliek izpildes pienākumu prāvniekam.

Starp jautājumiem, kas tika izvirzīti *praejudicium* formā, bija – vai cilvēks ir brīvs vai nē; vai *libertus* vai nē; vai viņš bija tāda un tāda bērns; vai viņš bija devis galvotājiem, kurus viņš ņēma par tādu un tādu parādu, informāciju, ko pieprasa *Lex Cicereia*; kāda bija tā un tā darījuma summa u.c. Dažas prejudiciālas prasības piederēja civillikumam, lai gan Justiniāns saka, ka, iespējams, vienīgais jautājums viņa laikā, kuram bija leģitīms cēlonis, bija tas, kurā tika apšaubīta cilvēka brīvība un kas, kā zināms, bija vecāks par Divpadsmit tabulu likumu.

Tiesneša atzinums priekšsprieduma lietā bija saistošs un izšķirošs ne tikai atbildētājam, bet arī visām personām kopumā.⁴

PREJUDICIĀLA PRASĪBA UN NOLĒMUMS

A.Būmanis savulaik rakstīja, ka *praejudicium* īstenībā ir iepriekšējs lēmums; pārnesta nozīmē – ietekmējums,

¹ Burtiskā tulkojumā no latīņu valodas – iepriekšēja tiesas izmeklēšana, ekvivalenta *prae-* + *jūdicium* „tiesvedība, tiesāšana” (*jūdic-*, *jūdex* tiesneša + *-ium* *-ium*).

² Latviešu konversācijas vārdnīca. Galvenie redaktori: prof. A.Švābe, prof. A.Būmanis, prof. K.Dišlers. 133.burtiņa. Rīga, Grāmatu apgādniecība A.Gulbis, 1938, 33819.sleja.

³ 36.lpp. 24.vēre – Darba autors nošķir priekšspriedumu no aizsprieduma. Priekšspriedums ir tāds spriedums, kas tiek pieņemts pirms izteiktā sprieduma un ir pamats tajā izteiktajam, bet tas var tikt pakļauts izteiktā sprieduma problematizēšanai. Savukārt aizspriedums ir tāds spriedums, kas ir aizslēpts aiz sprieduma un kas tāpat kā priekšspriedums kalpo sprieduma pamatojamībai, bet, to problematizējot jeb atklājot, tiek atcelta izteiktā sprieduma nepieciešamība. Atsedzot aizspriedumu, izteiktais spriedums zaudē nepieciešamību tikt izteiktam, tas vairs nav patiens vai aplams kā priekšsprieduma gadījumā. Nošķirums starp priekšspriedumu un aizspriedumu tiek izdarīts, lai norādītu uz spriedumu atšķirībām, kaut gan vācu valodā tie abi var tikt atveidoti kā *Vorurtheil*. Hansa-Georga Gadamera darba „Patiesība un metode” latviešu tulkotājs I.Šuvajevs *Vorurtheil* atveidošanai lieto priekšsprieduma formu, kas ir pamatojama Gadamera hermeneitikā kā *wirkungsgeschichtliche Bewußtsein* analizē, bet, analizējot filozofijas vēsturi, lai padarītu skaidrāku pētījuma analīzes problēmu, ir nepieciešams nošķirt divus šo sprieduma veidus, jo priekšspriedumus pētnieks var atsegt un uzrādīt, atšķirībā no aizspriedumiem, kas nosaka pašu pētījumu.

⁴ A Dictionary of Greek and Roman Antiquities. William Smith, LL.D. William Wayte. G.E. Marindin. Albemarle Street, London. John Murray. 1890. <https://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:text:1999.04.0063:entry=praejudicium-cn>

ierobežojums.⁵

Par prejudiciālu prasību un tās iespējamām veidiem civillietās Latvijas Senāta atziņas jau pieejamas apkopotā veidā,⁶ tādēļ turpmāk norādīts uz avotiem īpaši kriminālietu iztiesāšanā, kas papildina minētajā apkopojumā ietverto.

J.Zariņš 1937.gadā raksta, ka, ja neviens prāvnieks jautājumu neierosina vai arī prāvnieks, kas jautājumu ierosinājis, tiesas noliktā laikā neiesniedz attiecīgas tiesas spriedumu, krimināltiesa pati izšķir jautājumu kā „*question préalable*”. Tas laiks, kamēr skata cauri prejudiciālu jautājumu citā tiesā, nav ieskaitāms noilguma laikā.⁷

V.Alksnis 1924.gadā rakstīja, „ja mēs aplūkojam tos ārzemju kriminālprocesus, kuri prejudiciālos jautājumus vispār paredz, tad redzam, ka pie mums nežēlastībā kritusi ģimenes tiesību grupa starp prejudiciāliem jautājumiem tur ieņem pirmo vietu (Austrijas 1873.g. kriminālprocess, Francijas krim. proc. u.c.). Tātad taisni šiem jautājumiem viscaur tiek piešķirta izcilus nozīme un kamēr mēs vēl pēc būtības neesam reformējuši savu kriminālprocesa likumu, nebij nekāda pamata no prejudiciālo jautājumu piemērošanas apjoma izmest ģimenes tiesības. Turpretim piedzīvojumi māca, ka taisni šinī sfērā rodas vislielākās komplikācijas, kaut gan noteikta stabilitāte šeit ir vairāk nekā kaut kur citus vajadzīga.”⁸

Tāpat kā civillietās, arī kriminālietu izskatīšanā vadās pēc lielākās kompetences principa – princips, pēc kura ir jāvadās, nosakot, kādai iestādei papriekšu ir jāizšķir zināms jautājums, ir vislielākās jeb speciālās kompetences princips, kas nozīmē, ka jautājums vispirms ir jāapskata tai iestādei, kas speciāli ir dibināta šādu jautājumu izšķiršanai, vai kurā šis jautājums ir galvenais izmeklēšanas priekšmets, bet nevis blakusjautājums. Tātad arī šē ir spēkā vispārīgais juridiskais princips, ka „*lex specialis derogat legi generali*”⁹

Tiesu palātas priekšsēdētājs H.Lazdiņš 1939.gadā rakstīja, ka Kriminālprocesa likumu 32.pants nosaka: ja nodarījumā noziedzības noteikšana ir atkarīga no noteiktā kārtībā konstatējamās apsūdzētā īpašuma tiesības uz nekustamu mantu vai arī no viņa maksātspējas rakstura, tad vajāšanu krimināltiesas ceļā neiesāk un iesākt aptur līdz civilstrīda izšķiršanai. Šinī pantā izvirzītais princips par īpašuma tiesību uz nekustamu mantu galvenā kārtā dibinās uz apsvērumu, ka krimināltiesa spriež pēc iekšējas pārliecības, turpretim civillietu iztiesāšana notiek pēc daudz formālākiem noteikumiem.

No šiem spriedumiem izriet, ka krimināltiesa nav kompetenta izšķirt jautājumu, vai nozieguma ceļā iegūtais nekustamais īpašums atdodams atpakaļ cietušām. Rakstā norādīts uz Senāta Kriminālā kasācijas departamenta atzinumu lietā KKD 31/603, ka prejudiciāli jautājumi var attiekties arī uz ģimenes tiesībām, proti, ka pirms kriminālietu ierosināšanas pret personu, kas atteicās apgādāt un dot uzturu savam ārlaulības bērnam, civiltiesā izšķirams prejudiciāls jautājums par to, kas atzīstams par ārlaulības bērna tēvu un kam sakarā ar to uzlikts minētais pienākums. Tātad prejudicija iestājas visos tanīs gadījumos, kad nodarījumā noziedzības noteikšana atkarājas no tāda tiesiska jautājuma izlemšanas citā lietā, kas nodibina nepieciešamās pazīmes, lai atzītu, ka apsūdzētā darbība bijusi noziedzīga.¹⁰

Tādējādi secināms, ka arī krimināllietās prejudiciāli nolēmumi bija pazīstami.

PREJUDICIĀLS JAUTĀJUMS SENĀTA APVIENOTAJAI SAPULCEI

Prejudiciāls jautājums tiesību praksē tiek saistīts ar īpašo tiesu dialoga formu Eiropas Savienības tiesību un cilvēktiesību (ECT konvencijas 16.protokols) vienas interpretācijas un piemērošanas nodrošināšanai. Tomēr konceptuāli tas ir daudz plašāks jēdziens, proti, tiesisks jautājums, bez kura iepriekšējas atrisināšanas nav iespējams tiesā izspriest attiecīgu lietu.¹¹

Ja prejudiciāliem nolēmumiem pirmās un apelācijas instances tiesā mērķis bija noskaidrot faktus, kuriem bija juridiska nozīme, vai iespējamo tiesisko attiecību esamību, kā arī iespējamā fakta patiesumu,¹² tad kasācijas instances,

¹⁰ Lazdiņš H. Pārdomas par prejudiciāliem jautājumiem krimināltiesu praksē. Krājums „Darbam un tiesībām”. Rīga, Latvijas Krimināltiesību biedrības izd., 1939, 257.–265.lpp.

¹¹ Svešvārdu vārdnīca. Dr.philol. J.Baldunčika redakcijā. Rīga, Jumava, 1999, 621.lpp.

¹² Latviešu konversācijas vārdnīca. Galvenie redaktori: prof. A.Švābe, prof. A.Būmanis, prof. K.Dišlers. 133.burtnīca. Rīga, Grāmatu apgādniecība A.Gulbis, 1938, 33818.–33819.sleja: Prejudiciālie jautājumi – Krimināltiesai nereti nākas noskaidrot jautājumus, kas sniedzas pāri krimināltiesību robežām. Ja no šo jautājumu izšķiršanas atkarājas krimināllietas izlemšana, tad krimināltiesa tos vispirms kā prejudiciālus jautājumus (sk. prejudiciāls) nodod tādas tiesas vai iestādes izšķiršanai, kuras kompetencei tie piekrit pēc sava satura. Tādā gadījumā krimināllietas tālākais virziens atkarājas no tā, kā izšķirts prejudiciālais jautājums. Tā, piemēram, ja nodarījuma noziedzības noteikšana atkarājas no apsūdzētā īpašuma tiesībām uz nekustamu mantu vai no viņa maksātspējas rakstura, tad vajāšanu krimināltiesas ceļā neuzsāk, bet uzsākt aptur, kamēr strīda jautājums nav izšķirts civiltiesā (Kpl. 32.p.). Tie ir gadījumi, kad zināma notikuma atzīšana par noziedzīgu atkarājas no tā, kāds spēks un nozīme piešķirami dokumentiem, ko noteicis likums un ko viena puse apstrīd; turpretim tais gadījumos, kad noziedzīgs nodarījums izriet no līguma vai pilnvarojuma, kuru īstenības apliecināšanai likums nekādu formu nav noteicis un kuru pastāvēšanu var apstiprināt ar liecinieku liecībām, kriminālvajāšanu var uzsākt bez civiltiesas iepriekšēja lēmuma. Latvijas Kriminālprocesa likums, pretēji franču doktrīnai [Kriminālkodeksa 1105.pants], neparedz prejudiciālo jautājumu ierosināšanas un izšķiršanas kārtību, tādēļ jāatzīst, ka tos var ierosināt arī pati tiesa ex officio.

⁵ Būmanis A. Romiešu tiesību cherstomātija. Rīga, Izdevis A.Gulbis, 1935, 116.lpp.

⁶ Pieejams Augstākās tiesas tīmekļvietnes sadaļā Tiesu prakses apkopojumi/Civiltiesības: Atzīšanas prasība. Starpkaru Senāta prakse un komentāri (2022).

⁷ Vītolīņš J. Prejudiciāli jautājumi. Gulbene, [b.i.], 1937, 19.lpp.

⁸ Alksnis V. Prejudiciāli jautājumi mūsu kriminālprocesā. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1924/4, 180.lpp.

⁹ Vītolīņš J. Prejudiciāli jautājumi. Gulbene, [b.i.], 1937, 31.lpp.

kura pamatā pārbauda, vai strīda izšķiršanā piemērots atbilstošs tiesiskais regulējums, uzdevums, atbildot uz prejudiciāliem jautājumiem, bija dot atbilstoša tiesiskā regulējuma iztulkojumu attiecīgā kāzusa risinājumā.

Vēsturiski Tiesu iekārtas likuma 185. (259¹.) pants noteica, ka Apvienotā sapulce apspriež tieslietu ministra priekšā liktos jautājumus, kurus pārvaldības vai tiesu iestādes izšķir nevienādi vai kuri, likumus piemērojot, rada šaubas. Ar laiku tiesu prakses vienādošanai arī departamenti sāka uzdot prejudiciālus jautājumus par tiesiskā regulējuma tvērumu un iztulkojumu, it īpaši, ja starp departamentiem radās strīdi par lietu piekritību.

Apvienotās sapulces 1925.gada 3.aprīļa spriedumā lietā Nr.32,¹³ atbildot uz Administratīvā departamenta jautājumu, nolēma atzīt, ka, stādot priekšā Senāta izšķiršanai uz Senāta iekārtas likuma 33¹.panta, 74.panta 10.punkta, Tiesu iekārtas likuma 185.panta pamata jautājumus, kurus nevienādi izšķir Senātam padotās iestādes vai kuri, likumu piemērojot, rada šaubas, ir jāuzdod Senātam faktiskie materiāli, no kuriem jautājumi radušies. Tādējādi Senāts neatbild uz abstraktiem jautājumiem, atbildēm jābūt saistītām ar izskatāmo lietu.

Senāta Apvienotās sapulces praksē bija neskaitāmi spriedumi par tās vai citas tiesību normas tulkojumu konkrētā strīda risinājumam.

Raksta nobeigumā dots neliels ieskats Senāta atbildēs uz tam uzdotajiem prejudiciālajiem jautājumiem.

Apvienotajai sapulcei 1934.gada 5.decembrī lietā Nr.18¹⁴ bija jāizšķir Senāta Civilā kasācijas departamenta jautājumu par to, kādā apjomā īres līgumi pāriet uz nama jauno īpašnieku pēc Likuma par telpu īri 27.panta. Jautājums izrietēja no partu strīda par Ls 814. Parti noslēdza īres līgumu, kurā, starp citu, ir vienojušies par to, ka, no vienas puses, dzīvokļa remonts tiek izdarīts uz īrnieka rēķinu, bet, no otras puses, mājas īpašnieks nedrīkst 5 gadu laikā paaugstināt noteikto īri Ls 40 mēnesī. Gadījumā, ja māju pārdod, vai nu mājas pircējs uzņemas saistību par īres nepaaugstināšanu, vai mājas agrākais īpašnieks atlīdzina īrniekam dzīvokļa remonta izdevumus. Aizrādot, ka atbildētājs, pārdodot māju, neesot uzlicis pircējam pienākumu nepaaugstināt īri, un ka viņš pircējam taisni esot spiests maksāt augstāku īri, prasītājs, ceļot prasību pret mājas agrāko īpašnieku, lūdz piespriest no pēdējā remonta izdevumus Ls 814 apmērā.

Ja atzītu, ka uz jauno īpašnieku pāriet vienīgi īres līgums kā tāds savās esenciālās sastāvdaļās, bez blakus saistībām, kādas nodibinātas īres līgumā, – tad līdz ar to būtu jāatzīst, ka uz jauno īpašnieku pāriet ne agrākais ar agrāko īpašnieku noslēgtais konkrētais līgums,

par kuru vienīgi runā īres likuma 27.pants, bet kāds teorētisks abstrakts līgums, kas dzīvē vispār nepastāv, jo dzīvē vienmēr var būt runa tikai par konkrētu, starp zināmām pusēm noslēgtu līgumu un, no otras puses, mēs patvaļīgi grozīsim un atņemsim no konkrētā līguma tādas sastāvdaļas, kuras šajā gadījumā vienam vai otram kontrahentam bija par tādu būtisku sastāvdaļu, bez kuras viņš nekad nebūtu slēdzis šo konkrēto līgumu.

Teikto ievērojot, Senāts nolēma atzīt, ka uz jauno īpašnieku pāriet īres līgums ar visām likumiskām saistībām un nosacījumiem, kas nodibināti slēgtā īres līgumā.

Civilās kasācijas departaments 1935.gada 24.janvāra spriedumā Nr.1¹⁵ atzina, ka Apgabaltiesa pareizi atzinusi, ka atbildētāja saistība nepaaugstināt īres maksu 5 gadu laikā, pārgājusi uz nama pircējiem; tas izriet no Likuma par telpu īri 27.panta, pēc kura prasītāja un agrākā īpašnieka noslēgtais īres līgums (un tātad arī minētā saistība kā šī līguma sastāvdaļa) *ipso jure* pārgājis uz jauniem nama īpašniekiem.

Apvienotajai sapulcei 1938.gada 29.novembrī lietā Nr.18¹⁶ bija jāizšķir Civilā kasācijas departamenta jautājumi: 1) vai gadījumā, kad vīra pirmā laulība nav tikusi šķirta, bet civilstāvokļa aktu reģistrā nepareizi apzīmēta par šķirtu, kas devis vīram faktisku iespēju iestāties otrā laulībā, 1921.gada Likuma par laulību 36.panta otrās daļas noteikums ir par šķērsli prasībai, kurā pirmās laulības sieva prasa atzīt viņas laulību par bijušu spēkā līdz vīra nāvei, ja šādu prasību ceļ pēc vīra nāves; 2) vai gadījumā, ja šādai prasībai nav par šķērsli 1921.gada Likuma par laulību 36.panta otrās daļas noteikums, šādu prasību var celt, iepriekš neceļot atsevišķu prasību atzīt ierakstu civilstāvokļa aktu reģistrā par spēkā neesošu.

Apvienotās sapulces nolēmumā norādīts, ka pēc Likuma par laulību (Lkr. 21/39) 36.panta 2.daļas, kas atbilst CL 64.panta 2.daļai, laulību, kuras slēgšanas laikā viens no laulātiem atradies citā laulībā, nevar atzīt par neesošu starp citu, ja pirmā laulība izbeigusies „ar nāvi”. Likums šai vietā nenorāda, kura laulātā nāve ir domāta, t.i., vai bigāmista-laulātā, vai viņa pirmās laulības laulātā nāve. Bet CL 64.panta 2.daļas aizliegums nekad nav domāts gadījumam, kad vairs nepastāv abas laulības un strīds iet tikai par juridiskām konsekvencēm, kas izriet no nelikumīgas laulības. Tātad šī norma neaizliedz apstrīdēt otrās, bigamiskās, laulības likumību. Uz šo apsvērumu pamata jānāk pie slēdziena, ka pirmais jautājums izšķirams noraidoši.

Ieraksta būtība un mērķis ir pierādīt zināmu faktu, bet nevis nodibināt tiesības; laulības reģistrs nebauda

¹³ Apvienotās sapulces 1925.g. 3.aprīļa spriedums lietā Nr.32. LVVA-1533-1-634-0033.jpg (1528×2220) 32.–33.lp. LVVA 1535.f. 13.apr., lieta Nr.208.

¹⁴ Senāta Apvienotās sapulces spriedumi 1930.–1934.g. Oficiāls izdevums. Rīga, Valsts tipogrāfija, 1936, 8.ieraksts, 68.lpp.

¹⁵ Senāta Civilā kasācijas departamenta 1935.g. spriedumi. Oficiāls izdevums. Rīga, Valsts tipogrāfija, 1936, 1.ieraksts, 3.lpp.

¹⁶ Valdības Vēstneša num.276 pielikums, 1939.g. 5.decembrī. Ofic. izdev. 12.ieraksts, 115.–116.lpp.

publisku ticamību, pretēji zemes grāmatām. Tāpēc ieraksts laulības reģistrā par laulības šķiršanu pats par sevi nepadara vēl laulību par šķirtu un neizrada konstitutīvu spēku, nedz starp attiecīgās laulības laulātiem, nedz pret trešām personām, ja pats ieraksta pamats bijis nepareizs, piemēram, ja tiesas spriedums, kas bijis par ieraksta pamatu, nav stājies spēkā vai pat nevarēja stāties spēkā.

Atzīstot bigāmijas esamību, ieraksts par pirmās laulības šķiršanu atkrīt un tas grozāms, tāpēc nekāda prejudiciāla prasība nav jāceļ. Attiecīgi otrs jautājums izšķirams apstiprinoši.

Civilās kasācijas departaments 1939.gada 22.marta kopsēdē lietā Nr.2¹⁷ norādīja, ka, ņemot vērā šos Senāta Apvienotās sapulces apcerējumus, ir apgāzti Tiesu palātas sprieduma motīvi, kuri visi iziet no uzskata, ka otrā laulība ir neapstrīdama arī tad, ja pirmā laulība ir izbeigusies ar bigāmista nāvi, bet viņa pirmās laulības laulātais nav miris. Tādēļ konkrētā gadījumā, pretēji Tiesu palātas aizrādījumam, prasītājai bija tiesība prasīt otrās laulības atzīšanu par neesošu, respektīvi, arī izteikt šo petitumu pozitīvā veidojumā, lūdzot atzīt, ka prasītājas pirmā laulība pastāvējusi spēkā līdz bigāmista nāvei, kādā formulējumā arī celta konkrētā prasība.

Apvienotā sapulce 1934.gada 25.aprīlī lietā Nr.1¹⁸ izskatīja Senāta Administratīvā departamenta jautājumu, kādā laikā iesniedzams lūgums par apelācijas vai kasācijas termiņa atjaunošanu, ja spriedums galīgā veidā nav izgatavots Civilprocesa nolikuma 713.pantā paredzētā laikā.

Lūkojis cauri lietu, Senāts atrada, ka ir jāapsver divi gadījumi: 1) kad spriedums nav gan izgatavots Civilprocesa nolikuma 806. (704.), 818. (713.) pantā paredzētā laikā, bet tos izgatavo apelācijas vai kasācijas termiņa tecējuma laikā, un 2) kad spriedumu galīgā veidā izgatavo jau pēc pārsūdzības termiņa notecējuma.

Kas attiecas uz pirmo gadījumu, tad tika atzīta par pamatotu līdzšinējā tiesu prakse, atbilstoši kurai, ja spriedumu izgatavo pārsūdzības termiņa tecējuma laikā, tad lūgums par termiņa atjaunošanu iesniedzams divu nedēļu laikā, skaitot no pārsūdzības termiņa izbeigšanās dienas. Proti, tiesu praksē noteikti konstatē, kad lūgums iesniedzams, un tādēļ partiem nevar rasties šaubas par to, kas un kad viņiem darāms. Otrkārt, tā ir pareiza arī tajā ziņā, ka, pirms pārsūdzības termiņš nav notecējis, var pacelties vienīgi jautājums par apelācijas

vai kasācijas termiņa pagarināšanu. Savukārt saskaņā ar Civilprocesa nolikuma 956. (833.) pantu likumā noteiktie termiņi nav pagarināmi, bet tikai atjaunojami.

Attiecībā uz otru gadījumu, kad spriedums galīgā veidā izgatavots jau pēc apelācijas vai kasācijas termiņa notecēšanas dienas, – lūgums par apelācijas vai kasācijas tiesības atjaunošanu iesniedzams divu nedēļu laikā no tās dienas, kad notecējis apelācijas vai kasācijas sūdzības termiņš.

Senāts Administratīvā departamenta 1934. gada 4.jūnija spriedumā lietā Nr.73b¹⁹ atzina, ka izskatāmajā lietā apelācijas termiņš pārsūdzības lietā par Rīgas apgabaltiesas 1930.gada 8./22.oktobra spriedumu notecējis tā paša gada 22.novembrī, bet zvērināts advokāts Lazdiņš lūgumu par termiņa atjaunošanu iesniedzis Rīgas apgabaltiesai tikai tā paša gada 10.decembrī, t.i., pēc minētā divu nedēļu laika iztecēšanas. Tātad šādos apstākļos, noraidot prāvnieka pilnvarnieka lūgumu par pārsūdzības termiņa atjaunošanu, Rīgas apgabaltiesa ir rīkojusies pareizi, kādēļ Senātam iesniegtā sūdzība noraidāma.

Apvienotā sapulce 1939.gada 19.decembrī lietā Nr.13²⁰ izšķīra Senāta Administratīvā departamenta jautājumu par to, kādā kārtībā pārsūdzams finanšu ministra vai cenu inspektora lēmums par sodīšanu administratīvā kārtībā situācijā, kad ar likuma grozījumiem no 1939.gada 27.septembra mainīta šādu lietu izskatīšanas pakļautība.

Apvienotā sapulce atzina, ka, ja visa pārsūdzības iesniegšanas laikā jau bija stājušies spēkā grozījumi Kriminālprocesa likumā, tad finanšu ministra vai cenu inspektora lēmumi pārsūdzami Likuma par administratīvām tiesām kārtībā.

Senāta Kriminālās kasācijas departaments 1940. gada 27.janvāra spriedumā lietā Nr.41²¹ norādīja, ka no lietvedības konkrētā lietā ir redzams, ka cenu inspektora lēmums par [pers. A] sodīšanu par cenu inspektora rīkojuma neizpildīšanu taisīts 1939.gada 16.septembrī un tas paziņots [pers. A] 26.septembrī, paskaidrojot tai jauno 1939.gada 20.septembra likuma papildinājumā minēto šā lēmuma pārsūdzības kārtību. Pārsūdzība iesniegta 1939.gada 2.oktobrī, respektīvi tad, kad jau bija sācis darboties jaunai likums, kas noteica, ka šādas lietas tiesas izskatīšanai nav pieņemamas, tāpēc, nepieņemot pārsūdzību kā tādu, kas nepiekrīt tiesas izskatīšanai, miertiesnesis nav novirzījis no likuma.

¹⁷ XV Izvilkumi no Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta spriedumiem. Tieslietu Ministrijas Vēstneša pielikums. Sastādījuši: senators F.Konradi un Tiesu palātas loceklis A.Valters. 1939/4, 186.–188.lpp. Sk. arī 1940.g. 26.aprīļa spriedumu lietā CKD 40/422.

¹⁸ Senāta Apvienotās sapulces spriedumi 1930.–1934.g. Oficiāls izdevums. Rīga, Valsts tipogrāfija, 1936, 2.ieraksts, 59.–60.lpp.

¹⁹ Senāta Administratīvā departamenta spriedumi (1931–1935). Rīga, Latvijas Republikas Augstākā tiesa, Senatora Augusta Lēbera fonds, 1997, 4.sēj., 1934.g. 73.ieraksts, 1559.lpp.

²⁰ LVVA1535.fonds, 10.apraksts, 21.lieta, 12.lp., pieejams: <https://www.archiv.org.lv/senats/index.php?id=421&kopa=4>.

²¹ LVVA 1535.fonds, 7.apraksts, 19.lieta, 34.lp., pieejams: <https://www.archiv.org.lv/senats/faili/senats/lvva1535-7-19/LVVA-1535-7-19-0034.jpg>

IV

KOMANDĒJUMU PIEREDZE

Pieredzes vizītes

ZINĀTNISKI ANALĪTISKIE PADOMNIEKI PIEREDZES VIZĪTĒ ITĀLIJĀ

Augstākās tiesas zinātniski analītiskie padomnieki Reinis ODINŠ, Ivars ČIVČIŠS, Iveta PUNDURE un Elīna GRIGORE-BĀRA 15.–18.oktobrī bija pieredzes vizītē Itālijas Augstākajā Kasācijas tiesā, Valsts padomē un starptautisko privāttiesību unifikācijas institūtā (UNIDROIT).

Itālijas Augstākajā Kasācijas tiesā galvenie sarunas temati bija darba efektivizācija, lai veicinātu lietu ātrāku izskatīšanu un mazinātu lietu uzkrājumu, digitalizācijas prakse un mākslīgā intelekta rīku ieviešana. Itālijas Augstākās Kasācijas tiesas pārstāvji dalījās pieredzē arī par tiesas nolēmumu pieejamības nodrošināšanu, kā arī tiesas darbā izmantotajām tiesību aktu un judikatūras datubāzēm („SentenzeWeb” un „ItalggiureWeb”). Bija vērtīgi dzirdēt arī par jaunieviestajām procedūrām Itālijas Civilprocesa kodeksā, tostarp prejudiciālu jautājumu uzdošanu Itālijas Augstākajai Kasācijas tiesai.

Valsts padomes pārstāvji zinātniski analītiskos padomniekus iepazīstināja ar Itālijas administratīvo tiesu sistēmu. Valsts padomes funkcijas noteiktas Itālijas Republikas Konstitūcijā, un tās ir divas: padomdevēja funkcija valdībai likumdošanas jomā, tostarp likumprojektu izstrādē, un tiesu varas funkcija – Valsts padome ir augstākās instances tiesa Itālijas divpakāpju administratīvajā tiesu sistēmā. Valsts padomes nolēmumus Itālijas Augstākajā Kasācijas tiesā var pārsūdzēt tikai jautājumos, kas saistīti ar jurisdikciju. Tika apspriesti arī konkrēti jautājumi par pagaidu noregulējuma piemērošanu un atlīdzinājumu zaudētās iespējas gadījumā.

UNIDROIT ir neatkarīga starpvaldību organizācija, kuras mērķis ir pētīt nepieciešamību un veidus, kā modernizēt, saskaņot un koordinēt privāttiesības, jo īpaši komerciesības, starp valstīm un valstu grupām,

Zinātniski analītiskie padomnieki Itālijas Augstākajā Kasācijas tiesā

kā arī izstrādāt vienotus tiesību aktus, principus un noteikumus. Tikšanās laikā tika apspriestas ne tikai institūta funkcijas, bet arī jaunākie tiesību attīstīšanas projekti investīciju aizsardzības jomā, kas balstīti uz UNIDROIT starptautisko komercīgumu principiem.

TIESNEŠU PIEREDZES APMAIŅAS PROGRAMMĀ PĒTA NĪDERLANDES AUGSTĀKĀS TIESAS PIEREDZI EFEKTIVIZĒT CIVILPROCESU

Eiropas Savienības Augstāko tiesu priekšsēdētāju tikla apmaiņas programmas ietvaros Senāta Civillietu departamenta senators Aldis LAVIŅŠ jūnijā apmeklēja Nīderlandes Augstāko tiesu (Hoge Raad) Hāgā.

Nedēļu garās vizītes mērķis bija iepazīties ar Nīderlandes tiesu sistēmu un civilprocesu, fokusējoties uz tādiem jautājumiem kā tiesneša loma civilprocesā; apelācijas un kasācijas instances tiesas kompetence; prejudiciāla nolēmuma procedūra u.c. Komandējuma laikā notika diskusijas ar Nīderlandes Augstākās tiesas tiesnešiem un darbiniekiem, gūstot padziļinātu ieskatu Nīderlandes civilprocesa reformās un aktualitātēs.

TIESNEŠA AKTĪVĀ LOMA CIVILPROCESĀ NĪDERLANDĒ

Nīderlandē civilprocesā tiesnesim ir piešķirta aktīva loma lietas vadībā un faktisko apstākļu noskaidrošanā. 2002.gada civilprocesa reformas ieviesa principu, ka tiesai jau sākotnējā procesa stadijā jāiesaistās strīda būtības noskaidrošanā. Likums noteic, ka pēc atbildētāja pirmās rakstveida atbildes tiesnesim parasti jānosaka mutvārdu sagatavošanas tiesas sēde, kurā personīgi jāpiedalās pusēm, ja vien lieta nav acīmredzami vienkārša. Šāds tiesiskais regulējums ir nostiprinājis aktīvas tiesas vadības principu un tiešu dialogu ar lietas dalībniekiem jau lietas sagatavošanas stadijā.

Nīderlandes kolēģi uzsvēra, ka mūsdienu tiesnesis Nīderlandē ne tikai pasīvi vēro pušu sacīksti, bet gan mērķtiecīgi vada procesu, lai precizētu strīda robežas un veicinātu efektīvu tiesvedību. Tiesnesis jau sagatavošanas stadijā uzdod jautājumus pusēm, noskaidro neskaidros faktus, mudina precizēt prasījumu apmēru un juridisko pamatojumu. Šāda aktīva iesaiste nodrošina, ka tiesnesis pilnībā izprot lietas būtību un savlaicīgi identificē, kuri pierādījumi un argumenti strīdā ir nozīmīgi. Piemēram, sagatavošanas tiesas sēdē tiesnesis var tieši jautāt prasītājam detalizēti pamatot prasības summu vai lūgt atbildētāju precīzi formulēt, kuri fakti tiek atzīti un kuri apstrīdēti. Šāda atklāta komunikācija palīdz novērst neskaidrības un virzīt lietas dalībniekus uz strīda patiesi nozīmīgajiem aspektiem, bieži veicinot izlīguma panākšanu jau lietas sagatavošanas stadijā.

Neraugoties uz tiesas aktīvo lomu, Nīderlandē tiek ievērots līdzsvars starp pušu sacīkstes principu un tiesneša procesuālās vadības principu. Puses joprojām saglabā tiesības brīvi iesniegt savus argumentus un pierādījumus, taču tiesnesis nodrošina skaidru procesuālo ietvaru – nosaka termiņus, kārtību un fokusē diskusiju uz lietas atrisināšanai būtiskajiem jautājumiem. Tiesnesis, ievērojot objektivitātes prasības, ir tiesīgs ierosināt pusēm iesniegt papildu pierādījumus par noteiktiem faktiem un apstākļiem. Piemēram, tiesnesis drīkst uzdot lietas dalībniekiem noteiktā termiņā iesniegt trūkstošus dokumentus vai eksperta atzinumu, ja tas nepieciešams taisnīga sprieduma nodrošināšanai. Šāda rīcība ne tikai novērš lietas izskatīšanas vilcināšanu, bet arī stiprina pušu tiesības uz taisnīgu tiesu, jo katrai pusei tiek dota iespēja izteikties par tiesai būtiskiem jautājumiem, pirms tiek pieņemts galīgais nolēmums.

Nīderlandes Augstākā tiesa savā judikatūrā ir apstiprinājusi un veicinājusi tiesneša aktīvo lomu, vienlaikus norādot uz nepieciešamību nodrošināt objektivitāti un ievērot pušu procesuālās tiesības. Augstākā tiesa konsekventi ir atzinusi to, ka tiesnesis drīkst aktīvi iesaistīties pierādījumu iegūšanā, proti, tiesnesim jānodrošina, ka lietā tiek iegūti pierādījumi, kas nepieciešami objektīvās patiesības noskaidrošanai, vienlaikus neierobežojot pušu tiesības uz sacīksti. Tiesnesim ir tiesības un pat pienākums noteikt procesuālos termiņus un ievērot tos, lai nodrošinātu lietas izskatīšanu saprātīgā termiņā. Tāpat tiesnesis Nīderlandē regulāri mudina puses apsvērt alternatīvus strīda risināšanas veidus, kā arī veicina izlīgumu.

Salīdzinoši ar Latviju, Nīderlandes pieredze rāda, ka aktīva tiesneša loma var ievērojami paaugstināt procesa efektivitāti un lietas izskatīšanas kvalitāti. Arī Latvijas civilprocesa likumos pēdējos gados ir stiprināta tiesneša loma lietas vadībā (piemēram, tiesnesis var noteikt sagatavošanas sēdi, uzdot jautājumus lieciniekiem, ierobežot pierādījumu iesniegšanas termiņus utt.). Tomēr Latvijā tiesneša iesaiste joprojām lielā mērā atkarīga no paša tiesneša iniciatīvas un prasmēm. Nīderlandes piemērs ar likumā noteiktu sagatavošanas tiesas sēdi un aktīvu komunikāciju ar pusēm liecina, ka normatīvi nostiprināts tiesneša aktīvās vadības princips var sekmēt strīda taisnīga risinājuma rašanu un lietas ātrāku izskatīšanu. Latvijas tiesu sistēmai varētu būt lietderīgi izvērtēt Nīderlandes pieeju, lai vēl vairāk stiprinātu tiesneša lomu taisnīgas tiesas nodrošināšanā.

APELĀCIJAS UN KASĀCIJAS INSTANCES TIESAS KOMPETENCE

Nīderlandes tiesu sistēmā ir trīs līmeņu tiesas, kas izskata civillietas: pirmās instances, apelācijas instances (četras apelācijas tiesas) un kasācijas instance tiesa. Augstākā tiesa kā kasācijas instances tiesa neizskata lietu pēc būtības atkārtoti, bet pārbauda tikai tiesību normu piemērošanas pareizību un procesuālo normu ievērošanu. Augstākā tiesa Nīderlandē neveic pierādījumu pārvērtēšanu un nekonstatē jaunus faktus vai apstākļus – tā respektē, ka faktu konstatēšana pabeigta zemākajās tiesu instancēs, un koncentrējas uz juridisko kļūdu labošanu.

Apelācijas instances tiesa Nīderlandē parasti izskata lietas pilnā apjomā gan par fakta, gan par tiesību jautājumu. Ja pirmās instances tiesas spriedums tiek pārsūdzēts, apelācijas tiesa var pieņemt jaunus pierādījumus un sprieduma argumentāciju balstīt uz jauniem apstākļiem. Ja apelācijas tiesa piekrīt pirmās instances tiesas spriedumam, sava sprieduma rezolutīvajā daļā tā norāda vien to, ka atstāj spēkā pirmās instances tiesas spriedumu, kā arī izlemj jautājumu par apelācijas instancē radušos tiesāšanās izdevumu sadali. Ja apelācijas tiesa nepiekrīt pirmās instances tiesas spriedumam, tad tiek taisīts spriedums, kura rezolutīvajā daļā tiek norādīts lietas rezultāts – vai un kādā daļā tiek apmierināta prasība, kā arī tiek sadalīti abu instanču tiesās radušies tiesāšanās izdevumi.

Ja Augstākā tiesa konstatē, ka apelācijas tiesa pieļāvusi tiesību piemērošanas kļūdu vai pārkāpusi procesuālās tiesību normas, tai ir vairāki rīcības varianti, kas noteikti Civilprocesa kodeksā. Vispārīgais noteikums – pēc kasācijas sūdzības apmierināšanas tiek atcelts pārsūdzētais spriedums un lieta tiek nodota jaunai izskatīšanai, it īpaši gadījumos, kad jānoskaidro papildu apstākļi. Parasti lieta tiek nodota jaunai izskatīšanai citai apelācijas tiesai. Savukārt, ja pēc kasācijas sūdzības izskatīšanas palikuši neatrisināti tikai tiesību jautājumi un nepastāv nepieciešamība noskaidrot jaunus faktus vai apstākļus, Augstākā tiesa ir tiesīga pati izlemt šos tiesību jautājumus. Šādi Civilprocesa kodeksa noteikumi piešķir Augstākajai tiesai elastīgas pilnvaras – atkarībā no situācijas tā var vai nu galīgi izšķirt strīdu pati, vai arī nodot lietu jaunai izskatīšanai zemākas instances tiesai. Praksē Augstākā tiesa, konstatējusi apelācijas instancē tīri juridisku kļūdu, nereti izmanto dotās tiesības pašai atrisināt attiecīgo tiesību jautājumu, tā paātrinot strīda galīgo noregulējumu.

Lai Augstākā tiesa varētu pati pieņemt galīgo spriedumu, jāievēro noteikti priekšnosacījumi. No Nīderlandes likuma un judikatūras izriet trīs galvenie nosacījumi: (1) lietā visi būtiskie fakti un apstākļi ir noskaidroti jau zemākajās instancēs; (2) apelācijas tiesas pieļautā kļūda ir tikai tiesību piemērošanā (piemēram,

nepareizi interpretētas tiesību normas vai tās nepareizi attiecinātas uz lietā konstatētajiem apstākļiem); (3) galīgā iznākuma sasniegšanai nav nepieciešamas papildu procesuālas darbības (piemēram, nav jāuzklausā jauni liecinieki vai jāveic jauna ekspertīze). Ja šie nosacījumi izpildās, Augstākā tiesa, atceļot tiesību normām neatbilstošo apelācijas tiesas spriedumu, var pati izspriest lietu pēc būtības, piemēram, noraidīt prasību vai apmierināt to daļā atbilstoši tam rezultātam, kāds jau faktiski izriet no pirmās instances tiesas sprieduma. Šādā veidā Augstākā tiesa pēc būtības atjauno to tiesisko stāvokli, ko bija noteikusi pirmās instances tiesa, un pati pabeidz lietas izskatīšanu.

Diskusijās tika uzsvērts, ka šādas pilnvaras tiesa izmanto tad, kad tas ir attaisnojami. Piemēram, situācijā, kad apelācijas tiesa kļūdaini apmierināja prasību, Augstākā tiesa atcēla apelācijas tiesas spriedumu un pati noraidīja prasību. Tas bija iespējams, jo visi lietas fakti un apstākļi jau bija noskaidroti un nepastāvēja citu domstarpību par kādu aspektu lietā. Citā lietā, izskaidrojot savas kompetences robežas, Augstākā tiesa norādīja, ka pirmās instances tiesas sprieduma tieša atjaunošana kasācijas kārtībā ir pieļaujama tad, ja nav palicis neviens cits strīda alternatīvs risinājums un visi būtiskie aspekti ir izvērtēti. Proti, ja apelācijas tiesas spriedums ir atceļams, bet, izskatot lietu pirmās instances tiesā, bija vēl citi neizskatīti pamati vai iebildumi, vai arī pastāvēja vēl citi strīda iespējamie risinājumi, Augstākā tiesa atturēsies no galīgā sprieduma taisīšanas un dos iespēju zemākas instances tiesai pabeigt lietas izskatīšanu. Tādējādi tiesa ievēro pušu tiesības uz lietas pilnvērtīgu izskatīšanu. Tikai tajos gadījumos, kad lietas iznākums neatstāj rīcības brīvību (piemēram, ir skaidrs, ka prasība jānoraida un citu strīdus jautājumu vairs nav), Augstākā tiesa izmanto savu kompetenci pašai noteikt strīda galīgo risinājumu.

Interesanti, ka citās Eiropas valstīs civilprocesuālajos tiesību aktos dažkārt nepārprotami noteikta šāda Augstākās tiesas kompetence, kamēr Nīderlandē tā ir izsecināma no likuma sistēmas. Piemēram, Igaunijas Civilprocesa kodeksa 691. pants noteic, ka Augstākā tiesa (*Riigikohus*) drīkst atcelt apelācijas tiesas spriedumu un atstāt spēkā pirmās instances tiesas spriedumu bez lietas atkārtotas izskatīšanas, ja apelācijas tiesa nepareizi piemērojusi materiālo tiesību normas. Līdzīgi Lietuvas Civilprocesa kodeksa 382. panta ceturtā daļa atļauj Augstākajai tiesai kasācijas kārtībā atcelt apelācijas tiesas spriedumu un atstāt spēkā pirmās instances tiesas spriedumu, ja apelācijas tiesa pieļāvusi tiesību piemērošanas kļūdu un papildu faktu pārbaude nav nepieciešama. Nīderlandes Civilprocesa kodekss tieši šādu formulējumu neparedz, tomēr funkcionāli rezultāts var būt līdzvērtīgs, proti, Civilprocesa kodeksa 420.–422.pants, tos interpretējot

sistēmiski, piešķir Augstākajai tiesai kompetenci panākt to pašu, ko tiešā tekstā paredz Igaunijas un Lietuvas civilprocesuālais regulējums. Tādējādi, kaut arī normatīvā regulējuma formulējumi atšķiras, kasācijas tiesvedības iznākums Nīderlandē pēc būtības var būt tāds pats kā kaimiņvalstīs – taisnīguma un efektivitātes labad, neapdraudot pušu tiesības, lietas izskatīšana tiek pabeigta ātrāk.

PREJUDICIĀLIE NOLĒMUMI UN TIESU DIALOGS

Viena no mūsdienu Nīderlandes tiesu sistēmas inovācijām ir prejudiciālo nolēmumu procedūra, kas veicina dialogu starp zemākas instances tiesām un Augstāko tiesu un nodrošina tiesību normu vienveidīgu interpretāciju. Minētā procedūra tika ieviesta pēc Augstākās tiesas iniciatīvas. Kopš 2012. gada Nīderlandes Civilprocesa kodekss ietver tiesību normas (392.–394. pants), kas tiesām piešķir tiesības noteiktos gadījumos uzdot Augstākajai tiesai prejudiciālus jautājumus par tiesību normu interpretāciju konkrētas lietas ietvaros. Kodeksa 392.pants paredz, ka, izskatot lietu, pirmās vai apelācijas instances tiesa pēc pušu lūguma vai savas iniciatīvas var vērsties Augstākajā tiesā ar prejudiciālu jautājumu, ja atbilde uz šo jautājumu ir nepieciešama, lai izlemtu konkrēto lietu, un šis tiesību jautājums ir būtisks citu līdzīgu lietu atrisināšanai vai vienveidīgai tiesu praksei. Tādējādi prejudiciālā jautājuma uzdošanas priekšnoteikumi ir: 1) lietas iznākums atkarīgs no attiecīgā tiesību jautājuma interpretācijas; 2) attiecīgais tiesību jautājums ir plašāk nozīmīgs – piemēram, rodas daudzos citos gadījumos. Šo procedūru var uzskatīt par nacionālu analoģu Eiropas Savienības Tiesas prejudiciālā nolēmuma mehānismam, tikai valsts līmenī: zemākas instances tiesa aptur tiesvedību un lūdz Augstākajai tiesai saistošu skaidrojumu par attiecīgās tiesību normas piemērošanu.

Komandējuma laikā iegūtā informācija liecina, ka Nīderlandē Augstākā tiesa pieņem vidēji gadā 10–15 prejudiciālos nolēmumus. Prejudiciālo nolēmumu mehānisms ir stiprinājis Augstākās tiesas kā tiesību sistēmas attīstības „arhitekta” lomu. Kā izteikts Augstākās tiesas 2015.gada pārskatā, iespēja sniegt prejudiciālus nolēmumus uzsver Augstākās tiesas funkciju nodrošināt tiesību vienveidīgu piemērošanu un attīstību, nevis tikai labot kļūdas individuālās lietās. Tādējādi Augstākā tiesa ne tikai izskata kasācijas sūdzības, bet arī proaktīvi veido judikatūru, atbildot uz zemāku instanču tiesu iniciatīvām. Tiesneši atzina, ka tas veicina tiesu dialogu – zemāku instanču tiesas nebaidās vērsties ar sarežģītiem jautājumiem, savukārt Augstākā tiesa var stratēģiski izvēlēties, kurus jautājumus pieņemt, lai sniegtu vadlīnijas plašākam lietu lokam. Līdzīga procedūra pastāv, piemēram, Francijā un Beļģijā, kur augstākās tiesas var sniegt konsultatīvus atzinumus tiesību jautājumos.

Latvijā prejudiciālu nolēmumu procedūra nepastāv, un zemāko instanču tiesas nevar tieši lūgt Senātam interpretēt likumu konkrētas lietas ietvaros. Ja rajona tiesai rodas šaubas par tiesību normas piemērošanu, tai pašai jāpieņem nolēmums, un, ja tas būs nepareizs, korekcija var notikt apelācijas vai kasācijas tiesvedības ietvaros. Latvijas Senāts sniedz tiesu prakses apkopojumus un atziņas, kas kalpo kā vadlīnijas zemāku instanču tiesām, taču formāla procedūra tiesas spriešanas laikā lūgt Senāta „padomu” nepastāv. Šādā kontekstā Nīderlandes prejudiciālā nolēmuma mehānisma ieviešana ir novatorisks risinājums, kas saīsina laiku, kādā tiek panākta vienveidīga judikatūra – nav jāgaida, kamēr vairākas lietas izies visas tiesu instances. Šī procedūra arī stiprina tiesnešu savstarpējo dialogu un tiesu varas vienotību. Latvijā pagaidām līdzīgs instruments netiek apspriests, tomēr Nīderlandes pieredze varētu rosināt diskusiju par jauniem veidiem, kā Senāts varētu operatīvāk sniegt metodisko palīdzību tiesību piemērošanā, neiejaucoties zemāku instanču tiesu neatkarībā. Jebkurā gadījumā Nīderlandes piemērs apliecina, ka tiesiskās drošības un vienveidības nodrošināšanai tiesu sistēma var veiksmīgi izmantot inovācijas, kas balstītas uz Augstākās tiesas autoritāti.

TIESAS SASTĀVS UN PROCESUĀLĀ EFEKTIVITĀTE

Nīderlandes tiesu sistēma meklē risinājumus, kā optimizēt resursu izmantošanu un paātrināt lietu izskatīšanu, tai skaitā plašāk pielietojot viena tiesneša sastāvu tiesvedībā tur, kur tas iespējams. Tradicionāli Nīderlandē pirmās instances tiesās lietas izskata viens tiesnesis. Līdz nesenam laikam apelācijas instancē gandrīz vienmēr lietas izskatīja koleģiāli – trīs tiesnešu sastāvā. Tomēr, veicot reformas, tika atzīts, ka elastīga pieeja ir nepieciešama arī apelācijas instancē. Saskaņā ar 2013.gadā pieņemtajiem grozījumiem atsevišķos vienkāršākos gadījumos apelācijas tiesām atļauts lietas skatīt viena tiesneša sastāvā, lai paātrinātu procesu un samazinātu resursu patēriņu. Vienam apelācijas tiesas tiesnesim ir tiesības organizēt sēdi ar mērķi veicināt izlīguma noslēgšanu. Šāda sēde, saglabājot tiesneša neitralitāti, ir paredzēta kā tiesas diskusija ar pusēm. Apmēram 15–20% tiek panākts izlīgums apelācijas instancē. Tā tiek nodrošināta ātrāka civiltiesiskā strīda atrisināšana bez turpmākas tiesvedības. Šo praksi apstiprina arī Augstākās tiesas judikatūra.

Arī pašā Augstākajā tiesā Nīderlandē pastāv iespējas optimizēt tiesnešu sastāvu. Lai gan kasācijas lietu izskatīšana notiek piecu tiesnešu kolēģijā, jau kopš 1986.gada atļauts mazāk sarežģītas lietas Augstākajā tiesā skatīt trīs tiesnešu sastāvā. Šo reformu ieviesa, lai samazinātu tiesas noslodzi – trīs tiesnešu palātas var

efektīvāk tikt galā ar vienkāršākām kasācijas lietām, atstājot piecu tiesnešu sastāvam kompetenci izskatīt sarežģītākus un precedentus veidojošus strīdus. Šāda sistēma ļauj Augstākajai tiesai elastīgi plānot savu darbu un koncentrēt resursus uz būtiskāko. Papildus jānorāda, ka, ja lietā nav būtisku tiesību jautājumu, kas prasītu Augstākās tiesas skaidrojumu, tiesa ir tiesīga noraidīt kasācijas sūdzību (nevis atteikt ierosināt kasācijas tiesvedību), lēmumā nenorādot izvērstu argumentāciju. Praksē to mēdz dēvēt par „81.panta piemērošanu”. Šāda pieeja tika ieviesta ar mērķi, lai īsākos termiņos atbrīvotos no lietām, kurām nav precedentu vērtības. Tā rezultātā Augstākā tiesa var fokusēt savu darbu uz svarīgiem tiesību jautājumiem, nevis tērēt resursus motivēta nolēmuma sagatavošanai ikvienā lietā, kurā iesniegta kasācijas sūdzība.

SECINĀJUMI

Pieredzes apmaiņa Nīderlandes Augstākajā tiesā sniedza vērtīgu iespēju iepazīt citas Eiropas Savienības dalībvalsts tiesību sistēmu un izvērtēt, kura tās pieredze varētu būt noderīga Latvijai. Nīderlandes civilprocesā pēdējo divu dekāžu laikā ir ieviestas reformas, kuru galvenie mērķi bija paātrināt tiesvedību, vienlaikus uzlabojot tiesas komunikāciju ar pusēm un saglabājot augstu taisnīguma standartu. Tiesneša aktīvās lomas nostiprināšana procesā ir uzlabojusi gan procesa efektivitāti, gan lietas dalībnieku apmierinātību – tiesvedības kļuvušas raitākas un skaidrāk vadītas. Apelācijas un kasācijas instances reformas – tostarp Augstākās tiesas kompetence galīgi atrisināt lietu, ja nav nepieciešama papildu fakti noskaidrošana – arī ir veicinājusi strīdu ātrāku atrisināšanu, neupurējot taisnīgumu. Prejudiciālo nolēmumu mehānisms ir

efektīva inovācija, kas stiprina tiesu varas vienotību un sekmē tiesību normu vienveidīgu piemērošanu, sniedzot zemāku instanču tiesām tiešu pieeju Augstākās tiesas ekspertīzei tiesību jautājumos. Visbeidzot, viena tiesneša sastāva plašāka izmantošana liecina par Nīderlandes tiesu sistēmas elastību un spēju pielāgoties pieaugošajai lietu slodzei, nezaudējot kvalitāti.

Salīdzinot ar Latviju, jāsecina, ka mūsu tiesību sistēma var pārņemt vērtīgu Nīderlandes pieredzi – gan attiecībā uz tiesneša aktīvu lomu (nepieciešamības gadījumā grozot procesuālās normas, lai skaidrāk definētu tiesneša tiesības vadīt procesu), gan attiecībā uz apelācijas un kasācijas instances tiesas funkciju pilnveidošanu. Nīderlandes pozitīvie rezultāti (īsāki lietu izskatīšanas termiņi, augstāka lietotāju apmierinātība ar tiesu darbu) liecina, ka pārdomātas reformas var ievērojami uzlabot tiesu darba efektivitāti, neapdraudot tiesību uz taisnīgu tiesu garantijas. Protams, jebkuru reformu ieviešanā svarīgs ir līdzsvars. Nīderlandes piemērs rāda, ka procesa efektivitāte un taisnīgums nenonāk savstarpējā pretrunā, ja reformas balstītas uz rūpīgu analīzi un tiesu dialogu ar sabiedrību.

Dalība apmaiņas programmā Nīderlandes Augstākajā tiesā deva iespēju gūt padziļinātu priekšstatu par mūsdienīgu tiesvedības vadību un tiesu sistēmas attīstības tendencēm. Iegūtās zināšanas un kontakti ar Nīderlandes kolēģiem būs noderīgi, turpinot pilnveidot Latvijas civilprocesu un veicinot inovatīvu risinājumu ieviešanu, lai nostiprinātu tiesu varas efektivitāti un autoritāti. Ceru, ka šā komandējuma atskaite kalpos par pamatu tālākām diskusijām un praktiskiem soļiem Latvijas tiesību sistēmas pilnveidošanai, izmantojot Nīderlandes pieredzi kā iedvesmas avotu tiesiskuma stiprināšanai.

VIĻŅĀ TIEKAS BALTIJAS VALSTU AUGSTĀKO TIESU DARBINIEKI

19. un 20.jūnijā Lietuvas Augstākajā tiesā notika Baltijas valstu augstāko tiesu padomnieku, tiesnešu palīgu un konsultantu tikšanās.

Tikšanās dalībnieki dalījās pieredzē un diskutēja par padomnieku un tiesnešu palīgu darba organizācijas jautājumiem, kā arī digitālo rīku izmantošanu tiesas darbā.

Pirmajā tikšanās dienā Lietuvaskolēģi iepazīstināja ar Lietuvas Augstāko tiesu un tās kā kasācijas instances tiesas lomu Lietuvas tiesību sistēmā. Pēc Lietuvas

Augstākās tiesas iepazīšanas dalībnieki devās izzinošā ekskursijā uz Lietuvas Nacionālo muzeju – atjaunoto Lietuvas lielkņazu pili.

Otrajā dienā norisinājās Baltijas augstāko tiesu pārstāvju konference, kas tika organizēta divās diskusiju sesijās. Pirmajā sesijā „Tiesu darbinieku loma” konferences dalībnieki diskutēja par padomnieku, tiesnešu palīgu un citu tiesas darbinieku lomu augstāko tiesu efektīva darba nodrošināšanā. Kā konferences ievadā uzsvēra Lietuvas Augstākās tiesas priekšsēdētāja *dr. Danguolė Bublienė* – bez cilvēkiem augstākas tiesas ir nekas vairāk kā ēkas. Līdzās jautājumiem par tiesu darbinieku funkcijām un darbu procesu optimizēšanu tika apspriesti arī citi jautājumi par

Baltijas valstu Augstāko tiesu darbinieki ar Lietuvas Augstākās tiesas priekšsēdētāju Dangoli Bublioni

kasācijas instances tiesas darba efektivitātes uzlabošanu. Dalībnieki atzina, ka visās Baltijas valstu augstākajās tiesās liela nozīme tiek piešķirta ne tikai nolēmumu juridiskajai kvalitātei un lietu izskatīšanas ātrumam, bet arī nolēmumu saprotamībai un sabiedrības informēšanai par nolēmumiem. Attiecībā uz augstāko tiesu darba efektivitātes nodrošināšanu diskusijā pārsprieda to, ka pienākums izvērsti pamatot atteikumus ierosināt kasācijas tiesvedību var nelabvēlīgi ietekmēt kasācijas tiesvedībā izskatāmo lietu izspriešanas ātrumu. Lietuvas un Igaunijas kolēģi atzīmēja, ka to tiesu atteikumos ierosināt kasācijas tiesvedību netiek norādīti motīvi.

Otrajā diskusiju sesijā „IT rīki, ieskaitot MI” dalībnieki apsprieda digitālo rīku izmantošanu tiesas darbā. Lietuvas kolēģi iepazīstināja ar mākslīgā intelekta rīku TeDIA, ko izveidojusi Lietuvas Augstākā tiesa sadarbībā ar Viļņas Universitāti un kas tiek izmantots tiesas preses relīžu sagatavošanai. Šajā rīkā tiesnešu palīgi augšupielādē anonimizētu tiesas nolēmumu, un rīks izveido preses relīzes projektu, ko pirms publicēšanas pārlūko tiesneša palīgs. Tomēr Lietuvas kolēģi uzsvēra, ka TeDIA izveidotā preses

relīzes projekta manuāla pārskatīšana un pilnveidošana ir būtiska, it īpaši sensitīva rakstura lietās. Igaunijas kolēģi savukārt informēja par savu elektronisko lietu sistēmu un to, ka pamatā visas darbības ar lietu materiāliem notiek elektroniski.

Savukārt Latvijas Augstākās tiesas pārstāvji informēja par uzsākto projektu tāda mākslīgā intelekta rīka radīšanai, kas palīdzēs identificēt līdzīgas ienākošās lietas, kā arī atlasīt līdzīgas jau izspriestās lietas.

Tikšanās dalībnieki bija vienisprātis, ka tā bija vērtīga iespēja dalīties pieredzē un veids, kā veidot ciešāku sadarbību starp Baltijas valstu augstākajām tiesām.

Latvijas Augstāko tiesu šajā pasākumā pārstāvēja Senāta Administratīvo lietu departamenta tiesneša palīdzē Laura Vigupe, Civillietu departamenta zinātniski analītiskais padomnieks Rihards Gulbis un departamenta priekšsēdētāja palīgs Germans Pavlovskis, Judikatūras un zinātniski analītiskās nodaļas padomniece Kristīne Ivulāne un Krimināllietu departamenta tiesneša palīdzē Tatjana Danmarka. Attālināti konferencē varēja piedalīties visi Baltijas valstu augstāko tiesu darbinieki.

ADMINISTRATĪVO LIETU DEPARTAMENTA PĀRSTĀVJI PIEREDZES VIZĪTĒ VĀCIJAS FEDERĀLAJĀ SOCIĀLO LIETU TIESĀ

Senāta Administratīvo lietu departamenta priekšsēdētāja Anita KOVAĻEVSKA, senatore Ieva VIŠKERE, senatora palīdzē Līga DĀCE un zinātniski analītiskā padomniece Inga BĒRTAITE-PUDĀNE martā devās pieredzes apmaiņas vizītē uz Vācijas Federālo Sociālo tiesu Kaselē.

Pieredzes apmaiņas vizītē tika diskutēts par abām tiesām aktuāliem jautājumiem.

Vācijas kolēģi iepazīstināja ar sociālās tiesvedības īpatnībām un tās galvenajām atšķirībām no procesa citās Vācijas tiesās. Vācijā tiesas sastāvā, izskatot sociālās lietas, ir gan profesionāli tiesneši, gan personas, kuras nav profesionāli tiesneši (*lay judges*). Šīs personas tiek izraudzītas likumā noteiktā kārtībā, nāk no asociācijām

un reprezentē attiecīgās asociācijas aizsargāto personu grupu intereses. Piemēram, ja lietā strīds par kādu sociālo jautājumu ir starp darbinieku un darba devēju, tad tiesas sastāvā būs arī personas, kas nav profesionāli tiesneši, bet kas nāk no darbinieku, kā arī darba devēju asociācijas. Vācijā pirmās instances tiesā sociālās lietas izskata trīs tiesnešu sastāvā, no kuriem viens ir profesionāls tiesnesis un divi nav profesionāli tiesneši. Savukārt gan apelācijas instances tiesā, gan kasācijas instances tiesā lietu izskata piecu tiesnešu sastāvā, no kuriem trīs tiesneši ir profesionāli tiesneši, bet divi tiesneši nav profesionāli tiesneši. Personām, kuras nav profesionāli tiesneši, nav jābūt juristiem, taču reizēm, it īpaši kasācijas instancē, tās ir juristi, arī augstskolu mācībspēki tiesību zinātnēs.

Pirmās instances tiesas tiesnese, kura šobrīd Vācijas Federālajā Sociālajā tiesā uz diviem gadiem norīkota kā juridiskās izpētes asistente, norādīja, ka Vācijā pirmās instances sociālajā tiesā ar spriedumu parasti noslēdzas tikai aptuveni 10–20% lietu. Pārējās lietās pēc sarunas ar tiesnesi, kurā tiesnesis izklāsta savu redzējumu par lietu, vai nu pieteicējs atsauc savu prasījumu, vai nu atbildētājs atzīst prasījumu, vai arī tiek panākts izlīgums.

Tāpat kā Latvijā arī Vācijā sociālo lietu izskatīšanā būtiski ir jautājumi, kas saistīti ar medicīniskas

informācijas, kurā tiesneši nav speciālisti, pārbaudi. Vācijā vispirms ar pieteicēja atļauju tiesa uzdod jautājumus ārstiem, kuru uzraudzībā pieteicējs atradies. Pēc tam tiesnesis nozīmē vienu vai vairākas ekspertīzes, kuras veic tiesas izvēlēti medikis. Par ekspertīzes veikšanu eksperts saņem atlīdzību robežās no apmēram 800 līdz 3000 *euro*. Eksperta izmaksas neatkarīgi no lietas iznākuma sedz valsts. Ja persona vēlas, lai papildus ekspertīzi veic konkrēts tās izvēlēti medikis, personai vispirms jāveic tā apmaksa, bet parasti valsts to atlīdzina.

Atšķirībā no Administratīvo lietu departamenta Vācijas Federālajā Sociālajā tiesā lietas kasācijas kārtībā pamatā tiek izskatītas mutvārdu procesā. Tāpat Vācijā spriedums tiek pasludināts uzreiz pēc tiesas sēdes, savukārt pilns spriedums pieejams pēc vairākām nedēļām. Šāda pieeja sakņojas Vācijas tiesvedības tradīcijās sociālo tiesību jomā.

Vācijas Federālajā Sociālajā tiesā 2024.gadā ar spriedumu revīzijas kārtībā tika izskatītas 208 lietas, kas ir ap 6 lietām vienam tiesnesim. Izskatītas arī 816 sūdzības par kasācijas sūdzības nepieņemšanu. Līdztekus tam Federālā Sociālā tiesa izskata arī ievērojumu skaitu juridiskās palīdzības lūgumu (2024.gadā – 590). Atšķirībā no Latvijas Vācijas Federālajā konstitucionālajā tiesā, pamatojoties uz

Administratīvo lietu departamenta pārstāvji ar Vācijas kolēģiem

konstitucionālo tiesību, īpaši tiesību uz taisnīgu tiesu, pārkāpumu, var pārsūdzēt Vācijas Federālās Sociālās tiesas nolēmumus.

Kopumā Vācijas Federālajā Sociālajā tiesā tiesnešu atbalsta personāla funkcijas ir līdzīgas funkcijām, kas ir Latvijas Augstākajā tiesā, taču tās ir organizētas atšķirīgā veidā. Piemēram, tiesnešiem nav katram sava palīga, toties ir vairākas atsevišķas struktūrvienības, kuru funkcijās ir tādi pienākumi, kurus Latvijā veic tiesneša palīgs un kanceleja. Tāpat katrai palātai jeb Senātam Vācijas Federālajā Sociālajā tiesā ir viens juridiskās izpētes asistents, kurš ir zemākas instances tiesnesis un darbā Federālajā tiesā ir norīkots uz diviem gadiem. Atkarībā no Federālās tiesas palātas juridiskās izpētes asistents vai nu veic izpēti par atsevišķiem tiesneša uzdotiem jautājumiem, vai arī sagatavo lietas risinājumu, kas tiek integrēts tiesas spriedumā. Juridiskās izpētes asistents arī piedalās tiesnešu apspriedēs.

Vācijas Federālā Sociālā tiesa līdzīgi kā tiesas Latvijā atrodas pārejas posmā uz elektronisku lietu sistēmu. Tiesā šobrīd visi lietas materiāli ir pieejami gan elektroniski, gan papīra formātā. Elektroniskajā lietu sistēmā palātas tiesneši var piekļūt tikai savā palātā izskatāmajām lietām.

Tiesu prakse Vācijas Federālajā Sociālajā tiesā tiek meklēta vai nu sistēmā *Iuris*, vai arī *Beck*. Abām sistēmām ir gan priekšrocības, gan trūkumi. *Iuris* sistēmā ir iespējams atrast gan tiesu nolēmumus, gan tiesību doktrīnu, taču attiecībā uz tiesību doktrīnu ir pieejami tikai to kopsavilkumi, nevis pilni teksti. Turklāt līdzīgi kā savulaik Latvijā ar *Lursoft* datubāzi tiesai par *Iuris* sistēmas izmantošanu tiesu nolēmumu meklēšanai jāmaksā. Savukārt *Beck* sistēmā rakstiem, grāmatām un to nodaļām var piekļūt pilnībā, taču šajā sistēmā ir pieejama tikai *Beck* izdevniecības literatūra. Arī piekļuve *Beck* sistēmai ir par maksu. Ierobežotā apmērā bez maksas Vācijas tiesu nolēmumiem ir iespējams piekļūt vietnē www.rechtsprechung-im-internet.de.

Tiesā ir ievērojama juridiskās literatūras bibliotēka, kas ir pieejama arī apmeklētājiem no malas.

Attiecībā uz komunikāciju ar sabiedrību Vācijas kolēģi norādīja, ka paradigma, ka „tiesa runā tikai caur spriedumu” laika gaitā ir mainījusies. Šodien līdzīgi kā Latvijā Vācijas kolēģi dažādos veidos rūpējas par sabiedrības informēšanu – pirms tiesas sēdes publicējot īsu kopsavilkumu par būtiskākajiem lietas faktiem un pēc lietas izskatīšanas publicējot lietas iznākumu (tiesas nolēmumi publicēti tiesas mājaslapā www.bundessozialgericht.de), organizējot apmeklētāju ekskursijas, publicējot pārskatus un tiesas statistiku, ievietojot informāciju sociālajos tīklos (*X* un *Mastodon*). Interesentiem ir iespējams arī pierakstīties uz tiesas

jaunumu biļetenu, kas regulāri tiek nosūtīts uz e-pastu. Tomēr netiek uzskatīts, ka ikvienam tiesnesim ir pienākums runāt ar medijiem, to dara tiesas preses pārstāve, kas ir arī tiesnese.

Tāpat kā Latvijā Vācijas kolēģi uzsvēra nepieciešamību veidot dialogu ar zemāku instanču tiesām, konstitucionālo tiesu un Eiropas Savienības Tiesu. Vācijas Federālā Sociālā tiesa organizē ikgadēju „tiesnešu nedēļu”, kurā piedalās gan visu instanču sociālo lietu tiesneši, gan sociālās administrācijas, asociāciju un juridisko profesiju pārstāvji. Tiek organizētas arī Sociālo tiesību asociācijas konferences un Sociālo tiesu diena. Organizēta arī Federālās Sociālās tiesas pārstāvju vizīte Federālajā Konstitucionālajā tiesā. Dialogs ar Eiropas Savienības Tiesu notiek gan ar prejudiciālo jautājumu starpniecību, gan organizējot vizītes.

Ar Vācijas kolēģiem tika apspriests, kā tiek organizēti tiesnešu ētikas jautājumi, kā arī mākslīgā intelekta izmantošana tiesas darbā – gan tā priekšrocības, gan riski.

Attiecībā uz darba organizāciju Vācijas Federālajā Sociālajā tiesā vispārpieņemta ir prakse, ka tiesneši un tiesnešu atbalsta personāls, kas nav saistīts ar tiesas apmeklētājiem, klātienē tiesā parasti strādā līdz trīs dienām nedēļā. Daļa tiesnešu un darbinieku dzīvo citās Vācijas pilsētās. Gan tiesnešiem, gan darbiniekiem ir iespējams strādāt arī nepilnu darba laiku, kas var būt ne tikai pusslodze, bet arī 60% vai 75%. Atsevišķi tiesneši, kuri to paši uzņēmušies, veic papildu pienākumus, piemēram, viens tiesnesis papildus tiesneša darbam ir atbildīgs arī par komunikāciju ar žurnālistiem, savukārt cits – par tiesas elektronisko sistēmu. Šādā gadījumā proporcionāli papildu darba apjomam tiek samazināts viņu kā tiesnešu pamatdarba apjoms.

Nemot vērā, ka Vācijas administratīvais process bija viens no iedvesmas avotiem Latvijas administratīvajam procesam, diskusija ar Vācijas kolēģiem par dažādiem administratīvā procesa jautājumiem bija laba augsne pārdomām par to, vai ir tādi procesuālie risinājumi, kas šobrīd būtu aizgūstami no Vācijas tiesību sistēmas. Jautājumi, par kuriem būtu nepieciešama plašāka izpēte un diskusija, ir Vācijas Federālās Sociālās tiesas pieeja attiecībā uz valsts nodevām, kasācijas filtriem un personu obligātu profesionālu pārstāvību kasācijas instancē. Vienlaikus tika konstatētas vairākas problēmas, kas gan Vācijā, gan Latvijā ir līdzīgas, bet tiek efektīvi risinātas atšķirīgā veidā. Jāsecina, ka Latvijai kā mazai valstij ir zināmas priekšrocības, risinot sistēmiskas problēmas, salīdzinājumā ar Vāciju kā lielu federālu valsti, kur izmaiņas notiek vairākos līmeņos un smagnējāk.

Komandējumu atziņas

PĀRKĀPUMI MĒRĶA DĒĻ UN SEKU DĒĻ

Senāta Administratīvo lietu departamenta senatori Rudīte VĪDUŠA un Ermīns DARAPOLSKIS piedalījās Eiropas Komisijas un Eiropas Konkurences tiesību tiesnešu asociācijas (AECLJ) kopīgi organizētā konferencē „Pārkāpumi mērķa dēļ un seku dēļ”.

Santarema, 2025.gada 25.–29.jūnijs

Kārtējā Eiropas Konkurences tiesību tiesnešu asociācijas konferencē uzmanība tika veltīta konkurences tiesību īstenošanai gan publisko tiesību jomā (konkurences iestāžu lēmumi un to kontrole tiesā), gan privāto tiesību jomā (zaudējumu atlīdzības prasības par konkurences tiesību pārkāpumiem).

Pirmajā sadaļā tika analizēta jaunākā prakse un tendences tēmā, kas ilgstoši ir diskusiju objekts konkurences tiesībās: kā nošķirt tirgus dalībnieku rīcību un vienošanās, kas pēc to mērķa vai pēc sekām ir konkurenci ierobežojošas. Lai arī jau pirms 10 gadiem Eiropas Savienības Tiesa *Cartes Bancaires* lietā, C-67/13 P, „pārstartēja” un plaši skaidroja konkurences ierobežojumu „mērķa dēļ” testu, tomēr tikai laikā no 2023.gada decembra līdz 2025.gada maijam vien Eiropas Savienības Tiesa 14 lietās pievērsusies tieši tam, vai konkrētajā gadījumā ir konkurences ierobežojums mērķa dēļ. Arī Latvijas tiesu prejudiciālie jautājumi Eiropas Savienības Tiesai vairākās lietās bijuši tieši par to, kā nošķirt viena un otra veida ierobežojumus (sk. *Eiropas Savienības Tiesas lietas „Maxima Latvija”, C-345/14, „Visma Enterprise”, C-306/20, „Tallinna Kaubamāja Grupp un KIA Auto”, C-606/23*). Vienkāršākas pārkāpuma pierādīšanas dēļ visbiežāk tiek konstatēti ierobežojumi „mērķa dēļ”, attiecīgi arī lielāko daļu Eiropas Savienības Tiesas prakses konkurences tiesību jomā veido spriedumi sakarā ar šāda veida pārkāpumiem. Tomēr vēl arvien ir neskaidrs, kāda veida vienošanās vai darbība ir konkurences ierobežojumi mērķa dēļ (šajā ziņā tika salīdzināta Eiropas Savienības konkurences tiesību plašāka un neskaidrāka pieeja iepretim Amerikas Savienoto Valstu visai šaurajam ierobežojumu mērķa dēļ katalogam), kā arī par to, vai un kādos gadījumos būtu pieļaujams ierobežojumus mērķa dēļ tomēr

atzīt par pieļaujamiem tādēļ, ka ierobežojumu atsver efektivitātes ieguvums (Līguma par Eiropas Savienības darbību 101.panta 3.punkts, kas savukārt var līdzsvarot Eiropas Savienības plašākās pieejas nelabvēlīgās sekas), tāpat arī par to, kādi tiesiskā un ekonomiskā konteksta apstākļi ir jāanalizē, lai varētu secināt, ka vienošanās ir ierobežojoša pēc mērķa. Šajā sadaļā referēja konkurences tiesību profesors Ričards Višs (*Richard Wish*) un Eiropas Savienības Vispārējās tiesas tiesnese Marija Žozē Kosteira (*Maria José Costeira*).

R.Višs referēja, ka laika gaitā Eiropas Savienības tiesībās papildus tradicionāli atzītām stingro („hard-core”) karteļu vienošanās kā pārkāpums mērķa dēļ tikusi atzīta, piemēram, informācijas apmaiņa kā patstāvīga darbība, „pay-for-delay” vienošanās („samaksa par atlikšanu”) farmācijas sektorā, restrukturizācijas vienošanās norietošā ekonomikas sektorā, produktu nomelnošana. 2023.gada beigās Eiropas Savienības Tiesa vairākās lietās definējusi pārbaudes testu, kur redzama drīzāk sašaurināta pieeja mērķa pārkāpumiem un princips, ka šaubu gadījumā jāizšķiras par labu iespējamam pārkāpējam. Mērķa pārkāpumu kataloga pārmērīga paplašināšana var radīt bažas arī kontekstā ar nevainīguma prezumpciju. Profesora ieskatā, praksē nepareizi tiek uzskatīts, ka pārkāpumus pēc mērķa nevar attaisnot, piemērojot Līguma par Eiropas Savienības darbību 101.panta 3.punktu.

Uzmanība tika pievērsta Eiropas Savienības Tiesas ģenerāladvokāta Nikolasa Emiliu (*Nicholas Emiliou*) secinājumiem trīs lietās, kas skar konkurences tiesības sporta nozarē: *RRC Sports*, C-209/23; *ROGON u.c.*, C-428/23; *Tondela u.c.*, C-133/24. Jo īpaši lietā *Tondela* ģenerāladvokāts izvērsis sadaļu par to, kā identificēt un analizēt ierobežojumus mērķa dēļ. Ģenerāladvokāts argumentē, ka t.s. „no-poach” jeb „nepārvilināšanas” vienošanās (konkrētajā lietā – futbola klubu vienošanās nenoligt spēlētājus, kas vienpusēji atteikušies no līguma) parasti ir ierobežojošas pēc mērķa. Tomēr, ņemot vērā vienošanās īpašo mērķi konkrētajā gadījumā un ierobežoto darbības jomu, kā arī izņēmuma apstākļus, kādos tā tika noslēgta (COVID-19 pandēmija), viņš uzskata, ka attiecīgā vienošanās nav ierobežojoša pēc mērķa un, iespējams, ir attaisnojama. Lietās vēl ir jāgaida Tiesas spriedumi. Mērķa ierobežojumu identificēšanas tests izvērst ar Eiropas Savienības Tiesas spriedumā lietā *Banco BPN/BIC Português u.c.*, C-298/22, kurā informācijas apmaiņa starp kredītiestādēm tika atzīta par konkurenci ierobežojošu pēc mērķa, un Tiesa ir vērtējusi virkni argumentu

attiecībā uz juridisko un ekonomisko kontekstu.

Profesors vērsa uzmanību uz to, ka ierobežojumi mērķa dēļ ir vieglāk pierādāmi, toties sagādā lielākas grūtības konkurences pārkāpuma radīto zaudējumu atlīdzības prasītājiem, jo uz tiem gulst pienākums pierādīt zaudējumus, respektīvi, konkurences iestādes neizpētītās ierobežojuma sekas.

Tiesnese Ž.M.Kosteira informēja par šā brīža izaicinājumiem Eiropas Savienības Tiesas un Vispārējās tiesas praksē: tiesvedības ieilgšana; pierādījumu atklāšana zaudējumu atlīdzināšanas prasībās; iecietības programmu un konkurences tiesību privāttiesiskās īstenošanas (zaudējumu atlīdzināšanas prasības) interešu līdzsvarošana; konkurences tiesību pārklāšanās ar jauno regulējumu digitālajā jomā; tehnoloģiju tirgi un *ex-ante* regulējums; konkurences tiesību piemērošana netradicionālos sektoros. Attiecībā uz konkurences ierobežojumiem mērķa dēļ tiesnese vērsa uzmanību uz Eiropas Savienības Tiesas tendenci virzīties prom no formālās pieejas pārkāpumu klasificēšanā un arvien niansētāku ierobežojuma, jo īpaši tā konteksta (tirgus struktūra, dalībnieku pozīcijas tirgū, produktu raksturs, barjeras iekļūšanai tirgū), analīzi, kas neizbēgami noved pie arvien lielāka sloga pārkāpuma izpētē konkurences iestādēs. Mūsdienu nereti visai kompleksā un attīstībā esošā produktu un tirgus realitāte, kurā identificētas konkurenci ierobežojošas vienošanās, tomēr neizslēdz ierobežojumus atzīt par ierobežojumiem mērķa dēļ, ja ierobežojošais raksturs ir pietiekami skaidrs. Kā piemēri tika norādīta informācijas apmaiņa par nākotnes cenām un stratēģiskiem datiem, „pay-for-delay” vienošanās farmācijas sektorā, notāru un advokātu amata atlīdzību sistēmas un ekskluzivitātes noteikumi, ekskluzīvās sporta spēļu pārraidīšanas tiesības.

Ilustrācijai par tēmu Rumānijas Augstākās kasācijas tiesas tiesnese referēja par lietām, kurās šī tiesa vērsusies Eiropas Savienības Tiesā ar lūgumu sniegt prejudiciālo nolēmumu.

Otrās sadaļas referātos tika iztirzāti galvenie konkurences tiesību pārkāpumu konstatēšanas aspekti izmeklējošo iestāžu pieredzē. Referēja Eiropas Komisijas Konkurences ģenerāldirektorāta un Francijas konkurences iestādes pārstāvji, kā arī ar salīdzinošu skatījumu no malas – ASV izglītību guvušais Hamburgas universitātes profesors Florian Vāgners fon Paps (*Florian Wagner-von Papp*).

Trešajā sadaļā īpaši tika pētīta konkurences ierobežojumu konstatēšana publiskajos iepirkumos.

Ceturtajā sadaļā referētāji pievērsās tam, kā dalībvalstu tiesās veicas ar zaudējumu atlīdzināšanas prasībām par konkurences tiesību pārkāpumiem. Dalībnieki tika iepazīstināti ar izdevumā *Concurrences* apkopoto aktuālo informāciju par šādām prasībām visās dalībvalstu tiesās. Jāpiezīmē, ka Latvija (valsts aktuālās

informācijas apkopotāja – senatore Dzintra Amerika) tika īpaši izcelta kā valsts, kurā ir noticis pēkšņš šādu prasību pieaugums – no nulles līdz 13 lietām divu gadu laikā. Iepazīstoties ar praktiķu viedokļiem, publikācijas autors pieņem, ka nozīme ir gan tam, ka Konkurences padome bija pieņēmusi lēmumus, konstatējot kartēļus publiskajos iepirkumos, gan Konkurences padomes sniegtajam atbalstam publisko tiesību subjektiem zaudējumu piedziņas prasību iniciēšanā un prokuratūras aktivitātei, gan tam, ka Latvijā Civilprocesa likumā ieviesta 10% prezumpcija kartēja radīto zaudējumu apmēram.

Vācijas tiesnesis Ulriks Egers (*Ulrich Egger*) iepazīstināja ar Vācijas tiesu praksi zaudējumu atlīdzināšanas prasību tiesvedībās, tostarp Vācijas tiesu pieeju, vadot procesus ar daudzām prasībām. Šajā ziņā Vācijas prakse ir interesanta arī Latvijai, jo arī Vācijā nav ieviests īpašs regulējums kolektīvo prasību tiesvedībām konkurences lietās. Minētā iemesla dēļ tiesā tiek praktizēta atsevišķu vienveidīgu prasību apvienošana. Savukārt lietā ASG 2, C-253/23, Eiropas Savienības Tiesa pēc Vācijas tiesas lūguma sniegusi prejudiciālo nolēmumu un skaidrojusi, ka Eiropas Savienības tiesībām ir pretrunā tāda valsts tiesiskā regulējuma interpretācija, kas personām, kurām varētu būt nodarīts kaitējums konkurences tiesību pārkāpuma dēļ, liedz cedēt tiesības uz atlīdzinājumu juridisko pakalpojumu sniedzējam, lai tādā veidā kolektīvi celtu zaudējumu atlīdzināšanas prasību; tā tas ir situācijā, kad valsts tiesībās nav paredzēta cita individuālo prasījumu apvienošanas iespēja un kad ir neiespējami vai pārmērīgi apgrūtināši celt individuālu zaudējumu atlīdzināšanas prasību. Respektīvi, Tiesa atzina, ka attiecībā uz zaudējumu atlīdzināšanas prasībām jābūt efektīvai tiesību aizsardzībai tiesā.

Gan referāti, gan dalībnieku diskusijas sniedza aktuālo informāciju par konkurences tiesību pārkāpumu konstatēšanu un pārbaudi tiesā, kā arī skaidrāk iezīmēja aspektus, par kuriem ir atvērta diskusija un dažādi viedokļi.

Konferences otrā diena bija veltīta dalībvalstu tiesu prakses jaunumu aplūkošanai un tika paziņots arī par Eiropas Konkurences tiesību spriedumu datubāzes EUKOJUD darbības uzsākšanu (www.eucojud.eu), kuru nodrošina Eiropas Konkurences tiesību tiesnešu asociācija sadarbībā ar Luksemburgas Universitātes Eiropas tiesību centru. Šajā datubāzē tiks iekļauti dalībvalstu tiesu spriedumi par Eiropas Savienības un dalībvalstu konkurences tiesībām (izņemot apvienošanās).

Jāpiebilst, ka konference notika Santaremā, kur atrodas Portugāles specializētā konkurences lietu tiesa. Tā tika izveidota pēc tam, kad 2008.gadā sākušās ekonomiskās krīzes dēļ vispārējās jurisdikcijas tiesās izveidojās civillietu un komercietu uzkrājums.

DIGITALIZĀCIJA UN MĀKSLĪGAIS INTELEKTS KRIMINĀLTIESĪBĀS

**Senāta Kriminālietu departamenta
senatore Sandra KAIJA piedalījās
Eiropas Tieslietu akadēmijas seminārā
„Digitalizācija un mākslīgais intelekts
krimināltiesībās”.**
Prāga, 2025.gada 11.–13.jūnijs

Seminārs par digitalizācijas un mākslīgā intelekta (MI) izmantošanu krimināltiesību jomā sniedza zināšanas par elektronisko pierādījumu izmantošanu, digitālās vides izpētes metodēm un mākslīgā intelekta ietekmi uz kriminālprocesiem. Šis seminārs bija daļa no Eiropas Komisijas atbalstīta projekta „Tiesu iestāžu apmācība krimināltiesību speciālistu sagatavošanai #digitalizācijai un #mākslīgajam intelektam”, to veido 12 semināri, kas notiek dažādās ES pilsētās laikposmā no 2024. līdz 2027.gadam.

Seminārs sniedza ieskatu izaicinājumos un iespējās, ko sniedz digitalizācija un mākslīgā intelekta (MI) pielietošana krimināltiesību jomā. Tika aplūkoti gan tehniskie, gan juridiskie aspekti, pievēršoties vairākiem svarīgiem tematiskajiem blokiem.

Atvērtie dati un digitālā izmeklēšana. Viens no semināra galvenajiem akcentiem bija atvērtās informācijas (Open Source Intelligence – OSINT) izmantošana, kas ir kļuvusi par arvien nozīmīgāku izmeklēšanas instrumentu. Prezentrācijās tika demonstrēti dažādi bezmaksas un komerciāli pieejami rīki, kas ļauj efektīvi analizēt IP adreses un noteikt to ģeogrāfisko izcelsmi, izsekot domēna vārdu reģistrācijas informācijai, analizēt e-pasta nosūtītāja tehnisko metadatu struktūru, izsekot lietotāju aktivitātēm sociālajos tīklos, blogos un spēļu platformās, kā arī meklēt informāciju *deep web* un *darknet* tīklos. Uzsvērtā nepieciešamība pēc augstas tehniskās kompetences, lai šos rīkus izmantotu efektīvi un likumīgi, kā arī izpratnes par to, kā iegūtā informācija var tikt juridiski pielietota.

Digitālie pierādījumi un to izmantošana tiesā. Liela uzmanība tika veltīta jautājumiem par elektronisko pierādījumu uzglabāšanu un izmantošanu kriminālprocesā. Akcentēta pierādījumu autentiskuma un integritātes nodrošināšana, kas prasa nepārtrauktu pierādījumu ķēdi jeb „chain of custody”. Tika uzsvērts, ka digitālās izmeklēšanas metodei jābūt proporcionālai

un pamatotai ar likumu, tātad jāsaņem atbilstošas juridiskās atļaujas. Tāpat tika diskutēts par pierādījumu izmantošanu tiesā, uzsverot nepieciešamību pēc to saprotamības, pārskatāmības un atbilstības nacionālajiem likumiem. Digitālo pierādījumu juridiskais statuss dažādās valstīs var atšķirties, tādēļ ir būtiska tiesnešu, prokuroru un izmeklētāju kvalifikācijas celšana šajā jomā.

Mākslīgais intelekts kā rīks un izaicinājums.

Vairākas semināra prezentācijas bija veltītas MI izmantošanas iespējām kriminālprocesos. MI analīzes rīki var būtiski palīdzēt strukturēt lielus datu apjomus, piemēram, sakaru līdzekļu ierakstus vai finanšu datus. Automatizētas sistēmas spēj identificēt aizdomīgas darbības vai modeļus, piemēram, krāpšanu vai terorisma finansēšanu. MI var tikt izmantots arī risku profilēšanā, taču ar augstu nepieciešamību pēc tā caurskatāmības un kontroles. Vienlaikus tika diskutēts par risku aizskart aizstāvības tiesības, jo MI algoritmu darbība bieži nav pilnībā pārskatāma. Tāpat pastāv iespēja, ka rezultāti var būt nepamatoti, ja algoritmi balstās uz neobjektīviem datiem, un pagaidām nav vienotas izpratnes par atbildību, ja MI rīka kļūdas rezultātā tiek pieņemts kļūdainš lēmums. Šie aspekti aktualizē nepieciešamību pēc juridiska regulējuma: tika apskatīta Eiropas Savienības regula par mākslīgo intelektu (Mākslīgā intelekta akts), kas paredz riska kategorijas, pārraudzības mehānismus un aizsardzības pasākumus.

Digitālā tiesvedība – videokonferences, e-faili, attālinātie procesi. Seminārā tika analizēta attālinātās tiesvedības prakse, kas īpaši aktualizējusies pēc COVID-19 pandēmijas. Kā galvenie tās ieguvumi tika uzsvērti ātrāka un efektīvāka lietu izskatīšana, iespēja iesaistīt lieciniekus no dažādām valstīm bez to fiziskas klātbūtnes, kā arī e-failu sistēmu uzlabojumi, kas veicina lietu pārskatāmību un samazina administratīvo slogu. Vienlaikus tika uzsvērts, ka, lietojot digitālos rīkus, ir ļoti svarīgi nodrošināt vienlīdzīgas iespējas visām pusēm piedalīties procesā, lai tehnoloģijas neklūtu par šķērslī cilvēka tiesībām, īpaši, ja personai ir ierobežota piekļuve internetam vai digitālām ierīcēm.

Seminārs apstiprināja, ka digitālās tehnoloģijas un mākslīgais intelekts var ievērojami uzlabot krimināltiesību darbu – padarīt izmeklēšanas un tiesas procesus ātrākus, precīzākus un efektīvākus. Taču vienlaikus šīs jaunās iespējas prasa, lai juristi un tehnoloģiju speciālisti cieši sadarbojas, apgūst jaunas zināšanas un ievēro stingrus noteikumus, lai nodrošinātu, ka inovācijas tiek ieviestas atbildīgi un netiek apdraudētas cilvēktiesības un taisnīgums.

JAUNĀKĀS TENDENCES UN TIESU PRAKSE PAR INTELEKTUĀLĀ ĪPAŠUMA PAGaidu TIESISKĀS AIZSARDZĪBAS LĪDZEKĻIEM

Senāta Civillietu departamenta senatore Zane PĒTERSONE piedalījās Eiropas Savienības Intelektuālā īpašuma biroja (EUIPO) organizētajā seminārā intelektuālā īpašuma tiesību tiesnešiem un prokuroriem, kā arī EUIPO Apelācijas padomju Intelektuālā īpašuma tiesnešu tīkla sanāksmēs un seminārā.

Alikante, 2025.gada 15.–20.maijs

Seminārs bija veidots kā speciālas mācības intelektuālā īpašuma tiesību tiesnešiem un prokuroriem par jaunākajām tendencēm un tiesu praksi intelektuālā īpašuma pagaidu tiesiskās aizsardzības līdzekļu jomā, proti, par Direktīvas 2004/48/EK par intelektuālā īpašuma tiesību piemērošanu (IPRED) 9. un 11.pantu.

Seminārs norisinājās lekciju un grupu darba formā.

Vispirms dalībnieki tika iepazīstināti ar atsevišķiem jaunākajiem Eiropas Savienības Tiesas spriedumiem intelektuālā īpašuma tiesību jomā:

1) 2025.gada 5.marta spriedums lietā C-575/23 *ONB and Others*, kurā Tiesa nosprieda, ka ar administratīvo tiesību civildienesta noteikumiem nodarbinātu izpildītāju blakustiesību attiecībā uz pakalpojumiem, kas sniegti, izpildītājiem pildot savus darba pienākumus, nodošana izmantošanai darba devējam ar normatīvu aktu bez izpildītāju iepriekšējas piekrišanas neatbilst taisnīgas atlīdzības principam;

2) 2025.gada 25.februāra spriedums lietā C-339/22 *BSH Hausgeräte*, kurā Tiesa nosprieda, ka atbildētāja domicila dalībvalsts tiesai, kurā saskaņā ar Eiropas Parlamenta un Padomes 2012. gada 12.decembra Regulas (ES) Nr.1215/2012 par jurisdikciju un spriedumu atzīšanu un izpildi civillietās un komercietās 4.panta 1.punktu ir celta prasība par citā dalībvalstī piešķirta patenta pārkāpumu, joprojām ir jurisdikcija izskatīt minēto prasību gadījumā, ja saistībā ar šo prasību atbildētājs izvērza iebildi par patenta spēkā esību, savukārt izņēmuma jurisdikcija, lai lemtu par spēkā esību, ir citas dalībvalsts tiesām.

Tika arī runāts par ģenerālvokātu secinājumiem lietās C-76/24 *Tradeinn Retail Services S.L.*, C-182/24 *SACD and Others* un apvienotajās lietās C-580/23

Mio un C-795/23 *konektra*. Šīs lietas pēc būtības turpinās risināt jautājumus par autortiesībām dizaina darbos (darbu oriģinalitātes kritēriju), par ko Eiropas Savienības Tiesa jau ir izteikusies *Cofemel* un *Brompton* lietās (EST 2019.gada 12.septembra spriedums lietā C-683/17 *Cofemel*, 2020.gada 11.jūnija spriedums lietā C-833/18 *Brompton Bicycle*).

Spānijas Augstākās tiesas tiesnesis pastāstīja par Spānijas Augstākās tiesas 2025.gada 26.februāra spriedumu lietā Nr.310/25 saistībā ar jurisdikcijas jautājumiem.

Ievadsesijā tika sniegts Direktīvas 2004/48/EK 9. un 11.panta vispārīgs apskats.

Pirmā sesija bija veltīta pagaidu pienākumrīkojumiem, kustamās mantas apķīlāšanai un tiesībām uz informāciju, apskatot gan teoriju, gan praksi. Citstarp tika runāts par pienākumrīkojumiem pret starpniekiem un Direktīvas 2004/48/EK mijiedarbību ar Direktīvu 2011/29/EK šajā jautājumā.

Vācijas tiesnesis pastāstīja par īpatnībām Vācijas tiesu praksē, no kurām interesantākās ir šādas. Pirmkārt, saskaņā ar Vācijas Federālās Konstitucionālās tiesas atziņām par pagaidu tiesiskās aizsardzības līdzekļiem nevar lemt, nepaziņojot par to abām pusēm. Izņēmumi tiek pieļauti ļoti retos gadījumos. Tomēr atbildētājam var paziņot par sēdi tikai dažas stundas pirms tās. Otrkārt, ja tiesa apmierina prasītāja pieteikumu par pagaidu aizsardzības līdzekļa piemērošanu, tad prasītājam ir jārīkojas, lai šis lēmums tiktu izpildīts. Pretējā gadījumā tas zaudēs spēku.

Otrā sesija bija par dinamiskajiem tīmekļvietņu bloķēšanas pienākumrīkojumiem. Pārstāvis no Eiropas Komisijas runāja par aktualitātēm nacionālajā un Eiropas Savienības Tiesas līmenī, norādot, ka pēc EST lietas C-18/18 *Glawischnig-Piesczek* joprojām tiek diskutēts par to, ko saprast ar līdzīgu pārkāpumu.

Pēc tam Īrijas un Zviedrijas tiesneši iepazīstināja ar savas valsts praksi. Interesanta uzstāšanās bija Lietuvas Radio un televīzijas komisijas pārstāvim Andriusam Katinas (*Andrius Katinas*), kurš iepazīstināja ar pienākumrīkojumiem un citiem efektīviem līdzekļiem, kurus šī iestāde var piemērot, fokusējoties uz sporta pārraižu tiešās translācijas gadījumiem. Viņa ieskatā ļoti efektīvs līdzeklis ir dzēšana no *Google* meklētāja.

Trešajā sesijā bija grupu darbs, kurā dalībnieki četrās grupās risināja reālus kāzus, par kuriem ir bijušas dalībvalstu tiesu lietas.

Ceturtajā sesijā tika runāts par Direktīvas 2004/48/EK un citu tiesību aktu mijiedarbību, kā arī Digitālo pakalpojumu aktā (Regula (ES)

2022/2065 par digitālo pakalpojumu vienoto tirgu un ar ko groza Direktīvu 2000/31/EK) paredzētajiem pienākumrīkojumiem.

Piektā sesija bija par intelektuālā īpašuma tiesību efektīvu piemērošanu gadatirgos un izstādēs. Barselonas tiesnesis iepazīstināja ar speciālu ātras rīcības protokolu šajā tiesā. Lēmums tiek pieņemts 24–48 stundu laikā. Francijas tiesnesis dalījās ar savas valsts pieredzi šāda rakstura lietās: Francijā nav speciāla protokola, bet piemēro intelektuālā īpašuma tiesību aizsardzības vispārīgo regulējumu, kas nepieciešamības gadījumā ļauj panākt ātru risinājumu.

INTEKTUĀLĀ ĪPAŠUMA TIESNEŠU TĪKLA PASĀKUMI

Kā Latvijas pārstāve Eiropas Savienības Intelektuālā īpašuma biroja Apelācijas padomju Kvalitātes nodrošināšanas un tiesību prakses tiesnešu tīklā–darba grupā (*The Judges Quality Assurance and Legal Practice Panel (J-QALPP)*) un Mediācijas un intelektuālā īpašuma tiesnešu tīklā (*The Network of IP Judges on Mediation*) senatore piedalījās Mediācijas un intelektuālā īpašuma tiesnešu tīkla sanāksmē – Tiesu prakses seminārā un J-QALPP sanāksmē.

Šajos pasākumos piedalījās tiesneši no gandrīz visām Eiropas Savienības dalībvalstīm, kā arī EUIPO Apelācijas padomju priekšsēdētājs Svens Stūrmans (*Sven Stürmann*) un atsevišķu padomju priekšsēdētāji, locekļi un citi darbinieki, EUIPO Mediācijas centra direktore Karīna Kūla (*Karin Kuhl*) un vairāki citi šī dienesta darbinieki. Latviju pārstāvēja arī Rīgas pilsētas tiesas tiesnese Inga Krigena-Jurkāne.

Mediācijas un intelektuālā īpašuma tiesnešu tīkla sanāksmē EUIPO Mediācijas centra direktore Karīna Kūla pastāstīja par šī centra aktualitātēm. 2025.gada pirmajos četros mēnešos notikušas jau 22 mediācijas. 2024.gadā kopā bija 60, un paredzams, ka šogad būs vairāk. Centrs centīsies saīsināt mediācijas sagatavošanas fāzi, kas šobrīd ir seši līdz septiņi mēneši līdz brīdim, kad puses tiekas, kas gan pušu, gan sanāksmes dalībnieku ieskatā ir pārāk ilgs laiks.

EUIPO Apelācijas padomju priekšsēdētājs Svens Stūrmans atbildēja uz dažādiem jautājumiem, tostarp par nākotnes plāniem sadarbībai ar nacionālajām preču zīmju reģistrācijas iestādēm, EUIPO nodrošinātā mediācijas procesa niansēm un mediatoriem. Tostarp viņš informēja, ka pirmais solis ir nodrošināt mediācijas efektīvu darbību pašā EUIPO – visās stadijās, pēc tam – nacionālajās reģistrācijas iestādēs, vēl pēc tam varētu runāt par mediācijas efektīvāku darbību specializētajās intelektuālā īpašuma tiesās. Centrs šobrīd piedāvā pusēm tikai EUIPO mediatorus, lai EUIPO varētu mediatorus uzraudzīt, pastāvīgi apmācīt un tādējādi nodrošināt sniegtā pakalpojuma kvalitāti.

Tiesu prakses seminārā tika aplūkota EUIPO Apelācijas padomju un nacionālo valstu (šoreiz Vācijas) jaunākā tiesu prakse par absolūtajiem un relatīvajiem preču zīmju neregistrēšanas un reģistrācijas atzīšanas par spēkā neesošu pamatiem.

Attiecībā uz absolūtajiem pamatiem citstarp tika runāts par tādām EUIPO Apelācijas padomju lietām kā R 2060/2024-5 (slogans *You wish* (nav atšķirtspējas)), R 579/2024-2 (figurālā zīme *Tirol* (nav atšķirtspējas)), R 740/2024-4 (kustību zīme (nav atšķirtspējas)), R 932/2024-2 (figurāla zīme *Banditi Curva Sud Milano* (jautājums par to, vai zīme ir pretrunā vispārpieņemtajiem morāles principiem)). Attiecībā uz relatīvajiem pamatiem tika runāts par lietām R 1811/2021-4, R 1617/2024-2, R 1858/2024-1 un R 1541/2023-2.

Pēc tam notika darbs grupās attiecībā par personas seju kā preču zīmju reģistrāciju, turpinot jau iepriekšējā reizē uzsākto diskusiju par to, vai ir pieļaujams kā preču zīmes reģistrēt cilvēku sejas. Šāda prakse vairākās EUIPO Apelācijas padomju lietās ir tikusi atļauta (piemēram, lietās R 2063/2016-4, R 468/2021-4 (figurālas zīmes ar sievietes sejas attēlu) un R 2574/2018-1 (figurāla zīme ar vīrieša sejas attēlu)), bet šobrīd šis jautājums ir EUIPO Lielās Apelācijas padomes tiesvedībā – lietā R 0050/2024 (figurāla zīme ar vīrieša sejas attēlu). Tostarp tika diskutēts par to, vai cilvēka sejas kā preču zīmes reģistrācijas pieļaujamību var mainīt apstākļi, ka cilvēks ir sabiedrībā pazīstams, un tas, ka šādu preču zīmi reģistrācijai piesaka persona, kuras seju lūdz reģistrēt kā preču zīmi.

Apelācijas padomju Kvalitātes nodrošināšanas un tiesību prakses tiesnešu tīkla–darba grupas (J-QALPP) sanāksmē vispirms dalībnieki tika informēti par Apelācijas padomju aktualitātēm.

Pēc tam darbs norisinājās divos paneļos, un katra paneļa dalībnieki apsprieda tiesu prakses problēmas un formulēja secinājumus (rekomendācijas) par diviem tematiem, kas dienas beigās tika prezentēti kopējai auditorijai: (1) Kosmētikas produktu un farmaceitisko preparātu salīdzinājums; (2) Krāsu nosaukumu aprakstošā daba.

Pirms sanāksmes bija jāizpilda mājasdarbs, izstudējot atsūtītos tiesu prakses materiālus. Vairākums otrā paneļa dalībnieku nepiekrita Eiropas Savienības Vispārējās tiesas pašreizējai praksei, uzskatot to par pārāk pielaidīgu krāsu nosaukumu reģistrācijā.

Sanāksmes trešā daļa bija veltīta prezentācijām un diskusijām par advokātu un patentpilnvarnieku labo un sliktu darba praksi intelektuālā īpašuma tiesību lietās.

EIROPAS PAMATTIESĪBU HARTAS PIEMĒROŠANA UN IEDARBĪBA NACIONĀLAJOS TIESVEDĪBAS PROCESOS

Senāta Civillietu departamenta zinātniski analītiskais padomnieks Reinis ODINŠ piedalījās Eiropas Juridiskās tālākizglītības tīkla (EJTN) un Eiropas Savienības Pamattiesību aģentūras rīkotajā seminārā par Eiropas pamattiesību hartas piemērošanu. Vine, 2025.gada 23.–24.aprīlis

Seminārā notika vairākas vispārīgas lekcijas par Eiropas Savienības Pamattiesību hartu, kā arī paralēli notiekoši semināri par darba tiesību, datu aizsardzības, imigrācijas un aresta ordera tematiem.

Giulia Frosecchi (Florenses Universitāte) analizēja attiecības starp Eiropas Savienības Pamattiesību hartu (ESPH) un citiem pārvalstiskiem pamattiesību aizsardzības instrumentiem, jo īpaši Eiropas Cilvēktiesību konvenciju (ECHR) un Eiropas Sociālo hartu (ESC). Lektore atgādināja ESPH statusu, proti, tas ir primārais ES tiesību akts, ko regulē ESP 51.pants, un pievērsās gadījumiem, kad Hartā noteiktās tiesības var radīt tiešu ietekmi pat horizontālās attiecībās starp privātpersonām. Eiropas Savienības Tiesas (EST) judikatūrā parasti tiek dota priekšroka Hartai, nevis ECHR, pat ja ir pārklāšanās tiesību jomā, savukārt Eiropas Sociālajai Hartai ES tiesu praksē joprojām ir margināla nozīme. Apskatot Hartas un valstu konstitūciju savstarpējās attiecības, norādīts, ka augstāki valstu standarti var tikt piemēroti tikai tiktāl, ciktāl tie neapdraud ES tiesību aktu efektivitāti un vienotību.

Guillaume Vieillard (Francijas Tieslietu ministrija) iepazīstināja ar ESPH kā galveno instrumentu tiesiskuma aizsardzībai ES. Harta ir būtisks praktisks atsaucē dokuments tiesnešiem, jo īpaši tās 47.pants, kas garantē tiesības uz efektīvu tiesisko aizsardzību. Izmantojot prejudiciālos nolēmumus, valstu tiesneši var veicināt kopīgu Eiropas tiesiskuma izveidi.

Marie-Cécile Moulin-Zys (Francija) uzsvēra ESPH 47.panta centrālo nozīmi, garantējot efektīvu tiesisko aizsardzību imigrācijas un patvēruma lietās. Atšķirībā no ECHR 6.panta 1.punkta, kas, kā precizējusi ECT lietā *Maaouia pret Franciju*, neattiecas uz lēmumiem par ieceļošanu, uzturēšanos vai izraidīšanu, ESPH 47.pants attiecas uz visām lietām, kas ietilpst EST tiesību aktu darbības jomā. Lietās, uz kurām attiecas ES direktīvas (piemēram, Direktīvas 2003/109, 2003/86, 2011/95, 2013/32

un 2008/115), ir jānodrošina piekļuve neatkarīgai tiesai, savlaicīga tiesvedība, juridiskā pārstāvniecība un nepieciešamības gadījumā juridiskā palīdzība. EST, jo īpaši lietā *Samba Diouf (C-69/10)*, apstiprināja, ka tiesības uz efektīvu tiesisko aizsardzību ir ES tiesību pamatprincips. Lietā *Moulin-Zys* arī parādīts, kā nesenā tiesu prakse (*NVR, BAROUK, ARRARAT*) ir nostiprinājusi tiesu pienākumus, ļaujot valstu tiesām izskatīt klasificētu informāciju, pieprasīt medicīniskas pārbaudes un *ex officio* izvirzīt neizraidīšanas jautājumus. Lietā *M.D. (C-528/21)* Tiesa precizēja, ka efektīva tiesiskā aizsardzība kļūtu iluzora, ja valsts iestādes varētu neievērot galīgos tiesas nolēmumus, pat ja Šengenas Informācijas sistēmā ir brīdinājumi. Regulas 1987/2006 34.panta 2.punkts ļauj dzēst sistēmas brīdinājumus saskaņā ar tiesas rīkojumiem, tādējādi nodrošinot pilnīgu tiesiskās aizsardzības efektivitāti saskaņā ar ESPH 47.pantu.

Ute Blum-Idehen (Vācijas tiesnese) izklāstīja ESPH 47.pantā noteiktos pamatprincipus, kas garantē tiesības uz efektīvu tiesisko aizsardzību, taisnīgu un atklātu tiesu un piekļuvi juridiskajai palīdzībai. Analizējot lietas *Egenberger, Fuß, Braathens, KL pret X*, lektore norādīja uz ESPH 47.panta praktisko piemērošanu gan EST judikatūrā, gan valstu praksē, īpaši uzsverot tiesisko aizsardzību, tiesu neatkarību un objektivitāti, kā arī piekļuvi juridiskajai palīdzībai. Galvenā ideja, ka ir svarīgi nodrošināt Hartas saskaņotu un efektīvu īstenošanu valstīs, tostarp privātu personu strīdos.

Lorenza Calcagno (pirmās instances tiesnese, Dženova) izklāstīja dialoga attīstību starp valstu konstitucionālajām tiesām un EST, īpašu uzmanību pievēršot ES tiesību konstitucionalizācijas procesam. Analizējot lietas *Simmenthal, Melki, Melloni, Fransson, Egenberger*, lektore paskaidroja, kā valstu tiesneši, tostarp pirmās instances tiesneši, var iesniegt prejudiciālus jautājumus saskaņā ar LESD 267.pantu, tādējādi veicinot kopējas Eiropas konstitucionālās telpas attīstību. Tika aplūkotas arī nesenās norises, tostarp EKT Statūtu 3.protokola reforma un jaunas Itālijas „iekšējās prejudiciālas nodošanas” procedūras ieviešana Kasācijas tiesā, kas rada kritiskus jautājumus par tiesu sadarbības turpmāko līdzsvaru Savienībā.

Semināra dalībnieki vingrinājās praktiskā kāzusu risinājumā. Darba tiesību sadaļā bija risināms kāzuss par Eiropas Savienības Pamattiesību hartas piemērojamību diskriminācijas lietā. Galvenā atziņa: šobrīd Eiropas Savienības Tiesa savā judikatūrā ir pieļāvusi plašu iespēju piemērot Eiropas Savienības Pamattiesību hartu tieši (sk. EST 2018.gada 6.novembra spriedums lietā *Willmeroth, C-570/16*, 54.–55., 84.–92.punkts, EST 2018.gada 6.novembra spriedums lietā *C-684/16*, 51.–52., 73.–81.punkts).

IEGULDĪJUMS LIKUMDOŠANAS KVALITĀTES VEICINĀŠANĀ

Senāta Administratīvo lietu departamenta senators Jānis PLEPS piedalījās Nīderlandes Valsts padomes un Beļģijas Valsts padomes kopā ar ACA-Europe organizētajā seminārā „Ieguldījums likumdošanas kvalitātes veicināšanā”.

Hāga, 2025.gada 16.–18.marts

Semināra nolūkiem katrai ACA-Europe dalībniecei vajadzēja aizpildīt organizatoru sagatavotu jautājumu anketu.¹ Sniegtā informācija tika apkopota vispārējā ziņojumā, kas prezentēts semināra laikā.²

Semināra mērķis bija analizēt Valsts padomju un Augstāko Administratīvo tiesu ieguldījumu tiesiskā regulējuma kvalitātes uzlabošanā, sniedzot *ex ante* vai *ex post* tiesiskā regulējuma novērtējumu.

Semināru atklāja Nīderlandes Valsts padomes viceprezidents un Beļģijas Valsts padomes pirmais prezidents.

Diskusijas notika trīs sesijās, no kurām pirmās divas bija veltītas neatkarīgo institūciju, kuras īsteno vispārēju likumdevēja padomdevēja funkciju, darbībai, kā arī tiesiskā regulējuma konstitucionalitātes *ex ante* izvērtējumam. Lielākoties diskusijas notika par to dalībvalstu pieredzi, kurās darbojas Valsts padomes. Savukārt noslēdzošā sesija bija veltīta tiesas dialogam ar likumdevēju. Seminārā detalizēti tika analizēti kā galvenie vispārējā ziņojuma secinājumi un kopējās tendences, tā arī atsevišķu valstu prakses piemēri. Lai arī pirmšķietami neatkarīga likumdevēja padomdevēja funkcija ir raksturīga Valsts padomēm, diskusijas laikā izskanēja arī atsevišķi aspekti, kādos Augstākās Administratīvās tiesas var iesaistīties

iespējamo likumdošanas iniciatīvu pilnveidē. Tika minēta gan konsultēšanās (kā formāla, tā neformāla) ar Augstākajām Administratīvajām tiesām likumdošanas iniciatīvu izstrādes laikā, tā arī Augstāko Administratīvo tiesu pārstāvju iesaiste darba grupās, kurās notiek attiecīgo iniciatīvu sagatavošana.

Atsevišķas dalībvalstis vērsa uzmanību, ka šajā kontekstā vērā ņemama un analizējama arī Tieslietu padomes loma, jo atbilstoši konstitucionālajām tradīcijām likumdevējam ir konsultēšanās pienākums ar Tieslietu padomi par tiesisko regulējumu, kas skar tiesu varu.

Tiesu dialogs ar likumdevēju vispārēji tika aplūkots kā efektīvs un nepieciešams instruments tiesiskā regulējuma kvalitātes uzlabošanai, jo tieši tiesas vislabāk var pamanīt nepilnības un pievērst likumdevēja uzmanību tām. Vienlaikus nereti tiesas, konstatējot problēmas, savos nolēmumos tās faktiski jau atrisina, un likumdevējs var vienkārši akceptēt tiesu atrasto risinājumu.

Tiesu konstatētās tiesiskā regulējuma nepilnības atspoguļo tiesu nolēmumi, kuros attiecīgais tiesiskais regulējums tiek piemērots. Taču papildus tam efektīvi ir izmantot arī citas dialoga ar likumdevēju formas. Kā labi un piemēroti instrumenti šim nolūkam tika izcelti ikgadējie tiesu darba ziņojumi, kur var pievērst uzmanību konstatētajām problēmām, kā arī tieša formāla vai neformāla saziņa ar likumdevēju. Šajā ziņā uzmanību guva arī Latvijas prakse, kad tiesa izmanto tiesības pieņemt blakus lēmumu, lai vērstu uzmanību uz konstatētajām tiesiskā regulējuma nepilnībām.

Seminārā tika uzsvērts tiesu pienākums sniegt savu ieguldījumu tiesiskā regulējuma kvalitātei, iedarbīgam un efektīvai, kā arī reaģēt ne vien uz juridiskās tehnikas, bet arī regulējuma saturiskām un strukturālām nepilnībām. Valsts varas dalīšanas princips tika izcelts kā ietvars, kas nosaka tiesu un likumdevēja dialoga norisi. Šajā ziņā kā būtisks ieguldījums demokrātiskas tiesiskas valsts sekmīgumam tika izcelta dažādu varas atzaru sadarbība un pieredzes apmaiņa.

¹ ACA-Europe dalībnieču sniegtās atbildes uz anketas jautājumiem pieejamas: <https://www.aca-europe.eu/index.php/en/seminars>

² Vispārējais ziņojums pieejams: https://www.aca-europe.eu/seminars/2025_TheHague/2025_TheHague_General_Report_en.pdf

Senāta departamentu priekšsēdētāju sēdes lēmums

STRĪDA PAR REGULĒTĀ TIRGUS ORGANIZĒTĀJA (BIRŽAS) LĒMUMA PAR EMITENTA FINANŠU INSTRUMENTU IZSLĒGŠANU NO BIRŽAS SARAKSTIEM PAKĻAUTĪBA

Regulētā tirgus organizētāja (biržas) lēmums par emitenta finanšu instrumentu izslēgšanu no biržas sarakstiem pēc biržas iniciatīvas, ja emitents pēc atkārtota tās pieprasījuma nav samaksājis biržas noteikto kotēšanas maksu, ir finanšu tirgus dalībnieka un emitenta līgumtiesisko attiecību (kotēšanas līguma) izpildes jautājums. Strīds, kas radies emitentam ar regulētā tirgus organizētāju (komersantu), tam rīkojoties regulētā tirgus organizēšanas ietvarā, proti, privāttiesisko attiecību ietvaros, izskatāms Civilprocesa likumā noteiktajā kārtībā.

LATVIJAS REPUBLIKAS SENĀTS DEPARTAMENTU PRIEKŠSĒDĒTĀJU SĒDES LĒMUMS Nr. 5-14/1-2025

Rīgā 2025.gada 18.jūnijā

[1] Starp AS „Ditton pievadkēžu rūpnīca” (turpmāk – pieteicēja) kā emitentu un AS „Nasdaq Riga” (iepriekšējais nosaukums – AS „Rīgas Fondu birža”; turpmāk – birža) 2005.gada 14.oktobrī noslēgts līgums par pieteicējas akciju kotēšanu biržas Otrajā sarakstā (turpmāk – kotēšanas līgums). Birža ar tās valdes 2023.gada 11.septembra lēmumu „Par AS „Ditton pievadkēžu rūpnīca” akciju (ISIN kods LV0000100212) izslēgšanu no Biržas Otrā saraksta” (turpmāk – biržas lēmums) izslēdza pieteicējas akcijas no biržas Otrā saraksta, jo pieteicēja pēc atkārtota biržas pieprasījuma nebija samaksājusi kotēšanas maksu. Biržas noteikumu 21.4.1.punkta 5.apakšpunkts noteic, ka biržai ir tiesības pieņemt lēmumu par emitenta finanšu instrumentu izslēgšanu no biržas sarakstiem pēc biržas iniciatīvas, ja emitents

pēc atkārtota biržas pieprasījuma nav samaksājis biržas noteikto kotēšanas maksu.

[2] Pieteicēja 2023.gada 28.septembrī vērsās Ekonomisko lietu tiesā ar pieteikumu par pagaidu aizsardzību pirms prasības celšanas pret iespējamo atbildētāju biržu. Ekonomisko lietu tiesas tiesnesis ar 2023.gada 28.septembra lēmumu (arhīva Nr.3-10/0030) atteica to pieņemt, jo pieteikums nav piekritīgs specializētajai tiesai, un izskaidroja pieteicējai, ka tas ir piekritīgs rajona (pilsētas) tiesai atbilstoši Civilprocesa likuma vispārīgajiem piekritības noteikumiem.

Pieteicēja 2023.gada 29.septembrī vērsās Rīgas pilsētas tiesā ar pieteikumu par pagaidu aizsardzību pirms prasības celšanas pret iespējamo atbildētāju biržu un trešo personu Latvijas Banku. Rīgas pilsētas tiesas tiesnesis ar 2023.gada 3.oktobra lēmumu (arhīva Nr.310/1754/18) atteica pieņemt pieteikumu par pagaidu aizsardzību pirms prasības celšanas, jo saskaņā ar Finanšu instrumentu tirgus likuma 55.panta otro daļu biržas lēmums par emitenta akciju izslēgšanu no regulētā tirgus nav pārskatāms tiesā prasības kārtībā, bet ar sūdzību Latvijas Bankā.

Latvijas Banka 2023.gada 20.oktobra atbildē norādīja pieteicējai, ka birža ir rīkojusies privāto tiesību jomā un Latvijas Bankas kompetencē nav biržas lēmuma atcelšana. Vienlaikus Latvijas Banka atzina, ka biržas lēmums par pieteicējas vērtspapīru izslēgšanu no regulētā tirgus atbilst normatīvajiem tiesību aktiem.

Pieteicēja vērsās administratīvajā tiesā ar pieteikumu, lūdzot: 1) atzīt biržas lēmumu par prettiesisku; 2) atcelt biržas lēmumu vai uzlikt biržai pienākumu atcelt vai atsaukt šo lēmumu; 3) vai uzlikt pienākumu Latvijas Bankai izdot administratīvo aktu par biržas lēmuma atzīšanu par prettiesisku un to atcelt.

Administratīvā apgabaltiesa 2024.gada 19.februārī nolēma pieņemt pieteicējas pieteikumu un ierosināt administratīvo lietu par pienākuma uzlikšanu Latvijas Bankai izdot administratīvo aktu par biržas lēmuma atcelšanu.

[3] Administratīvā apgabaltiesa 2024.gada 12.novembrī nolēma vērsties pie Augstākās tiesas priekšsēdētāja jautājuma izšķiršanai par pieteicējas pieteikuma pakļautību, jo jautājums par pieteikuma pakļautību ir sevišķi sarežģīts Administratīvā procesa likuma 121.panta ceturtās daļas izpratnē.

Motīvu daļa

[4] Vispārīgi nošķiramas regulētā tirgus organizētāja (biržas) attiecības ar emitentu vai personu, kas lūdz finanšu instrumentu iekļaušanu regulētajā tirgū, pirms līguma noslēgšanas par finanšu instrumentu iekļaušanu regulētajā tirgū un pēc tam, kad ir noslēgts līgums ar regulētā tirgus organizētāju par finanšu instrumentu iekļaušanu regulētajā tirgū.

[4.1] Pirms līgumtiesiskajām attiecībām Latvijas Banka darbojas kā pārsūdzības instance regulētā tirgus organizētāja lēmumam par atteikumu iekļaut finanšu instrumentus regulētajā tirgū. Finanšu instrumentu tirgus likuma (turpmāk – FITL) 50.panta ceturtās daļas kontekstā Latvijas Banka ir tiesīga finanšu tirgus dalībniekiem piemērot gan uzraudzības pasākumus, gan sankcijas atbilstoši Latvijas Bankas lomai kā kompetentajai iestādei finanšu tirgus uzraudzībā.

[4.2] Savukārt pēc līguma noslēgšanas un pārvedamu vērtspapīru iekļaušanas regulētajā tirgū atbilstoši FITL 55.¹ panta otrās daļas 4.punktam Latvijas Bankai ir tiesības veikt pārbaudes, lai kontrolētu atbilstību FITL D sadaļas II nodaļas prasībām, kā arī, ja nepieciešams, saskaņā ar normatīvo aktu prasībām vērsties attiecīgajā tiesu iestādē vai sadarboties ar citām iestādēm. Taču tas nenozīmē, ka Latvijas Bankai būtu tiesības izdot administratīvo aktu par regulētā tirgus organizētāja lēmumu par vērtspapīru izslēgšanu no regulētā tirgus, jo atbilstoši FITL 4.panta pirmajai daļai Latvijas Banka izdod administratīvos aktus likumā paredzētajos gadījumos. Konkrētajā gadījumā, kad birža ir izslēgusi pieteicējas akcijas no biržas Otrā saraksta saistībā ar kotēšanas maksas nesamaksāšanu, Latvijas Bankai nav tiesību izdot administratīvo aktu, jo likumā šādas tiesības nav paredzētas.

[4.3] Senāta judikatūrā ir norādīts, ka Latvijā attiecībā uz finanšu instrumentu tirdzniecību ir izveidota sistēma, ka regulētā tirgus organizētājs (birža) uz privāttiesisku attiecību pamata organizē attiecīgos regulētos tirgus un ir pieejams emitentiem šo privāttiesisko attiecību nodibināšanai. Vienlaikus nav izslēgts, ka regulētā tirgus organizētājam – komersantam – atsevišķos gadījumos var uzdot veikt kādu publiski tiesisku uzdevumu (sk. *Senāta 2006.gada 26.septembra lēmuma lietā Nr.SKA-492/2006*,

A42282005, 12.–13.punktu). Taču šajā gadījumā nav pamata secināt, ka regulētā tirgus organizētājs ir rīkojies ārpus regulētā tirgus organizēšanas ietvariem, kam birža kā komersants ir izveidota.

[4.4] Konkrētajā gadījumā, kad pastāvēja līgumtiesiskās attiecības, birža, kā norādīts tās lēmumā, ir izslēgusi no regulētā tirgus pieteicējas akcijas, atsaucoties uz biržas noteikumu, kurus atbilstoši kotēšanas līguma 2.punktam gan birža, gan pieteicēja ir apņēmusies ievērot, 21.4.1.punkta 5.apakšpunktu. Proti, birža izslēdza pieteicējas akcijas no biržas Otrā saraksta, jo tās ieskatā pieteicēja nepildīja starp biržu un pieteicēju noslēgtā kotēšanas līguma noteikumus, nesamaksājot parādu par sniegtajiem pakalpojumiem pēc atkārtota biržas pieprasījuma. Noteikumus par finanšu instrumentu izslēgšanu birža bija tiesīga noteikt saskaņā ar FITL 28.panta piektās daļas 1.punktu. Turklāt kotēšanas līguma 8.punktā noteikts, ka jebkuri strīdi, nesaskaņas vai prasības, kas izriet no šī līguma vai skar tā pārkāpšanu, izbeigšanu vai spēkā neesību tiks risināti sarunu ceļā, bet, ja vienošanās netiek panākta, tad pēc prasītāja izvēles strīds tiks izšķirts Latvijas Republikas tiesās saskaņā ar spēkā esošajiem tiesību aktiem vai Latvijas Tirdzniecības un rūpniecības kameras šķīrējtiesā saskaņā ar šīs šķīrējtiesas reglamentu viena šķīrējtiesneša sastāvā.

[4.5] Rezumējot iepriekšminēto, šajā gadījumā regulētā tirgus organizētājs ir rīkojies regulētā tirgus organizēšanas ietvaros, proti, privāttiesisko attiecību ietvaros, līdz ar to strīds nav pakļauts izskatīšanai Administratīvā procesa likumā noteiktajā kārtībā, bet administratīvā lieta saskaņā ar Administratīvā procesa likuma 282.panta 1.punktu izbeidzama.

Norādāms, ka konkrētajā gadījumā minētais nav šķērslis pieteicējai savu tiesību aizsardzībai atkārtoti vērsties vispārējās jurisdikcijas tiesā.

Rezolutīvā daļa

Pamatojoties uz likuma „Par tiesu varu” 50.panta piekto daļu, Augstākās tiesas priekšsēdētājs un departamentu priekšsēdētāji

nolēma

atzīt, ka AS „Ditton pievadkēžu rūpnīca” pieteikums ir pakļauts izskatīšanai Civilprocesa likumā noteiktā kārtībā.

Augstākās tiesas priekšsēdētājs A.Strupišs
Departamentu priekšsēdētāji
A.Kovaļevska, N.Salienieks, A.Uminskis

Tiesu prakses apkopojums

SENĀTA PRAKSE KRIMINĀLLIETĀS, KAS SAISTĪTAS AR CILVĒKU TIRDZNIECĪBU

Apkopojumā sniegts pārskats par Senāta Krimināllietu departamenta lēmumiem krimināllietās pēc Krimināllikuma 154.¹ panta (Cilvēku tirdzniecība), 163.¹ panta (Bordeļa izveidošana, uzturēšana, vadīšana un finansēšana), 165.panta (Sutenerisms), 165.¹ panta (Personas nosūtīšana seksuālai izmantošanai) un 285.¹ panta (Nodrošināšana ar iespēju nelikumīgi uzturēties Latvijas Republikā), tai skaitā lēmumiem par atteikšanos ierosināt kasācijas tiesvedību, kas pieņemti laikā no 2021.gada līdz 2025.gada 31.martam.

Apkopojuma pielikumā pievienots statistikas datu pārskats par Senātā saņemtajām un izskatītajām lietām aplūkotojā laika posmā. Statistika rāda, ka šajā laikā 151 Senātā izskatītajā lietā uzrādīti Krimināllikuma panti,

kas varētu būt saistīti ar cilvēku tirdzniecību. Visbiežāk – 117 lietās – 160.pants (Seksuālā vardarbība), taču šīs lietas nav iekļautas apskatā, jo, izskatot tās kasācijas kārtībā, biežāk vērtēts jautājums par noziedzīgā nodarījuma kvalifikāciju un soda noteikšanu, bet cilvēku tirdzniecības aspekts nav ticis konstatēts. Tāpat apskatā nav iekļautas krimināllietas, kurās apsūdzība pēc Krimināllikuma 166.panta (Pornogrāfiska rakstura materiāla aprites noteikumu pārkāpšana), jo arī šajās lietās Senāts vērtējis jautājumu par soda noteikšanu vai atteicis ierosināt kasācijas tiesvedību.

Apkopojums pieejams Augstākās tiesas mājaslapā sadaļā Tiesu prakse/ Tiesu prakses apkopojumi/ Krimināltiesības

Skaidrojums

PALIELINĀTA DROŠĪBAS NAUDA PAR BLAKUS SŪDZĪBU CIVILLIETĀ

Grozījumi Civilprocesa likumā noteic, ka no 2025.gada 1.aprīļa drošības nauda par jebkuru blakus sūdzību civillietā, tostarp tādu, kas tiek iesniegta Senātā, ir 80 eiro.

Civilprocesa likumā izdarīti arī plaši grozījumi saistībā ar valsts nodevu apmēra noteikšanu par vēršanos tiesā ar prasības pieteikumu vai cita veida pieteikumu – tā ir kļuvusi vienkāršāka un skaidrāka, valsts nodevas noteiktas fiksētā veidā, atsakoties no sarežģītās nodevu aprēķināšanas procentuālā izteiksmē, ar lietas izskatīšanu saistītie izdevumi daļēji tiek iekļauti valsts nodevu apmērā.

Minimālā valsts nodevas likme, lai vērstos tiesā ar prasību, turpmāk ir noteikta 80 eiro par mantisku prasījumu līdz 1000 eiro (maksimālā likme 25 000 eiro par mantisku prasījumu, ja prasījuma summa ir lielāka

par 750 000 eiro), bet par mantiskiem prasījumiem, kas nav jānovērtē, un par nemantiskiem prasījumiem – 300 eiro. Tas nozīmē, ka ar šo Civilprocesa likuma grozījumu spēkā stāšanos par prasījumu izbeigt kopīpašumu ir maksājama valsts nodeva 300 eiro un attiecībā uz nodevas apmēru vairs nav ņemams vērā Senāta Civillietu departamenta senatoru 2020.gada 28.janvāra kopsapulces lēmumā „Valsts nodeva par kopīpašuma izbeigšanas prasību” noteiktais, ka par kopīpašuma izbeigšanas prasību maksājama valsts nodeva 70 eiro apmērā.

Vienlaikus arī turpmāk minētais lēmums ir ņemams vērā attiecībā uz šādas prasības veida noteikšanu, proti, ka prasība par kopīpašuma izbeigšanu atzīstama par mantisku prasību, kas nav jānovērtē.

2025.gada judikatūras pārskats

BŪTISKI TIESĪBU JAUTĀJUMI SENĀTA PRAKSĒ

KRIMINĀLLIETU DEPARTAMENTS

AR TULKOŠANU SAISTĪTO PROCESUĀLO IZDEVUMU PIEDZIŅA KRIMINĀLPROCESĀ

SKK40/2025¹ un **SKK47/2025.²** Senāts vērtēja, vai no notiesātā ir piedzenami procesuālie izdevumi par tulka darbu kriminālprocesā.

Senāts norādīja, ka personām, kuras procesa virzītājs iesaistījis kriminālprocesā, tulka palīdzība ir nodrošināma bez atlīdzības, neprasot atlīdzināt ar to saistītos izdevumus arī no notiesātā. Turklāt izņēmums no vispārīgā noteikuma par procesuālo izdevumu piedziņu no notiesātā ir interpretējams plaši – izdevumi par tulka vai tulkotāja pakalpojumiem, neatkarīgi no to veida (mutisks vai rakstisks tulkojums) un personas statusa (tulkojums nodrošināts apsūdzētajam, lieciniekam vai citai kriminālprocesā iesaistītai personai), nav piedzenami no notiesātā. Šos izdevumus sedz valsts, ja vien tiesību normas izņēmuma kārtā neparedz citādi.³

Uzliekot pienākumu samaksāt procesuālos izdevumus par tulka darbu, kas radušies kriminālprocesā pret viņu, notiesātajam faktiski tiek liegta Kriminālprocesa likuma 11.panta otrajā daļā viņam paredzētās tiesības bez atlīdzības izmantot tulka palīdzību.⁴

SODA NOTEIKŠANA PAR IDEĀLĀ KOPĪBĀ IZDARĪTIEM NOZIEDZĪGIEM NODARĪJUMIEM

SKK26/2025.⁵ Senāts izskaidroja, kā nosakāms sods par ideālā kopībā izdarītiem noziedzīgiem nodarījumiem.

Pirmās instances tiesa apsūdzēto atzinusi par vainīgu pēc Krimināllikuma 262.panta pirmās daļas un 312.panta otrās daļas, proti, par transportlīdzekļa vadīšanu bez vadīšanas tiesībām, atrodoties alkohola ietekmē, kā arī par izvairīšanos no tiesību ierobežošanas soda izciešanas. Apelācijas instances tiesa atcēla pirmās instances tiesas spriedumu daļā par apsūdzētajam noteikto sodu, jo secināja, ka pirmās instances tiesa nepamatoti apsūdzībā

pēc Krimināllikuma 312.panta otrās daļas par atbildību pastiprinošu apstākli saskaņā ar Krimināllikuma 48.panta pirmās daļas 12.punktu atzinusi to, ka noziedzīgais nodarījums izdarīts alkohola ietekmē.

Senāts uzsvēra, ka ideālā kopībā izdarīti noziedzīgie nodarījumi ir patstāvīgi noziedzīgi nodarījumi un atbilstoši likuma regulējumam par katru nosakāms sods, ievērojot soda noteikšanas vispārīgos principus. Soda mēru ietekmējošie apstākļi nosakāmi katram ideālā kopībā izdarītajam noziedzīgajam nodarījumam, ievērojot to, ka par atbildību pastiprinošu apstākli atbilstoši Krimināllikuma 48.panta ceturtajai daļai nav atzīstams tāds apstāklis, kurš Krimināllikumā paredzēts kā noziedzīga nodarījuma sastāva pazīme.

Ja noziedzīgo nodarījumu ideālo kopību veido noziedzīgie nodarījumi pēc Krimināllikuma 262.panta pirmās daļas un 312.panta otrās daļas, noziedzīgā nodarījuma izdarīšana alkohola ietekmē var tikt atzīta par atbildību pastiprinošu apstākli, nosakot sodu pēc Krimināllikuma 312.panta otrās daļas, jo noziedzīgā nodarījuma izdarīšana alkohola ietekmē nav iekļauta Krimināllikuma 312.panta otrajā daļā paredzētajā noziedzīgā nodarījuma sastāvā.

SLEPKAVĪBA PASTIPRINOŠOS APSTĀKĻOS (KRIMINĀLLIKUMA 117. PANTS)

SKK-176/2025 un **SKK-[A]/2024.** Senāts sniedza Krimināllikuma 117.panta 2., 4. un 5.punktā paredzēto slepkavību kvalificējošo pazīmju skaidrojumu.

Noslepkavota persona, vainīgajam apzinoties, ka tā ir bezpalīdzības stāvoklī
(Krimināllikuma 117.panta 2.punkts).

Lietā SKK176/2025⁶ Senāts, atsaucoties uz judikatūrā iepriekš izteikto atziņu,⁷ uzsvēra, ka, lai personu atzītu par vainīgu Krimināllikuma 117.panta 2.punktā paredzētās slepkavības izdarīšanā, tiesai jākonstatē, pirmkārt, ka cietušais objektīvi atradies bezpalīdzības stāvoklī (objektīvais kritērijs), otrkārt, ka vainīgais apzinājies cietušā atrašanos bezpalīdzības stāvoklī (subjektīvais kritērijs). Ar Krimināllikuma 117.panta 2.punktā norādīto bezpalīdzības stāvokli tiek saprasta personas atrašanās tādā fiziskā vai psihiskā stāvoklī, kas liedz tai iespēju saprast ar viņu izdarīto darbību raksturu un nozīmi un līdz ar to izrādīt jebkādu pretestību vardarbībai vai arī, saprotot to, nodrošināt sev aizsardzību.

⁶ Senāta 2025.gada 28.marta lēmums lietā Nr.SK-176/2025, ECLI:LV:AT:2025:0328.11380028422.4.L.

⁷ Sk. Senāta 2020.gada 5.marta lēmuma lietā Nr.SK-52/2020, ECLI:LV:AT:2020:0305.11352011918.6.L, 7.2.punktā.

¹ Senāta 2025.gada 29.maija lēmums lietā Nr.SK-40/2025, ECLI:LV:AT:2025:0529.16870001316.4.L.

² Senāta 2025.gada 20.maija lēmums lietā Nr.SK-47/2025, ECLI:LV:AT:2025:0520.11380035221.7.L.

³ Sk. Senāta 2025.gada 20.maija lēmuma lietā Nr.SK-47/2025, ECLI:LV:AT:2025:0520.11380035221.7.L, 5.2.punktā un 2025.gada 29.maija lēmuma lietā Nr.SK-40/2025, ECLI:LV:AT:2025:0529.16870001316.4.L, 7.2.punktā.

⁴ Turpat.

⁵ Senāta 2025.gada 11.februāra lēmums lietā Nr.SK-26/2025, ECLI:LV:AT:2025:0211.19430152323.5.L.

Izskatāmajā lietā Senāts atzina, ka apelācijas instances tiesa pamatoti konstatējusi gan Krimināllikuma 117.panta 2.punktā paredzētās slepkavības kvalificējošās pazīmes objektīvo, gan subjektīvo kritēriju.

Apelācijas instances tiesa atzinumu par to, ka noziedzīgā nodarījuma izdarīšanas laikā cietusi atradās bezpalīdzības stāvoklī, pamatojusi gan ar viņas vecumu – 92 gadi, gan norādījusi arī uz vecuma nevarību, kas liedza cietušajai nodrošināt sev aizsardzību. Savu atzinumu tiesa pamatojusi ar cietušās radnieces liecībām, ka cietusi vecuma dēļ nespēja sevi pilnībā aprūpēt, jo viņai bija nepieciešama palīdzība gan pārtikas sagādē, gan mājokļa uzkopšanā. Turklāt, atsaucoties uz notikuma vietas apskates protokolā fiksētajām ziņām, tiesa norādījusi, ka notikuma vietā nekādas cīņas pēdas nav konstatētas, kas apstiprina, ka noziedzīgā nodarījuma laikā cietusi vērā ņemamu pretošanos apsūdzētajam nav izrādījusi.

Apelācijas instances tiesa arī atzinusi, ka noziedzīgā nodarījuma laikā apsūdzētais apzinājās, ka cietusi atrodas bezpalīdzības stāvoklī. Pamatojoties uz liecinieku un paša apsūdzētā liecībām, tiesa norādījusi, ka cietusi apsūdzētajam bija labi pazīstama, līdz ar to apsūdzētais apzinājās, ka vardarbīga uzbrukuma gadījumā viņa sava vecuma un fiziskā stāvokļa dēļ nebūs spējīga pretoties.

Lietā SKK-[A]/2025⁸ Senāts atzina, ka Krimināllikuma 117.panta 2.punktā paredzētā noziedzīgā nodarījuma objektīvā puse var izpausties arī kā bezdarbība, ko persona pieļāvusi, atstājot jaundzimušu bērnu bezpalīdzības stāvoklī un nesniedzot primāro aprūpi, kā rezultātā iestājusies jaundzimušā nāve, ja šai personai bija pienākums novērst jaundzimušā bērna nāves iestāšanos un viņa varēja to izdarīt.

Lai norobežotu Krimināllikuma 117.panta 2.punktā paredzēto slepkavību no Krimināllikuma 141.panta otrajā un 2.¹ daļā paredzētās personas apzinātas atstāšanas bez palīdzības, ir jāvērtē noziedzīgā nodarījuma subjektīvā puse, proti, kādu rezultātu apsūdzētā persona vēlējusies sasniegt, pieļaujot bezdarbību pret jaundzimušo.

Slepkavība, ja tā izdarīta ar sevišķu cietsirdību (Krimināllikuma 117.panta 4.punkts)

Lietā Nr. SKK-176/2025⁹ Senāts uzsvēra, ka sevišķa cietsirdība Krimināllikuma 117.panta 4.punkta izpratnē ir juridiska kategorija, ko konstatē tiesa, pamatojoties uz juridiskajiem un medicīniskajiem kritērijiem.

Lai personu atzītu par vainīgu slepkavības, kas izdarīta ar sevišķu cietsirdību, izdarīšanā, jākonstatē gan pats sevišķas cietsirdības fakts (objektīvais kritērijs), gan arī vainīgās personas subjektīvā attieksme pret izvēlēto slepkavības veidu un paņēmieniem (subjektīvais kritērijs), proti, vainīgā apzināšanās, ka, atņemot citai

personai dzīvību, šai personai vai tās tuviniekiem tiek sagādātas sevišķas ciešanas.

Izskatāmajā lietā Senāts atzina par pamatotu apelācijas instances tiesas atzinumu, ka apsūdzētā nodarījums nav kvalificējams pēc Krimināllikuma 117.panta 4.punkta kā slepkavība, kas izdarīta ar sevišķu cietsirdību.

Apelācijas instances tiesa norādījusi, ka mirušajai konstatēto miesas bojājumu daudzums pats par sevi nevar būt par pamatu secinājumam, ka slepkavība izdarīta ar sevišķu cietsirdību. Par pamatu šādam secinājumam nevar būt arī liecinieces liecības, ka viņa ir dzirdējusi skaļus cietušās kļedzienus, jo šāda cietušās reakcija ir adekvāta pret viņu vērstajam uzbrukumam. Ievērojot to, ka lielo daudzumu miesas bojājumu apsūdzētais nodarījis cietušajai tieši dzīvības atņemšanas procesā īsā laika posmā, apelācijas instances tiesa nav konstatējusi sevišķas cietsirdības faktu. Savukārt raksturojot apsūdzētā subjektīvo attieksmi pret izvēlēto slepkavības veidu, tiesa atzinusi, ka apsūdzētā nodoms, nodarot cietušajai konstatētos miesas bojājumus, bija pēc iespējas ātrāk iegūt viņas dzīvoklī esošo naudu un pamest dzīvokli, nevis sagādāt viņai sevišķas ciešanas.

Slepkavība, ja pēc tās izdarīta liķa apgānīšana (Krimināllikuma 117.panta 5.punkts)

Lietā SKK-[A]/2025¹⁰ Senāts norādīja, ka darbības, kas saistītas ar liķa noglabāšanu, slēpšanu, aiznešanu, atstāšanu, pienācīgas apglabāšanas nenodrošināšanu, pašas par sevi, ja apsūdzētais nav iedarbojies uz liķi, nav uzskatāmas par liķa apgānīšanu Krimināllikuma 117.panta 5.punkta izpratnē.

Izskatāmajā lietā atbilstoši noziedzīgā nodarījuma aprakstam apsūdzētā nenoskaidrotos apstākļos iznīcināja jaundzimušā liķi, tādējādi to apgānot. Apelācijas instances tiesa atzinusi, ka Krimināllikuma 117.panta 5.punktā paredzētā nozieguma motīvs saistīts ar vēlēšanos slēpt iepriekš izdarīto slepkavību. Tiesa norādījusi, ka zīdaiņa liķa noglabāšana vai atstāšana tikai viņai zināmā vietā un veidā, nenodrošinot pienācīgu apglabāšanu, vērtējama ne tikai kā amorāla un neētiska rīcība, bet arī kā liķa apgānīšana Krimināllikuma 117.panta 5.punkta izpratnē.

Senāts konstatēja, ka apelācijas instances tiesa lēmumā nav norādījusi tādas ziņas par faktiem, kas pamatotu noziedzīgā nodarījuma aprakstā norādīto, ka apsūdzētā ir iznīcinājusi liķi, to apgānot. Tādējādi tiesas apgalvojums lēmumā, ka apsūdzētās vainīgums Krimināllikuma 117.panta 5.punktā paredzētajā noziegumā ir pierādīts, nav pamatots, un motīvu izklāsts neļauj saprast, kā tiesa nonākusi pie šāda atzinuma.

⁸ Senāta 2025.gada [...] lēmums lietā Nr.SKK-[A]/2025. Slēgtas lietas statuss.

⁹ Senāta 2025.gada 28.marta lēmums lietā Nr.SKK-176/2025, ECLI:LV:AT:2025:0328.11380028422.4.L.

¹⁰ Senāta 2025.gada [...] lēmums lietā Nr.SKK-[A]/2025. Slēgtas lietas statuss.

CIVILLIETU DEPARTAMENTS

TIESAS IZDEVUMU ATLĪDZINĀŠANA

SKC-23/2025.¹¹ Senāts, izskatot lietu paplašinātā sastāvā, skaidroja jautājumu par trešo personu bez patstāvīgiem prasījumiem tiesībām uz tiesas izdevumu atlīdzināšanu.

Senāts konstatēja, ka Civilprocesa likuma 80.panta trešajā daļā norādītās personas bez patstāvīgiem prasījumiem, tāpat kā Civilprocesa likuma 78.panta pirmajā daļā norādītās trešās personas ar patstāvīgiem prasījumiem, var būt tiesību subjekts civilprocesā, kura tiesības vai pienākumus pret vienu no pusēm var skart spriedums lietā. Senāts no Civilprocesa likuma 78.panta otrās daļas kopsakarā ar 80.panta otro daļu secināja, ka trešajai personai bez patstāvīgiem prasījumiem ir visas puses procesuālās tiesības, izņemot Civilprocesa likuma 80.panta otrajā daļā norādītās, un ka šī tiesību norma ir iztulkojama kopsakarā ar Civilprocesa likuma 74.pantu, kas nosaka pušu tiesības un pienākumus. Senāts atzina, ka ar Civilprocesa likuma 80.panta otrajā daļā ietvertu norādi „trešajām personām, kas nepiesaka patstāvīgus prasījumus, ir puses procesuālās tiesības un pienākumi” jāsaprot, ka trešajām personām bez patstāvīgiem prasījumiem piemīt Civilprocesa likuma 74.pantā ietvertais tiesību un pienākumu klāsts, tai skaitā šī panta otrās daļas 10.punktā norādītās tiesības pārsūdzēt tiesas spriedumus un lēmumus, un ka šīs tiesības ir īstenojamas Civilprocesa likuma 34.panta ceturtajā daļā noteiktajā kārtībā, samaksājot valsts nodevu par pirmās instances tiesas sprieduma pārsūdzēšanu ar apelācijas sūdzību.

Senāts secināja, ka ne Civilprocesa likuma 41.pants, kas regulē pusēm radušos tiesas izdevumu atlīdzināšanu un kurā lietotie jēdzieni „puse”, „prasītājs” un „atbildētājs” skaidri norāda uz subjektiem, kuriem likumdevējs ir piešķīris tiesības uz attiecīgo izdevumu atlīdzināšanu, ne arī Civilprocesa likuma 79.panta otrā daļa, kas noteic, ka tiesas izdevumu atlīdzināšanas kontekstā trešās personas ar patstāvīgiem prasījumiem ir pielīdzināmas prasītājam, nenorāda uz trešo personu bez patstāvīgiem prasījumiem tiesības uz tiesas izdevumu atlīdzināšanu. Senāts atzina, ka šādas trešo personu bez patstāvīgiem prasījumiem tiesības nav izsecināmas no Civilprocesa likuma 80.panta otrās daļas normas, kas regulē šo personu tiesības un pienākumus, sistēmiskā kopsakarā ar Civilprocesa likuma 74.pantu.

Senāts konstatēja, ka trešo personu bez patstāvīgiem prasījumiem tiesības uz tiesas izdevumu atlīdzināšanu nav noteiktas Civilprocesa 74.panta otrajā daļā un tās neizriet arī no Civilprocesa likuma

74.panta otrās daļas 11.punktā ietvertās norādes uz „citām procesuālām tiesībām, kuras pusēm piešķirtas ar šo likumu”, jo Civilprocesa likums nepiešķir trešajām personām bez patstāvīgiem prasījumiem tiesības uz tiesas izdevumu atlīdzināšanu.

Senāts norādīja, ka jautājums par trešo personu bez patstāvīgiem prasījumiem tiesībām uz tiesas izdevumu atlīdzinājumu nesaraucami ir saistīts gan ar citu lietas dalībnieku pienākumu atlīdzināt tiesas izdevumus trešajai personai, gan trešās personas pienākumu atlīdzināt tiesas izdevumus citiem lietas dalībniekiem sev nelabvēlīga tiesas sprieduma gadījumā. Tāpat tas saistīts arī ar Civilprocesa likumā neregulētu situāciju, kad trešā persona procesā tikusi iesaistīta nepamatoti.

Senāts lēma, ka šādos apstākļos trešo personu bez patstāvīgiem prasījumiem tiesības uz tiesas izdevumu atlīdzināšanu un ar to nesaraucami saistīto tiesisko regulējumu nevar radīt tiesību tālākveidošanas ceļā, jo šajā aspektā nav konstatējama „likuma plānam pretēja likuma nepilnība” jeb likuma robs. Tādējādi trešo personu bez patstāvīgiem prasījumiem tiesības saņemt tiesas izdevumu atlīdzinājumu, atbilstoši varas dalīšanas un demokrātiskās leģitimācijas kompetences ietvaram, tiesībpolitiskā procesā jāizstrādā likumdevējam.

SKC-433/2025.¹² Senāts lēmumā atbildēja uz jautājumu par tiesas izdevumu piedziņu, izbeidzot tiesvedību pret zvērīnātu tiesu izpildītāju celtā prasības lietā, ja no iepriekšējā, amatu atstājušā tiesu izpildītāja pienākušos naudas līdzekļus viņš prasītājam no savas gribas neatkarīgu iemeslu dēļ varējis samaksāt pēc prasības pret viņu celšanas. Senāts konstatēja, ka Civilprocesa likuma 41.panta, kura pirmās daļas pirmajā teikumā ietverts vispārīgs princips, ka tiesas izdevumu atlīdzināšana paredzēta tai pusei, kura prāvu vinnējusi, mērķis ir novērst situācijas, kurās nepamatoti aizskartā persona cieš izdevumus par savu tiesību aizsardzību tiesā, un nodrošināt, ka puse, kas nepamatoti izvairījusies no citas personas tiesību ievērošanas, nes ar šādu rīcību saistītos tiesas izdevumus, kas plašākā izpratnē uzskatāmi par aizskartās puses zaudējumiem. Šis mērķis tiek sasniegts, ja izdevumi par tiesvedības procesu ir jāmaksā tam, kurš ir vainojams šo izmaksu radīšanā. Atbildētājam ir jācieš tiesas izdevumi, ja viņš devis iemeslu pamatotas prasības celšanai. Proti, ievērojot civilprocesā pastāvošo dispozitivitātes un sacīkstes principu, prasītājam jāpierāda, ka, pirmkārt, prasījumus atbildētājs apmierinājis pēc prasības celšanas un, otrkārt, ka pēdējais to izdarījis labprātīgi. Senāts atzina, ka tādējādi, lai pareizi izlemtu jautājumu par tiesas izdevumu atlīdzināšanu, kad lietā izbeigta

¹¹ Senāta 2025.gada 11.aprīļa spiedums lietā Nr.SK-23/2025, ECLI:LV:AT:2024:0418.C04317914.37.S.

¹² Senāta 2025.gada 19.jūnija lēmums lietā Nr.SK-433/2025, ECLI:LV:AT:2025:0619.C771114423.14.L.

tiesvedība sakarā ar prasības atsaukšanu, ir jāizvērtē apstākļi, kuru dēļ prasība tika atsaukta, tostarp jānoskaidro, vai prasība tika labprātīgi apmierināta.

SKC-445/2025.¹³ Senāts lēmumā atbildēja uz jautājumu par ar lietas vešanu saistīto izdevumu atlīdzināšanu atbildētājam situācijā, kad apelācijas instances tiesā prasība un viņa pretprasība apmierinātas daļēji. Senāts norādīja, ka atbilstoši judikatūrā dotajam Civilprocesa likuma 44.panta trešās daļas normas iztulkojumam¹⁴ atbildētājs var lūgt prasītājam atlīdzināt ar lietas vešanu saistītos izdevumus tikai tad, ja prasība noraidīta pilnīgi. Savukārt gadījumos, kad tiesa daļēji apmierinājusi prasību un piedzinusi kaut vai naudas izteiksmē pavisam niecīgu summu, atbildētājs nevar prasīt pārnest izdevumus advokāta palīdzības samaksai uz prasītāju, jo prasības daļēja apmierināšana apstiprina to, ka atbildētājs ir radījis prasītāja civilo tiesību aizskārumu un viņa vēršanās tiesā bijusi pamatota.

Senāts norādīja, ka šāds Civilprocesa likuma 44.panta trešās daļas normas iztulkojums attiecināms ne tikai uz prasību, bet arī uz pretprasību.

PRASĪBAS CELŠANAS PREKLUZĪVĀ TERMIŅĀ NOKAVĒJUMA JAUTĀJUMI

SKC-[B]/2025.¹⁵ Senāts lēma par paternitātes pieņēmuma apstrīdēšanai noteiktā prekluzīvā termiņa tiesisko dabu un šī termiņa nokavējuma sekām, ja šāds nokavējums konstatēts lietas ierosināšanas vai iztiesāšanas stadijā. Senāts, skaidrojot Civillikuma 149.panta pirmajā daļā noteiktā divu gadu termiņa, kurā bērna mātes vīram jāceļ prasība, lai apstrīdētu paternitātes pieņēmumu, tiesisko dabu, norādīja, ka tas ir materiāltiesisks prekluzīvs termiņš, kas jau no tā izcelšanās brīža pastāv tikai ierobežotu laiku un beidzas līdz ar šī termiņa izbeigšanos, un attiecas uz neierobežotu personu loku, nevis noilguma termiņš.¹⁶ No seku viedokļa šādiem likumiskajiem termiņiem, kas aprobežo attiecīgo subjektīvo tiesību pastāvēšanu laikā, ir izšķirošs, absolūts un liktenīgs raksturs, un tie nav grozāmi, pat ja abas puses tam piekristu. Senāts secināja, ka prekluzīvs termiņš nav pārtraucams, apturams vai atjaunojams (izņemot atsevišķus, likumā

speciāli atrunātus izņēmuma gadījumus), tādēļ tā nokavējums neatgriezeniski izbeidz prasības tiesības,¹⁷ un atzina, ka Civillikuma 149.panta pirmajā daļā noteiktā termiņa nokavējuma gadījumā bērna mātes vīram zūd tiesības apstrīdēt paternitātes pieņēmumu, un to nevar mainīt prasītāja arguments, ka bērna māte viņa prasību ir atzinusi.

Jautājumā par to, kāds nolēmums tiesai jātaisa, ja prasītājam nav prasības tiesību, Senāts norādīja, ka tiesas rīcība ir atkarīga no procesuālās stadijas, kurā konstatēts prasības celšanai materiāltiesiskā prekluzīvā termiņa nokavējums un attiecīgi ar to saistītais prasības tiesību zudums. Proti, ja prekluzīvā termiņa nokavējums tiek konstatēts prasības pieteikuma pieņemšanas un lietas ierosināšanas stadijā, tad tiesnesim jāpiemēro Civilprocesa likuma 132.panta pirmās daļas 2.punkts, bet, ja prekluzīvā termiņa nokavējums tiek konstatēts lietas iztiesāšanas stadijā, tad tiesas rīcību noteic Civilprocesa likuma 223.panta 2.punkts. Senāts atzina, ka materiāltiesisko prekluzīvo termiņu nokavējuma gadījumos paternitātes lietās vienlīdz ir piemērojamas Senāta judikatūrā citu kategoriju lietās vairākus gadus pastāvīgi norādītais par nepieciešamību piemērot šīs Civilprocesa likuma normas. Līdz ar to, ja prekluzīvā termiņa nokavējums konstatēts apelācijas instances tiesā, tiesai saskaņā ar Civilprocesa likuma 223.panta 2.punktu jāpieņem lēmums par tiesvedības izbeigšanu, nevis jātaisa spriedums par prasības noraidīšanu.

SKC-361/2025.¹⁸ Senāts lēmumā atbildēja uz jautājumu par tiesību darba devējam celt prasību par darba līguma izbeigšanu ierobežojuma atbilstību taisnīgas tiesas principam un personas pamattiesībām uz taisnīgu tiesu, ja šādas prasības celšanai paredzētā prekluzīvā termiņa nokavējums izriet no tiesas lēmumu par atteikšanos pieņemt prasības pieteikumu un šī atteikšanās pamatota ar to, ka prasītājs nebija iesniedzis tiesai publiski pieejamu un ticamu informāciju no Latvijas Republikas Uzņēmumu reģistra vestā komercreģistra ierakstiem par tās valdes locekļiem un viņu tiesībām izdot pilnvaru sabiedrības pārstāvībai tiesā. Senāts, atsaucoties uz Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūru, atzina, ka, vērtējot, vai darba devēja kā prasītāja ir ievērojusi Darba likuma 110.panta ceturtajā daļā paredzēto prekluzīvo termiņu prasības celšanai, tiesas pienākums ir izvērtēt apstākļus, kas var iespaidot (ietekmēt) prekluzīva termiņa iestāšanās fakta nodibināšanu, jo tiesiskā noteiktība un citi leģitīmi mērķi, kas bijuši termiņa noteikšanas pamatā, neizslēdz tiesas pienākumu apsvērt, vai konkrētajā gadījumā kādai personai piederošas pamattiesības ievērošana

¹³ Slēgtas lietas statuss. Spriedums nav publicēts.

¹⁴ Senāta 2016.gada 12.decembra sprieduma lietā Nr.SK-342/2016, C29520010, 10.punkts.

¹⁵ Senāta 2025.gada spriedums slēgta statusa lietā Nr.SK-[B]/2025.

¹⁶ Lēbers A. Par preklusīviem termiņiem. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1924, Nr.1, 36.lpp.; Senāta 2024.gada 31.janvāra spriedums lietā Nr.SK-10/2024, ECLI:LV:AT:2024:0131. C30611518.15.S, 12.2.punkts, Tiesu prakses apkopojums „Noilguma un prekluzīvie termiņi. Senāta judikatūras atziņas (2002–2020). Pieejams: <https://www.at.gov.lv/lv/tiesu-prakse/tiesuprakses-apkopojumi/civiltiesibas>.

¹⁷ Senāta 2017.gada 28.septembra rīcības sēdes lēmums lietā Nr.SK-1751/2017, ECLI:LV:AT:2017:0928.SK-1751-17.1.L.

¹⁸ Senāta 2025.gada 29.septembra lēmums lietā Nr.SK-361/2025, ECLI:LV:AT:2025:0929.C770833524.9.L.

neņem virsroku pār materiālajā tiesību normā noteiktas procesuālās kārtības ievērošanu. Senāts vērsa uzmanību, ka, lai arī Civilprocesa likuma 85.panta otrā daļa nepārprotami nosaka juridiskās personas pienākumu iesniegt pierādījumus par personas pārstāvības tiesībām lietā, neuzliekot tiesai pienākumu meklēt šo informāciju, tiesai, ievērojot procesuālās ekonomijas principu, nav arī liegts šo informāciju iegūt pašai. Senāts, apsverot, ka tiesas pārāk formāla pieeja var tikt vērtēta kā tiesību uz taisnīgu tiesu pārkāpums un ka tiesības uz taisnīgu tiesu ir būtiska personu pamattiesība, kas nodrošina aizskarto tiesību efektīvu aizsardzību tiesā, aptver arī tiesību piemērošanas aspektu, proti, procesuālajiem noteikumiem jābūt piemērotiem atbilstoši paredzētā mērķa sasniegšanai, turklāt tā, lai šie noteikumi nesamērīgi neierobežotu personas tiesības uz lietas izskatīšanu pēc būtības un nepieļautu pārmērīgu formālismu, kas liegtu pieeju tiesai, atzina, ka tiesai, vērtējot prekluzīva termiņa iestāšanos, pašai būtu jāiegūst informācija no publiski pieejama reģistra ne tikai procesuālās ekonomijas principa, bet arī tiesību uz taisnīgu tiesu ievērošanai.

ADMINISTRATĪVO LIETU DEPARTAMENTS

PAŠAIZSARGĀJOŠĀS DEMOKRĀTIJAS PRINCIPS KONTEKSTĀ AR PULCĒŠANĀS BRĪVĪBU

Šī brīža ģeopolitiskajos apstākļos, kad Krievija jau vairāku gadu garumā īsteno karu Ukrainā, tiesiskajā telpā ir aktualizējies jautājums par jēdziena „pašaizsargājošā demokrātija” mērķi un izpratni. Arī Senāts, izskatot lietas, kas saistītas ar valsts pastāvēšanai būtisko vērtību un interešu apdraudējuma iespējamību, ir pievērsies šī jēdziena skaidrošanai.

SKA-112/2024.¹⁹ Šīs lietas 2024.gada 25.novembra spriedumā Senāts pirmo reizi sniedza jēdziena „pašaizsargājošā demokrātija” skaidrojumu. Senāts norādīja, ka tiesiska un demokrātiska valsts ir institūcija, kuras pastāvēšanas viens no mērķiem ir cilvēka tiesību un brīvību aizsardzība. Tādēļ atsaukšanās uz cilvēktiesībām un brīvībām nav pieļaujama, lai iznīcinātu demokrātiju, lai vājinātu un iznīcinātu demokrātiskas sabiedrības ideālus un vērtības. Demokrātiskas iekārtas stabilitāti un efektivitāti garantē „pašaizsargājošās demokrātijas” koncepcija, kas pastāv līdzās un ir līdzsvarojama ar cilvēku individuālajām tiesībām.²⁰

¹⁹ Senāta 2024.gada 25.novembra spriedums lietā Nr.SKA-112/2024, ECLI:LV:AT:2024:1125.A420209922.7.S

²⁰ Turpat, 8.punkts.

SKA-135/2024.²¹ Gan spriedumā lietā SKA-112/2024, gan lietā SKA-135/2024 Senāts „pašaizsargājošās demokrātijas” principam pievērsās pulcēšanās brīvības aspektā. Abās lietās Senātam bija jārod atbilde uz jautājumu, vai konkrētajās situācijās pašvaldības aizliegums personas pieteiktai sapulcei ir bijis tiesisks. Proti, lietās izskatāmajos gadījumos pašvaldība bija liegusi rīkot sapulci, jo pēc patiesā sapulces rīkotāja izpētes un viņa iepriekšējo aktivitāšu izvērtēšanas tika secināts, ka tās atbilst Krievijas politikai un sapulces rīkošana var apdraudēt Latvijas demokrātisko iekārtu. Senāts abās lietās atzina, ka leģitīmie mērķi – valsts neatkarības, demokrātiskās iekārtas un valsts drošības aizsardzība, kas ir arī „pašaizsargājošās demokrātijas” koncepcijas pamatā, – var būt pamats pulcēšanās brīvības ierobežošanai.²² Tāpat arī abās minētajās lietās Senāts skaidroja pulcēšanās brīvības ierobežojumu Latvijas politiskajā un ģeopolitiskajā kontekstā. Proti, Senāts norādīja, ka darbība, kura saskan ar Krievijas agresīvās politikas interesēm un tās ietvaros izmantotajiem instrumentiem, var paaugstināt Latvijas valsts suverenitātes, teritoriālās neaizskaramības un demokrātiskās iekārtas apdraudējumu – gan veicinot sabiedrības šķelšanos, gan palielinot varbūtību tautiešu politikas izmantošanai valsts suverenitātes, teritoriālās neaizskaramības un demokrātiskās iekārtas apdraudējuma gadījumā. Apstākļos, kad Krievija realizē agresiju pret citām valstīm, Latvijai savas valsts suverenitātes, teritoriālās integritātes un demokrātiskās iekārtas saglabāšanai ir īpaši rūpīgi jāattiecas pret to, ka varētu tikt radīta augsne līdzīgiem agresiju pamatojošiem viedokļiem vai citādi veicināta agresijas atbalstīšana. Tādējādi var būt samērīgi ierobežot pulcēšanās brīvību, ja nerodas šaubas, ka pieteiktais gājiens sniegtu platformu sabiedrību šķēlošu un Krievijas agresiju vai to pamatojošo naratīvu atbalstošu viedokļu paušanai.²³

SKA-12/2025.²⁴ Arī šajā 2025.gada 6.marta spriedumā Senātam bija jārisina ļoti līdzīga strīdus situācija, un tas skaidroja „pašaizsargājošās demokrātijas” konceptu saistībā ar tiesībām uz pulcēšanās brīvību. Papildus tam Senāts vērsa uzmanību

²¹ Senāta 2024.gada 28.decembra spriedums lietā Nr.SKA-135/2024, ECLI:LV:AT:2024:1228.A420247322.7.S

²² Senāta 2024.gada 25.novembra sprieduma lietā Nr.SKA-112/2024, ECLI:LV:AT:2024:1125.A420209922.7.S, 8.punkts; Senāta 2024.gada 28.decembra sprieduma lietā Nr.SKA-135/2024, ECLI:LV:AT:2024:1228.A420247322.7.S, 14.punkts.

²³ Senāta 2024.gada 25.novembra sprieduma lietā Nr.SKA-112/2024, ECLI:LV:AT:2024:1125.A420209922.7.S, 8.punkts; Senāta 2024.gada 28.decembra sprieduma lietā Nr.SKA-135/2024, ECLI:LV:AT:2024:1228.A420247322.7.S, 14.punkts.

²⁴ Senāta 2025.gada 6.marta spriedums lietā Nr.SKA-12/2025, ECLI:LV:AT:2025:0306.A42020922.6.S

uz to, ka situācijā, kad pastāv liela iespējamība, ka sapulce radītu platformu Krievijas agresijas attaisnošanai un kara noziegumu slavināšanai, ir samērīgi liegt sapulces rīkošanu. Šādā situācijā sapulces rīkošana ir liedzama, lai tā neradītu vidi Latvijas demokrātisko vērtību un demokrātiskās iekārtas aizskārumam un platformu tādu noziedzīgu nodarījumu īstenošanai, par kuriem atbildība paredzēta arī Krimināllikuma 74.¹pantā.²⁵

Secināms, ka būtiskākais, uz ko Senāts vērta uzmanību visās minētajās lietās, ir tas, ka pieteiktās pulcēšanās un tās iespējamā ierobežošanas pamata novērtēšanā ir jāņem vērā nevis formāli gājiena pieteikumā norādītie, bet gan patiesie apstākļi. Tikai tā ir iespējams novērtēt, kāds varētu būt pieteiktās pulcēšanās mērķis un iespējamais apdraudējums aizsargātām interesēm. Turklāt gan Latvijas Republikas Satversmes 103.pants, gan Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 11.pants ietver norādi uz to, ka aizsargāta tiek tikai un vienīgi miermīlīga pulcēšanās brīvība.²⁶ Tādējādi nav pieļaujama tādas sapulces rīkošana, kuras patiesais mērķis ir radīt platformu Latvijas valsts pastāvēšanai būtisko vērtību un interešu apdraudēšanai un Krievijas agresijas slavināšanai.

ATŠKIRĪGAS ATTIEKSMES PRET KRIEVIJAS FEDERĀCIJAS PILSONIEM PIEĻAUJAMĪBA UZTURĒŠANĀS ATĻAUJU IZSNIEGŠANĀ

SKA-417/2025.²⁷ Rīcības sēdes lēmumā Senāts pievērsās jautājumam par atšķirīgas attieksmes pieļaujamību pret Krievijas Federācijas pilsoņiem uzturēšanās atļauju izsniegšanā. Personām iepriekš bija izdota termiņuzturēšanās atļauja saistībā ar nekustamā īpašuma iegādi Latvijā. Pilsonības un migrācijas lietu pārvalde atteica pieteicējiem izdot atkārtotu termiņuzturēšanās atļauju, jo pieteicēji bija lūguši izsniegt atkārtotu termiņuzturēšanās atļauju, pamatojoties uz Imigrācijas likuma 23.panta pirmās daļas 29.punktu, taču kopš 2022.gada grozījumiem Imigrācijas likumā Krievijas Federācijas pilsoņiem ir tiesības pieprasīt termiņuzturēšanās atļauju tikai šā likuma 23.panta trešajā, sestajā un septītajā daļā un 23.¹pantā minētajos gadījumos.²⁸

Ar rīcības sēdes lēmumu Senāts atteica ierosināt kasācijas tiesvedību šajā lietā un lēmumā uzsvēra judikatūrā jau iepriekš skaidroto par Imigrācijas likuma

23.¹panta intertemporālo piemērojamību kopsakarā ar attiecīgo likuma grozījumu mērķi. Proti, likumdevējs minētajam regulējumam piešķīris tūlītēju spēku. Līdz ar to Imigrācijas likuma 23.¹pantā ietvertais regulējums ir piemērojams arī tajos gadījumos, kad administratīvais process iestādē uzsākts pirms šīs tiesību normas spēkā stāšanās un pabeigts pēc tam, turklāt Imigrācijas likumā nav paredzēti atsevišķi pārejas noteikumi attiecībā uz 23.¹panta piemērošanu. Tas atbilst likumdevēja gribai padarīt tiesisko regulējumu stingrāku un vairāk nepieļaut termiņuzturēšanās atļauju pagarināšanu Krievijas un Baltkrievijas pilsoņiem saistībā ar nekustamā īpašuma iegādi Latvijā.²⁹

Taču pats būtiskākais, ko Senāts šajā rīcības sēdes lēmumā atzina, ir tas, ka uzturēšanās atļauju izsniegšanas liegšana Krievijas Federācijas pilsoņiem, pamatojoties uz nekustamā īpašuma iegādi Latvijā, ir valsts autonoma politiska izšķiršanās, kas ir pamatota ar valsts drošības apsvērumiem konkrētā ģeopolitiskā situācijā (sakarā ar Krievijas uzsākto karu Ukrainā).³⁰ Izvērtējot, vai ir pieļaujama atšķirīga attieksme pret noteiktu personu grupu, būtiski ir tas, vai šādi attieksmei ir saprātīgs un objektīvs pamatojums. Proti, atšķirīga attieksme pret Krievijas Federācijas pilsoņiem ir pamatota ar valsts drošības apsvērumiem konkrētā ģeopolitiskā situācijā. Apstākļos, kad Latvijas kaimiņvalsts Krievija veic karadarbību Ukrainā, pieļaujot brutālus starptautisko tiesību normu un cilvēktiesību pārkāpumus, nav nekāda pamata uzskatīt, ka atšķirīga attieksme pret Krievijas Federācijas pilsoņiem attiecībā uz to uzturēšanos Latvijā ir pamatota vien ar vispārīgiem drošības apsvērumiem. Tie ir konkrētos apstākļos balstīti apsvērumi. Lai novērstu iespējamus draudus valsts drošībai, kas var izcelties no agresorvalsts pilsoņu uzturēšanās Latvijā, valstij nav jāpamato, vai un kā tieši katrs individuāls Krievijas Federācijas pilsonis, kurš vēlas uzturēties Latvijā, faktiski apdraud valsts drošību.³¹

Rīcības sēdes lēmumā lietā SKA-417/2025 izteiktās atziņas ir īpaši svarīgas joprojām sarežģītajā šī brīža ģeopolitiskajā situācijā. Lēmumā Senāts gan atkārtojis jau judikatūrā skaidroto par Imigrācijas likuma 23.¹panta intertemporālo piemērojamību kopsakarā ar attiecīgo likuma grozījumu mērķi, gan arī skaidrojis atšķirīgas attieksmes pieļaujamību pret Krievijas Federācijas pilsoņiem uzturēšanās atļauju izsniegšanā.

*Apkopojumu sagatavoja Judikatūras un zinātniski
analītiskās nodaļas padomniece Kristīne IVULĀNE,
konsultantes Evita FRĪDENTĀLE un Annija LAZDIŅA*

²⁵ Senāta 2025.gada sprieduma lietā Nr.SKA-12/2025, ECLI:LV:AT:2025:0306.A420202922.6.S, 13.punkts.

²⁶ Senāta 2024.gada 25.novembra sprieduma lietā Nr.SKA-112/2024, ECLI:LV:AT:2024:1125.A420209922.7.S, 7. un 10.punkts.

²⁷ Senāta 2025.gada 14.aprīļa rīcības sēdes lēmums lietā Nr.SKA-417/2025, ECLI:LV:AT:2025:0414.A420143723.9.L

²⁸ Turpat, 1.punkts.

²⁹ Turpat, 2.punkts.

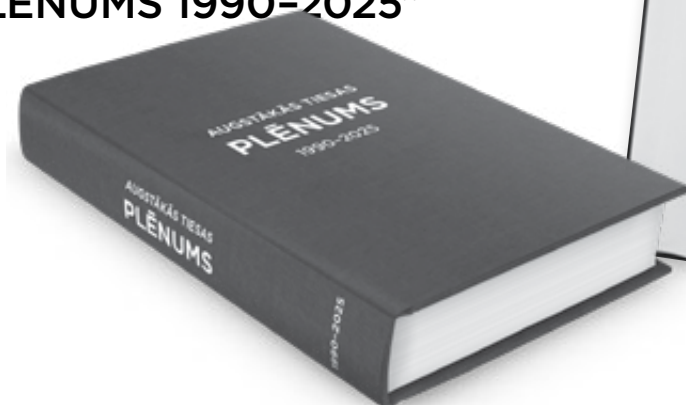
³⁰ Turpat, 5.punkts.

³¹ Turpat, 6.punkts.

VI VĒSTURE

Atjaunotajai Augstākajai tiesai – 35, Senātam – 30

IZDOTA GRĀMATA „AUGSTĀKĀS TIESAS PLĒNUMS 1990–2025”

Grāmatas īpašais eksemplārs, kurā parakstījās
atvēršanā klātesošie bijušie un esošie senatori

Klātesot bijušajiem un esošajiem senatoriem, oktobrī Augstākajā tiesā atvērta grāmata „Augstākās tiesas Plēnums 1990–2025”. Caur Plēnuma lēmumiem atspoguļojas Augstākās tiesas, Latvijas tiesu sistēmas un tiesību prakses vēsture.

Augstākās tiesas izdotā grāmata ir unikāls izdevums, kurā ne vien pirmoreiz vienkopus apkopoti Plēnuma lēmumi, bet arī parādīta to nozīme valsts tiesiskajā attīstībā – sākot no neatkarības atjaunošanas 1990.gada 4.maijā līdz šodienai.

Augstākās tiesas nostājai bijusi svarīga loma Latvijas neatkarības atjaunošanas un tiesu sistēmas veidošanas procesos – minami kaut vai daži no fundamentālajiem Plēnuma lēmumiem 1990.–1991. gadā: Par tiesneša neatkarības principu un tiesneša amata savienojamību ar piederību politiskajām partijām vai sabiedriski politiskajām organizācijām; Par likumdošanas iniciatīvu realizēšanu jautājumā par dažu kategoriju represēto Latvijas iedzīvotāju rehabilitēšanu; Par Latvijas Republikas tiesu neatkarību.

Tāpat būtiska nozīme vienotas tiesu prakses veidošanā pārmaiņu laikā bija Plēnuma sniegtajiem izskaidrojumiem likuma normu piemērošanā. Plēnums to aktīvi darīja līdz Satversmes tiesas 2003. gada spriedumam, kas par Satversmei neatbilstošu atzina Plēnuma kompetenci izdot tiesām saistošus izskaidrojumus.

Taču grāmatas atvēršanas pasākums bija ne tikai par vēsturi, bet arī saruna par Augstākās tiesas Plēnuma lomu šobrīd un par tā autoritātes stiprināšanu tiesu sistēmā.

PAR GRĀMATAS SATURU

Grāmata „Augstākās tiesas Plēnums 1990–2025” sākas ar vēsturisku ieskatu augstākās tiesu instances augstākā lēmējorgāna – tiesnešu kopsapulces – darbībā kopš Latvijas tiesu sistēmas izveidošanas 1918.gadā. Tā ir attīstības retrospekcija, sākot ar Latvijas Senāta Apvienotās sapulces darbību, caur padomju okupācijas periodu un Atmodas laiku, līdz pat mūsdienām.

35 gados kopš neatkarības atjaunošanas Augstākās tiesas Plēnuma kompetence būtiski mainījies – tā ir gan paplašinājusies, gan sašaurinājusies. Tas atspoguļojas grāmatas sadaļās, kas sniedz konspektīvu pārskatu par Augstākās tiesas Plēnuma kompetences regulējumu gan likumā „Par tiesu varu”, gan paša Plēnuma apstiprinātajā reglamentā.

Grāmatas apjomīgākā daļa ir Augstākās tiesas Plēnuma lēmumi. 35 gados Plēnums pieņēmis 212 lēmumus. Lai arī daudzi no tiem šobrīd zaudējuši spēku vai aktualitāti, tie tiek publicēti savas vēsturiskās nozīmes dēļ – tie parāda Plēnuma lēmumu vietu tiesību avotu sistēmā, veidojot vienotu tiesu praksi, kā arī to ietekmi tiesu institucionālās sistēmas darbībā.

Augstākās tiesas priekšsēdētājs Aigars Strupiņš uzrunā akcentēja Plēnuma nākotni

Pasākuma vadītāja – Plēnuma sekretāre senatore Marika Senkāne

Bijušie senatori dalījās atmiņās un kopā ar tagadējiem senatoriem piedalījās viktorīnā par Plēnumu

Lēmumu sadaļa sadalīta apakšnodalēs:

- 1) lēmumi par tiesu sistēmai konceptuāliem un organizatoriskiem jautājumiem (par Augstākās tiesas struktūru, neatkarību, budžetu, tiesnešu ētiku, digitalizāciju saistībā ar tiesībām uz taisnīgu tiesu, likumdevēja un tiesu varas attiecībām, ģenerālprokurora atļaušanas pamatu izvērtējumu u.c.). Turklāt līdz ar lēmumiem sniegts arī to pieņemšanas konteksts – kāpēc šāds lēmums bijis, kāda reakcija tam sekojusi;
- 2) lēmumi tiesību un procesuālajos jautājumos (lēmumi, kas pieņemti, izmantojot savulaik Plēnumam deleģētās likumdošanas iniciatīvas tiesības, un lēmumi, ar kuriem doti norādījumi likumu normu piemērošanā);
- 3) lēmumi tiesnešu karjeras jautājumos, tostarp, par izvirzīšanu un ievēlšanu tiesnešu pašpārvaldes un citos amatos (tie atspoguļo ne tikai tiesu sistēmas vēsturisko attīstību, bet arī dažādus procesus atjaunotajā Latvijas Republikā, piemēram, pārmaiņas Saeimas vēlēšanu organizēšanā).

Nozīmīgs pienesums lēmumu izpratnē un izvērtējumā ir tiesībzinātnieku komentāri: senators

Dr.iur Jānis Pleps sniedz komentāru par Augstāko tiesu un tās Plēnuma Satversmes sistēmā un Plēnuma lēmumu nozīmi tiesu neatkarības principa nodrošināšanā, savukārt Augstākās tiesas zinātniski analītiskā padomniece Dr.iur Elīna Grigore-Bāra – par Plēnuma lēmumu vietu tiesību avotu sistēmā.

Grāmatas nobeigumā iekļauts Augstākās tiesas Plēnuma lēmumu hronoloģiskais saraksts.

PAR GRĀMATAS PIEEJAMĪBU

Grāmata „Augstākās tiesas Plēnums 1990–2025” drukātā veidā izdota nelielā tirāžā. Tā būs pieejama Latvijas Nacionālajā bibliotēkā. Kā dāvinājumu grāmatu saņems augstskolu Juridiskās fakultātes.

Elektroniski grāmata bez maksas pieejama Augstākās tiesas mājaslapā www.at.gov.lv sadaļā *Par Augstāko tiesu/ Informatīvie materiāli/ Augstākās tiesas izdotās grāmatas*

Šajā Biļetenā publicēta Augstākās tiesas priekšsēdētāja Aigara Strupiņa uzruna grāmatas atvēršanā, grāmatā publicētie tiesībnieku Jāņa Plepa un Elīnas Grigores-Bāras komentāri, kā arī apskats par Plēnuma attīstības vēsturi pilnā versijā (grāmatā publicēts saīsināti).

PLĒNUMAM BŪS BŪT!

Augstākās tiesas priekšsēdētāja **Aigara STRUPIŠA**

uzruna grāmatas „Augstākās tiesas Plēnums 1990–2025” atvēršanā 2025.gada 22.oktobrī

Šogad ir Latvijas valsts neatkarības atjaunošanas 35.gadadienas gads, un daudzas valsts institūcijas atzīmē savu izveidošanu vai atjaunošanu 1990. gadā. Arī Augstākajai tiesai šogad atjaunošanas 35.gadadiena.

Bet tikpat svarīgs Augstākajai tiesai ir vēl viens gadaskaitlis – 1995. Jo šajā gadā, pirms 30 gadiem, tika atjaunota kasācijas instance – Senāts.

Ir pareizi, ka mēs kā institūcija zinām savu vēsturi, to analizējam, izmantojam šodienas darbā un mācāmies no tās arī nākotnei.

Šajā jubileju gadā esam to darījuši caur Augstākās tiesas Plēnuma prizmu – apkopojot vienuviet visus Augstākās tiesas Plēnuma lēmumus kopš 1990.gada.

Augstākās tiesas Plēnums ir visu senatoru kopsapulce. Plēnuma kompetence ir noteikta likumā, un no sešām likumā noteiktajām funkcijām piecas ir saistītas ar amatpersonu ievēlšanu vai atsaukšanu – Tieslietu padomes locekļa, Centrālās vēlēšanu komisijas locekļa (no kā mēs plānojam atteikties), Disciplinārtiesas. Bet, manuprāt, svarīgākā funkcija ir pirmā no likumā uzskaitītajām: Plēnums apspriež aktuālus tiesību normu interpretācijas jautājumus.

Plēnums to aktīvi darīja līdz 2002.gadam, kas parādās arī šajā grāmatā.

Grāmatā, ko šodien atveram, redzam, ka Augstākās tiesas Plēnuma nostāji un lēmumi bijusi svarīga loma Latvijas neatkarības atjaunošanas un jaunās valsts tiesu sistēmas veidošanas procesos.

Būtisku pavērsienu Plēnuma kompetencē ienesa Satversmes tiesas 2003.gada spriedums, kas par Satversmei neatbilstošu atzina Plēnuma kompetenci izdot tiesām saistošus izskaidrojumus likumu piemērošanas jautājumos. Iespējams, sākumā tas radīja zināmu apmulsumu tiesnešu saimē – kā tad būt bez vadošiem norādījumiem? Bija ierasti viegli – skatīties, ko un kā teiks Augstākā tiesa, bet tagad katram tiesnesim kā demokrātiskas valsts pārstāvim pašam jātiek galā ar vissarežģītākajiem jautājumiem un jāpieņem tiesisks nolēmums.

Bet tā bija normāla attīstība. Tiesneša neatkarība nepieļauj viņa pakļaušanu augstākas instances norādījumiem, izņemot norādījumus konkrētā lietā. Šis Satversmes tiesas spriedums, var teikt, uzlika Augstākajai tiesai jeb Senātam vēl jo lielāku atbildību – vienotu tiesu praksi nodrošināt caur judikatūru – motivētiem un skaidri saprotamiem

Senāta nolēmumiem un Senāta departamentu kopsapulču lēmumiem.

Plēnuma lēmumi būtībā tika aizstāti ar tiesu prakses apkopojumiem. Katrs departaments aizgāja savās lietās, jo kopīgi jautājumi oficiāli skatīti netika.

Rezultātā vairāk nekā 20 gadu laikā šis mehānisms, diemžēl, ir darbināts tikai vienu reizi – ar 2021.gada 9.decembra lēmumu „Par tiesību uz taisnīgu tiesu un vienveidīgas tiesu prakses nodrošināšanu saistībā ar tiesu darba digitalizāciju”. Tajā Plēnums iztulkoja procesuālo likumu regulējumu attiecībā uz lietu elektronisku vešanu un pieļaujamajām atkāpēm tehnisko šķēršļu gadījumā kopsakarā ar Latvijas Republikas Satversmes 92.pantā nostiprinātajām tiesībām uz taisnīgu tiesu, it īpaši pievēršot uzmanību tiesībām uz pieeju tiesai un tiesībām uz lietas izskatīšanu saprātīgā termiņā.

Rezultātā, pieļaujot papīra lietas paralēli e-lietai, tadējādi nosakot pārejas periodu pārejai uz tīro e-lietu (kas likumā nebija paredzēts), tiesu sistēma faktiski tika izglābta no apstāšanās, jo tehniskais risinājums sākotnēji bija pilnīgi neadekvāts un process sasteigts. Tikai pagājušajā gadā e-lieta sāka daudz maz atbilst tādām instrumentam, kurš var garantēt tiesības uz taisnīgu tiesu mūsdienīgu izpratnē.

Plēnums divreiz ir izmantojis savu autoritāti likumā tieši nenoteiktu, taču tiesu sistēmai vitālu jautājumu risināšanā. Pirmoreiz tas notika 2007.gada 17.septembrī, kad Plēnums izveidoja darba grupu tiesnešu iespējamo ētikas pārkāpumu izvērtēšanai, kas galu galā rezultējās Tiesnešu ētikas komisijas izveidē. Tas bija nozīmīgs notikums. Otro reizi tas notika 2022.gada 18.februārī ar Plēnuma lēmumu „Par likumdevēja varas un tiesu varas attiecībām un tiesneša neatkarību”. Tā bija reakcija uz Saeimas balsojumu jautājumā par bijušās Satversmes tiesas priekšsēdētājas Sanitas Osipovas apstiprināšanu par Augstākās tiesas senatori. Toreiz no Saeimas tribīnes tika izteikti viedokļi, ka Sanita Osipova nedrīkst kļūt par Augstākās tiesas tiesnesi, saistībā ar Satversmes tiesas spriedumu un ar viņas izteikumiem medijos. Plēnums, deklarējot, ka nav pieļaujams sodīt tiesnesi vai citādi radīt viņam nelabvēlīgas sekas viņa taisīto spriedumu dēļ, aicināja Saeimu attiecībās ar tiesu varu ievērot Latvijas Republikas Satversmi, tajā nostiprinātos varas dalīšanas un tiesneša neatkarības principus.

Atmiņas ir laba lieta, jo uz tām balstās mūsu pieredze un līdz ar to – arī nākotne. Jaunajai tiesnešu

paaudzei, kas ienākusi Augstākajā tiesā, ir iespējas un arī pienākums izmantot plēnumu gudri un drosmīgi, vēršot uzmanību uz tām problēmām, kas apdraud tiesu sistēmu, vai tām iniciatīvām, kas virza tiesu sistēmu uz attīstību.

Šodien tiesu sistēmu pārstāvošā institūcija ir Tieslietu padome, kas pārstāv arī Augstākās tiesas intereses. Taču tas nedrīkst mazināt Augstākās tiesas Plēnuma lomu un autoritāti, jo Augstākajai tiesai un tās Plēnumam ir īpaša nozīme tiesu sistēmā, un tam tā ir jāpaliek. Man ir sapnis – atjaunot Plēnuma kā tiesību atziņu veidotāja, kā juridiskās domas flagmaņa lomu. Viss attīstās, un tam mums ir jāmeklē jauni, līdz šim neieti ceļi. Viena doma, kas bija izteikta sākotnējā apspriedē, taču neguva atbalstu, bija mainīt senatoru kvalifikācijas vērtēšanu, pārnesot to no Tiesnešu kvalifikācijas komisijas uz Plēnumu. Tā varētu būt pilnīgi jauna procedūra ar aktuālu tiesību jautājumu

kopīgu apspriešanu, akūtu tiesību jautājumu kopīgu risināšanu un doktrīnas attīstīšanu. Šobrīd mēs katrs esam ierakušies savos ikdienas darbos, bet es nezaudēju cerību, ka mums jau drīzumā būs laiks pievērsties kopīgiem jautājumiem. Lai gan pret minēto ideju tika izteikti divi-trīs iebildumi, turpmākās sarunas ar kolēģiem liek domāt, ka diskusija jāturpina. Tādēļ šodienas pasākums mums varētu būt ne tikai nostalgisks piemiņas brīdis, bet arī darbīgs skats rītdienā, kaut ko no tā varbūt ieliekot Augstākās tiesas darbības stratēģijā nākamajiem pieciem gadiem vai tālākā nākotnē.

Paldies tiem bijušajiem Augstākās tiesas tiesnešiem, kuri šodien pasākumā ir kopā ar mums. Viņi var padalīties atmiņās un pieredzē, kas un kā tika darīts, un kas un kāpēc varbūt netika darīts.

Paldies visiem, kuri piedalījušies grāmatas tapšanā. Un noslēgumā gribu teikt – PLĒNUMAM BŪS BŪT!

AUGSTĀKĀ TIESA UN TĀS PLĒNUMS SATVERSMES SISTĒMĀ: PLĒNUMA LĒMUMU NOZĪME TIESU NEATKARĪBAS PRINCIPA NODROŠINĀŠANĀ

Dr.iur. Jānis PLEPS

Senāta Administratīvo lietu departamenta senators

I

Suverenitātes teorijas pamatlicējs Žans Bodēns (*Jean Bodin*, 1530–1596) savulaik suverenitāti definēja kā atsevišķu varas pilnvaru jeb tiesību kopumu, kuru suverēnam ir jāspēj ekskluzīvi īstenot. Viens no suverenitātes atribūtiem, kā šīs ekskluzīvās tiesības nodēvēja Žans Bodēns, bija tiesas spriešana augstākajā instancē.¹

Šajā kontekstā suverenitāti raksturo tiesības izskatīt pārsūdzības par iepriekšējo instanču tiesu spriedumiem un tiesības pieņemt galīgo un nepārsūdzamo spriedumu konkrētās lietās. Katrai suverēnai valstij ir nepieciešama sava Augstākā tiesa, kas īsteno attiecīgo suverenitātes atribūtu.

II

Ikvienu suverēnu valsti un tās tiesisko sistēmu raksturo hierarhiski organizēta tiesu iekārta, kurā pastāv sava augstākā tiesa.²

Attiecībā uz 1918.gada 18.novembrī proklamēto Latvijas Republiku būtisks bija 1918.gada 6.decembrī pieņemtā Pagaidu nolikuma par Latvijas tiesām un tiesāšanās kārtību 7.pants, kas konstatēja, ka „kasācijas instance visās lietās ir Latvijas Senāts Rīgā”.

Tādā veidā jaundibinātā Latvijas Republika īstenoja savu suverenitāti tiesas spriešanas jomā, paredzot, ka augstākā tiesa jaunajā tiesiskajā sistēmā būs Latvijas Republikas izveidota tiesa, kas atradīsies Rīgā.³ „Senāts simbolizēja Latvijas kā suverēnas valsts tiesu varu. Ja pirms Latvijas Republikas izsludināšanas visas Latvijas teritorijas tiesu kasācijas un uzraudzības instance bija bij. Krievijas Valdošais Senāts Sanktpēterburgā/Petrogradā, tad ar [Pagaidu nolikuma] spēkā stāšanos šīs funkcijas pārņēma Latvijas Senāts Rīgā.”⁴

Arī Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanas procesā būtiski bija nodrošināt pašiem savas tiesu sistēmas atjaunošanu ar savu Augstāko tiesu kā augstāko

¹ Bodin J. On Sovereignty. Four chapters from *The Six Books on the Commonwealth*. Cambridge: Cambridge University Press, 1992, pp.67–73.

² Plašāk sk.: Neimanis J. Satversmes 82.pants. Grām.: Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VI nodaļa. Tiesa. VII nodaļa. Valsts kontrole. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2013, 46.–49.lpp.

³ Osipova S. Tiesu sistēmas izveide Latvijas Republikā starpkaru periodā. Augstākās Tiesas Biļetens, 2018, Nr.17, 52.lpp.

⁴ Lazdiņš J. Tiesu varas nepārtrauktība Latvijas Republikā. Priekšnoteikumi un nepieciešamība. Grām.: Nepārtrauktības doktrīna Latvijas vēstures kontekstā. Rīga: LZA Baltijas stratēģisko pētījumu centrs, 2017, 349.lpp.

un galīgo tiesas instanci. To īstenoja un nostiprināja tiesu reformas 1992.gada 15.decembra likuma „Par tiesu varu” ietvaros.⁵

III

Augstākajai tiesai jeb Senātam Latvijas Republikas Satversmē (turpmāk – Satversme) noteiktajā valsts varas dalīšanas sistēmā ir būtiska loma. Satversmes 82.pantā (atbilstoši Satversmes 1998.gada 15.oktobra grozījumiem) Augstākā tiesa ir nosaukta tiešā tekstā: „Tiesu Latvijā spriež rajona (pilsētas) tiesas, apgabaltiesas un Augstākā tiesa, bet kara vai izņēmuma stāvokļa gadījumā – arī kara tiesas”.

No Satversmes 82.panta konstrukcijas un Augstākās tiesas nosaukšanas tajā atvasināmas trīs konsekvences: (1) Latvijā var tikt izveidota tikai viena Augstākā tiesa, jo Satversmes 82.pantā tā ir norādīta vienskaitlī; (2) Augstākās tiesas institucionālā pastāvēšana ir konstitucionāli garantēta; (3) Augstākā tiesa ir hierarhiski augstākā tiesu sistēmā.⁶

Ievērojot Augstākās tiesas nosaukšanu Satversmē tiešā tekstā, ir populārs viedoklis, ka Augstākā tiesa uzskatāma par atsevišķu valsts varas orgānu (konstitucionālo institūciju, konstitūtu jeb konstitucionālo orgānu).⁷

Satversmes tiesa, definējot Satversmē noteikto valsts varas orgānu sistēmu,⁸ nav atzinusi Augstāko tiesu par atsevišķu valsts varas orgānu, kā tādu redzot visu tiesu sistēmu: „Augstākā tiesa ir tiesu sistēmas sastāvdaļa. [...] saskaņā Satversmes 82.pantu par konstitucionālo institūciju ir atzīstama tiesu sistēma. [...] Augstākā tiesa ir konstitucionālās institūcijas – tiesu sistēmas – sastāvdaļa.”⁹ Šādai nostājai ir pietiekami racionāls, Satversmes sistēmā balstīts pamatojums.¹⁰

Vienlaikus Latvijas tiesiskajā sistēmā Augstākajai tiesai jeb Senātam kā visu tiesu varu reprezentējošajai

hierarhiski augstākajai tiesai faktiski ir garantēts atsevišķam valsts varas orgānam pielīdzināms tiesību, pienākumu un neatkarības garantiju apjoms. Bijušais Augstākās tiesas priekšsēdētājs Gvido Zemrībo Augstāko tiesu raksturojis kā tiesu varas augstāko institūciju, kas pārstāv tiesu varu.¹¹ Šajā ziņā Valsts prezidenta Konstitucionālo tiesību komisija lietojusi precīzu detalizējumu, kā valsts varas orgānu konstatējot „tiesu sistēmu ar Augstāko tiesu priekšgalā”.¹²

Ievērojot Augstākās tiesas īpašo statusu valsts varas dalīšanas sistēmā, Satversme un likumi nodrošina Augstākās tiesas autonomiju savu konstitucionālo pilnvaru īstenošanā, kā arī neatkarību no citiem valsts varas orgāniem. Tāpat Augstākajai tiesai ir paredzēta atsevišķa tiesnešu pašpārvaldes institūcija – Augstākās tiesas plēnums.¹³

Saskaņā ar likuma „Par tiesu varu” 49.pantu Augstākās tiesas plēnums ir visu Augstākās tiesas tiesnešu kopsapulce, kurai likums piešķir noteiktas pilnvaras (piemēram, izvirzīt apstiprināšanai Augstākās tiesas priekšsēdētāja amata kandidātu, izvirzīt apstiprināšanai divus Satversmes tiesas tiesneša amata kandidātus, u.c.). Tāpat saskaņā ar likuma „Par tiesu varu” 49.panta otro daļu Augstākās tiesas plēnums apspriež aktuālus tiesību normu interpretācijas jautājumus.

IV

Augstākās tiesas uzdevums ir nodrošināt tiesību normu vienveidīgu piemērošanu un judikatūras vienotību Latvijas tiesiskajā sistēmā, kā arī izlemt principiālus *quaestiones iuris*, proti, jautājumus par tiesību normu interpretācijas un piemērošanas pareizību.¹⁴

Līdz atsevišķas Satversmes tiesas izveidošanai¹⁵ (tostarp paredzot tiesas pieteikumu un konstitucionālo sūdzību iesniegšanu Satversmes tiesā) Latvijā pastāvēja decentralizēta konstitucionālā kontrole, kurā jautājumu par piemērojamās tiesību normas atbilstību augstāka juridiskā spēka tiesību normām izlēma tiesas konkrētu lietu ietvaros.¹⁶ Galavārds šajos jautājumos bija kasācijas instances tiesai. Starpkaru periodā Latvijas Senāts

⁵ Plašāk sk.: Zemrībo G., Guļevska L. Darbs dara cilvēku. Rīga: Jumava, 2015, 106.–111., 124.–133.lpp.

⁶ Neimanis J. Satversmes 82.pants. Grām.: Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VI nodaļa. Tiesa. VII nodaļa. Valsts kontrole. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2013, 48.lpp.

⁷ Muciņš L. Publisko iestāžu klasifikācijas modelis. Likums un Tiesības, 2000, Nr.4(8), 99.lpp.; Levits E. Valsts un valsts pārvaldes juridiskā struktūra un pamatjēdzieni. Jaunā Pārvalde, 2002, Nr.1(31). https://providus.lv/article_files/1155/original/levits_jedzieni.pdf; Neimanis J. Satversmes 82.pants. Grām.: Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VI nodaļa. Tiesa. VII nodaļa. Valsts kontrole. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2013, 48.lpp.

⁸ Satversmes tiesas 2006.gada 16.oktobra sprieduma lietā Nr.2006-05-01 10.3.punkts.

⁹ Satversmes tiesas 2010.gada 25.novembra sprieduma lietā Nr.2010-06-01 14.1.punkts.

¹⁰ Kusiņš G. Konstitucionālo tiesību pamati. Grām.: Publiskās tiesības. Ievads. Rīga: Tiesu Namu Aģentūra, 2024, 267.–269.; 277.–279.lpp.; Priekulis J. Valsts varas orgānu apkalpojošās iestādes. Grām.: Satversmē nostiprināto vērtību aizsardzība: dažādu tiesību nozaru perspektīva. Latvijas Universitātes 77.starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2019, 469.–470.lpp.

¹¹ Zemrībo G., Guļevska L. Darbs dara cilvēku. Rīga: Jumava, 2015, 102.lpp.

¹² Valsts prezidenta Konstitucionālo tiesību komisijas 2011.gada 10.maija Viedokļa par Valsts prezidenta funkcijām Latvijas parlamentārās demokrātijas sistēmas ietvaros 20.punkts.

¹³ Neimanis J. Satversmes 82.pants. Grām.: Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VI nodaļa. Tiesa. VII nodaļa. Valsts kontrole. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2013, 49.lpp.

¹⁴ Satversmes tiesas 2003.gada 27.jūnija sprieduma lietā Nr.2003-04-01 secinājumu daļas 2.1.punkts un 2005.gada 4.janvāra sprieduma lietā Nr.2004-16-01 16.punkts.

¹⁵ Spale A. Satversmes tiesa. Grām.: Cilvēktiesības pasaulē un Latvijā. Otrais papildinātais izdevums. Rīga: Tiesu Namu Aģentūra, 2021, 455.–462.lpp.

¹⁶ Levits E. Cilvēktiesību piemērošanas pamatjautājumi Latvijā. Grām.: Cilvēktiesības pasaulē un Latvijā. Rīga: Izglītības solī, 2000, 263.–264.lpp.

īstenoja konstitucionālās kontroles tiesības, sniedzot arī principiālu Satversmes interpretāciju.¹⁷ Tāpat līdz atsevišķas Tieslietu padomes izveidošanai¹⁸ Augstākā tiesa bija uzskatāma par teju vienīgo tiesu varu pārstāvošu institūciju dialogā ar citiem valsts varas orgāniem.¹⁹

Satversmes tiesas un Tieslietu padomes izveidošana nenozīmē tām nodoto tiesību pilnīgu izņemšanu no Augstākās tiesas kompetences. Saglabājot savas konstitucionālās pilnvaras, Augstākā tiesa turpina izlemt principiālus tiesību normu piemērošanas jautājumus un pārstāvēt sevi un visu tiesu sistēmu dialogā ar citiem valsts varas orgāniem. Piemēram, attiecībā uz tiesību normu piemērošanu Augstākā tiesa kā kasācijas instances tiesa nosaka ne vien rakstīto tiesību normu saturu, bet arī konkretizē un piemēro vispārējos tiesību principus, kā arī nodrošina citu patstāvīgo tiesību avotu – Satversmes tiesas, Eiropas Cilvēktiesību tiesas un Eiropas Savienības Tiesas nolikumu – piemērošanu konkrētās lietās un iedarbīgu tiesiskajā sistēmā.²⁰

V

Satversmes tiesa savā praksē attīstījusi starpinstitucionālās lojalitātes principu, kas valsts varas orgāniem prasa respektēt citu valsts varas orgānu viedokli un pilnvaras, kā arī sekmēt valsts varas orgānu savstarpējo dialogu savu pilnvaru īstenošanā.²¹ Jo īpaši attiecībā uz lēmumiem, kas skar tiesu varu, likumdevējam ir paredzēts pienākums uz klausīt tiesu varas viedokli un lēmumu pieņemt cieņpilnā dialogā ar tiesu varu.²²

Šajā dialogā nozīmīga loma vēsturiski ir bijusi Augstākās tiesas plēnumam, kurš virknē lēmumu konkretizējis tiesu un tiesnešu neatkarības principa saturu un formulējis tiesu varas pozīcijas būtiskos tiesībpolitiskos jautājumus.

Kā nesens piemērs jāmin Augstākās tiesas plēnuma 2022.gada 18.februāra lēmums Nr.2 „Par likumdevēja varas un tiesu varas attiecībām un tiesneša neatkarību”, kurā Augstākās tiesas plēnums norādīja uz Augstākās tiesas autonomiju senatoru atlasē („senatora amata kandidātu profesionālā vērtēšana saskaņā ar likumu

ir nodota Senāta attiecīgajam departamentam”), kā arī konkretizēja vispārējos tiesību principus, atbilstoši kuriem vajadzētu notikt senatora amata kandidāta apspriešanai Saeimā. Šis Augstākās tiesas plēnuma lēmums ticis pamanīts un analizēts arī starptautiski.²³

No senākiem gadījumiem izceļams Augstākās tiesas plēnuma 1994.gada 31.oktobra lēmums Nr.4 „Par Latvijas Republikas Tieslietu ministrijas nolikuma atzīšanu kā neatbilstošu likumam daļā par Latvijas Republikas Augstākās tiesas pārraudzību”. Ar šo lēmumu Augstākā tiesa atzina par likumam neatbilstošu un sev nesaistošu Tieslietu ministrijas nolikuma normu, kas paredzēja, ka Augstākā tiesa atrodas Tieslietu ministrijas pārraudzībā. Augstākās tiesas plēnums konstatēja, ka „Tieslietu ministrija – centrālā izpildvaras iestāde, ņemot pārraudzībā Augstāko tiesu, ignorējusi varas dalīšanas principu, tiesu neatkarības principu un ar izpildvaras iestādes nolikumu uzurpējusi tiesības pārraudzīt augstāko tiesu varu Latvijā – Augstāko tiesu”. Tāpat Augstākās tiesas plēnums uzsvēra, ka nevienā likumā „nav un nevar būt noteikta jebkāda augstākās tiesu varas – Augstākās tiesas – atkarība no izpildvaras institūcijas.” Augstākās tiesas plēnuma nostāja tolaik stiprināja izpratni par tiesu varas neatkarību un Augstākās tiesas svaru valsts varas dalīšanas sistēmā.

Gan šie divi Augstākās tiesas plēnuma lēmumi, gan arī citi plēnuma lēmumi, kas skar tiesu varas neatkarības un organizācijas jautājumus, ir būtisks tiesību avots tiesiskās valsts principu un Satversmes 83.panta satura noskaidrošanā, kuriem nav tikai tiesībvēsturiska nozīme.

VI

Augstākās tiesas plēnuma lēmumi Latvijas tiesiskajā sistēmā vēsturiski vairāk asociējas ar likumu normatīvās tulkošanas aktiem, kuros abstrakti un citām tiesām saistoši tika sniegti likuma normu iztulkojumi.²⁴ Satversmes tiesa pamatoti šādu likumu tulkojumu saistošo raksturu atzina par Satversmei neatbilstošu.²⁵

Vienlaikus likumu normatīvās tulkošanas funkcijas „ēnā” nepelnīti palikusi Augstākās tiesas plēnuma loma, formulējot Augstākās tiesas viedokli dialogam ar citiem valsts varas orgāniem jautājumos, kas skar tiesu varu un tiesu neatkarības principu. Augstākās tiesas plēnuma lēmumi šajā ziņā ir piemērots un efektīvs dialoga instruments, ar kuru Augstākā tiesa var sekmīgi īstenot savas konstitucionālās pilnvaras valsts varas dalīšanas sistēmā.

¹⁷ Plašāk sk.: Vīksna E. Normatīvo tiesību aktu satversmības kontrole Latvijā (1918–1934). Jurista Vārds, 12.08.2014., Nr.31(833), 20.–24.lpp.

¹⁸ Krūmiņa V. Ievads Latvijas Republikas Satversmes VI nodaļas komentāram: tiesu varas evolūcija Latvijā. Grām.: Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VI nodaļa. Tiesa. VII nodaļa. Valsts kontrole. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2013, 25.–26.lpp.

¹⁹ Sal. ar Satversmes tiesas 2010.gada 20.janvāra sprieduma lietā Nr.2009-11-01 11.5.punktu un 2012.gada 28.marta lēmuma par tiesvedības izbeigšanu lietā Nr.2011-10-01 30.punktu.

²⁰ Plašāk sk.: Garlicki L. Constitutional courts versus supreme courts. International Journal of Constitutional Law, vol. 5, no.1, pp.44–68.

²¹ Satversmes tiesas 2019.gada 6.marta sprieduma lietā Nr.2018-11-01 18.3.1.punkts.

²² Satversmes tiesas 2010.gada 20.janvāra sprieduma lietā Nr.2009-11-01 11.5.punkts. Plašāk sk.: Jūrcēna L. Tiesnešu neatkarības saturs. Promocijas darbs. Rīga: Biznesa augstskola „Turība”, 2024, 80.–81.lpp.

²³ Monciunskaitē B. The Risks to Judicial Independence in Latvia: A View Eighteen Years Since EU Accession. Croatian Yearbook of European Law and Policy, vol. 18, 2022, pp.144–145.

²⁴ Satversmes tiesas 2003.gada 4.februāra sprieduma lietā Nr.2002-06-01 secinājumu daļas 2.3.punkts. Plašāk sk.: Melkšis E. Par tiesu prakses vienotību. Grām.: Melkšis E. Latvijas tiesiskās sistēmas ceļš uz demokrātisku tiesisku valsti. Rīga: Tiesu Namu Aģentūra, 2014, 165.–166.lpp.

²⁵ Satversmes tiesas 2003.gada 4.februāra sprieduma lietā Nr.2002-06-01 secinājumu daļas 3.punkts.

PLĒNUMA LĒMUMU VIETA TIESĪBU AVOTU SISTĒMĀ

Dr. iur. Elīna GRIGORE-BĀRA

Augstākās tiesas Judikatūras un zinātniski analītiskās nodaļas padomniece

Augstākās tiesas Plēnuma kompetencē esošos jautājumus var iedalīt divās grupās – organizatoriskie jeb ar tiesu pašpārvaldes īstenošanu saistītie jautājumi un ar tiesību normu interpretāciju saistītie jautājumi. Tiesību avotu sistēmas kontekstā tuvāk aplūkojami tieši likumu piemērošanas izskaidrojumus un tiesību normu interpretāciju saturošie plēnuma lēmumi.

Latvijas tiesiskajā sistēmā tiesību avotus iedala divās lielās grupās: patstāvīgos tiesību avotos un tiesību palīgavotos. Nošķiršanas kritērijs ir vispāršaistošais spēks, proti, patstāvīgajiem tiesību avotiem piemīt vispāršaistošs raksturs, turpretim tiesību palīgavotiem tāds nepiemīt.¹ Patstāvīgos tiesību avotus atšķirībā no palīgavotiem var piemērot patstāvīgi, lai pamatotu juridisku nolēmumu rezolutīvo daļu.²

Kā skaidrojusi profesore Daiga Rezevska, nacionālo tiesību avotu doktrīna ir mainīga – tā attīstās līdz tiesiskās sistēmas evolūcijai. Laika gaitā var parādīties jauni tiesību avoti, mainīties tiesību avotu grupu nosaukumi un izveidoties jauni kritēriji tiesību avotu iedalījumam. Tāpat ir iespējama arī pretēja virzība, kad atsevišķi avoti tiesiskās sistēmas attīstības rezultātā kļūst nenozīmīgi un zaudē savu vietu tiesību avotu doktrīnā.³

Kopš Latvijas neatkarības atjaunošanas tiesību normu piemērošanu skaidrojošo Plēnuma lēmumu vieta Latvijas tiesību avotu sistēmā ir bijusi mainīga – tie no vispāršaistoša tiesību avota līdz ar demokrātiskas tiesiskas valsts izpratnes attīstību ir nonākuši tiesību palīgavotu grupā.

Augstākās tiesas Plēnuma saistošo izskaidrojumu (likumu piemērošanas jautājumos) obligātais spēks Latvijas Republikas tiesībās tika pārņemts no padomju tiesu iekārtas tiesiskā regulējuma. Vispirms PSRS Augstākās tiesas Plēnumam jau 1938.gada PSRS likumā bija noteiktas tiesības dot vadošus norādījumus tiesu

prakses jautājumos.⁴ Savukārt ar 1959.gada likumu tiesības sniegt vadošus norādījumus republikas likumu piemērošanas jautājumos tika piešķirtas arī Latvijas PSR Augstākās tiesas Plēnumam.⁵ Lai izprastu augstākās instances tiesas tiesnešu pilnsapulces šāda uzdevuma esību, jāņem vērā vēsturiskais konteksts. Nepieciešamību pēc vadošiem norādījumiem noteica vismaz trīs faktori. Pirmkārt, zemā tautas tiesnešu profesionālā kvalifikācija (it īpaši pēckara gados) un likumā neesošā prasība pēc juridiskās izglītības tautas tiešā amata kandidātam.⁶ Otrkārt, tautas piesēdētāju piedalīšanās lietu iztiesāšanā. Treškārt, sociālistiskajās tiesībās pastāvējušais valsts varas dalīšanas principa noliegums, tā vietā liekot valsts varas vienotības un nedalāmības konceptu, kas nozīmēja principiāli atšķirīgu izpratni par tiesu „neatkarību”.

Demokrātiskās tiesiskās valstīs no tiesiskās vienlīdzības principa izrietoša nepieciešamība nodrošināt vienveidīgu tiesību normu piemērošanu un vienotu tiesu praksi sociālistisko tiesību sistēmā tika saprasta citādāk. Par tiesību normu iztulkošanas un piemērošanas īpatnībām nedemokrātiskās valstīs precīzi rakstījis Egils Levits savā piekritošajā viedoklī pie Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2001.gada 22.marta sprieduma lietā „Streletz, Kessler and Krenz v. Germany”. Viņš skaidroja, ka vispirms jāņem vērā tas, ka tiesību interpretācija un piemērošana ir atkarīga no politiskās iekārtas, kurā likums tiek piemērots.

⁴ Sk. Likuma par PSR Savienības Savienoto Republiku un Autonomo Republiku tiesu iekārtu (16.08.1938.) 75.pantu. Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija ziņotājs, 02.12.1940., Nr.79, 1.–5.lpp.

⁵ Sk. Latvijas PSR Likuma par Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas tiesu iekārtu (27.11.1959.) 39.pantu. Cīņa, 29.11.1959., Nr.281, 2.lpp. Latvijas PSR Augstākās tiesas Plēnuma tiesības dot tiesām vadošos izskaidrojumus Latvijas PSR likumu piemērošanas jautājumos tika saglabātas arī 1981.gada likumā „Par Latvijas PSR tiesu iekārtu” (sk. 29. un 33.pantu). Likumā arī noteica, ka šie vadošie izskaidrojumi ir obligāti tiesām, kā arī citām iestādēm un amatpersonām, kas piemēro likumu, uz kuru izskaidrojums attiecas. Turklāt Augstākai tiesai bija piešķirtas tiesības kontrolēt šo vadošo izskaidrojumu izpildi tiesās (Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas likums „Par Latvijas PSR tiesu iekārtu” (12.06.1981.). Rīga: Avots, 1981).

⁶ Vēl pat 1981.gada likums „Par Latvijas PSR tiesu iekārtu” noteica, ka par tiesnesi vai tautas piesēdētāju var ievēlēt ikvienu Latvijas PSR pilsoni, kas līdz vēlēšanu dienai sasniedzis 25 gadu vecumu (44.pants; Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas likums „Par Latvijas PSR tiesu iekārtu” (12.06.1981.). Rīga: Avots, 1981).

¹ Engīzers K. Eventuāli piemērojamās tiesību normas meklēšana. Grām.: Juridisko metožu mācība. Astoņi soļi tiesību piemērošanā. Zinātniska monogrāfija prof. Dr. iur. Daigas Rezevska zinātniskajā redakcijā. Rīga: Latvijas Universitātes Akadēmiskais apgāds, 2025, 39.lpp.

² Rezevska D. Publisko tiesību avoti. Grām.: Publiskās tiesības. Ievads. Inetas Ziemeles un Sanitas Osipovas zinātniskā redakcijā. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2024, 113.lpp.

³ Turpat, 112.lpp.

Atšķirības starp demokrātiskām un sociālistiskām sistēmām tiesību interpretācijas un piemērošanas aspektā aptver visus svarīgos tiesību izpratnes pamatelementus – īpaši tiesību avotus, juridiskās argumentācijas autonomiju un tiesību normu interpretāciju (īpaši neatkarīgu tiesnešu veiktu), tiesību normu interpretācijas metodes, tiesību normu hierarhiju un likuma saistošo spēku.⁷ Tātad Plēnuma saistošie norādījumi vēsturiski bija paredzēti, lai nodrošinātu vienveidīgu, ar to saprotot politiski un ideoloģiski pareizu, likumu piemērošanu.

Pēc valstiskās neatkarības atjaunošanas sākotnēji būtībā nemainīgs tika saglabāts noteikums par Augstākās tiesas Plēnuma tiesībām dot tiesām saistošus izskaidrojumus par likumu piemērošanu. Tikai ar 2002.gada 31.oktobra grozījumiem likumā „Par tiesu varu” šī norma tika izteikta jaunā redakcijā. Turpmāk tika noteikts, ka Plēnumam ir tiesības apspriest aktuālus tiesību normu interpretācijas jautājumus. Jāpiebilst gan, ka šī tiesību normas jaunā redakcija praksē vēl nav tikusi piemērota.

Plēnuma saistošo izskaidrojumu atbilstību demokrātiskas tiesiskas valsts principiem (jau pēc minētās normas atcelšanas) vērtēja arī Satversmes tiesa 2003.gada 4.februāra spiedumā un atzina to par neatbilstošu Latvijas Republikas Satversmes 1. un 83.pantam.

Satversmes tiesa skaidroja: „Nenoliedzot vienveidīgas tiesu prakses nozīmi tiesību stabilitātes nodrošināšanā, tomēr nav pieļaujams, ka Augstākās tiesas plēnums kļūst līdzīgs likumdevējam un iepriekš nosaka vispārīgos (obligātos) priekšrakstus, no kuriem tiesnesis, izskatot konkrētu lietu, nav tiesīgs atkāpties.”⁸ Līdz ar to tiesnesis, tulkojot un piemērojot likumu, „drīkst vadīties tikai no tiesneša pārliecības, ko veido tiesneša profesionālās zināšanas un prasme, tiesību un sabiedrisko procesu izpratne, kultūra, redzesloks, pilsoniskā stāja un citi faktori.”⁹ Satversmes tiesa arī atzīmēja būtisku nepilnību saistošu Plēnuma lēmumu formā sniegtai tiesību interpretācijai – nepieļaujamību no tās atkāpties, ja konkrētās lietas taisnīgam risinājumam tas būtu nepieciešams.

PLĒNUMA LĒMUMS KĀ TIESĪBU PALĪGAVOTS

Lai izvērtētu Plēnuma lēmumu tiesību piemērošanas jautājumos vietu tiesību palīgavotu sistēmā, proti, noskaidrotu, vai tie uzskatāmi par piederīgiem judikatūrai vai kādam citam tiesību palīgavotam, jāņem vērā to metodoloģiskais tapšanas process.

Kā skaidrots 1991.gadā izdotajā Latvijas PSR Augstākās tiesas Plēnuma lēmumu krājuma priekšvārdā: „Plēnuma lēmumos izteiktās tēzes radušās republikas tiesu prakses analīzes un vispārīnāšanas rezultātā.”¹⁰

Šādu metodoloģisko pieeju redzam arī pašu Plēnuma lēmumu tekstos. Piemēram, pirmajā pēc neatkarības atjaunošanas Plēnuma pieņemtajā likumu piemērošanas skaidrojumā civiltiesībās – 1991.gada 4.novembra lēmumā Nr.7 „Par tiesu praksi lietās par kaitējumu atlīdzināšanu veselības bojājuma gadījumā vai sakarā ar apgādnieka nāvi” iesākumā sniegtas statistiska rakstura ziņas: „Latvijas Republikas tautas tiesās 1989.gadā izskatītas 155 civillietas par kaitējumu atlīdzināšanu veselības bojājuma gadījumā vai sakarā ar apgādnieka nāvi, bet 1990. gadā – 136 civillietas.” Tālāk lēmumā jau atklāts analīzes rezultāts jeb vispārināts secinājums, ka „tiesu prakses vispārinājuma rezultāti apstiprina, ka republikas tiesas visumā pareizi izskata” konkrētās kategorijas lietas. Taču Plēnums arī secinājis, ka „šīs kategorijas lietās pieļauti arī trūkumi”, un tāpēc lēmuma mērķis tiek definēts divējādi – „lai novērstu trūkumus un panāktu vienveidīgu tiesu praksi”. Arī pirmajā krimināltiesību nozares Plēnuma lēmumā pēc neatkarības atjaunošanas – 1990.gada 22.oktobra lēmumā Nr.7 „Par tiesu praksi lietās par valsts un sabiedriskā īpašuma izlaupīšanu”, lai arī salīdzinoši lakoniski, tomēr ievadā norādīts, ka Plēnums, „noklausījies informāciju par tiesu prakses vispārinājuma rezultātiem valsts un sabiedriskās mantas izlaupīšanas lietās, kas izskatītas republikas tiesās 1989.–1990. gadā”, nolēma vērst tiesu uzmanību un izskaidrot tām dažādus jautājumus, kas jāievēro šīs kategorijas lietu izskatīšanā.

Līdzās diviem visbiežāk lēmumu tekstos tieši ierakstītajiem Plēnuma lēmuma pieņemšanas mērķiem – trūkumu vai tiesību normu pārkāpumu novēršana un vienveidīgas tiesu prakses nodrošināšana – jau nākamajos Plēnuma lēmumos iezīmējas vēl trešais aspekts. Lēmumu ievadā varam lasīt: „sakarā ar izmaiņām likumdošanā” un „sakarā ar jautājumiem, kas izvirzījušies tiesu praksē” (sk. Plēnuma 1991.gada 11.marta lēmumu Nr.2) vai „ņemot vērā kā praksē

⁷ Egila Levita piekrietošais viedoklis Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2001.gada 22.marta spriedumam lietā „Streletz, Kessler and Krenz v. Germany”, iesnieguma Nr.34044/96, 35532/97 un 44801/98, 4., 6.punkts.

⁸ Satversmes tiesas 2003.gada 4.februāra sprieduma lietā Nr.2002-06-01 secinājumus daļas 2.3.punkts.

⁹ Turpat, 2.4.punkts.

¹⁰ Latvijas PSR Augstākās tiesas plēnuma lēmumu krājums (1965–1989) [Izdots pēc Latvijas Republikas Augstākās tiesas pasūtījuma]. Rīga: Avots, 1991, 5.lpp.

radušos jautājumus, tā arī nepieciešamību tiesu praksi lietās par atjaunošanu darbā saskaņot ar Latvijas Republikas 1992.gada 17.martā pieņemto likumu „Par grozījumiem un papildinājumiem Latvijas Darba likumu kodeksā” (sk. Plēnuma 1992.gada 28.decembra lēmumu Nr.6), kā arī atsaucoties uz faktu, ka „stājusies spēkā atjaunotā Latvijas Republikas Civillikuma Ģimenes tiesību daļa” un „notikušas būtiskas izmaiņas un papildinājumi civilprocesuālajā likumdošanā” (sk. Plēnuma 1996.gada 10.jūnija lēmumu Nr.3) vai arī „ievērojot to, ka ar 1999.gada 1.aprīli spēkā stājies Krimināllikums un nolūkā nodrošināt tā vienveidīgu izpratni un piemērošanu” (sk. Plēnuma 1999.gada 23.jūlija lēmumu Nr.7).

Šis trešais Plēnuma lēmumu pieņemšanas mērķa aspekts ir saistīts ar tiesiskās sistēmas transformācijas procesu. Tādējādi Latvijas Republikas Augstākās tiesas Plēnuma lēmumi šajā laikā funkcionālā nozīmē tuvinājās Latvijas Senāta Apvienotās sapulces sniegtajām atbildēm uz kasācijas departamentu vai tieslietu ministra ierosinātajiem tiesību jautājumiem, kas savā būtībā bija ar prejudiciālu raksturu. Taču ir arī ievērojama saturiska atšķirība, proti, Plēnuma lēmumos netika atspoguļota Augstākās tiesas izdarīto secinājumu juridiskā argumentācija. Saistošos izskaidrojumus iekļāva lēmuma rezolutīvajā daļā – aiz vārda „nolēma”, tāpēc arī argumentu izklāstam, lai pārliecinātu lēmuma adresātus, no lēmuma struktūras viedokļa nemaz nebija vietas. Turklāt šāda pārliecināšana bija lieka arī tāpēc, ka Plēnuma lēmumam likums tāpat jau piešķīra saistošu spēku, bet juridiskā kultūra vēl nebija pārorientējusies no totalitārai sistēmai raksturīga autoritatīva „pavēļu” stila uz demokrātiskās tiesiskās valstīs nepieciešamo pierādīšanu un pārliecināšanu.

Plēnuma lēmumos kā tiesu prakses vispārinājumos netika ietvertas norādes uz konkrētiem tiesu nolēmumiem. Tēzes tika formulētas abstrakti, t.i., atrauti no konkrētiem faktiskajiem apstākļiem. No juridiskās tehnikas viedokļa skatoties, lēmumu formulējumi līdzinājās normatīvo aktu tekstam vai instrukcijām. Tiesu prakses vispārināšana kā tāda tiesu pielīdzina likumdevējam, kura galvenais uzdevums ir pieņemt vispārīgas un abstraktas tiesību normas. Taču tiesas uzdevums ir individualizēt tiesības jeb piemērot tās konkrētam cilvēkam konkrētos faktiskajos apstākļos, tāpēc arī tiesu nolēmumos ietverto atziņu šāda atrauta izmantošana var kavēt katrā izskatāmajā lietā likuma ietvaros pieļaujamā individuālā taisnīguma īstenošanu.

Lai arī Plēnuma lēmumi tika balstīti uz tiesu praksi, tie nevar tikt pieskaitīti pie judikatūras kā tiesību palīgavota, bet gan veido patstāvīgu tiesību palīgavota veidu. Plēnuma lēmumos izteiktās atziņas

ir salīdzināmas ar tiesību doktrīnu, jo arī tās ir radījusi tiesību autoritāti (šajā gadījumā Augstākās tiesas tiesnešu kopsapulce), taču pašu atziņu spēks nebalstās uz tiesiskās vienlīdzības principu, kā tas būtu judikatūras gadījumā.

Plēnuma lēmuma izmantošana nolēmuma argumentācijā līdzās tiesību doktrīnai atzīta par pieļaujamu arī Senāta nolēmumos. Tā Senāts 2013. gada 22.novembra lēmumā lietā Nr.SKK-528/2013, nepiekrītot kasācijas sūdzībā izteiktiem argumentiem, norādīja: „[...] apelācijas instances tiesa, izskatot konkrēto lietu, atsauci uz Augstākās tiesas Plēnuma lēmumu Nr.3 „Par tiesu praksi, piemērojot likumus par nepieciešamo aizstāvēšanos” nav izmantojusi kā vispārsaistošu tiesību normu, kurai ir obligāts raksturs, bet gan analizējusi tajā izteikto juridisko viedokli. Turklāt, Senāta ieskatā, gadījumu, kad tiesa atsaucas uz Augstākās tiesas Plēnuma skaidrojumu, lai izmantotu to tiesību normu interpretācijai kā tiesību palīgavotu, ir jānošķir no gadījuma, kad tiesa Augstākās tiesas Plēnuma skaidrojumu piemēro kā vispārsaistošu normatīvo aktu. Izvērtējot apelācijas instances tiesas spriedumu, secināms, ka tiesa, līdz ar atsaukšanos uz juridisko literatūru ir atsaukusies arī uz Augstākās tiesas Plēnuma skaidrojumu, lai papildus pamatotu savu secinājumu. [...] apelācijas instances tiesai ir tiesības atsaukties uz tiesību palīgavotiem.”¹¹

Apsverot iespēju izmantot Augstākās tiesas Plēnuma vēsturiskajos lēmumos likumu piemērošanas jautājumos izteiktās atziņas, jāņem vērā divi faktori: 1) lēmumā skaidrotās tiesību normas spēkā esība un 2) paša skaidrojuma vēsturiskā izcelsme un attiecīgi tā atbilstība šodien spēkā esošajām tiesībām. Piemēram, Senāts 2006.gada 19.decembra lēmumā, izvērtējis šos faktorus, norādīja, ka „pārstāvis nav vērsis uzmanību uz to, ka minētais Plēnuma [1995.gada 29.maija] lēmuma 18.punkts ir savulaik kompilēts no attiecīga PSRS Augstākās tiesas 1969.gada 4.decembra lēmuma. Krimināllietu departaments uzskata, ka šāds izskaidrojums nevar būt likts pamatā šī jautājuma izlemšanā konkrētajā lietā un atbilstoši Krimināllikuma normām, kuras stājušās spēkā no 1999.gada 1.aprīļa.”¹²

¹¹ Senāta 2013.gada 22.novembra lēmums lietā Nr.SKK-528/2013. Pieejams Augstākās tiesas tīmekļa vietnē www.at.gov.lv.

¹² Senāta 2006.gada 19.decembra lēmums lietā Nr.SKK-704/2006. Pieejams Augstākās tiesas tīmekļa vietnē www.at.gov.lv.

IESKATS AUGSTĀKĀS TIESAS PLĒNUMA VĒSTURĒ: LATVIJAS SENĀTA APVIENOTĀ SAPULCE UN LATVIJAS PSR AUGSTĀKĀS TIESAS PLĒNUMS

Dr. iur. Elīna GRIGORE-BĀRA

Augstākās tiesas Judikatūras un zinātniski analītiskās nodaļas padomniece

IEVADS

Augstākajā tiesā 2025.gada 22.oktobrī tika atvērta grāmata „Augstākās tiesas Plēnums 1990–2025”. Tajā pirmo reizi vienkopus publicēti visi Plēnuma lēmumi, kas pieņemti kopš Latvijas valstiskās neatkarības atjaunošanas. Šis izdevums ļauj apzināt un pētīt Augstākās tiesas tiesnešu kopsapulces lomu Latvijas tiesiskās sistēmas pārveidē – pārejā no sociālistiskās tiesību sistēmas uz demokrātiskas un tiesiskas valsts principiem. Tāpat tas izgaismo Plēnuma nozīmi turpmākajā tiesību sistēmas attīstībā.

Latvijas Republikas Augstākās tiesas Plēnuma institūts nav radies tukšā vietā – tam ir vairāk nekā gadsimtu sena vēsture. Augstākās tiesu instances tiesnešu kopsapulces profesionālo un intelektuālo potenciālu tiesību sistēmas pilnveidei izmantoja arī iepriekšējos Latvijas tiesību vēstures posmos. Gan Latvijas Republikā starpkaru posmā, gan padomju okupācijas laikā augstākās tiesu instances institucionālajā struktūrā pastāvēja tiesnešu kopsapulce, kuras kompetencē bija tiesai un tiesu sistēmai svarīgu jautājumu izlemšana. Lai gan būtiski atšķirīgs bija šo divu vēstures periodu augstākās tiesas tiesnešu kopsapulču tiesiskais ietvars un ideoloģiskais konteksts, tie veido faktiski secīgu plēnuma institūta attīstības gaitu.

Lai pilnvērtīgi izprastu mūsdienu Latvijas Republikas Augstākās tiesas Plēnuma izveidi un attīstību, ir jāaplūko gan Latvijas Senāta Apvienotās sapulces, gan Latvijas PSR Augstākās tiesas Plēnuma tiesiskais ietvars. Šī raksta mērķis ir sniegt ieskatu Latvijas Senāta Apvienotās sapulces kompetencē un tās darbības atsevišķos aspektos, kā arī ieskicēt Latvijas PSR Augstākās tiesas Plēnuma likumā noteikto kompetenci.

Tādējādi tiek atklāts pēc Latvijas valstiskās neatkarības atjaunošanas īstenotās tiesu reformas vēsturiskais pamats, kas radīja divējādas problēmas tiesiskā regulējuma jaunradē un tiesu reformas norisē. Nācās meklēt līdzsvaru starp pienākumu ievērot valstiskās nepārtrauktības doktrīnu, no vienas puses, un faktisko sociālistisko tiesību ietekmi, no otras. Lai arī Latvijas Republikas Augstākās tiesas Plēnuma

tiesiskā regulējuma attīstībā atklājas abu tā priekšteču iezīmes, šis institūts ir attīstījies tālāk – tā kompetence un loma Latvijas tiesiskajā sistēmā ir mainījusies un nostiprinājusies.

I. LATVIJAS SENĀTA APVIENOTĀ SAPULCE KĀ AUGSTĀKĀS TIESAS PLĒNUMA PRIEKŠTECE (1918–1940)

Latvijas Republikas neatkarība 1990.gada 4.maijā tika atjaunota uz valsts nepārtrauktības doktrīnas pamata. Lai arī formāli netika atjaunoti starpkaru tiesu iekārtu regulējošie likumi, Latvija neatteicās no starpkaru tiesu varas tradīcijas. Izstrādājot jaunu likumu, mērķis bija atjaunot Latvijā demokrātisku tiesu sistēmu un neatkarīgu tiesu varu, pēc iespējas saglabājot to tiesu sistēmu, kas Latvijā pastāvēja no 1920. līdz 1940. gadam. Turklāt izrādījās, ka jaunlaiku prasības tiesu varai daudzējādā ziņā bija savienojamas ar starpkaru tiesu iekārtas uzbūvi un tāpēc Latvija pēc neatkarības atjaunošanas savā būtībā turpināja starpkaru Latvijas tiesu varas tradīciju.¹ Tā arī Augstākās tiesas Plēnumam ir savs priekštecis Latvijas starpkaru tiesu iekārtā – Senāta Apvienotā sapulce², kurā visi augstākās tiesu instances tiesneši kopīgi izskatīja likumā tiem uzticētos taisnīguma, likuma varas un tiesu varas neatkarības nodrošināšanai svarīgus jautājumus.

¹ Lazdiņš J. Tiesu varas nepārtrauktība Latvijas Republikā. Priekšnoteikumi un nepieciešamība. Grām.: Nepārtrauktības doktrīna Latvijas vēstures kontekstā. Autoru kolektīvs T.Jundža zinātniskā vadībā. Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmijas Baltijas stratēģisko pētījumu centrs, 2017, 355.–357.lpp.

² Senāta nosaukumu starpkaru posmā pārsvarā rakstīja ar īso „a”, proti, „Senats”, tomēr šajā tekstā turpmāk tiks izmantots mūsdienās pieņemtais tiesas nosaukuma atveides variants „Senāts”. Tāpat arī „Senāta Apvienotā sapulce” kā institucionāla vienība tiks rakstīta ar lielo sākumburtu, izņemot vēsturisko tekstu citātus, kuros ir saglabāta oriģinālā rakstība. Savukārt senatora amata nosaukumu starpkaru posmā rakstīja ar garo „a”, proti, kā „senātors”, turklāt nebija vienprātības par pašu amata nosaukumu. Pagaidu nolikums runā par „Senata locekļiem”. A.Lēbers rakstīja, ka tā nav nejaušība, jo tādējādi tiek iezīmēta atšķirība starp Krievijas Valdošā Senāta „senātoriem” un Latvijas Senāta locekļiem, kuru amats vairs nav uzskatāms par titulu, kas iegūts uz mūžu (Prof. A.Loebera referāts par Senāta vēsturi. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 01.03.1936, Nr.3, 560., 561.lpp.).

LATVIJAS SENĀTA TIESISKĀ REGULĒJUMA ĢENĒZE UN PILNVEIDE

Jaundibinātās Latvijas Republikas tiesu pamatlikums – 1918.gada 6.decembra **Pagaidu nolikums par Latvijas tiesām un tiesāšanās kārtību** (turpmāk – Pagaidu nolikums) – noteica, ka Latvijas tiesas un ar tām saistītās iestādes darbojas pēc tiem vietējiem un Krievijas likumiem, kādi bija spēkā Latvijā līdz 1917. gada 24.oktobrim, t.i., līdz lielinieku apvērsumam.³ Spēku saglabāja tie agrākie Krievijas likumi, kas nebija pretrunā Latvijas valsts iekārtai un Latvijas Tautas Padomes politiskai platformai.⁴ Tātad Latvijā turpināja darboties Krievijas impērijas 1864.gada 20.novembra Tiesu nolikumā paredzētā tiesu iekārta ar vēlākiem Pagaidu nolikumā paredzētiem grozījumiem un papildinājumiem.⁵

Latvijā no jauna bija jāveido apelācijas instance apgabaltiesām (Tiesu palāta) un kasācijas instance – Senāts, jo tās agrāk Latvijā nepastāvēja. Pirms Pirmā pasaules kara Baltijas guberņu tiesām apelācijas instance bija tiesu palāta Pēterburgā. Savukārt kasācijas instances tiesa – Valdošais Senāts – bija viens visai valstij, un arī tas atradās Pēterburgā. Tādēļ arī Pagaidu nolikumā izvēlētie vārdi „Latvijas Senāts Rīgā” nav nejauši un atspoguļo vēsturisko kontekstu. Latvijas Senāts simbolizēja Latvijas kā suverēnas valsts tiesu varu.⁶

Pagaidu nolikuma 7.pants noteica, ka Senāts izspriež lietas koleģiālā sastāvā un sadalās civil-, krimināl- un administratīvā nodaļā ar kopīgā sēdē vēlētiem priekšsēdētājiem. Praksē gan Senāts tika iedalīts departamentos,⁷ turklāt arī vēlāk pieņemtajos tiesu iekārtu regulējošajos likumos un Tiesu nolikuma tulkojumos (turpmāk – Tiesu iekārtas likumi) runa bija

par Senāta kasācijas departamentiem, nevis nodaļām.⁸

Pirmie pieci senatori (Kristaps Valters, Jānis Graudiņš, Kārlis Ozoliņš, Miķelis Gobiņš un Augusts Lēbers) jau 1919.gadā bija izstrādājuši **Senāta Pamatnoteikumu likumprojektu**, ko līdz ar motīviem Senāts iesniedza tieslietu ministram tālākai virzībai.⁹ Ministru kabinets 1919.gada 17.septembra sēdē Senāta pamata noteikumu projektu pieņēma ar dažiem pārgrozījumiem un nolēma iesniegt Tautas Padomei.¹⁰ Latvijas Satversmes Sapulce 1920. gada 27.maijā likumprojektu nodeva Juridiskai komisijai.¹¹ Tomēr tas likumdošanas kārtībā tā arī netika pieņemts – pēc valdības lūguma Latvijas Senāta pagaidu pamata noteikumi tika nodoti atpakaļ Ministru kabinetam.¹²

Lai arī turpmāk Tiesu iekārtas likumi tikuši grozīti vairāk nekā desmit reizes, 1921.gadā pieņemts jauns Likums par administratīvām tiesām, kā arī daudzkārt grozīti procesuālie likumi, Apvienotās sapulces kompetencē Latvijas likumdevējs starpkaru posmā būtiskus grozījumus neizdarīja.

Papildu Tiesu nolikumam (Tiesu iekārtas likumiem) Senāta darbību turpināja regulēt arī **Senāta iekārtas likums** (Krievijas impērijas likumu kopojuma

³ Pagaidu nolikums par Latvijas tiesām un tiesāšanās kārtību (06.12.1918.). Latvijas Pagaidu Valdības Likumu un Rīkojumu Krājums, 15.07.1919., Nr.10. Pagaidu nolikums latīņu drukā lasāms grāmatā „Latvijas valsts tiesību avoti. Valsts dibināšana – neatkarības atjaunošana. Dokumenti un komentāri.” Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2015, 304., 305.lpp.

⁴ Likums par agrāko Krievijas likumu spēkā atstāšanu Latvijā (05.12.1919.). Likumu un valdības rīkojumu krājums, 31.12.1919., Nr.154.

⁵ Lazdiņš J. Latvijas publisko tiesību vēstures pamati. Grām.: Publiskās tiesības. Ievads. I.Ziemeles un S.Osipovas zinātniskā redakcijā. Rīga: Tiesunamu aģentūra, 2024, 74.lpp.; Rumpēters A. Atskats uz Senātu Latvijas tiesu sistēmā. Latviešu Juristu Raksti, 1973., Nr.12, 2.lpp.

⁶ Lazdiņš J. Tiesu varas nepārtrauktība Latvijas Republikā. Priekšnoteikumi un nepieciešamība. Grām.: Nepārtrauktības doktrīna Latvijas vēstures kontekstā. Autoru kolektīvs T.Jundža zinātniskā vadībā. Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmijas Baltijas stratēģisko pētījumu centrs, 2017, 349.lpp.

⁷ Senāta Departamentu kopējās 1919.gada 2.oktobra rīcības sēdes žurnāls. LNA LVVA, 1535.f., 10.apr., 2.l., 8.lp. o.p.

⁸ Sk. 1921.gada 4.marta Likumu par administratīvām tiesām; Latvijas Republikas Saeimas II.sesijas 25.sēdes 1923.gada 4.jūlijā stenogrammu. Grām.: Latvijas Republikas Saeimas stenogrammas. II.sesija (45 sēdes) (no 1923.gada 10.aprīļa līdz 1923.gada 21.jūlijam). Rīga: Latvijas Republikas Saeimas izdevums, 690.sl.; Tieslietu ministrijas Kodifikācijas nodaļas Tiesu iekārtas likumu 1924.gada izdevumu un Tiesu iekārtas 1936.gada izdevumu.

⁹ Prof. A.Loebēra referāts par Senāta vēsturi. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 01.03.1936., Nr.3, 562.lpp.

¹⁰ Ministru kabineta 1919.gada 17.septembra sēdes protokols. Grām.: 1918.–1920.gads Latvijas Republikas Pagaidu valdības sēžu protokolos, notikumos, atmiņās. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2013, 420.lpp.

¹¹ Latvijas Satversmes Sapulces sēde 27.maijā. Valdības Vēstnesis, 28.05.1920., Nr.118, 1.lpp.

¹² No Saeimas stenogrammām nav redzama valdības motivācija likumprojekta atsaukšanai. Zināmus pieņemumus varētu izdarīt, vienīgi balstoties uz apstākli, ka Senāta pagaidu pamata noteikumi atsaukti reizē ar nolikuma projektu par zvērināto tiesu ieviešanu Latvijā. Tātad, iespējams, bija iecerēts fundamentālus, bet plašāk apspriežamus tiesu varas kompetences un organizācijas jautājumus risināt vienkopus. (Par mēģinājumiem ieviest Latvijā zvērināto tiesas plašāk skat. Lazdiņš J. Tiesu varas nepārtrauktība Latvijas Republikā. Priekšnoteikumi un nepieciešamība. Grām.: Nepārtrauktības doktrīna Latvijas vēstures kontekstā. Autoru kolektīvs T.Jundža zinātniskā vadībā. Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmijas Baltijas stratēģisko pētījumu centrs, 2017, 353.–355.lpp). Likumprojektu hronoloģiskais rādītājs. Grām.: Latvijas Satversmes Sapulces stenogrammu satūra rādītājs (213 sēdes) (no 1920.gada 1.maija līdz 1922.gada 3.novembrim). Rīga: Latvijas Republikas Saeimas izdevums, 1925, 264., 265. lpp.; Latvijas Satversmes Sapulces stenogrammas: III sesijas 13.sēde 1921.gada 8.martā, 5.burtnīca. Rīga: Satversmes Sapulces izdevums, 1921, 361.lpp. Pieejams: <https://dom.lndb.lv/data/obj/841458.html>.

I.sēj. 2.daļa). Juristu vidū gan izcēlās polemika par to, vai un cik lielā mērā Latvijas Senāts var tikt pielīdzināts bijušajam Krievijas impērijas Valdošajam Senātam, jo pēdējais nebija tikai augstākā tiesu instance, bet arī augstākā izpildvaras iestāde, un attiecīgi, vai Latvijā var tikt piemērotas Senāta iekārtas likuma normas un kuras no tām uzskatāmas par atceltām.¹³ Lai arī atsaucē uz Senāta iekārtas likumu bija saglabāta Tieslietu ministrijas Kodifikācijas nodaļas izdotajos Tiesu iekārtas likumos, nosakot Senāta Apvienotās sapulces kompetenci, katrā atsevišķā gadījumā papildus bija vērtējams, kuras tiesību normas vairs nebija savienojamas ar Latvijas Republikas tiesisko iekārtu.

Senāta iekārtas likuma atsevišķu normu atbilstība Latvijas tiesībām tika vērtēta Senāta Apvienotās sapulces 1927.gada 14. oktobra spriedumā, kurā bija jārisina jautājums par senatora amata kandidātu virzīšanas kārtību. Senāts skaidroja, ka Pagaidu nolikums uzskatāms par pamatlikumu, kas ievērojami pārgrozījis bijušā Krievijas Valdošā Senāta iekārtu un raksturu. Valdošā Senāta I, II, III un IV departamenti arī pēc 1917.gada 13.maija likuma grozījumiem bija nevis tiesu instance, tai skaitā arī ne kasācijas instance, bet gan izsprieda lietas administratīvā kārtībā un pēc būtības. Minēto četru departamentu senatoriem nebija tiesnešu garantijas un kvalitātes. Šo departamentu sēdes nebija publiskas, un tajās varēja piedalīties ieinteresēto resoru ministri. Turklāt I–IV departaments pēc savas struktūras un darbības bija pilnīgi atdalīti no kasācijas departamentiem, kas vienīgie bija uzskatāmi par tiesām – kuriem piederēja tiesu vara un uz kuriem bija attiecināms Tiesu iekārtas likuma pirmais pants.

Senāts uzsvēra, ka Pagaidu nolikums vairs neatzīst Valdošo Senātu un, nodibinot Latvijas Senātā trīs departamentus – Civilo, Kriminālo un Administratīvo departamentu, pilnīgi pielīdzinājis tos savā starpā un tiem visiem trim piešķīris tiesu iestādes raksturu. Ar Pagaidu nolikuma 7.panta ieviesto pamatprincipu notikusi Latvijas Senāta struktūras apvienošana: Administratīvais departaments vairs neieņem to sevišķo stāvokli Senātā, kāds tika piešķirts Valdošā Senāta I–IV departamentiem. Tāpēc arī Senāta Apvienotajā sapulcē iekļaujas ne vien abi kasācijas departamenti, bet arī Administratīvais departaments, un attiecīgi Senāta Apvienotajā sapulcē piedalās visi senatori. Savukārt

ar 1923.gada 26.jūlija likumu atceltas visas atsevišķās Krievijas Valdošajā Senātā pastāvējušās dažādās – atsevišķu departamentu kopējās un apvienotās sapulces un sēdes, un visu to vietā noteikta tikai viena pati „Senāta Apvienotā sapulce”, kurai ir piešķirtas visu agrāko kopsapulču, apvienoto sapulču un apvienoto un kopējo sēžu kompetence. Līdz ar to *ipso iure* uzskatāmi par atceltiem visi Krievijas Senāta iekārtas likuma pantu noteikumi, kas vairs nav savienojami ar Pagaidu nolikuma un 1923.gada 26.jūlija likuma izteikto principu un garu. Senāts secināja, ka tādējādi visu trīs departamentu senatora amata kandidātu apspriešana piekrīt Senāta Apvienotajai sapulcei, nevis atsevišķam departamentam.¹⁴

Saskaroties ar strīdīgiem jautājumiem par agrākā Valdošā Senāta regulējošo tiesību normu spēkā esību Latvijā, turpinājās darbs, lai pārstrādātu no Krievijas impērijas pārmantotos tiesu iekārtu reglamentējošos likumus. Iecere bija tos aizstāt ar vienu jaunu – Latvijas Republikas likumu, kurā vienkopus tiktu regulēti gan Tiesu iekārtas likumos noteiktie jautājumi, gan Senāta iekārtas noteikumi.

Tā 1936.gada decembrī Senātā notikusi apspriede, kurā, piedaloties tieslietu ministram Hermanim Apsītim, Senāta Apvienotās sapulces priekšsēdētājam senatoram Gubenim, senatoriem, virsprokuroram Zilberam, tiesu departamenta direktoram Meņgelsonam un juriskonsultam Dāvidam, pārrunāts jaunais tiesu iekārtas likums, apspriežot principiālus Senāta iekārtas jautājumus.¹⁵ Lai arī 1936.gada decembrī Senātā notikušajā apspriedē bija izskanējusi cerība, ka jaunais tiesu iekārtas likums varētu stāties spēkā 1937.gadā, pirmā Tiesu iekārtas likumprojekta izstrādāšanas komisijas sēde tika sasaukta tikai 1938.gada 10.jūnijā. Sēdes iesākumā tieslietu ministrs H.Apsītis aizrādīja: „Pienācis laiks atņemt veco tiesu iekārtas likumu: jārada latvisks likums krievu likuma vietā. Līdzšinējā likumā ir daudz robu. Komisija domāta nākamā likuma principu iztirzāšanai.”¹⁶

Līdz Latvijas okupācijai 1940.gadā 17.jūnijā bija notikušas septiņas Tiesu iekārtas likumprojekta izstrādāšanas komisijas sēdes, to protokoli tika

¹³ Sk. Disterlo B. Latvijas Senāta būtība un raksturs. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 01.04.1921., Nr.3–4, 120.lpp.; Disterlo B. Daži juridiski jautājumi par Senāta administratīvo departamentu un viņa attiecībām pret ģenerālprokuroru. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 01.07.1923., Nr.3–4, 108.lpp.; Dišlers K. Latvijas administratīvā procesa ievadjautājumi. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 01.01.1936., Nr.1, 8.lpp.; Kalacs J. Par Senāta Administratīvā departamenta uzraudzības funkcijām. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 01.02.1936., Nr.2, 317., 318.lpp.

¹⁴ Senāta Apvienotās sapulces 1927.gada 14.oktobra spriedums. Grām.: Latvijas Senāta spriedumi (1918–1940). 1.sējums. Senāta Apvienotās sapulces spriedumi. Rīga: Latvijas Republikas Augstākā tiesa, Senatora Augusta Lēbera fonds, 1997, 161.–163.lpp.

¹⁵ Apspiež tiesu iekārtas likumu. Rīts, 02.12.1933., Nr.333, 5.lpp.

¹⁶ Tiesu iekārtas likumprojekta izstrādāšanas komisijas I sēdes protokols, Tieslietu ministrijā 1938.g. 10.jūnijā. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1938, Nr.4, 1127.lpp.

publicēti Tieslietu Ministrijas Vēstnesī.¹⁷ Konceptuāli bija iecerēts Senātu veidot kā kasācijas un revīzijas instances tiesu.¹⁸ Apspriešanās bija jautājums par tiesu kopsapulču nepieciešamību, ierosinot tās pavisam atņemt vai arī no to kompetences izņemt administratīva rakstura jautājumus.¹⁹ Tika apsvērti arī ideja par Tiesu palātas un Senāta nosaukumu eventuālu grozīšanu.²⁰ Taču PSRS īstenotā okupācija turpmāku tiesiskā regulējuma jaunrades darbu pārrāva. Jauns tiesu sistēmu regulējošs likums varēja tikt pieņemts tikai pēc Latvijas valsts neatkarības atjaunošanas.

LATVIJAS SENĀTA APVIENOTĀS SAPULCES DARBĪBAS TIESISKAIS IETVARŠ UN KOMPETENCE

Apvienotajai sapulcei piekritīgie jautājumi

Senāta Apvienotās sapulces institūts konkretizēts ar 1923.gada 26.jūlija Likumu par tiesu iekārtas un civil- un kriminālprocesa likumu dažu pantu grozīšanu.²¹

¹⁷ Tiesu iekārtas likumprojekta izstrādāšanas komisijas VII sēdē 1939.gada 3.februārī tieslietu ministrs H.Apsītis izteica cerību, ka līdz ar šajā septītajā sēdē izskatāmajiem jautājumiem komisijas apspriedes beigsies un varēs izstrādāt pašu likuma projektu, par kuru tiesu iestāžu vadītāji vēl varēs dot savas atsauksmes (Tiesu iekārtas likumprojekta izstrādāšanas komisijas VII sēdes protokols, Tieslietu ministrijā 1939.g. 3.februārī. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1939, Nr.3, 742., 743., 763.lpp.).

¹⁸ Tiesu iekārtas likumprojekta izstrādāšanas komisijas I sēdes protokols, Tieslietu ministrijā 1938.g. 10.jūnijā. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1938, Nr.4, 1127.lpp.

¹⁹ Tiesu iekārtas likumprojekta izstrādāšanas komisijas II sēdes protokols, Tieslietu ministrijā 1938.g. 1.jūlijā. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1938, Nr.4, 1139., 1140.lpp.

²⁰ Tiesu iekārtas likumprojekta izstrādāšanas komisijas VII sēdes protokols, Tieslietu ministrijā 1939.g. 3.februārī. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1939, Nr.3, 743.lpp.

²¹ Likums par tiesu iekārtas un civil- un kriminālprocesa likumu dažu pantu grozīšanu (26.07.1923.) Likumu un ministru kabineta noteikumu krājums, 03.08.1923, 15.burtnīca., Nr.97.

Saskaņā ar to jaunieviestais Tiesu iekārtas likumu 119¹. pants jeb 59.pants Tiesu iekārtas likumu 1924.gada izdevumā noteica: „Lai izšķirtu uzraudzības lietas par tiesu iestādēm un tiesu resora amatpersonām, izņemot prokuratūru, tāpat arī gadījumos, kuri sevišķi atzīmēti šajos tiesu iekārtas likumos un civil- un kriminālprocesa likumos, sastādas Senāta apvienota sapulce zem priekšsēdētāja, kuru ievēl Senāts no senatoru vidus. Šī sapulce sastāv no visiem senatoriem.”

Senāts šīs departamentu apvienotās sapulces ieviesis ar 1919.gada 5.novembra lēmumu un tikai tiesas sēdēm, proti, tiesas lietu izspriešanai, turpretim citu jautājumu izšķiršana notikusi kopējās rīcības sēdēs.²²

Senāta Apvienotās sapulces kompetencē ietilpstošie jautājumi kodificētā veidā ietverti **Tiesu iekārtas likumos** – 60.panta četrpadsmit apakšpunktos uzskaitot Apvienotajai sapulcei piekritīgos jautājumus. No juridiskās tehnikas viedokļa raugoties, lielākā daļa no šiem apakšpunktiem ir norādes normas, ko apliecina tas, ka iekavās norādīts tas Tiesu iekārtas likuma pants, kurā minētais jautājums regulēts izvērstāk. Turklāt šis uzskaitījums bija atvērts, proti, Apvienotā sapulce varēja skatīt arī citus jautājumus, ja Apvienotās sapulces priekšsēdētājs to atzītu par vajadzīgu izspriežamā jautājuma svarīguma dēļ.

Senāta Apvienotajai sapulcei piekritīgie jautājumi turpmāk norādīti tabulas formā, lai salīdzinājumā atklātu Tiesu iekārtas likumu 1924.gada un 1936.gada izdevuma atšķirības. Papildus tam kvadrātiekvās norādīts pēdējais attiecīgās normas grozīšanas gads.

²² Prof. A.Loebiera referāts par Senāta vēsturi. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 01.03.1936., Nr.3, 564.lpp.; Rumpēters A. Atskats uz Senātu Latvijas tiesu sistēmā. Latviešu Juristu Raksti, 1973, Nr.12, 8.lpp.

60. (119³.a) Senāta Apvienotā sapulce, bez Senāta iekārtā norādītiem gadījumiem, sastādās:

	1924.gada izdevums ²³	1936.gada izdevums ²⁴
1)	lai izšķirtu uzraudzības lietas par tiesu iestādēm un tiesu resora amatpersonām, izņemot prokuratūras amatpersonas (172.p.); [1885.g. likuma redakcijā]	
2)	lai grozītu tiesu iestāžu sevišķos kārtības rullis un dotu tām vispārēju kārtības rulli, kā arī lai apstiprinātu sevišķos kārtības rullis Senāta kasācijas departamentiem (108., 112.–114.p.); [1885.g. likuma redakcijā]	lai lūkotu cauri vispārīgās instrukcijas (108. un 109.p.), pieņemtu sevišķās instrukcijas senāta kasācijas departamentiem, kā arī lai grozītu tiesu iestāžu sevišķās instrukcijas (113., 114.p.); [1934.g. likuma redakcijā]

²³ Tiesu iekārtas likumi. Tieslietu ministrijas kodifikācijas nodaļas 1924.gada izdevums. Rīgā: [b.i.], 1924. Šajā izdevumā ietverti visi līdz 1924.gada 30.jūnijam izsludinātie likumi un noteikumi, kas atvieto Krievijas 1914.gada „Учреждение судебных установлений” ar visiem vēlākiem pārgrozījumiem un papildinājumiem.

²⁴ Tiesu iekārta. Kodifikācijas nodaļas 1936.gada izdevums. Rīgā: [b.i.], 1936. Šis izdevums ietver likumus un noteikumus, kas izsludināti līdz 1936.gada 31.oktobrim un atvieto Tiesu iekārtas likumu 1924.gada izdevumu ar visiem vēlākiem pārgrozījumiem un papildinājumiem.

	1924.gada izdevums	1936.gada izdevums
3)	lai izšķirtu sūdzības un protestus pret tiesu palātas lēmumiem, privātdadvokātu lietās, kuras norādītas 345.pantā; [1923.g. likuma redakcijā]	
4)	lai apspriestu tieslietu ministra priekšā liktos jautājumus, kurus pārvaldības vai tiesu iestādes izšķir nevienādi, vai kuri, likumus piemērojot, rada šaubas (185.p.); [1923.g. likuma redakcijā]	
5)	lai dotu atzinumu par vajadzību revidēt tiesu iestādes caur kasācijas departamentu senatoriem (182.p.); [1923.g. likuma redakcijā]	
6)	lai ievēlētu Senāta Apvienotās sapulces priekšsēdētāju, departamentu priekšsēdētājus un augstākās disciplinārtiesas locekļus (58., 59., 61.p.); [1923.g. likuma redakcijā]	
7)	lai dotu piekrišanu senatoriem ieņemt citus algotus vai nealgotus amatus valsts pārvaldības vai pašvaldības iestādēs (171.p. piezīme); ²⁵ [1923.g. likuma redakcijā]	lai pārbaudītu, vai senatori 171.panta 3.daļā norādītā gadījumā ieņem kādu neatļautu blakus amatu; [1931.g. likuma redakcijā]
8)	lai noklausītos noteikumus, kas attiecas uz kādu tiesu iestādi vai uz tiesu iestādēm vispār; [1864.g. likuma redakcijā]	
9)	lai apspriestos par kandidātiem uz senatora amatu, kas kļuvis brīvs (147.p.); [1923.g. likuma redakcijā]	lai apspriestos par kandidātiem uz brīvo senatora amatu (147.p.), par senatoru palikšanu amatā pēc maksimālā vecuma sasniegšanas (155. ¹ p.) un no dienesta aizejošo senatoru un virsprokuratūras amatpersonu ieskaitīšanu goda tiesnešos (165. ² p.); [1934.g. likuma redakcijā]
10)	lai nolemtu, kurš no senatoriem var dabūt brīvlaiku (129.p.); [1923.g. likuma redakcijā]	
11)	lai lemtu par tiesu amatpersonu atļaušanu no dienesta uz 157.–160.panta pamata un par atvaļinājumu piešķiršanu pēc 163.panta 1.punkta; [1923. g.likuma redakcijā]	
12)	lai lūkotu cauri ikgadējos pārskatus par lietu virzīšanos Senātā (120.p.); [1923.g. likuma redakcijā]	lai lūkotu cauri Senāta kasācijas departamentu ikgadējos pārskatus (120.p.); [1923.g. likuma redakcijā]
13)	lai izspriestu tās lietas un jautājumus, kas norādīti Kriminālprocesa likumu (1914.g. izd.) 237., 242. (Lik. Kr. 1922.g. 165, II) un 248. pantā, Civilprocesa likumu (1914.g. izd.) 241. (Lik. Kr. 1922.g. 165, II) un 678 ¹ .pantā, kā arī noteikumu par kriminālvajāšanas kārtību lietās par amatpersonu dienesta noziedzīgiem nodarījumiem un atlīdzības prasības celšanu par viņu nodarītiem zaudējumiem (Lik. Kr. 1922.g. 209) I.daļas 11., 14., 17. un 23.pantā un II.daļas 2.pantā, un [1922.g. likuma redakcijā]	lai izspriestu tās lietas un jautājumus, kas norādīti Kriminālprocesa likumu (1926.g. izd.) 275., 280., 283., 1031., 1032., 1035., 1038. un 1044.pantā un Civilprocesa nolikuma (1932.g. izd.) 346., 779., 1426. un 1429.pantā, un [1924.g. likuma redakcijā]
14)	visos citos gadījumos, kad Senāta Apvienotās sapulces priekšsēdētājs atzīst par vajadzīgu, izspriežamā jautājuma svarīguma dēļ, sasaukt Senāta Apvienoto sapulci. [1923.g. likuma redakcijā]	

²⁵ Šīs normas piemērošanai var minēt piemēru, kad pirmo reizi 1922.gadā Apvienotā sapulce lēma par atļaujām senatoru amatu apvienot ar citu amatu. Tas atklāj pirmo senatoru aktīvo iesaisti dažādos citos Latvijai sabiedriski un politiski nozīmīgos procesos. Apvienotā sapulce 1922.gada 5.janvārī deviņiem senatoriem atļāva apvienot amatu Senātā ar dažādiem citiem amatiem: K.Valteram – ar Vidzemes muižnieku kredīt biedrības likvidācijas komisijas locekļa amatu, K.Ozoliņam – ar prižu tiesas priekšsēdētāja amatu, M.Gobiņam – ar Tieslietu ministrijas juriskonsultācijas pastāvīgā locekļa amatu, A.Gubenam – ar Tieslietu un Satiksmes ministriju juriskonsulta amatu, vēlāk arī ar Evaņģēliski luteriskās baznīcas virsvaldes locekļa amatu, A.Lēberam – ar profesora amatu Latvijas Augstskolā un Latvijas-Vācijas norēķināšanās komisijas padomnieka amatu; B.Disterlo – ar Tieslietu ministrijas Kodifikācijas nodaļas vadītāja amatu, B.Naguļevskim – ar Kara virstiesas locekļa amatu, A.Sīmanim un F.Vesmanim – ar Satversmes Sapulces locekļa amatu (Latvijas Senāta departamentu 1922.gada 5.janvāra kopējās rīcības sēdes žurnāls. LNA LVVA, 1535.f., 10.apr., 5.l., 2.lp., 2.lp. o.p.; Latvijas Senāta Apvienotās sapulces 1922.gada 24.februāra rīcības sēdes žurnāls, LNA LVVA, 1535.f., 10.apr., 5.l., 5.lp.).

Apvienotās sapulces lēmumi kompetences jautājumos

Tiesu iekārtas likuma 60.panta sistēmisku interpretāciju Senāts sniedzis 1934.gada 5.decembra lēmumā. Šajā lietā Apvienotās sapulces rīcības sēdē bija risināms jautājums, vai arī uz zemesgrāmatu nodaļu priekšniekiem attiecināmas Tiesu iekārtas likumu normas (128., 129.pants) par brīvlaiku tiesu iestādēs.²⁶

Senāts skaidroja, ka Tiesu iekārtas likuma 60.pants uzskaita jautājumus, kuru izšķiršana piekrīt Senāta Apvienotajai sapulcei. Starp 60.panta 2.–3., 5.–13.punktā paredzētiem noteikumiem nav vispārējas norādes uz to, ka Apvienotajai sapulcei piekristu sūdzību izšķiršana par Tiesu palātas departamentu kopsapulces lēmumiem un sevišķi jautājumi par zemesgrāmatu nodaļu priekšnieku dienesta tiesībām, piemēram, par viņu tiesībām uz brīvlaiku. Vienīgais gadījums, kad Apvienotajai sapulcei piekrīt sūdzību un prasību caurskatīšana par Tiesu palātas lēmumiem attiecas uz privātdavokātu lietām saskaņā ar Tiesu iekārtas likumu 345.pantu. Tiesu iekārtas likumu 60.panta 10.punkts attiecas tikai uz senatoriem piešķiramo brīvlaiku. Likuma 60.panta 11.punkts attiecas uz 163.panta 1.punktā paredzēto tiesu darbiniekiem piešķiramo atvaļinājumu (nevis brīvlaiku). Ārpus 60.panta 2.–3., 5.–13.punktā paredzētiem gadījumiem Apvienotās sapulces izskatīšanā lietas var nonākt tikai uzraudzības kārtībā (60.panta 1.punkts un 172.pants), pēc tieslietu ministra priekšlikuma (60.panta 4.punkts, 185.pants), respektīvi, pēc attiecīgo resoru vadītāju (ministru) priekšlikuma (Senāta iekārtas likuma 36.pants, 76.panta 10.punkts, saskaņā ar 1916.gada 26.decembra likuma 2.pantu), kā arī pēc Senāta Apvienotās sapulces priekšsēdētāja ierosinājuma (60.panta 14.punkts).²⁷

Senāta Apvienotajai sapulcei piekritīgā lietu izskatīšana uzraudzības kārtībā var tikt salīdzināta ar valsts pārvaldei (izpildvarai) raksturīgo padotības sistēmu un kā tāda atklāj attiecīgā laikmeta izpratni par tiesu varas neatkarību, kā arī ilustrē pašpārvaldes principa darbību tiesu varā.

Uzraudzība pār tiesu iestādēm noteikta Tiesu iekārtas likumu 8.sadaļas 1.nodaļā „Uzraudzība par tiesu iestādēm un tiesu resora amatpersonām” (172.–186.pants). Senāta kasācijas departamenti un Senāta Apvienotajai sapulcei piekrita uzraudzība pār visām tiesu iestādēm un tiesu resora amatpersonām valstī (172.pants). Uzraudzība ietvēra tiesības pieprasīt no pārziņai pakļautajām iestādēm un amatpersonām ziņas un paskaidrojumus. Uzraudzība varēja tikt īstenota arī uz sūdzību, ziņojumu un paziņojumu pamata, kā arī uz prokuratūras amatpersonu priekšlikumu un citu ziņu

pamata (173.pants). Ja Senāts pakļautās tiesu resora iestādes vai amatpersonas darbībā atklātu „nepareizu rīcību”, „nekārtības vai ļaunprātības”, likums paredzēja trīs turpmākās rīcības variantus (174.pants). Pirmkārt, Senāts varēja izskaidrot šai iestādei vai personai, kāda bijusi nepareizība vai nolaidība katrā atsevišķā gadījumā. Otrkārt, Senāts varēja atcelt lēmumus un rīkojumus, kas bija pretrunā likumā noteiktai kārtībai vai arī vispārīgām vai sevišķām instrukcijām, ja vien šāda atcelšana nepārkāpj Krimināl- un Civilprocesa nolikumu noteikumus par augstākas instances varas un tiesību robežām un par kārtību, kādā lēmumi un rīkojumi atceļami. Treškārt, Senātam bija jāgādā, lai atjaunotu traucēto kārtību katrā atsevišķā lietā vai gadījumā, bet, ja atzīst par vajadzīgu saukt vainīgos pie atbildības, tad arī ierosināma disciplinārlieta.

Ilustratīvi piemēri lēmumiem saimnieciskos jautājumos

Daudzi saimnieciski jautājumi tika izlemti Apvienotajā sapulcē – demokrātiskā ceļā lemšanā piedaloties visiem senatoriem. Var gan šaubīties, vai tiešām jebkura saimnieciska jautājuma uzticēšana senatoru kopsapulces lemšanai var tikt uzskatīta par lietderīgu. Piemēram, Apvienotā sapulce lēma par apavu izsniegšanu senatoriem, malkas un audeklu izsniegšanu Senāta darbiniekiem, dažādu laikrakstu (Valdības Vēstneša, Satversmes Sapulces stenogrammu, Zemes ierīcības vēstneša u.c.) abonēšanu, telefonu ierīkošanu senatoru dzīvokļos u.tml.²⁸ Zināmus Senāta darba administrēšanas jautājumus veica Senāta virsprokurors.²⁹ Piemēram, saistībā ar telpu īri radās jautājums, vai Apvienotajā sapulcē ir apspriežamas tādas saimnieciskas lietas, kurās var rasties strīds starp Senātu un privātpersonu vai iestādi. Senāta Apvienotā sapulce nolēma, ka tādu saimniecisku lietu izspriešana ir atstājama „virsprokuroram kā Senāta saimniecības pārzinātajam”.³⁰ Kā redzams no arhīva materiāliem, vēlāk virsprokurors bija tas, kurš Apvienotajā sapulcē ziņoja par telpu īres jautājumu nokārtošanu.³¹

²⁸ Šāda veida saimniecisko jautājumu lemšana lasāma Senāta Apvienotās sapulces rīcības sēžu žurnālos, kas pieejami Latvijas Nacionālā arhīva digitalizēto dokumentu kopā „Ieskats Latvijas Senāta dokumentos 1919–1940” (pieejams: <https://www.archiv.org.lv/senats/index.php?id=401&kopa=4>).

²⁹ Saskaņā ar Tiesu iekārtas likumu 68.pantu pie Senāta pastāvēja virsprokurors ar biedriem. Virsprokurors savukārt bija tiešā pakļautībā tieslietu ministram (kas vienlaikus bija arī ģenerālprokurors). Par tieslietu ministra un ģenerālprokurora amatu apvienošanu vienā personā plašāk sk. Disterlo B. Daži juridiski jautājumi par Senāta administratīvo departamentu un viņa attiecībām pret ģenerālprokuroru. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 01.07.1923., Nr.3–4, 113.–115.lpp.

³⁰ Latvijas Senāta departamentu 1920.gada 29.jūlija kopējās rīcības sēdes žurnāls. LNA LVVA, 1535.f., 10.apr., 3.l., 18.lp.

³¹ Latvijas Senāta departamentu 1920.gada 20.septembra kopējās rīcības sēdes žurnāls. LNA LVVA, 1535.f., 10.apr., 3.l., 20.lp. o.p.

²⁶ Senāta Apvienotās sapulces 1934.gada 5.decembra lēmums. Jurists, 1935.g. janvāris, Nr.1 (62), 24.–26.sl.

²⁷ Turpat.

SENĀTA APVIENOTĀS SAPULCES PRAKTISKĀ DARBĪBA

Senāta Apvienotās sapulces kompetencē esošos jautājumus var iedalīt divās lielās grupās: 1) ar tiesas spriešanas īstenošanu saistītie uzdevumi un 2) administratīvi organizatoriski uzdevumi. Katra veida jautājumi tika izskatīti nedaudz atšķirīgā formā – Tiesu iekārtas likumu 91.pants noteica, ka Senāta Apvienotā sapulce notur tiesas vai rīcības sēdes atkarībā no apriežamā jautājuma.

Pamatā tiesu iestāžu rīcības sēdes bija paredzētas administratīva rakstura jautājumu izskatīšanai: tiesu iestāžu kārtības ruļļu apspriešanai, tiesu resora amatpersonu disciplinārlietu izskatīšanai un tiesu resora lietu pārvaldīšanas apspriešanai, kā arī lai pieņemtu lēmumus par jautājumiem, kas radušies lietas iztiesāšanas gaitā un kas saskaņā ar Kriminālprocesa likumiem bija izskatāmas rīcības sēdē (Tiesu iekārtas likumu 90.panta 1.–4.apakšpunkts). Likums rīcības sēdes formu noteica arī tad, ja Senāta kasācijas departamentos uz tieslietu ministra priekšlikuma pamata bija apspriežami jautājumi, kurus pārvaldības vai tiesu iestādes izšķir nevienādi vai kuri, piemērojot likumus, rada šaubas (Tiesu iekārtas likumu 90.panta 6.apakšpunkts).

Apvienotās sapulces sēžu norises kārtība

Apvienotās sapulces sēžu norises kārtība Tiesu iekārtas likumos bija regulēta vispārīgi, tāpēc Senāts 1919. gada 12.novembrī noteica sīkāku lietu sagatavošanas procesu.

Lietas Apvienotās sapulces izskatīšanai bija jānodod šādā kārtībā: 1) vispirms jāizlemj, vai lieta piekrīt Apvienotajai sapulcei, 2) ja ir piekritīga, tad jālemj, uz kuru departamentu tā attiecas un 3) kam jābūt Apvienotā sapulcē par priekšsēdētāju, 4) kas referēs par lietu.³²

Ņemot vērā, ka Apvienotajā sapulcē notika arī tiesas spriešana, atzīmējams, ka lietu sagatavošanai tiesas sēdēm (sakarā ar kārtības ruļļa trūkumu) tika noteikts: 1) departamentu vai Apvienotās sapulces priekšsēdētājs saņemtās lietas izdala starp senatoriem referentiem; 2) senators referents saziņā ar virssēkretāru sastāda rakstisku referātu par izskatāmo lietu; 3) referāts kopā ar lietu nododams attiecīgā departamenta vai Apvienotās sapulces locekļiem, lai viņi ar to iepazītos un vajadzības gadījumā papildinātu; 5) pēc iepazīšanās ar sagatavoto lietu to izspriež tiesas sēdē, kuru nosaka priekšsēdētājs.³³

Saskaņā ar Tiesu iekārtas likumiem rīcības sēdes notika aiz slēgtām durvīm, turpretim tiesas sēdes,

kurās izsprieda krimināllietas un civillietas, notika atklāti (93. un 94.pants).

Apvienotās sapulces priekšsēdētājs

Sākotnēji Apvienotās sapulces tiesas sēdēs priekšsēdētāja pienākumus pildīja tā departamenta priekšsēdētājs, no kura tika virzīta izskatāmā lieta vai uz kuru attiecās apspriežamais jautājums.³⁴ Līdz 1919.gada 2.oktobrim piecās rīcības sēdēs bijuši trīs priekšsēdētāji: Kristaps Valters, Jānis Graudiņš un Miķelis Gobiņš.³⁵ Par pirmo pastāvīgo Apvienotās sapulces priekšsēdētāju 1920. gada 3.jūnijā ievēlēja Administratīvā departamenta priekšsēdētāju, senatoru Kristapu Valteru, kā lasāms Latvijas Senāta departamentu kopējās rīcības sēdes žurnālā, „lai būtu atbildīga persona minēto sēžu sagatavošanā un sasaukšanā”.³⁶ Senatoru Valteru Apvienotās sapulces priekšsēdētāja amatā 1929. gadā nomaina senators Miķelis Gobiņš, pēc kura par priekšsēdētāju 1931.gada sākumā ievēlē Civilās kasācijas departamenta priekšsēdētāju, senatoru Kārli Ozoliņu.³⁷ Jau pēc Ulmaņa apvērsuma par Apvienotās sapulces priekšsēdētāju 1934.gada 12.jūnijā ievēlē Kriminālā kasācijas departamenta priekšsēdētāju Aleksandru Gubenu, kurš šajā amatā palika līdz pat Latvijas okupācijai un Senāta darbības izbeigšanai 1940.gadā.³⁸

Senāta Apvienotās sapulces priekšsēdētāja amats ir salīdzināms ar vēlāko Augstākās tiesas priekšsēdētāja amatu, tomēr starpkaru posmā Senāta darba organizēšana (administrācija) institucionālā ziņā tikai daļēji tika nošķirta no tiesas spriešanas.

Apvienotās sapulces darbība, stiprinot tiesu varas neatkarību

Līdzās vispārīgiem Apvienotās sapulces darbības aspektiem noteikti jāmin arī demokrātiskā un tiesiskā valstī saturiski būtiska Apvienotās sapulces artava tiesu varas neatkarības stiprināšanā, kas turklāt sasauca arī ar vēlākiem Augstākās tiesas Plēnuma lēmumiem par tiesnešu neatkarību un politisko neitralitāti. Tāpēc pieminēšanas vērti ir trīs Apvienotās sapulces lēmumi.

Apvienotās sapulces priekšsēdētājs bija ierosinājis jautājumu, vai senatori var sniegt juridiskus

³⁴ Senāta Apvienotās sapulces 1919.gada 5.novembra rīcības sēdes žurnāls. LNA LVVA, 1535.f., 10.apr., 2.l., 10.lp. o.p.

³⁵ Tieslietu ministrijas un tiesu vēsture. 1918–1938. Sastādījuši K.Veitmanis, A.Mengelsons. Rīga: Tieslietu ministrijas izdevums, 1939, 195.lpp.

³⁶ Latvijas Senāta departamentu 1920.gada 3.jūnija kopējās rīcības sēdes žurnāls. LNA LVVA, 1535.f., 10.apr., 3.l., 13.lp.; Rumpēters A. Atskats uz Senātu Latvijas tiesu sistēmā. Latviešu Juristu Raksti, 1973, Nr.12, 8.lpp.

³⁷ Par Senāta Apvienotās sapulces priekšsēdētāju amata pienākumu pildīšanu un ievēlēšanu plašāk sk. Zvejniece R. Arhīvā digitalizēti vēsturiski Latvijas Senāta materiāli. Atklājums – Senāta Apvienotās sapulces četri priekšsēdētāji. Augstākās Tiesas Biļetens Nr.17, 2018, 111.–113.lpp.

³⁸ Latvijas Senāta Apvienotās sapulces 1934.gada 12.jūnija rīcības sēdes žurnāls. LNA LVVA, 1535.f., 10.apr., 19.l., 6.lp., o.p.

³² Senāta Departamentu 1919.gada 12.novembra kopējās rīcības sēdes žurnāls. LNA LVVA, 1535.f., 10.apr., 2.l., 14.lp., 14.lp. o.p.

³³ Senāta Departamentu 1919.gada 12.novembra kopējās rīcības sēdes žurnāls. LNA LVVA, 1535.f., 10.apr., 2.l., 14.lp.

atzinumus privātā kārtā. Virsprokurors uzskatīja, ka tādu atzinumu sniegšana ietekmē senatora amata pienākuma pildīšanu, jo lieta, kurā atzinums ir dots, var nonākt Senāta izspriešanā. Piekrizdama virsprokurora viedoklim, Senāta Apvienotā sapulce 1920.gada 29.jūlija rīcības sēdē nolēma, ka senatori šādus privātus atzinumus sniegt nedrīkst.³⁹

Līdzīgs jautājums tika izskatīts Apvienotās sapulces 1920.gada 20.decembra rīcības sēdē – senators Andrejs Sīmanis bija lūdzis skaidrot jautājumu, vai un ciktāl ir savienojama senatora – Senāta virsprokurora – tiešo pienākumu pildīšana Senātā ar viņa kā politisko partiju biedra (līdera) darbību Satversmes sapulcē. Virsprokurors uzskatīja, „ka tur, kur valsts iekārta pilnīgi nodibinājusies, nav vēlams pielaist tiesu darbinieku līdzdarbību politiskās partijās, bet attiecībā uz Latviju, kurā valsts pamati tikai tagad tiek likti un veidoti, visiem jāpiedalās šai valsts uzbūves darbā un it īpaši juristiem, kuriem tāpēc jāpiedalās politiskās partijās un Satversmes Sapulcē”. Taču Senāts nolēma: nav pieļaujams, ka senatori vai Senāta virsprokuratūra uzstājas Satversmes Sapulcē partiju vārdā.⁴⁰ Nepilnus divus mēnešus vēlāk Apvienotā sapulce pieņēma trešo lēmumu, kurā norādīja, ka iepriekšējais 20.decembra lēmums attiecas arī uz uzstāšanos Satversmes Sapulces starpfrakciju biroja sēdēs.⁴¹

Apvienotās sapulces darbība vienveidīgas tiesību normu piemērošanas un vienveidīgas tiesu prakses nodrošināšanā

Atbilstoši Tiesu iekārtas likuma 185.pantam tieslietu ministram bija tiesības ierosināt Apvienotajai sapulcei apspriest jautājumus, ko pārvaldības vai tiesu iestādes izšķir nevienādi vai kas, likumus piemērojot, rada šaubas. Tieslietu ministra uzdevumā iesniegumu Senāta Apvienotajai sapulcei varēja iesniegt arī virsprokurors. Šādā kārtībā taisītie spriedumi, kuru publicēšanu Senāts atzina par derīgu, bija izsludināmi uz vispārēja pamata, bet, neuzrādot lietu, kurā radies Senāta izšķirtais jautājums. Senāta publicētiem spriedumiem bija „vadošā nozīme”, taču šī nozīme izpaudās nevis „autentiskā”, bet tikai „doktrinālā iztulkojumā”. Kā skaidrojis Dītrihs Andrejs Lēbers, tiem bija „informatīvs raksturs”.⁴²

Tāpat arī kasācijas departamenti varēja virzīt Apvienotās sapulces izlemšanai principiāla rakstura

jautājumus, kas radušies kādas lietas iztiesāšanas gaitā. Senators Augusts Rumpēters atcerējās, ka Apvienotajai sapulcei parasti nodeva tās lietas, kurās Civilais kasācijas departaments gribēja kādā principiālā jautājumā no savas līdzšinējās prakses atkāpties vai arī kurās bija radies jautājums, kas agrākos spriedumos bija dažādi izlemti. Izskatot šādas civillietas Apvienotajā sapulcē, pārējo departamentu senatori uzmanīgi uzklausi argumentus, ar kādiem katrs Civilā kasācijas departamenta senators aizstāvēja savu viedokli, bet, atskaitot kādus jautājumus vai piezīmes, parasti debatēs daudz nepiedalījās.⁴³

Apvienotā sapulce tās izskatīšanā nodoto tiesību jautājumu būtībā risināja prejudiciālā kārtībā, respektīvi, sniedza savu tiesību normu iztulkojumu vēl pirms lietas nonākšanas Senātā (ministru ierosinātu jautājumu gadījumā) vai arī pirms lietas izspriešanas kasācijas kārtībā (departamentu ierosināto jautājumu gadījumā). Tāpat arī šajos gadījumos Apvienotās sapulces atbildes tika sniegtas ārpus konkrētiem faktiskajiem apstākļiem jeb salīdzinoši abstrakti. Procesuālā ziņā izskatāmā tiesību jautājuma izlemšanu ievadīja virsprokurora atzinuma noklausīšanās.

Apvienotā sapulce spriedumu argumentācijā izmantoja dažādus tiesību avotu veidus. Bieži tajos ietvēra atsauces uz citiem Senāta kasācijas departamentu vai Apvienotās sapulces spriedumiem, kā arī bija sastopamas atsauces uz Krievijas impērijas Senāta atziņām.⁴⁴ Apvienotā sapulce nevairījās spriedumos iekļaut atsauces arī uz tiesību doktrīnas avotiem. Metodoloģiskā ziņā Apvienotā sapulce bieži izmantoja sistēmisko un vēsturisko tiesību iztulkošanas metodi, kā arī tai varēja būt jāveic tiesību normas augstākā kritika, lai vērtētu, vai vēl pirms Latvijas valsts nodibināšanas pieņemta tiesību norma atbilst Latvijas Republikas tiesiskajai sistēmai.

Daži piemēri Apvienotās sapulces izlemšanai nodotajiem tiesību jautājumiem vienveidīgai tiesību normu piemērošanai

- 1) Administratīvais departaments iesniedzis Senāta Apvienotās sapulces izšķiršanai jautājumu, kad stājas spēkā Ministru kabineta rīkojumi, kuros nav noteikts to spēkā stāšanās termiņš, t.i., vai tādi rīkojumi stājas spēkā Tautas Padomes 1920.gada 15.marta likumā noteiktās septiņās dienās jeb uz tiem zīmējas Latvijas Republikas Satversmes

³⁹ Latvijas Senāta departamentu 1920.gada 29.jūlija kopējās rīcības sēdes žurnāls. LNA LVVA, 1535.f., 10.apr., 3.l., 18.lp.

⁴⁰ Latvijas Senāta departamentu 1920.gada 20.decembra kopējās rīcības sēdes žurnāls. LNA LVVA, 1535.f., 10.apr., 3.l., 32.lp.

⁴¹ Latvijas Senāta departamentu 1921.gada 7.februāra kopējās rīcības sēdes žurnāls. LNA LVVA, 1535.f., 10.apr., 4.l., 3.lp.

⁴² Lēbers D.A. Latvijas Senāts viņdienās un mūsdienās. Latvijas Vēstnesis, 29.12.1998., Nr.387. Pieejams: <https://www.vestnesis.lv/ta/id/51155>.

⁴³ Rumpēters A. Atskats uz Senātu Latvijas tiesu sistēmā. Latviešu Juristu Raksti, 1973, Nr.12, 10.lpp.

⁴⁴ Par Krievijas Senāta judikatūras atziņu izmantošanu Apvienotās sapulces spriedumu argumentācijā plašāk sk. Grigore-Bāra E. Krievijas Senāta judikatūras izmantojamība Latvijas Republikas starpkaru perioda tiesu praksē. Grām.: Aktuālas tiesību realizācijas problēmas: Latvijas Universitātes 69.konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2011, 205.–215.lpp. Pieejams: https://www.apgads.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/apgads/PDF/Jur-konf-69_2011_Akt-ties-realiz-probl.pdf.

- 69.pantā noteiktais 14 dienu termiņš, un vai Tautas Padomes pieņemtais likums maz vairs ir spēkā.⁴⁵
- 2) Iekšlietu ministra iesniegums paskaidrošanai, kam piekrist nekustamas mantas pārdošana Latgalē bezstrīda prasību segšanai.⁴⁶
- 3) Senāta virsprokurora priekšlikums tieslietu ministra uzdevumā paskaidrošanai: kādā kārtā atvietoams ar arestu naudas sods, ko uzlikusi tiesa vai administratīvas varas orgāns.⁴⁷
- 4) Senāta Kriminālā kasācijas departamenta ziņojums jautājuma izšķiršanai: „Vai pēc 1920.gada 21.janvāra likuma par valdības un pašvaldības iestādēs svinamām dienām ir spēkā Drošības un labierīcības nolikuma 20.panta 3.punkts 1916.g. izdevumā.”⁴⁸
- 5) Senāta Civilā kasācijas departamenta kopsēdes iesniegums izšķirt jautājumu par to, vai ar 1928. gada 11.februāra likuma 1.pantā minētiem vārdiem „citus attiecīgus likumus” ir saprotamas arī Vidzemes pilsētu tiesības.⁴⁹

II.

LATVIJAS PSR AUGSTĀKĀS TIESAS PLĒNUMA KOMPETENCE PADOMJU OKUPĀCIJAS LAIKĀ (1940–1941, 1944–1990)

PSRS īstenotā okupācija nozīmēja ne tikai klaji prettiesisku svešas valsts uzkundzēšanos Latvijas tautai, bet arī paredzēja Latvijas tiesiskās sistēmas piespiedu pārveidošanu atbilstoši marksisma-ļeņinisma ideoloģijai. Līdz ar padomju tiesību ieviešanu visās tiesību nozarēs⁵⁰ okupācijas vara dažu mēnešu

laikā uzsāka arī vērīenīgu Latvijas tiesu iekārtas pārveidošanu, lai „mantīgo šķiru interesēm kalpojošās buržuāziskās” tiesas aizstātu ar „tiešām demokrātiskiem un īsti sociālistiskiem justīcijas orgāniem”.⁵¹

Padomju okupāciju Latvijā var iedalīt divos posmos: pirmais posms ilga no 1940.gada 17.jūnija līdz 1941.gada 22.jūnijam, otrais sākās ap 1944. gada oktobri. PSRS īstenoto okupāciju Latvijā uz laiku nomainīja nacistiskās Vācijas okupācija, kas pārtrauca sociālistisko tiesību un padomju tiesu iekārtas ieviešanu. Lai arī vācu okupācijas vara daļēji atjaunoja Latvijas Republikas tiesības, tās tika pakārtotas nacionālsociālisma ideoloģijai un Vācijas valsts interesēm. Piemēram, tiesu iekārta darbojās pēc nacionālā principa – līdz ar vietējo tiesu darbības daļēju atjaunošanu tika ieviestas vācu tiesas.⁵² Senāta darbību nacistiskās Vācijas okupācijas vara neatjaunoja, tāpēc arī šīs Latvijas tiesību vēstures posms netiks apskatīts Augstākās tiesas Plēnuma vēstures kontekstā.

Abos padomju okupācijas posmos tiesu iekārta tika regulēta ar trim galvenajiem normatīvajiem aktiem: 1) 1938.gada 16.augusta PSRS Likumu par PSRS, savienoto un autonomo republiku tiesu iekārtu; 2) 1959.gada 27.novembra Likumu par Latvijas PSR tiesu iekārtu un 3) 1981.gada 12.jūnija likumu „Par Latvijas PSR iekārtu”.

LATVIJAS PSR AUGSTĀKĀS TIESAS REGULĒJUMA ĢENĒZE PIRMAJĀ PSRS OKUPĀCIJAS POSMĀ (1940–1941)

Latvijas PSR Tautas Saeimas 1940.gada 25.augustā pieņemtā Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Konstitūcija (Pamatlikums) noteica, ka tiesas uzdevumus Latvijas PSR pilda Latvijas PSR Augstākā tiesa, apriņķu tiesas un tautas tiesas, kā arī sevišķas PSRS tiesas (77.pants). Kā augstākais tiesu orgāns padomju Latvijā bija paredzēta Augstākā tiesa, kuru uz pieciem gadiem ievēlēja Latvijas PSR Augstākā Padome (79., 80.pants).⁵³

Padomju konstitūcijai atbilstošas tiesu iekārtas izveidi reglamentēja LPSR Augstākās padomes Prezidija 1940.gada 11.novembra dekrēts par tiesu sistēmas pārveidošanu.⁵⁴ Dekrēts noteica, ka Tiesu

⁴⁵ Senāta Apvienotās sapulces 1927.gada 25.februāra spriedums Nr.2. Grām.: Senāta Apvienotās sapulces spriedumi 1927., 1928., 1929. Oficiāls izdevums. Rīga: Valsts tipogrāfija Rīgā, piln., 1934, 4.lpp.

⁴⁶ Senāta Apvienotās sapulces 1927.gada 25.maija spriedums Nr.6. Grām.: Senāta Apvienotās sapulces spriedumi 1927., 1928., 1929. Oficiāls izdevums. Rīga: Valsts tipogrāfija Rīgā, piln., 1934, 9., 10.lpp.

⁴⁷ Senāta Apvienotās sapulces 1928.gada 9.marta spriedums Nr.5. Grām.: Senāta Apvienotās sapulces spriedumi 1927., 1928., 1929. Oficiāls izdevums. Rīga: Valsts tipogrāfija Rīgā, piln., 1934, 26., 28.lpp.

⁴⁸ Senāta Apvienotās sapulces 1929.gada 18.decembra spriedums Nr.8. Grām.: Senāta Apvienotās sapulces spriedumi 1927., 1928., 1929. Oficiāls izdevums. Rīga: Valsts tipogrāfija Rīgā, piln., 1934, 48., 49.lpp.

⁴⁹ Senāta Apvienotās sapulces 1937.gada 14.janvāra spriedums Nr.3. Grām.: Senāta Apvienotās sapulces spriedumi 1935.–1938. Oficiāls izdevums. Rīga: Valsts tipogrāfija, 1939, 60.–65.lpp.

⁵⁰ Ar PSRS Augstākās Padomes Prezidija 1940.gada 6.novembra dekrētu tika noteikts, ka Baltijas padomju republikās ir piemērojami Krievijas Padomju Federatīvās Sociālistiskās Republikas kodeksi (PSRS Augstākās Padomes Prezidija dekrēts par KPFSR krimināl-, civil-, darba likumu pagaidu piemērošanu Lietuvas, Latvijas un Igaunijas Padomju Sociālistisko Republiku teritorijās. Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija ziņotājs, 26.11.1940., Nr.74, 1.lpp.).

⁵¹ Sk. LPSR tiesu sistēmas pārkārtošana. Tieslietu Vēstnesis, 1940, Nr.4, 389.–392.lpp.

⁵² Latvijas tiesību vēsture (1914–2000). Prof. Driur. Dītriha Andreja Lēbera redakcijā. Rīga: Fonds Latvijas Vēsture, 2000, 355., 360.–362.lpp.

⁵³ Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Konstitūcija (Pamatlikums) (25.08.1940.). Grām.: Latvijas valsts tiesību avoti. Valsts dibināšana – neatkarības atjaunošana. Dokumenti un komentāri. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2015, 188.–202 lpp.

⁵⁴ Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija dekrēts par Latvijas PSR tiesu sistēmas pārveidošanu (11.11.1940.). Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija ziņotājs, 27.11.1940., Nr.75, 1.lpp.

palāta ir pārveidojama par Latvijas PSR Augstāko tiesu (3.pants), savukārt Senāts bija jālikvidē (4.pants). Pāris nedēļas vēlāk – 1940.gada 26.novembrī – senatori saņēma Tieslietu tautas komisāra pavēli par viņu atbrīvošanu no amata tajā pašā dienā.⁵⁵

Atsaucoties uz padomju konstitūciju, Latvijas PSR Tautas Komisāru Padome 1940.gada 2.decembrī izsludināja „zināšanai un izpildīšanai” PSRS Augstākās Padomes 1938.gada 16.augusta Likumu par PSRS, savienoto un autonomo republiku tiesu iekārtu.⁵⁶ Zīmīgi, ka šajā PSRS likumā Plēnumu bija paredzēts sasaukt tikai PSRS Augstākajā tiesā, nevis arī savienoto republiku augstākajās tiesās.

Par Latvijas PSR Augstākās tiesas pirmo pagaidu priekšsēdētāju 1940.gada 24.decembrī apstiprināja Frici Dombrovski.⁵⁷ Savukārt 1941.gada 3.aprīlī LPSR Augstākā Padome ievēlēja jau visu LPSR Augstākās tiesas sastāvu: par priekšsēdētāju ievēlēja Frici Dombrovski, priekšsēdētāja vietniekiem – Emiliju Veinbergs un Jāni Grīnbergu, kā arī tika ievēlēti desmit Augstākās tiesas locekļi un divpadsmit Augstākās tiesas tautas piesēdētāji.⁵⁸ Kā vēlāk rakstīja Emilijs Veinbergs, Augstākai tiesai būs jāuzņemas sevišķi liels darbs – pēc vecās tiesu sistēmas likvidācijas jāizskata ievērojams skaits veco lietu, kas nebija izskatītas kasācijas kārtībā un kuras nepieciešams izspriest tuvākajā laikā. Turklāt, kā uzsvēra jaunievēlētais priekšsēdētāja vietniece, „Augstākā Tiesa ar saviem lēmumiem konkrētās lietās mācīs zemāko tiesu darbiniekus pareizi piemērot Padomju likumu un pareizi izvest Padomju politiku”.⁵⁹

PSRS Augstākās tiesas Plēnums un tā nozīme

Mērķtiecīga tiesiskās iekārtas nomaiņa okupācijas sākumposmā un arī vēlākā padomju varas noturēšana nevarētu tikt īstenota bez ideoloģiski pareizas tiesas spriešanas. PSRS Augstākās tiesas Plēnuma lēmumiem šajā ziņā bija īpaša loma.

PSRS Augstākās tiesas Plēnuma sastāvu un kompetenci noteica minētā PSRS 1938.gada likuma 75.–77.pants. Plēnumu bija paredzēts sasaukt divos gadījumos: 1) PSRS Augstākās tiesas priekšsēdētāja

vai PSRS prokurora protestu caurlūkošanai par PSRS Augstākās tiesas kolēģiju spriedumiem un lēmumiem, 2) lai dotu vadošus norādījumus tiesu prakses jautājumos, pamatojoties uz PSRS Augstākās tiesas taisītiem spriedumiem caurlūkotās tiesu lietās.

PSRS Augstākās tiesas Plēnuma sastāvā bija PSRS Augstākās tiesas priekšsēdētājs, viņa vietnieki un visi Augstākās tiesas locekļi. Obligāta bija arī prokurora piedalīšanās Plēnumā. Savukārt tiesības piedalīties Plēnumā bija piešķirtas PSRS Tieslietu tautas komisāram. Likums arī noteica, ka Plēnuma sēdes sasaukamas ne retāk kā vienu reizi divos mēnešos.

Lai sekmētu „sociālistiskās likumības” nostiprināšanos un sociālistisko tiesību izpratnes iesakņošanas sabiedrības tiesiskajā dzīvē, 1940.gada septembrī „Tieslietu Ministrijas Vēstneša” vietā sāka izdot „Tieslietu Vēstnesi”. Žurnālā līdztekus lasītāju iepazīstināšanai ar padomju jurisprudenci bija paredzēts arī sniegt pārskatus par Vissavienības un LPSR tiesu praksi.⁶⁰ Jau 1940.gada novembrī žurnālā tika publicēti divi PSRS Augstākās tiesas Plēnuma lēmumi: 1) par tiesu praksi spekulācijas lietās⁶¹ un 2) par paternitātes atzīšanu un līdzekļu piedziņu bērnu uzturam.⁶²

PSRS Augstākās tiesas Plēnumam saskaņā ar likumu bija uzdots sniegt vadošus norādījumus tiesu prakses jautājumos. Padomju tiesību zinātne PSRS Augstākās tiesas Plēnumu lēmumus atzina par tiesību avotu, tomēr uzsverot, ka tie nav uzskatāmi par tiesu precedentiem, jo nav spriedumi kādā konkrētā lietā, bet gan tiesu prakses apkopojumi.⁶³

LATVIJAS PSR AUGSTĀKĀS TIESAS REGULĒJUMS OTRAJĀ PSRS OKUPĀCIJAS POSMĀ (1944–1990)

Nacistiskās Vācijas īstenotā Latvijas okupācija uz laiku piespieda padomju okupācijas varu atlikt iesāktos Latvijas tiesiskās sistēmas pārveidošanas pasākumus, taču tie nemainīgā ideoloģiskā virzienā tika turpināti pēc otrreizējās padomju okupācijas atsākšanas 1944. gadā. Četrdesmito gadu beigās un piecdesmitajos gados padomju tiesību jaunrade strauji tika turpināta, lai Latvijas PSR tiesības pilnībā pielīdzinātu kopējai PSRS tiesību izpratnei.⁶⁴

Latvijas PSR Augstākā Tiesa pēc Otrā pasaules kara atsāka darboties saskaņā ar PSRS 1938.gada

⁵⁵ Rumpēters A. Atskats uz Senātu Latvijas tiesu sistēmā. Latviešu Juristu Raksti, 1973, Nr.12, 17.lpp.; Tieslietu tautas komisāra 157. pavēle (26.11.1940.). Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija ziņotājs, 27.11.1940., Nr.75, 4.lpp.

⁵⁶ Latvijas PSR Tautas Komisāru Padomes paziņojums (29.11.1940.) un Likums par PSR Savienības Savienoto Republiku un Autonomo Republiku tiesu iekārtu (16.08.1938.). Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija ziņotājs, 02.12.1940., Nr.79, 1.–5.lpp.

⁵⁷ Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija dekrēts par Latvijas PSR Augstākās Tiesas pagaidu priekšsēdētāja apstiprināšanu (24.12.1940.). Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija ziņotājs, 29.12.1940., Nr.100, 1.lpp.

⁵⁸ Par Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Augstākās Tiesas ievēlēšanu (03.04.1941.). Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija ziņotājs, 08.04.1941., Nr.82, 2.lpp.

⁵⁹ Veinberga E. Par Latvijas PSR Augstākās tiesas uzdevumiem. Padomju tiesa un prokuratūra, 1941.g. aprīlis, Nr.1, 12.lpp.

⁶⁰ Tieslietu Vēstneša redakcijas deklarācija. Tieslietu Vēstnesis, 1940, Nr.1, 3.lpp.

⁶¹ PSRS Augstākās tiesas Plēnuma lēmumi par tiesu praksi spekulācijas lietās (1938.g. 31.decembra un 1940.g. 10.februāra lēmumi). Tieslietu Vēstnesis, 1940, Nr.3, 352.–357.lpp.

⁶² PSRS Augstākās tiesas Plēnuma 1939.gada 15.novembra lēmums lietās par paternitātes atzīšanu un līdzekļu piedziņu bērnu uzturam. Tieslietu Vēstnesis, 1940, Nr.3, 366.–371.lpp.

⁶³ Latvijas tiesību vēsture (1914–2000). Prof. Dr.iur. Dītrihs Andrejs Lēbera redakcijā. Rīga: Fonds Latvijas Vēsture, 2000, 315.lpp.

⁶⁴ Turpat, 373.lpp.

Likumu par PSRS, savienoto un autonomo republiku tiesu iekārtu. Pirmās pārmaiņas Augstākās Tiesas iekārtā notika tikai 1954.gadā, kad saskaņā ar PSRS Augstākās Padomes Prezidija dekrētu arī Latvijas PSR Augstākajā Tiesā tika nodibināts Prezidijs.⁶⁵

Jauns pavērsies padomju tiesu iekārtas regulējumā saistāms ar 1958.gada 25.decembrī apstiprinātajiem PSRS un savienoto un autonomo republiku tiesu iekārtas likumdošanas pamatiem.⁶⁶ Tajos atšķirībā no iepriekšējā PSRS tiesu iekārtas likuma arī savienoto republiku augstāko tiesu sastāvā bija paredzēts plēnums, kura kompetence turklāt bija nosakāma savienoto republiku likumos. Padomju tiesību doktrīna skaidroja, ka šie likumdošanas pamati atspoguļo „jaunos uzdevumus, ko Komunistiskā partija izvirzījusi sociālistiskai justīcijai komunisma celtniecības pašreizējā posmā,” respektīvi, to uzdevums bija nostiprināt „sociālistisko likumību”, atjaunot tiesu darbības „ļēniskos principus”, kas daļēji tikuši pārkāpti personības kulta periodā, kā arī paplašināt padomju tiesas darbības demokrātiskos pamatus.⁶⁷

Latvijas PSR Augstākā padome stingrā saskaņā ar PSRS likumdošanas pamatiem 1959.gada 27.novembrī pieņēma Likumu par Latvijas PSR tiesu iekārtu,⁶⁸ tādējādi paredzot ieviest Plēnumu arī Latvijas PSR Augstākajā tiesā.

Plēnums 1959.gada Likumā par Latvijas PSR tiesu iekārtu

Sastāvs

Saskaņā ar jauno likumu Augstākajā Tiesā darbojās:

- 1) Civillietu tiesas kolēģija, 2) Krimināllietu tiesas kolēģija, 3) Augstākās Tiesas Prezidijs un 4) Augstākās Tiesas Plēnums (33.pants).

Plēnuma sastāvā bija: tiesas priekšsēdētājs, priekšsēdētāja vietnieki un visi Latvijas PSR Augstākās Tiesas locekļi, kā arī Plēnuma sēdēs obligāti bija jāpiedalās Latvijas PSR prokuroram (37.pants).

Plēnumu sasauca tiesas priekšsēdētājs ne retāk kā vienu reizi divos mēnešos. Plēnuma lēmumus pieņēma ar sēdē klātesošo Plēnuma locekļu vienkāršu balsu vairākumu (38.pants).

Kompetence

Likuma par Latvijas PSR tiesu iekārtu 39.pantā izsmēloši bija uzskaitīti Plēnuma kompetencē esošie

⁶⁵ Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija dekrēts „Par Latvijas PSR Augstākās Tiesas Prezidija nodibināšanu” (26.08.1954.). Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija ziņotājs, 08.09.1954., Nr.48 (1709), 1.lpp.

⁶⁶ Grigore-Bāra E. Tiesu izpildītāji okupācijas laikā (1940–1990). Grām.: Tiesu izpildītāja institūts Latvijā (1918–2018). Zinātniskā redaktore prof. Dr.iur. S.Osipova. Rīga: Latvijas Zvērinātu tiesu izpildītāju padome, 2018, 66.lpp.

⁶⁷ Stumbiņa Ē. Jaunais likums par Latvijas PSR tiesu iekārtu. Rīga: Latvijas valsts izdevniecība, 1960, 6.lpp.

⁶⁸ Latvijas PSR Likums par Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas tiesu iekārtu (27.11.1959.). Cīņa, 29.11.1959., Nr.281, 2.lpp.

jautājumi. Latvijas PSR Augstākās Tiesas Plēnums:

- 1) izskatīja protestus par Latvijas PSR Augstākās Tiesas Prezidija lēmumiem civillietās un krimināllietās;
- 2) izskatīja tiesu prakses un tiesu statistikas vispārīnātos rezultātus un sniedza vadošus norādījumus tiesām republikas likumu piemērošanas jautājumos; noklausījās pārskatus par rajonu (pilsētu) tautas tiesu revīzijas rezultātiem, kā arī Latvijas PSR Augstākās Tiesas tiesu kolēģiju pārskatus;
- 3) iesniedza priekšlikumus Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidijam jautājumos, kas jāizšķir likumdošanas kārtībā, kā arī Latvijas PSR likumu iztulkošanas jautājumos;
- 4) apstiprināja Latvijas PSR Augstākās Tiesas tiesu kolēģijas, kuras izveidoja no LPSR Augstākās Tiesas locekļiem.

Augstākā Tiesa Latvijas PSR 1978.gada 18.aprīļa Konstitūcijā (Pamatlikumā)⁶⁹

Sociālistisko konstitucionālo tiesību īpatnība bija to programmatiskais raksturs, proti, jau konstitūcijas pieņemšanas brīdī bija skaidrs, ka tai ir pagaidu raksturs. Padomju konstitūcijas bija grozāmas, papildināmas vai aizstājamas ar jaunām konstitūcijām atbilstoši „sociālistiskajiem” pārkārtojumiem. Tāpēc arī 1940.gada Latvijas PSR konstitūcijas vietā tika izstrādāts jauns pamatlikums, kuram vajadzēja atspoguļot „attīstītā sociālisma” sasniegšanu padomju Latvijā.⁷⁰

Atšķirībā no 1940.gada pamatlikuma jaunajā 1978.gada Latvijas PSR konstitūcijā bija deklarēts, ka tiesu spriež tikai tiesa (151.panta pirmā daļa).

Kā Padomju Latvijas tiesas bija nostiprināta Latvijas PSR Augstākā Tiesa un rajonu (pilsētu) tiesas, kuru organizācijas un darbības kārtība bija nosakāma PSRS un Latvijas PSR likumos (151.panta otrā daļa). Nemainīga bija saglabāta Augstākās Tiesas ievēlēšanas kārtība – to ievēlēja Latvijas PSR Augstākā Padome uz pieciem gadiem. Jauns papildinājums konstitūcijā bija noteikums par tiesnešu atbildību vēlētajiem vai orgāniem, kas viņus ievēlējuši – tiesnešiem bija jāsniedz pārskati, un viņi varēja tikt atsaukti likumā noteiktajā kārtībā (152.pants).

Negrozīta bija palikusi norma, ka Latvijas PSR Augstākā Tiesa ir augstākais Latvijas PSR tiesas orgāns, un tā realizē uzraudzību pār Latvijas PSR tiesu darbību. Jauninājums bija konstitūcijā ietvertais, bet būtībā nemainīgais Augstākās Tiesas sastāva regulējums, kas noteica, ka Augstāko Tiesu ievēlē šādā sastāvā: priekšsēdētājs, priekšsēdētāja vietnieki, tiesas locekļi un tautas piesēdētāji (153.pants).

⁶⁹ Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Konstitūcija (Pamatlikums) (18.04.1978.). Latvijas PSR Augstākās Padomes un Valdības ziņotājs, 1978, Nr.17.

⁷⁰ Latvijas tiesību vēsture (1914–2000). Prof. Dr.iur. Dītriha Andreja Lēbera redakcijā. Rīga: Fonds Latvijas Vēsture, 2000, 373.–375.lpp.

**Plēnums 1981.gada Likumā par
Latvijas PSR tiesu iekārtu⁷¹**

Latvijas PSR Augstākā Padome 1981.gada 12.jūnijā pieņēma jaunu likumu „Par Latvijas PSR iekārtu”, kas pilnībā aizstāja 1959.gada regulējumu. Turklāt jaunais likums arī atainoja starplaikā izdarītos grozījumus citos tieslietu resoru reglamentējošos normatīvajos aktos (piemēram, Tieslietu ministrijas atjaunošanu 1970.gadā), kā arī procesuālajos likumos. 1981.gada likumā salīdzinoši detalizētāk regulēja Augstākās Tiesas Plēnuma sastāvu, kompetenci un jautājumu izskatīšanas kārtību. Paplašināts bija gan to personu loks, kas varēja piedalīties Plēnuma sēdēs, gan arī garāks un turklāt atvērts bija Plēnuma kompetencē esošo jautājumu uzskaitījums.

Sastāvs

Plēnuma sastāvā bija Augstākās Tiesas priekšsēdētājs, priekšsēdētāja vietnieki un Augstākās Tiesas locekļi. Plēnuma sēdēs un darbā obligāti bija jāpiedalās Latvijas PSR prokuroram. Likums paredzēja arī Latvijas PSR tieslietu ministra piedalīšanos Plēnuma sēdēs. Ar tiesas spriešanu nesaistītās lietās pēc Augstākās Tiesas priekšsēdētāja uzaicinājuma Plēnuma sēdēs varēja piedalīties arī tiesneši, Latvijas PSR Augstākās Tiesas zinātniski konsultatīvās padomes locekļi, ministriju, valsts komiteju, resoru, zinātnisko iestāžu un citu valsts un sabiedrisko organizāciju pārstāvji (32.pants).

Kompetence

Saskaņā ar likumu „Par Latvijas PSR iekārtu” (33.pants) Latvijas PSR Augstākās Tiesas Plēnums:

- 1) savu pilnvaru ietvaros izskata lietas uzraudzības kārtībā un sakarā ar jaunatklātiem apstākļiem;
- 2) izskata tiesu prakses vispārīguma un tiesu statistikas materiālus, kā arī LPSR prokurora un LPSR tieslietu ministra iesniegumus un dod tiesām vadošos izskaidrojumus LPSR likumdošanas piemērošanas jautājumos; apspriežot jautājumus par vadošo izskaidrojumu došanu tiesām, noklausās rajonu (pilsētu) tautas tiesu priekšsēdētāju ziņojumus par tiesu praksi likumdošanas piemērošanā;
- 3) pēc LPSR Augstākās Tiesas priekšsēdētāja priekšlikumiem apstiprina tiesu kolēģiju sastāvu un Plēnuma sekretāru no LPSR Augstākās Tiesas locekļiem;
- 4) pēc LPSR Augstākās Tiesas priekšsēdētāja priekšlikuma apstiprina LPSR Augstākās Tiesas zinātniski konsultatīvo padomi;
- 5) izskata un izlemj jautājumus par priekšlikumu iesniegšanu Latvijas PSR Augstākajai Padomei vai

tās Prezidijam likumdošanas iniciatīvas realizēšanas kārtībā, bet par Latvijas PSR likumu iztulkošanu – Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidijam;

- 6) noklausās ziņojumus par LPSR Augstākās Tiesas Prezidija darbu un tiesu kolēģiju priekšsēdētāju pārskatus par kolēģiju darbību;
- 7) izskata PSRS Augstākās Tiesas priekšsēdētāja un LPSR Augstākās Tiesas priekšsēdētāja priekšlikumus par LPSR Augstākās Tiesas Plēnuma vadošo izskaidrojumu neatbilstību PSRS un Latvijas PSR likumdošanai vai PSRS Augstākās Tiesas Plēnuma lēmumiem;
- 8) realizē citas likumdošanā noteiktās pilnvaras.

Svarīgi piebilst, ka Augstākās Tiesas Plēnuma vadošie izskaidrojumi republikas likumu piemērošanas jautājumos bija obligāti tiesām, kā arī citām iestādēm un amatpersonām, kas piemēroja likumu, uz kuru izskaidrojums attiecās. Turklāt likums arī noteica Augstākās Tiesas tiesības kontrolēt šo vadošo izskaidrojumu izpildi republikas tiesās (29.pants).

Savukārt saistībā ar PSRS Augstākās Tiesas Plēnuma lēmumu īpašo nozīmi var tikai atgādināt, ka PSRS bija nodibināta uz sociālistiskā federālisma principa pamata,⁷² un tāpēc PSRS normatīvo aktu un arī PSRS Augstākās Tiesas Plēnuma lēmumu augstākais juridiskais spēks loģiski izrietēja no federālas valsts konstitucionālajiem pamatprincipiem.

Plēnuma lēmumu publicēšana

Latvijas PSR Augstākās Tiesas kopš 1958.gada izdeva Biļetenu, kurā tika publicēti arī Plēnuma lēmumi. Papildus tam grāmatas formātā tika izdoti Latvijas PSR Augstākās Tiesas Plēnuma lēmumu krājumi.

Pavisam tika izdotas trīs grāmatas (krājumi), kurās publicēti tie Latvijas PSR Augstākās Tiesas Plēnuma lēmumi, kas saturēja vadošus norādījumus tiesām tiesību piemērošanas jautājumos, izskatot lietas tiesā. Pirmais krājums izdots 1978.gadā, un tajā tika iekļauti Plēnuma lēmumi, kas pieņemti laikā no 1960.gada līdz 1978.gada 1.aprīlim.⁷³ Otrais krājums izdots 1985.gadā, un tajā ievietoti no 1965.gada līdz

⁷¹ Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas likums „Par Latvijas PSR tiesu iekārtu” (12.06.1981.). Rīga: Avots, 1981.

⁷² PSRS 1977.gada konstitūcijas 70.pants noteica: „Padomju Sociālistisko Republiku Savienība ir vienota savienota daudznacionāla valsts, kas nodibinājusies uz sociālistiskā federālisma principa pamata, nāciju brīvas pašnoteikšanās un līdztiesīgu Padomju Sociālistisko Republiku brīvprātīgas vienošanās rezultātā.” Savukārt 74.pants noteica: „Ja savienotās republikas likums nesaskan ar Vissavienības likumu, tad ir spēkā PSRS likums.” Visbeidzot 75.pantā bija noteikts, ka PSRS teritorija ir vienota un aptver savienoto republiku teritorijas, un PSRS suverenitāte attiecas uz visu tās teritoriju (tātad arī uz Latvijas PSR). (Padomju Sociālistisko Republiku Savienības Konstitūcija (Pamatlikums) (07.10.1977.). Rīga: Izdevniecība „Liesma”, 1977.

⁷³ Latvijas PSR Augstākās tiesas plēnuma lēmumu krājums (1960–1978) [Izdots pēc Latvijas PSR Augstākās tiesas pasūtījuma]. Rīga: Zvaigzne, 1978.

1983.gada 1.aprīlim pieņemtie Plēnuma lēmumi.⁷⁴ Visbeidzot trešais krājums izdots jau pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas 1991.gadā, un tajā ievietoti lēmumi, kas pieņemti laikā no 1965.gada līdz 1989.gada 1.aprīlim.⁷⁵ Visi trīs lēmumu krājumi bija bilingvāli – lēmumi bija publicēti gan latviešu, gan krievu valodā.

Šajos krājumos tika publicēti konsolidēti lēmumi, respektīvi, ar tajos vēlāk izdarītiem grozījumiem un papildinājumiem. Plēnuma lēmumi tika sistematizēti pa tiesību nozarēm un atsevišķiem materiālo un procesuālo tiesību jautājumiem.

Lai sasniegtu plašāku auditoriju, ziņas par Latvijas PSR Augstākās Tiesas Plēnumos lemto publicēja arī laikrakstos.⁷⁶

EPILOGA VIETĀ – AUGSTĀKĀS TIESAS PLĒNUMS PĒC LATVIJAS REPUBLIKAS VALSTISKĀS NEATKARĪBAS ATJAUNOŠANAS

Augstākās tiesas Plēnums aktīvi piedalījās Atmodas procesos un pieņēma vēsturiskā taisnīguma atjaunošanai un tiesu varas neatkarībai nozīmīgus lēmumus vēl pirms valstiskās neatkarības atjaunošanas.

Vēl pirms 1990.gada 4.maija Neatkarības deklarācijas pasludināšanas, pateicoties Augstākās tiesas Plēnuma īstenotajām likumdošanas iniciatīvās tiesībām,⁷⁷ Latvijas PSR Augstākā Padome likumā nostiprināja tiesu varas neatkarības nodrošināšanai būtisku prasību. Likumu „Par Latvijas PSR tiesu iekārtu” 1990.gada 2.martā papildināja ar normu, kas noteica: „Tiesneša amats nav savienojams ar piederību politiskām partijām vai sabiedriski politiskām organizācijām.”⁷⁸

Otrs būtisks solis taisnīguma atjaunošanas un okupācijas varas prettiesiskās rīcības atzīšanas virzienā bija Plēnuma 1990.gada 23.aprīļa lēmums „Par likumdošanas iniciatīvās tiesību realizēšanu jautājumā par dažu kategoriju represēto Latvijas

iedzīvotāju rehabilitēšanu”.⁷⁹ Lielākā daļa no šīs Plēnuma likumdošanas iniciatīvas tika vēlāk iestrādāta 1990. gada 3.augustā pieņemtajā likumā „Par nelikumīgi represēto personu rehabilitāciju”.

Atšķirībā no Latvijas Republikas dibināšanas posma, kurā vien nepilnu trīs nedēļu laikā pēc valsts izsludināšanas jau ar likumu tika noteikti tiesu varas darbības pamatprincipi, neatkarības atjaunošanas laikā likumdevējs rīkojās nesteidzīgāk. Ar Augstākās Padomes Prezidija 1990.gada 18.oktobra lēmumu tika izveidota darba grupa jauna tiesu iekārtas likumprojekta izstrādei.⁸⁰ Taču līdz jaunā likuma pieņemšanai tiesas turpināja darboties saskaņā ar Latvijas PSR 1981.gada likumu „Par Latvijas PSR tiesu iekārtu”. Tajā pašā laikā bija pilnīgi skaidrs, ka tiesu varas darbība atjaunotajā Latvijas Republikā nedrīkstēja palikt nemainīga – bija nepieciešamas turpināt jau Atmodas laikā iesāktu virzību uz tiesiskas valsts izpratnei atbilstīgas tiesu varas funkcionēšanas nodrošināšanu.

Augstākā Padome 1990.gada 4.maijā pieņēma deklarāciju „Par Latvijas Republikas pievienošanos starptautisko tiesību dokumentiem cilvēktiesību jautājumos”.⁸¹ Ar šo deklarāciju Latvija cita starpā pievienojās arī ANO Ģenerālajā asamblejā 1985. gada 13.decembrī pieņemtajiem Apvienoto Nāciju Tiesu varas neatkarības pamatprincipiem.⁸² Lai vēl pirms jaunā tiesu iekārtas likuma pieņemšanas nodrošinātu demokrātiskas tiesiskas valsts prasībām atbilstošu tiesu funkcionēšanu, Augstākās tiesas Plēnums jau 1991.gada 11.martā pieņēma lēmumu Nr.1 „Par Latvijas Republikas tiesu neatkarību”. Tajā Plēnums konkrētēja Apvienoto Nāciju Tiesu varas neatkarības pamatprincipus, norādot kādas tiesības un pienākumi no tiem izriet. Kā norādījis Augstākās tiesas priekšsēdētājs Gvido Zemrībo, šim Plēnuma lēmumam bijusi sevišķa nozīme gan tiesu turpmākajā darbā, gan arī izstrādājot likumu par tiesu varu.⁸³

⁷⁴ Latvijas PSR Augstākās tiesas plēnuma lēmumu krājums (1965–1983) [Izdots pēc Latvijas PSR Augstākās tiesas pasūtījuma]. Rīga: Avots, 1985.

⁷⁵ Latvijas PSR Augstākās tiesas plēnuma lēmumu krājums (1965–1989) [Izdots pēc Latvijas Republikas Augstākās tiesas pasūtījuma]. Rīga: Avots, 1991.

⁷⁶ Piemēram, 1975.gada rudenī Latvijas PSR Augstākās Tiesas Plēnumā spriests un lemts jautājumā, kā republikas tiesas piemēro likumdošanas aktus, kas izdoti, lai pastiprinātu cīņu pret žūpību un alkoholismu, aprakstīts vietējā Rēzeknes avīzē (Latvijas Augstākās Tiesas Plēnums. Znamja Truda (Darba Karogs), 21.10.1975., Nr.127 (4745), 2.lpp.).

⁷⁷ Latvijas PSR Augstākās Tiesas Plēnuma 1990.gada 14.februāra lēmums Nr.1. Grām.: Augstākās tiesas Plēnums (1990–2025). Rīga: Latvijas Republikas Augstākā tiesa, 2025, 63.lpp. Pieejams: www.at.gov.lv.

⁷⁸ Latvijas PSR likums „Par Latvijas PSR likuma „Par Latvijas PSR tiesu iekārtu” 11.panta papildināšanu” (02.03.1990.). Cīņa, 16.03.1990., Nr.62, 2.lpp.

⁷⁹ Latvijas PSR Augstākās Tiesas Plēnuma 1990.gada 23.aprīļa lēmums Nr.4. Grām.: Augstākās tiesas Plēnums (1990–2025). Rīga: Latvijas Republikas Augstākā tiesa, 2025, 65.–66.lpp. Pieejams: www.at.gov.lv.

⁸⁰ Lazdiņš J. Tiesu varas nepārtrauktība Latvijas Republikā. Priekšnoteikumi un nepieciešamība. Grām.: Nepārtrauktības doktrīna Latvijas vēstures kontekstā. Autoru kolektīvs T.Jundža zinātniskā vadībā. Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmijas Baltijas stratēģisko pētījumu centrs, 2017, 355.lpp.

⁸¹ Latvijas Republikas Augstākās Padomes deklarācija „Par Latvijas Republikas pievienošanos starptautisko tiesību dokumentiem cilvēktiesību jautājumos” (04.05.1990.) Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs, 24.05.1990., Nr.21.

⁸² Apvienoto Nāciju Tiesu varas neatkarības pamatprincipi (Dokuments pieņemts Apvienoto Nāciju Organizācijas Ģenerālajā asamblejā 1985.gada 13.decembrī; rezolūcija Nr.40/14). Latvijas Vēstnesis, 28.09.1995., Nr.148.

⁸³ Zemrībo G. Kurp eji, Latvijas Republika? Latvijas Vēstnesis, 14.08.1998. Nr.235/236. Pieejams: <https://www.vestnesis.lv/ta/id/49404>

Jaunu tiesu iekārtas pamatlukumu Latvijas Republikas Augstākā Padome pieņēma 1992.gada 15.decembrī – likumu „Par tiesu varu”. Likumā pārejas noteikumi nebija iekļauti, tāpēc likumdevējs tajā pašā dienā pieņēma arī lēmumu „Par Latvijas Republikas likuma „Par tiesu varu” spēkā stāšanās kārtību”, nosakot pakāpenisku jaunā tiesiskā regulējuma ieviešanu, kas vienlaikus nozīmēja arī daļēju turpmāku likuma „Par Latvijas PSR tiesu iekārtu” piemērošanu.⁸⁴

Tiesu iekārtas pārkārtošanas procesu kritiski vērtēja Augstākās tiesas tiesnesis Andrejs Lepse. Viņš aizrādīja, ka divarpus gadus pēc neatkarības pasludināšanas joprojām darbojas iepriekšējā PSRS tiesu sistēma un padomju procesuālie likumi. Lepse uzskatīja, ka novēloti tika pieņemts likums „Par tiesu varu” un, lai gan šim likumam pēc satura bija konstitucionāla nozīme, formāli tas par tādu atzīts netika. Turklāt jaunais likums pilnā apmērā nebija stājies spēkā vēl pat 1995.gada rudenī.⁸⁵

Savukārt Augstākās tiesas bijušais priekšsēdētājs Gvido Zemrībo 1998.gada augustā secināja: „[...] pati tiesu reforma tik veiksmīgi nevirzījās uz priekšu. Valdība bieži vien vienkārši ignorēja parlamenta lēmumus par konkrētu pasākumu veikšanu. Tiesu reformas sākuma un beigu termiņš tika vairākkārt atlikts. Galu galā pamatproblēmas ir atrisinātas. Darbojas apelācijas un kasācijas instances, Augstākā tiesa ir atgriezusies Tiesu pilī. Pieņemti jauni svarīgi likumi, kas regulē advokatūras, prokuratūras, notariāta, zemesgrāmatu darbu.”⁸⁶

Likumā „Par tiesu varu” paredzētā Augstākās tiesas jaunā struktūra – Senāta departamenti un tiesu palātas – uzsāka darbu 1995.gada rudenī, pamatojoties uz Augstākās tiesas Plēnuma 1995.gada 3.oktobra lēmumu Nr.5 „Par Latvijas Republikas Augstākās Tiesas Senāta departamentu un tiesu palātu izveidošanu”. Tādējādi konceptuāli atšķirīgi arī tika veidots Augstākās tiesas Plēnuma sastāvs, respektīvi, Plēnums vairs nebija vienas augstākās tiesu instances tiesnešu kopsapulce, bet gan apvienoja divu līmeņu tiesu – apelācijas un kasācijas instanču – tiesnešus vienā lēmējīnstitūcijā. Tikai pēc t.s. „tīro instanču” tiesu sistēmas ieviešanas, kad 2014.gada 31.decembrī tika likvidēta Kriminālietu tiesu palāta un 2016.gada 31.decembrī – Civillietu tiesu palāta,

Plēnums atkal kļuva par vienas – kasācijas instances tiesas tiesnešu kopsapulci un sastāva ziņā atzīstams par ekvivalentu Latvijas Senāta Apvienotajai sapulcei.

Augstākās tiesas Plēnumu un tā kompetenci regulēja likuma „Par tiesu varu” 49.pants. Tā pamatredakcijas pirmā daļa noteica, ka Plēnums ir Augstākās tiesas tiesu palātu tiesnešu un Senāta tiesnešu kopsapulce. Savukārt 49.panta otrajā un trešajā daļā bija noteikti divi Plēnuma kompetencē esoši jautājumi: 1) tiesības pieņemt tiesām saistošus izskaidrojumus par likumu piemērošanu un 2) pienākums izveidot tiesu palātas un Senāta departamentus. No juridiskās tehnikas viedokļa raugoties, šāds 49.panta formulējums nevar tikt uzskatīts par veiksmīgu, jo bez kādas norādes par 49.panta uzskaitījuma atvērto raksturu citi Plēnuma kompetencē esoši jautājumi bija noregulēti citos likuma pantos. Tātad līdzīgi kā Tiesu iekārtas likumos starpkaru laikā attiecībā uz Latvijas Senāta Apvienotās sapulces kompetenci un Latvijas PSR tiesu iekārtas arī jaunajā likumā „Par tiesu varu” Plēnuma kompetence nebija noregulēta izsmeljoši un atsevišķi tās uzdevumi bija ietverti ne vien citos likuma pantos, bet arī citos likumos (piemēram, Satversmes tiesas likumā un likumā „Par Centrālo vēlēšanu komisiju”).

Pēc būtības Plēnuma uzdevumi var tikt iedalīti trīs lielās grupās:

- 1) ar Augstākās tiesas darbību saistītie organizatoriskie jautājumi;
- 2) ar tiesu varas pašpārvaldi saistītie jautājumi;
- 3) tiesību normu piemērošanas izskaidrošanas uzdevums.

Salīdzinājumā ar iepriekšējiem tiesību vēstures posmiem⁸⁷ no Plēnuma kompetences tika izslēgtas likumdošanas iniciatīvas tiesības. Tāpat Plēnuma kompetencē vairs nav nodotas uzraudzības lietas.

Demokrātiskas tiesiskas valsts principiem atbilstošs Plēnuma kompetences sašaurinājums tika noteikts ar 2002.gada 31.oktobra grozījumiem likuma „Par tiesu varu” 49.panta otrajā daļā, kas tika izteikta jaunā redakcijā, turpmāk nosakot: „Plēnums apspriež aktuālus tiesību normu interpretācijas jautājumus.” Andrejs Lepse, vērtējot Plēnuma saistošo likuma piemērošanas izskaidrojumu nozīmi Latvijas Republikā, vēl 1995.gadā bija secinājis: „Augstākās tiesas Plēnumu lēmumu skaidrojumi ir pārāk reti, lai operatīvi reaģētu uz daudzajiem jaunajiem

⁸⁴ Latvijas Republikas Augstākās Padomes lēmums „Par Latvijas Republikas likuma „Par tiesu varu” spēkā stāšanās kārtību” (15.12.1992.). Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Zīpotājs, 14.01.1993., Nr. ½. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/62848-par-latvijas-republikas-likuma-par-tiesu-varu-speka-stanas-kartibu>

⁸⁵ Lepse A. Par varas dalīšanas principiem un tiesu varas neatkarību. Latvijas Vēstnesis, 11.10.1995., Nr.156 (439), 6.lpp.

⁸⁶ Zemrībo G. Kurp ej, Latvijas Republika? Latvijas Vēstnesis, 14.08.1998. Nr. 235/236. Pieejams: <https://www.vestnesis.lv/ta/id/49404>

⁸⁷ Lai arī Tiesu iekārtas likumos Latvijas Senāta Apvienotajai sapulcei tiešā tekstā nebija piešķirtas likumu ierosināšanas tiesības, tā (it īpaši valsts pastāvēšanas pirmajos gados) izskatīja un tālākai virzībai nosūtīja vairākus likumprojektus (sk. Tieslietu ministrijas un tiesu vēsture. 1918–1938. Sastādījuši K.Veitmanis, A.Mengelsons. Rīga: Tieslietu ministrijas izdevums, 1939, 195. lpp.). Savukārt Latvijas PSR Augstākās tiesas Plēnumam likumā tieši bija noteiktas likumdošanas iniciatīvas tiesības (likuma „Par Latvijas PSR tiesu iekārtu” 33.panta 5.punkts).

likumiem un likumu grozījumiem, šāda tiesu prakses vispārināšana un veidošana bija pieļaujama PSRS ar tās praktiski nemainīgo likumdošanu. Taču, pēc manām domām, tā ir pārāk smagnēja pašreizējā dinamiskajā likumdošanas attīstības periodā un neatbilst sabiedrības vajadzībām.”⁸⁸

Pēc šo likuma grozījumu spēkā stāšanās 2002.gada 3.decembrī vienotas tiesu prakses nodrošināšana faktiski ir pārgājusi Senāta

⁸⁸ Lepse A. Par varas dalīšanas principiem un tiesu varas neatkarību. Latvijas Vēstnesis, 11.10.1995., Nr.156 (439), 6.lpp.

departamentu rokās. Savukārt neskaidros jautājumus par lietu pakļautību izlemj Augstākās tiesas priekšsēdētāja sasauktās Senāta departamentu priekšsēdētāju sēdēs.

Laikā līdz 2025.gada 1.jūlijam likuma „Par tiesu varu” 49.pantā – Plēnuma kompetences regulējum – grozījumi izdarīti pavisam sešas reizes. Izņemot saistošo izskaidrojumu izslēgšanu no Plēnuma kompetences, visi pārējie grozījumi attiecas uz organizatoriska rakstura jautājumiem un tiesu varas pašpārvaldes principa īstenošanu.

Atjaunotajām apgabaltiesām – 30

APGABALTIESA IR TIESU SISTĒMAS SAVIENOJOŠAIS UN STABILIZĒJOŠAIS ELEMENTS

Apsveikuma uzruna Rīgas apgabaltiesas 30 gadu svinīgajā sanāksmē „Apgabaltiesa vakar, šodien, rīt – attīstība un pilnveide desmitgadēs. Apgabaltiesu darbība nākotnē” 2025.gada 4.aprīlī

Aigars STRUPIŠS

Augstākās tiesas priekšsēdētājs

Augstākās tiesas priekšsēdētājs Aigars Strupišs Rīgas apgabaltiesas priekšsēdētājam Mārim Vīgantam pasniedz Augstākās tiesas piemiņas medaļu

1995.gads ir bijis nozīmīgs ne tikai Rīgas apgabaltiesai, bet visai tiesu sistēmai Latvijā. Martā tika atjaunotas apgabaltiesas, oktobrī – Senāts un Tiesu palātas. Līdz ar to reāli sāka darboties trīspakāpju tiesu sistēma, kas bija nepieciešams solis Latvijas kā tiesiskas un demokrātiskas valsts attīstībai ceļā uz Eiropas Savienību.

Kā jau priekšlasījumā teica kolēģis Jānis Pleps, atjaunotās Latvijas tiesu sistēma nebija jāsāk no nulles. Gan jā, gan nē. Daļēji varbūt mums bija jāsāk no nulles, bet daļēji nē, jo mums bija vēsturiskā pieredze, bet nebija attiecīgās infrastruktūras apgabaltiesām. To nācās veidot savā ziņā no jauna. Šajā ziņā apgabaltiesas bija pat nosacīti labākā situācijā, salīdzinot ar rajona

tiesām un Augstāko tiesu, kas jau pastāvēja un kurām jau bija zināma infrastruktūra un zināms „rāmis”. Protams, izmaiņas notika arī šajās tiesās, taču, tā kā padomju tiesu sistēmā apgabaltiesu nebija bijis, tad Rīgas apgabaltiesai, tāpat kā citām apgabaltiesām, bija brīvas rokas lielā mērā veidot visu no jauna. Tā, manuprāt, bija liela un laba iespēja. Un, kā rāda dzīve, šī iespēja tika izmantota godam un pareizi.

Runājot par attīstību 30 gados – dzīve iet uz priekšu un mainās. Reizēm sevi pieķeru pie domas, ka 20–30 gadus atpakaļ dzīve bija vienkāršāka. Sabiedrība attīstās un kļūst citāda, mainās arī sabiedrības prasības pret tiesu, un mainās līdzekļi, ko tiesas var izmantot savā darbā. Mainās arī sabiedrības attieksme pret valsti, tajā skaitā pret tiesām. Šobrīd vērojam, ka ne tikai Latvijā, bet arī citās Eiropas valstīs, īpaši Ziemeļu valstīs, tiesneša profesijas prestižs mainās. Negribu teikt, ka tas krītas, bet mazinās to cilvēku skaits, kas vēlas būt par tiesnešiem. Iespējams, tā ir nevēlēšanās uzņemties atbildību, jo tiesneša amats uzliek milzīgu atbildību. Tas uzliek arī pietiekami lielus ierobežojumus, lai dažs labs sāktu domāt, vai man tas ir vajadzīgs. Bet neko neizdarīsi – tāda ir dzīve, un teorijas par paaudžu maiņām vēsta, ka katra nākamā paaudze kļūst arvien brīvāka, orientēta uz sevi, nevis uz sabiedrības vajadzībām.

Bet domāju, ka tas nav šķērslis. Jā, zūd interese par tiesneša profesiju, bet tajā pašā laikā labā ziņa ir, ka mēs visi kopā esam panākuši, ka aug, un būtiski aug uzticēšanās tiesai. To parāda pēdējie divi OECD pētījumi. Ja kādreiz tā svārstījās starp 36–38%, tad 2022.gada un 2024.gada pētījumi ir parādījuši, ka šie procenti ir auguši par 10%, kas ir liels kāpums.

Tātad kaut ko mēs darām pareizi mūsu darbā. Paldies visai tiesu sistēmai, tai skaitā arī jums, par to.

Sveicot Rīgas apgabaltiesu 30 gadu jubilejā, akcentēšu trīs lietas.

Pirmkārt, paldies par Jūsu darbu, esot tiesu sistēmai ļoti būtiskajā vidus posmā. Jūs esat vidū starp lietas sākumu pirmās instances tiesā un noslēgumu Senātā. Lielā mērā jūs esat savienošais un stabilizējošais elements. Tas ir arī Tieslietu padomes uzdevums – sabalansēt gan lietu jaudu katrā instancē, gan arī tiesību piemērošanas jautājumus. Var koriģēt virzienus un gaitu, bet jūs esat tas filtrs, kurš nosaka lietu skaitu Senātā.

Otrkārt, paldies Rīgas apgabaltiesai, ka tā ir Senāta kadru kalve. 14 no šībrīža 35 senatoriem ir bijušie Rīgas apgabaltiesas tiesneši. Kopumā no visiem 74 senatoriem, kas strādājuši Senātā kopš 1995. gada, 24% tiesneša amata skolu izgājuši tieši Rīgas apgabaltiesā.

Treškārt, varbūt nedaudz tāds savtīgs paldies, bet paldies Rīgas apgabaltiesai par to, ka palīdzēja Senātam atgūt Tiesu pili, vismaz tās daļu! Kad 1995. gadā veidoja apgabaltiesu, tai vajadzēja atdot vēsturisko apgabaltiesas ēku, kurā padomju gados atradās Augstākā tiesa. Pateicoties tam, savukārt Augstākajai tiesai bija jācīnās par savu vēsturisko telpu atgūšanu. 1996.gadā Augstākā tiesa atgriezās Tiesu pilī.

Tagad ar Rīgas apgabaltiesu esam kaimiņi, bet ceļš mums ir kopīgs – tiesiskuma un taisnīguma nodrošināšana, komunicējot, darbojoties kopā, katram veicot savu funkciju. Ir lietas, kas strādā, ir lietas, kas ir uzlabojamas. Tā ir normāla darba kārtība. Lai mums visiem šajā kopīgajā ceļā veicas!

APGABALTIESU DARBĪBAS ATJAUNOŠANA UN VALSTS NEPĀRTRAUKTĪBAS PRINCIPS

Priekšlasījums Rīgas apgabaltiesas svinīgajā sanāksmē „Apgabaltiesa vakar, šodien, rīt – attīstība un pilnveide desmitgadēs. Apgabaltiesu darbība nākotnē” 2025.gada 4.aprīlī

Dr.iur. Jānis PLEPS

Senāta Administratīvo lietu departamenta senators, Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes asociētais profesors

I

Šogad atzīmējam trīsdesmit piecus gadus kopš 1990. gada 4.maija deklarācijas „Par Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu”, kas iezīmēja valsts neatkarības atjaunošanu uz valsts nepārtrauktības pamata. Un šogad apņēma trīsdesmit gadi kopš apgabaltiesu un Senāta darbības atjaunošanas, kas

apstiprināja, ka arī tiesu sistēmas pamatā ir tā pati atjaunošanas ideja un valsts nepārtrauktības princips.¹

¹ Lazdiņš J. Tiesu varas nepārtrauktība Latvijas Republikā. Priekšnoteikumi un nepieciešamība. Grām.: Nepārtrauktības doktrīna Latvijas vēstures kontekstā. Autoru kolektīvs prof. T.Jundža zinātniskajā redakcijā. Rīga: LZA Baltijas Stratēģisko pētījumu centrs, 2017, 355.–359.lpp.

II

Valsts nepārtrauktības (kontinuitātes) doktrīna jeb princips ir visas Latvijas valsts un tiesiskās sistēmas pamatā. Kā teicis Aivars Endziņš, „Latvijas valsts kontinuitāte [...] ir mugurkauls visam Latvijas konstitucionālo tiesību organismam”.²

Valsts nepārtrauktības princips nozīmē, ka Latvijas Republika pastāv nepārtraukti kopš proklamēšanas 1918.gada 18.novembrī. Latvijas tiesiskās sistēmas pamatnorma, kas pasludināta 1918.gada 18.novembrī, nekad nav zaudējusi savu spēku. Arī 50 okupācijas gados Latvijas Republika ne uz brīdi neizbeidza savu eksistenci.³

1990.gada 4.maija deklarācija „Par Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu” un 1991.gada 21.augusta konstitucionālais likums „Par Latvijas Republikas valstisko statusu” neveidoja jaunu valsti – Latviju 2.0 vai otro republiku, kas būtu arī Latvijas PSR pēctece, bet atjaunoja vienmēr pastāvošās Latvijas Republikas neatkarību, pārtraucot padomju okupāciju.⁴ Suverēns – Latvijas tauta – atguva savu brīvību un valsti, tiesiskajā un

sociālajā realitātē atjaunojot 1918.gada 18.novembrī proklamēto Latvijas Republiku un tās pamatnormu.

III

Kā uzsvērusi Ineta Ziemeļe, valsts kontinuitāte nav tikai skaists politisks lozungs, valsts vēstures jautājums vai ārpolitikas arguments. Valsts nepārtrauktība ir konstitucionālās realitātes elements, kurš valsts īstenotajai politikai nosaka konkrētu tiesisku ietvaru ar noteiktām praktiskām konsekvencēm.⁵

Viens no šādiem pienākumiem valsts nepārtrauktības ietvarā ir ne vien pašas valsts kā tādas, bet visu tās elementu – teritorijas, pilsoņu kopuma, valsts varas organizācijas un suverenitātes – nepārtrauktība. Tāpat valstij juridiski saistošas un turpināmas ir tās saistības, ko tā uzņēmusies vai garantējusi. Neatkarības atjaunošanu uz valsts nepārtrauktības pamata valsts nesāk no baltas lapas. Valsts nepārtrauktība ir jāpierāda, jāpasludina, un tai arī jātiek atzīta.⁶

IV

Valsts institūciju konstitucionālā sistēma, valsts iekārta ir viens no valsts elementiem, kurā jābūt nodrošinātai un skaidri redzamai valsts nepārtrauktībai.

Latvijas gadījumā mēs to redzam ļoti labi politisko institūciju struktūrā. Pēc Satversmes darbības

² Endziņš A. Latvijas konstitūcijas apskats, kas rada šaubas un jautājumus. Jurista Vārds, 01.03.2005., Nr.8(363), 4.–5.lpp.

³ Plašāk sk. Satversmes tiesas 2007.gada 29.novembra spriedumu lietā Nr.2007-10-0102.

⁴ Satversmes tiesas priekšsēdētājas Inetas Ziemeles priekšlasījums par 1991.gada 21.augustā pieņemtā konstitucionālā likuma „Par Latvijas Republikas valstisko statusu” juridiskajiem aspektiem Latvijas, Lietuvas un Igaunijas Augstāko Padomju deputātu klubu delegāciju kopsapulcē, 21.08.2018. <https://www.satv.tiesa.gov.lv/runas-un-raksti/satversmes-tiesas-priekssedetajas-inetas-ziemeles-priekslasijums-par-1991-gada-21-augusta-pienemta-konstitucionala-likuma-par-latvijas-republikas-valstisko-statusu-juridiskajiem-as/>

⁵ Ziemeļe I. The State Border between Latvia and Russia and the Doctrine of Continuity of the Republic of Latvia. International and Constitutional Law in Interaction. Baltic Yearbook of International Law, vol.9, 2009, p.107.

⁶ Plašāk sk.: Lazdiņš J., Lerhis A., Pleps J., Ziemeļe I. Legal and Historical Elements of Latvia's Restoration of Independence. Baltic Yearbook of International Law, vol.19, 2020, pp.27–72.

atjaunošanas tika ievēlēta 5.Saeima, nevis vēlreiz pirmā. Valsts prezidentu un ministru prezidentu uzskaitījumā mūsu laika politiķi seko vienā laika līnijā ar starpkaru periodu. Ārlietu dienests darbojies nepārtraukti visu okupācijas laiku, un to atspoguļo ārlietu dienesta vēsture. Lai pastiprinātu valsts reālu esību arī okupācijas laikā, Rīgas pils un Saeima izceļ Paulu Kalniņu un Jāzepu Rancānu kā Latvijas valsts augstākās amatpersonas okupācijas laikā.⁷

V

Neatkarīga tiesu vara, kā to paredz Satversme un likums „Par tiesu varu”, ir viena no trijām valsts varām un obligāts demokrātiskas tiesiskas valsts struktūras elements. Arī šajā varas zarā darbojas valsts nepārtrauktības princips, un tas pēc 1990. gada 4.maija noteica savas prasības attiecībā uz tiesu sistēmas organizāciju.

No vienas puses, pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas bija jāatjauno Latvijas tiesu sistēma atbilstoši Satversmei un valsts nepārtrauktības principam. Tāda, kāda tā bija pirms okupācijas, nevis okupācijas laikā.

No otras puses, 50 gadi bija ilgs laiks, kas bija nesis būtiskas pārmaiņas un attīstību tiesību izpratnē un sabiedrības dzīvē. Notikušās pārmaiņas nevarēja ignorēt, bet tas bija jāņem vērā un jāpārņem.

Satversmes tiesa arī ir atzinusi, ka laiks nestāv uz vietas un valsts nepārtrauktība nav mehāniska un automātiska atgriešanās 1940.gadā.⁸ Atjaunojot neatkarību, jāņem vērā, ka laiks ir gājis uz priekšu un Eiropas demokrātijas, kontinentālās Eiropas tiesību saime un Rietumu tiesību tradīcija nav stāvējusi uz vietas un gaidījusi mūs. Mums bija jāatgūst ne vien zaudētais, bet arī jāiedzen attīstībā iekavētais.

Likuma „Par tiesu varu” autoriem bija sarežģīts uzdevums – gan atjaunot vēsturisko tiesu sistēmu, Satversmes standartu un tiesību tradīciju, gan ņemt vērā pusgadsimtā notikušo attīstību šajā jomā Eiropā un pasaulē, gan reaģēt uz reālo situāciju sabiedrībā.⁹ Tas bija liels izaicinājums, un mēs tiesu varā redzam vairāk inovāciju kā Saeimas, Valsts prezidenta vai Ministru kabineta atjaunošanā.¹⁰

Likums „Par tiesu varu” paredzēja pamatīgu tiesu reformu – pakāpenisku Senāta, tiesu palātu un apgabaltiesu atjaunošanu. Ar šo lēmumu tika atjaunota arī tiesvedības filozofija un procesuālā domāšana ar

apelācijas un kasācijas iespēju tiesību uz taisnīgu tiesu īstenošanā. Tātad tā nebija tikai formāla institūciju atjaunošana; tā bija tiesas spriešanas izpratnes un procesuālas struktūras atjaunošana.

VI

No likuma „Par tiesu varu” pieņemšanas 1992.gada 15.decembrī līdz apgabaltiesu darbības atjaunošanai pagāja daudz laika. Apgabaltiesas reāli darbu atsāka tikai 1995.gada 31.martā.¹¹ Cerēts bija ātrāk, lēmumā par likuma „Par tiesu varu” spēkā stāšanās kārtību Augstākā padome optimistiski noteica kā termiņus nepieciešamo grozījumu izstrādei un telpu piešķiršanai 1993.gada 1.janvārī un 1993.gada 1.jūliju.

Tomēr lietas nevedās tik raiti, kā cerēts. Augstākās padomes pilnvaru laikā sāktais netika pabeigts, un darbu nācās turpināt jau 5.Saeimas pilnvaru laikā pēc Satversmes darbības atjaunošanas pilnā apjomā. Vēl 1994.gada 31.oktobrī avīzē tika konstatēts, ka apgabaltiesām bija jāsāk darboties 1994.gada 1.oktobrī, bet termiņš izrādījies nereāls. Attiecīgā raksta virsraksts bija izteiksmīgs: „Eksministrs Vīnē, Latvijas tiesu sistēmā juceklis”.¹²

Paveicamo darbu līdz apgabaltiesu atjaunošanai bija daudz. Vajadzēja pieņemt vajadzīgo likumu grozījumu pakotni, vajadzēja tiesnešus, tiesu personālu, telpas un nodrošinājumu. Trūka nepieciešamais finansējums, un arī sabiedrībā un politiķu vidū tika apgūta izpratne par to, ko īsti demokrātiskā tiesiskā valstī nozīmē tiesu neatkarības princips.¹³

Par spīti visam, tiesu reforma tika īstenota. Ja mēs raugāmies uz apgabaltiesu darbības atjaunošanu, no valsts nepārtrauktības viedokļa simboliska ir teju personiska, uzvārdu nepārtrauktība.¹⁴ Pēdējā dienā pirms okupācijas Valsts prezidenta pienākumus pildīja Ulmanis un tieslietu ministrs bija Apsītis. 1995.gada 31.martā, kad apgabaltiesas atsāka savu darbību, Rīgas pilī atkal bija Ulmanis un tieslietu ministrs – Apsītis.

Tolaik Romānu Apsīti Mārtiņš Ķibilds simboliski nodēvēja par „Latvijas tieslietu sistēmas otro Apsīti”. Savā intervijā kā ministrs Romāns Apsītis teica, ka gribētu, lai viņam izdodas virzīt tiesu reformu un nostiprināt tiesu varas prestižu.¹⁵ Atskatoties uz aizvadītajiem trīsdesmit gadiem, varam teikt, ka tas būs sanācis. Lielā mērā – pateicoties visiem, kas praktiski

⁷ Ibid, pp.56–61.

⁸ Satversmes tiesas 2007.gada 29.novembra sprieduma lietā Nr.2007-10-0102 32.2.punkts.

⁹ Zembrībo G., Guļevska L. Darbs dara cilvēku. Rīga: Jumava, 2015, 124.–133.lpp.

¹⁰ Lazdiņš J., Lerhis A., Pleps J., Ziemeļe I. Legal and Historical Elements of Latvia's Restoration of Independence. Baltic Yearbook of International Law, vol.19, 2020, pp.61–63.

¹¹ Šonedēļ darbu sāks piecas Latvijas apgabaltiesas. Diena, 28.03.1995., Nr.74, 1.lpp.

¹² Zaļūksnis Dz. Eksministrs Vīnē, Latvijas tiesu sistēmā juceklis. Neatkarīgā Cīņa, 31.10.1994., Nr.253, 1.lpp.

¹³ Dimants A. Izpildvarai jāgarantē, lai tiesu vara varētu strādāt. Diena, 15.11.1995., Nr.268, 2.lpp. Sk. arī: Guļāns A. Latvijas Republikas Augstākā tiesa – reorganizācija sākusies. Juristu Žurnāls, 1995, Nr.3.

¹⁴ Ūdris J. Gunta Ulmaņa vertikāle. Rīga: Jumava, 2009, 67.lpp.

¹⁵ Ķibilds M. Latvijas tieslietu otrais Apsītis. Diena, 10.10.1994, Nr.236, 3.lpp.

īstenoja reformas, ieviesa tās dzīvē, godprātīgi darīja savu darbu un darīja daudz vairāk nekā prasa amata apraksts vai likums.

Atjaunot ir grūtāk nekā izveidot, celt no jauna. Atjaunojot mums ir vēsturiskā pieredze par to, kas ir zaudēts, romantisks sentiments par to, kā arī psiholoģisks spiediens un atbildība sasniegt to pašu, izdarīt vēlreiz un atgūt zaudēto.

Šogad – apgabaltiesu darbības atjaunošanas trīsdesmitgadē – ir pamats just gandarījumu par paveikto un svinēt svētkus. Mums ir, ar ko pamatoti būt lepnēm. Tiesu darbības atjaunošana nav tikai likuma grozījums vai tehniska nosaukumu maiņa. Tas prasa arī juridiskās domāšanas un tiesību kultūras atjaunošanu, iepriekšējās pieredzes apzināšanu un veidošanu tālāk uz priekšu vienā nepārtrauktā taisnīguma asī.

Šajā ziņā apgabaltiesu un reizē apelācijas instances tiesas darbības atjaunošana apstiprināja un vizualizēja valsts nepārtrauktību, ka arī tiesu sistēmu mēs atjaunojam, nevis saglabājam okupācijas laika rāmi vai veidojam pilnīgi no jauna, uz Latvijas tiesību tradīcijai svešiem pamatiem.

VII

Rīgas apgabaltiesa atjaunošanas kontekstā starp apgabaltiesām ir īpaša.¹⁶

Pirmkārt, tās darbība atjaunota vēsturiskajā tiesas ēkā, kas Rīgā ir Jāņa Fridriha Baumaņa projektēta un izlolota, veidota kā pavisam īsta tiesu pils no sākta gala, vēl pirms Latvijas Republikas proklamēšanas.

Otrkārt, Rīgas apgabaltiesa ir teju vienīgā, kurai pēc darbības atjaunošanas nav mainīts nosaukums. Jo toreiz jau bija Liepājas un Jelgavas apgabaltiesas, nevis Kurzemes un Zemgales apgabaltiesas. Tiesa – pirmsākumos bija arī Latgales apgabaltiesa, bet to 1934. gadā pārsauca par Daugavpils apgabaltiesu.¹⁷ Tāpat 1918.gada 5.decembrī izveidotās Rīgas apgabaltiesas darbība 1993.gada 31.martā tika atjaunota divās atsevišķās tiesās – šo tiesu turpina kā šodienas Rīgas apgabaltiesa, tā arī Vidzemes apgabaltiesa, kura atsevišķi nebija veidota starpkaru periodā.

Treškārt, tieši Rīgas apgabaltiesas darbības atjaunošana sāka kā pirmā, Saeimai vēl 1994.gada 30.martā ieceļot Jāni Muižnieku par Rīgas apgabaltiesas priekšsēdētāju. Citu apgabaltiesu priekšsēdētāji

tika iecelti 1995.gada janvārī un februārī.¹⁸

Vēsturiskajā kontekstā te gribētu izcelt arī Rīgas apgabaltiesas paveikto darbu savas vēstures apzināšanā un apkopošanā. Te īpaši jāpiemin gan tiesas muzejs, gan arī publikācijas un videomateriāli.¹⁹ Ir pareizi apzināties, ka tiesas vēsture ir ne vien daļa no Latvijas tiesiskās sistēmas vēstures, bet vienlaikus arī būtiska Latvijas vēstures daļa. Ja vēsturiskās liecības, atmiņas un artefakti netiks vākti un uzkrāti, daudz kas aizmirsīsies un mūsu vēstures stāsts būs nepilnīgs.

VIII

Valsts nepārtrauktības ideja ir tuva latviešu kultūrai un mentalitātei. Mēs visi zinām teiksmu par nogrimušo Burtnieku pili Pumpura Lāčplēšī vai Ausekļa Gaismas pili – ka kādā brīdī zudušais augšāmcelsies un būs iespēja atgūt labos laimīgos laikus. Ne velti senators (pirms tam arī Rīgas apgabaltiesas loceklis un priekšsēdētāja biedrs) Mintauts Čakste trimdā valsts nepārtrauktības principu skaidroja tieši ar gaismas pils metaforu – ka valsts ir nogrimusi okupācijas varā, bet nav zaudēta – to var un vajag celt atpakaļ dienasgaismā.²⁰

Šogad mēs svinam savas valsts un tiesiskās sistēmas svētkus – aprit 35 gadi kopš neatkarības deklarācijas un 30 gadi kopš apgabaltiesu un arī Senāta darbības atjaunošanas. Tas paveikts ar šo lielo notikumu veidotāju kopīgiem spēkiem un ticību Latvijai. Kā lielā dziesmu svētku kopkorī katrs savā laikā ir pielicis vajadzīgo spēku, gudrību un mīlestību, lai augšāmceltos gaismas pils. Un šodien to varam ar prieku un pateicību svinēt.

Aivaram Endziņam toreiz žurnālisti vaicāja – ko parastie cilvēki iegūs no tiesu reformām un smalkajām tiesām, kas prasa naudu. Viņš atbildēja vienkārši: „Ja valstī būs sakārtota tiesību sistēma un vienveidīga Satversmes un likumu izpratne, no tā iegūs katrs.”²¹

Tāds ir arī tiesu uzdevums – aizsargāt ikviena tiesības, nodrošināt taisnīgumu un pareizi piemērot tiesības, lai tiesiska valsts būtu sociāla realitāte un pierasta ikdienā.²² Tādu Latvijas tiesisko sistēmu mēs gribējām atjaunot, un tāda ir sasniegta. Bet valsts un tiesiskā sistēma nekad nav pabeigta un gatava. Darbs ir jāturpina visiem kopā.

¹⁶ Sk. arī: Ieskats lielākās Latvijas apgabaltiesas atjaunošanā. <https://www.tiesas.lv/lv/jaunums/ieskats-lielakas-latvijas-apgabaltiesas-atjaunosana>

¹⁷ Plašāk sk.: Jēkabsons Ē., Ščerbinskis V. Latvijas tiesas un to locekļi 1918.–1940.gadā: Senāts, Tiesu palāta, apgabaltiesas. Grām.: Latvijas tiesneši. 1918–1940. Biogrāfiska vārdnīca. Rīga: Tiesu administrācija, 2017, 11.–14.lpp.

¹⁸ Krūmiņa V. Ievads Latvijas Republikas Satversmes VI nodaļas komentāriem: tiesu varas evolūcija Latvijā. Grām.: Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VI nodaļa. Tiesa. VII nodaļa. Valsts kontrole. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2013, 16.lpp.

¹⁹ Sk. plašāk: Šulmane D. Rīgas apgabaltiesas muzejs – no tiesas vēstures līdz tagadnei. Jurista Vārds, 09.06.2015., Nr.23(875), 6.lpp.

²⁰ Čakste M. Satversmes sapulces sanāksšanas dienas atcerei. Latvju Ziņas, 01.05.1946., Nr. 33(98), 1.lpp.

²¹ Tiesu reforma un tiesiska valsts. Neatkarīgā Cīņa, 20.09.1995., Nr.217, 12.lpp.

²² Plašāk sk.: Endziņš A. Tiesiska valsts. Jurista Vārds, 15.02.2022., Nr.7(1221), 72.–73.lpp.

VII

NO OTRAS PUSES

ATGRIEŽAS SENĀTĀ, BET JAU CITĀ STATUSĀ

INDRA MELDERE ir viena no jaunākajām senatorēm – gan gadu, gan stāža ziņā. Senātā viņa ienāca pirms trīs gadiem, kad viņai bija 44. Varētu arī teikt – viņa atgriezās, jo bija jau strādājusi Augstākajā tiesā par senatora palīdzi. Bet ar juristu pasauli Indra ir uzaugusi, jo abi viņas vecāki – Inese un Dainis Lūši – ir zvērināti advokāti.

Vai vecāki ir priecīgi, ka meita gājusi viņu pēdās – ir juriste, lai gan citā ceļā – kļuvusi par tiesnesi, un nu jau augstākajā tiesneša amatā – ir senatore? Tāds ir pirmais jautājums, ko vaicāju mūsu sarunā. „Šaubu nav, ka mēs esam priecīgi. Kurš vecāks nepriecājas, ka bērniem labi klājas? Galvenais ir pajautāt, vai bērns pats ir apmierināts. Ja jā, tad vecākiem mierīga sirds,” atbild Inese. Bet Dainis tālāk sarunā atklāti teiks, ka neuzlūko meitu kā augstākajā juristu postenī esošu senatori – viņiem Indra ir un paliek pirmām kārtām meita. „Absolūti nodalītas kategorijas. Man viņa nav ne senatore, ne tiesnese, ne kas cits. Viņa ir mana meita pirmām kārtām. Pārējais ir pēc tam,” saka Indras tētis.

Tas, ka Indra izvēlējās studēt juristos, vecākiem nebija pārsteigums, jo tā taču bija viņu profesija. Jaunākā meita Laura gan nav gājusi viņu pēdās, bet ieguvusi augstāko izglītību un maģistra grādu ekonomikā, strādā tūrisma nozarē Kolumbijā.

Indrai, skolā mācoties, interesēja arī bioloģija. Taču vidusskolā bija izvēlēts humanitārais virziens, un bez ķīmijas šis sapnis vairs nebija reāls. Mammai gan likās, ka Indra vienu gadu pēc vidusskolas izlaidīs, mācīsies ķīmiju un tad

Senatore Indra Meldere un viņas vecāki Inese un Dainis Lūši

studēs medicīnu, tomēr nē – viņa izvēlējās vidi, ko jau zināja, un iestājās Latvijas Universitātes Juridiskajā fakultātē.

Kādu Indra no savas bērnības atceras to juristu pasauli, kur strādāja mamma un tētis? Indra atbildi dala divās daļās. Pirmā daļa bija agrā bērnība, kad viņai kā bērnam izpratnes, ko dara vecāki, nebija. Viņi rītos gāja uz darbu, vakaros atgriezās. Mājās bija plaukti ar daudz grāmatām, uz kurām bija rakstīts „kodekss”, Indra tās pašķīstīja – nekā interesanta – garlaicīgi virsraksti un katra rindkopa ar ciparu. Cik neinteresantas grāmatas vecāki lasa! Mājās bija arī rakstāmmašīna – tas jau bija interesantāk, un viņai arī ļāva ar to parakstīt. Vēl no bērnības Indra atceras svētkus vecāku darbavietā – ar dziedāšanu, dejošanu, ziemā eglīti mežā. Cilvēki prata sabalansēt darbu ar atpūtu.

Vēlāk skolas gados nāca sapratne, cik nozīmīgs un atbildīgs ir jurista darbs. Redzēja, kā vecāki ļoti rūpīgi gatavojās katrai lietai, redzēja viņu lielo atbildību, viņu prieku par to, ja ir labi izdevies, un arī kādu sarūgtinājuma brīdi, ja kaut kas nebija tā, kā cerēts.

Indras mamma Inese par advokāti strādājusi kopš pirmās dienas pēc universitātes beigšanas. Toreiz bija obligātā sadale, tādēļ pāri, kas draudzējās, steigza apprecēties, lai sadale viņus neizšķirtu. Tā Inese sekoja Dainim uz Jēkabpili, kur viņš jau gadu strādāja par izmeklētāju prokuratūrā (Dainis gan ar joku iestarpina, ka bijusi jau arī patikšana, ne tikai augstskolas sadale). Šopavasār, sasniedzot 71 gadu, Inese nolēma beigt zvērināta advokāta amatu.

Savukārt Daiņa karjera bija virzījies dažādākos virzienos: izmeklētājs prokuratūrā Jēkabpilī, Jēkabpils rajona prokurora vietnieks, rajona prokurors (tagad teiktu – virsprokurors), Rīgas reģiona prokuratūra. Tas bija Atmodas laiks, Latvijas neatkarības atgūšanas laiks, un Dainis Lūsis bija pie neatkarīgās Latvijas Republikas prokuratūras veidošanas sākuma, izmeklēja interesantas, arī ļoti smagas lietas. Taču tad, kad deputātu amatos nāca tādi politiķi, kuri atļāvās zvanīt prokuroram un pieprasīt, lai rīkojas, jo kaimiņš durvju priekšā ber atkritumus, Dainis saprata, ka viņam vajag neatkarību un pašnoteikšanos, un aizgāja no prokuratūras. Sākumā bija jurists, tad – zvērināts advokāts. Nu jau aktīvi virzās uz došanas pensijā.

PIEŅEMT VISAS IESPĒJAS

Indra negāja vecāku pēdās līdz galam un nekļuva par advokāti, kaut gan arī advokatūra bijusi viņas redzeslokā. Mācoties Universitātē, izvēle nosvērās par labu darbam tiesā. Pēdējā kursā studiju prakse bija Rīgas pilsētas Ziemeļu rajona tiesā pie tiesneses Ivetas Brimerbergas, kurai bija interese jaunajai studentei kaut ko iemācīt. „Viņa patiešām ļāva darīt. Izstāstīja,

Pirmie Senāta Administratīvo lietu departamenta senatori un viņu palīgi 2004.gadā: 1.rindā Gunta Višņakova, Jautrīte Briede, Ilze Skultāne, Edīte Vernuša; 2.rindā Antra Antoma, Rudīte Vīduša, Indra Lūse, Linda Vīgante, 3.rindā Māris Logins un departamenta priekšsēdētājs Valerijans Jonikāns

kā notiek process, ko dara tiesnesis, ko dara lietas dalībnieki, un ļāva man mēģināt. Pirmajā dienā ar roku pildīju un izsūtīju pavēstes, bet vēlāk tiesnese man ļāva rakstīt arī tiesas sēdes protokolu, dažreiz kādam spriedumam arī motīvus. Tiešām sajutu, ka es to varu. Tālākais jau bija ceļš, par ko esmu teikusi – pieņemu tās iespējas, kas ir nākušas pašas pretī,” stāsta Indra.

Tā viņa pieņēma iespēju strādāt Satversmes tiesā par palīgu. Tad ceļš tālāk turpinājās kopā ar tiesnesi Ilzi Skultāni uz Senātu par viņas palīdzi. Tās ir bijušas izvēles, kas palīdzējušas nonākt uz tiesneša ceļa. Likumsakarīgi, ka tās bija administratīvās tiesības, jo šis ceļš bija jau sākts, strādājot Satversmes tiesā un Senāta Administratīvo lietu departamentā. Studiju laikā bijusi praksē arī prokuratūrā, kas bijis kā nakts pret dienu, salīdzinot ar praksi tiesā. Sapratusi, ka krimināltiesības nebūs viņas joma.

Kad saku, ka Indras karjera tiesneša amatā bijusi strauja – 14 gados no pirmās instances līdz senatora amatam, viņa iebilst, ka Administratīvo lietu departamentā viņai noteikti nav straujākais karjeras kāpums. Ir kolēģi, kas Senātā nonākuši vēl ātrāk. Viņa Administratīvajā rajona tiesā nostrādājusi aptuveni

Lūšu ģimene ceļojumā Vācijā 1998.gadā. Kolīdz, Padomju Savienības sabrukumam sākoties, atvērās robeža, viņi daudz ceļoja – vieni vai kopā ar draugu ģimeni uz Itāliju, Austriju, Somiju, Vāciju

divus gadus, Administratīvajā apgabaltiesā – 11. Jā, posms starp pirmo un otro instanci bijis straujāks, un to, iespējams, ietekmējusi viņas iepriekšējā pieredze senatora palīga amatā.

Var teikt, ka Senātā Indra ir ienākusi divas reizes. Senatora palīga laiku viņa atceras kā ļoti interesantu – toreiz, 2004.gadā, veidojās administratīvās tiesas un arī Senāta Administratīvo lietu departaments. Jaunajā departamentā bija jauni senatori – gan ar tiesneša pieredzi, gan senatori, tā teikt, „no malas” ar citu pieredzi. Tāpat arī senatoru palīgi. Indra atceras: „Bija ļoti interesanti veidot to visu pilnīgi no sākuma, ienest jaunas vēsmas tajā, kā tiesu sprieda jau pieredzējuši tiesneši civillietās un krimināllietās.”

Interesanti bijis arī atgriezties Augstākajā tiesā: „No brīža, kad aizgāju no palīga amata, bija pagājuši 14 gadi. Tas bija interesanti – tiesa tā pati, bet tu esi cits cilvēks ar citu pieredzi, citu statusu. Esmu dažiem stāstījusi, ka esmu bijusi šeit kā palīgs, un zinu, kas ir palīga darbs, kā es to toreiz darīju. Man ir sapratne, ko palīgs dara un ko var darīt, un ko es varu sagaidīt no palīga.” Indra savulaik bija palīdzē senatorei Ilzei Skultānei, par kuru viņa saka: ļoti nosvērts un gudrs

Indra ar vecākiem tad, kad mammai bija tik gadu, cik tagad Indrai

cilvēks. Patikusi senatores attieksme pret viņu kā pret palīgu – tiesnese bijusi kā mentors, kuram interesē palīga izaugsme. Faktiski senatore ievadīja Indru tiesneša darbā. No Ilzes Skultānes viņa mācījās, kā tiesnesim strādāt, kā organizēt savu darbu.

LAIKA PLĀNOŠANAS MĀKSLA

Pa laiku, kamēr Indra ir tiesneses amatā, izauguši arī viņas bērni: Oskaram jau 18 gadi, Lindai – 15, Evelīnai – 10. Kā bijis savienot šos divus lielos pienākumus – būt tiesnesei un mammai? „Viņiem ir noveicies ar vecvecākiem – bērniem ir divas vecmāmiņas un divi vectētiņi, kas ir palīdzējuši, cik vien iespējams,” saka Indras mamma. Indras vecāki ir priecīgi sagaidīt mazbērņus pie sevis Jēkabpils laukos, vīra vecāki – Alūksnē. Ja vajadzīgs, vecāki braukuši pie mazbērņiem uz Rīgu.

Indra atzīst, ka laiks, kad bērni bija mazi, bija ļoti izaicinošs tiesneša darbā. Tad viņa strādāja rajona tiesā un apgabaltiesā, un tiesas sēdes notika teju vai katru dienu un klātienē. Kad bērns saslima, bija jādomā, ko darīt, un bija labi, ka viņas un vīra vecāki varēja iesaistīties. Vecāki vienmēr atrada iespēju kaut ko pārkārtot, sakombinēt, lai tikai Indra varētu normāli strādāt. Paši būdami tiesu sistēmā, viņi labi saprata, kas ir tiesneša darbs un ko nozīmē, ja nenotiek kāda tiesas sēde. Jo īpaši, ja lieta tiek skatīta koleģiālā sastāvā, kas neskar tikai pašu, bet vēl divus citus tiesnešus.

Indra paldies saka ne tikai vecākiem, bet arī saviem darba kolēģiem, it īpaši Administratīvajā apgabaltiesā, kuri vienmēr bija ļoti atbalstoši. Tagad ir attālinātā darba iespējas, kas ļoti palīdz tikt ar visu galā. Ja bērns apslimis, var strādāt no mājām, jo viss ir izdarāms elektroniski.

Vai bērni ir sapratuši, ko mamma strādā? Jā, kad bērni bija mazi, viņi spēlējoties „lasīja” spriedumus – ar smaidu mamma un omīte stāsta, kā meita Linda trīs gadu vecumā turējusi priekšā baltu papīra lapu un ar nopietnu ģīmi „lasījusi spriedumu”.

Indra ar savu ģimeni šā gada vasarā

Viņa bija redzējusi, kā mamma pa vakariem raksta spriedumus vai gatavojas nākamās dienas sēdei.

Inese bijusi ļoti stingra mamma savām meitām. Likusi daudz strādāt. Indrai bez mācībām bijusi arī mūzikas skola, dejošana, koris. Visu vajadzēja paspēt, jo, kas sāks, tas jāpabeidz – tāds bijis obligātais princips. Sestdienās, svētdienās un brīvdienās savukārt bija jābrauc uz laukiem un jāstrādā tur – ogas, dārzeņi, pagalmi. Lai nopelnītu toreiz modē nākušās ķīniešu krāsainās mugursomiņas un kurpītes, meitenes ravējušas garas biešu vagas. Bet ne jau somiņa bija tas lielākais ieguvums, bet tas, ka mamma iemācīja disciplinēti saplānot savu laiku. Ja zināja, ka nebūs laika mācīties brīvdienās, tad jāmacās darbdienā vakaros. Laikus jāsaplāno, kurā vakarā ko mācīsies, lai nav pēdējā brīža skriešana un paviršība. Pie šī principa Indra mēģina turēties joprojām.

Vaicāju, vai Indra vēl spēlē klavieres, ko mācījusies Jāzepa Mediņa bērnu mūzikas skolā? Klavieres mājās ir, bet Indra tās spēlē ļoti reti. Lai gan vienu brīdi skolas gados bijusi pat doma, vai neiet mūzikas virzienā, jo klavierspēle Indrai padevās labi, tāpat kā solfedžo un mūzikas literatūra. Taču satraukums pirms katras uzstāšanās vai ieskaites bijis tik liels, ka bija skaidrs, ka nevajag mocīties. Vai publiskās uzstāšanās bailes pārvarējusi, vadot tiesas sēdes? Indra atzīstas, ka arī pirmajās tiesas sēdēs viņai roka drebējusi un veicās dažādi. Tomēr ar laiku tas pāriet, jo tiesas sēdei ir iespējams gan sagatavoties, gan uz vietas apdomāt, kā rīkoties konkrētā brīdī.

Vaicāti, kas Indrā vēl ir tāds, kas viņai ļāvis sasniegt senatora amatu, vecāki saka – viss viņas īpašību kopums. Cītīgums un atbildība. Šobrīd juristu rindās, diemžēl, jau kļūst par deficītu spēja atbildēt par to, ko dari.

Kā vecāka gadagājuma cilvēkiem Inesei un Dainim ir grūti saprast jaunās paaudzes komunikāciju, kas nevēlas tiešo acu kontaktu un tiešu sarunu ar cilvēku. Viņi secina, ka diemžēl arī tiesu sistēmu ir skārusi šī nelaime – attālinātās lietas, rakstveida process un video konferences. Zūd tiešais kontakts, kas ļauj izprast cilvēku. Nākotnē līdz ar mākslīgo intelektu nāks arī citas problēmas.

SAVĒJO PLECS

Vai tad, kad Indra tiekas ar vecākiem, viņu sarunas pāriet juristu sarunās? Dainis saka – noteikti nē: „Mēs nometam uzvalkus un kļūstam par vienkāršiem cilvēkiem. Ejam ravēt dobes, pļaujam zāli. Reizēm aizbraucam pie kaimiņa paskatīt viņa suņus Baltijā lielākajā suņu audzētavā.” Tomēr pēc mirkļa piebilst, ka reizēm tomēr pajautānot Indrai, kā viņa vērtējot vienu vai otru notikumu vai problēmu. Taču nekad tās nav sarunas par tiesu lietām, turklāt vecāki, kā paši saka, nemaz tik labi neorientēties administratīvajā procesā. Indra dažkārt mēdzot vecākiem pajautāt, kā viņu redzējumā izskatās viens vai otrs jautājums civilprocesā vai kriminālprocesā – tas dod plašāku skatījumu uz lietām, ļauj ieraudzīt kādu niansi. Tēta joma ir krimināltiesības, savukārt mamma specializējusies darba lietās.

Tomēr viņi cenšas neaizrauties ar juridiskām sarunām, tad jau labāk par pasaules problēmām un politiku. Vecāki aktīvi seko notikumiem Latvijā un pasaulē un, protams, viņiem ir viedoklis par notiekošo, ko grib pārspriest arī ar meitu un znotu.

Indras vīrs Intars ir praktiskā darba darītājs, kuram ar jurisprudenci nav nekāda sakara. Labs cilvēks, kuram ir svarīgas dzīves pamatvērtības, pirmām kārtām ģimene. Viņš saviem spēkiem būvē māju ģimenei, strādājot tur no rīta līdz vēlam vakaram. Indra apbrīno vīra disciplīnu – neesot pienākamam strādāt noteiktu darba laiku, viņš pats to organizē un nekad nedod sev nekādas atlaides. Ja ir nolēmis, tad izdara. Pastāvīgi pilnveido savas prasmes, meklē, ko var izdarīt modernāk un vieglāk, bet vienmēr – kvalitatīvi.

Nākamgad Indras vecāki, tāpat kā vīra vecāki, svinēs kāzu 50 gadu jubileju. Bet Indra un Intars – 20 gadu svētkus. „Man blakus ir labi cilvēki,” nobeidz Indra.

Savējo stiprais plecs dod mieru ikdienā un ļauj koncentrēties tiesneša smagajam darbam. Tas ir tik daudz!

Rasma ZVEJNIECE

EIROPAS TIESNEŠU MANTIJU IZSTĀDE AUGSTĀKAJĀ TIESĀ

Unikāla izstāde – Eiropas valstu Augstāko tiesu tiesnešu mantijas – bija skatāma Muzeju nakts apmeklētājiem Augstākajā tiesā 17.maijā

Izstāde parādīja tradīcijas spēku tiesas simbolu līdzībā un vienlaikus – dažādībā. Aicinājumam atsūtīt savus amata tērpus atsaucās 23 Augstākās tiesas.

Muzeju naktī Augstāko tiesu apmeklēja vairāk nekā 900 apmeklētāju. Ņemot vērā lielo interesi par mantiju izstādi, tās apskate tika pagarināta, un kopumā aptuveni 1000 interesenti apmeklēja šo izstādi.

Tiesneša amata tērps – mantija – ir tiesu varas simbols, kas simbolizē tiesneša īpašo statusu un neatkarību. Mantija distancē tiesnesi no ikdienišķā, personiskā, dodot viņam īpašo varu tiesiski izšķirt taisnību.

